

HARSÁNYI ZSOLT

MAGYAR
RAPSZÓDIA

Országos Széchényi Könyvtár

HOSSZOTTI ZSÓKE

MAGYAR
RAPSZÓDEA

I.

Magyar Széchenyi Könyvtár

47.111

OSZK

.....

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I-IV 500-

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

LISZT FERENC
EMLÉKÉNEK HÓDOLVA
A MAGYAR KÖNYVBARÁTOKNAK
ILLETMÉNYÜL ADJA
A KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

Országos Széchényi Könyvtár

Herceg Hohenlohe Ferencnének

Országos Széchényi Könyvtár

HARSÁNYI ZSOLT

MAGYAR RAPSZÓDIA

LISZT FERENC ÉLETÉNEK REGÉNYE

ELSŐ KÖTET

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST

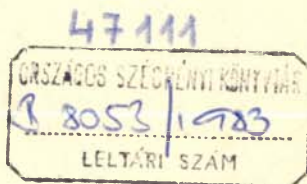
SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET R.-T.

KIADÁSA

Fenntartunk minden jogot, a fordítás, színpadra alkalmazás és
filmesítés jogát is.

Copyright by Singer és Wolfner Rt., Budapest, 1936.

Országos Széchényi Könyvtár

Budapesti Hírlap nyomdája.

I.

Arra nyitotta ki szemét, hogy az ablak alatt két felnött ember egyhangúan dörögő hangja beszélget. Egy darabig mozdulatlanul feküdt tovább az ágyban. Hirtelenében nem tudta, vajjon az folytatódik-e tovább, amit álmodott, vagy már ébren van. De a falióra közömbös ketyegése, a szoba bútorainak és tárgyainak megszokott hétköznapi volta meggyőzte arról, hogy felébredt. Még fülelt az ablakon át behallatszó beszédre egy kissé, de aztán hallotta, hogy azok magyarul beszélnek. Magyarul pedig alig értett. Nagyon meg kellett volna figyelmeztetnie, hogy a beszélgetés értelméből valami keveset kihámozzon.

Felült az ágyban és lelógatta lábát a földre. Tíz ujjával, mint fésűvel, nyult a fejéhez és kócos haját hátrasimította. Körülnézett. A két ágyat, amelyben apja és anyja háltak, már bevetették. Mióta eszébe jutta, a két ágyról mindig így lógott le a szélein rojtosodó, kopott zöld terítő. Apja kint járt a birkák-nál valahol. Anyja kint van a konyhán. Behallatszik, ahogy tesz-vesz.

Sokáig ült így tétlenül, mozdulatlanul. Noha sokat aludt, igen fáradtnak érezte magát, mint reggelente rendszeren. Gyakran volt beteg és míg a faluban más gyerekeket már hajnali időn kikergettek az ágyból, neki szabad volt aludnia akármeddig. S mikor felébredt, szülei elnézték neki, hogy immel-ámmal, lassan lát neki az öltözködésnek. Most sem nyult még holmija után. Csak ült még, könnyedén sóhajtott a fáradtságtól és lepillantott két kezére, ame-

lyek térdein nyugodtak. Aztán felemelte a két kezét és megmozgatta ujjait a levegőben, annak módján, aki körmeivel fenyegetődzik. Aztán a kiterjesztett két kézfejnek csak gyűrűs ujját igyekezett mozgatni, úgyhogy a többi ujj mozdulatlan maradjon. Elbáméskodott egy kicsit ujjain, aztán két kezét megint meztelen térdére ejtette. Belenézett maga elé a semmibe. Sóhajtott. Végre, sok húzódozó szándék után, elszánta magát:

— Mutti!

Azonnal jött a válasz a konyha felől:

— Ja, mein Kind, ich komm schon.

A következő pillanatban már be is lépett az anya, a magas, karcsú asszony, akinek közepén kettéválasztott és ragyogóra lesimított fekete haja fehér főkötő alól kandikált elé. Ruhája ujját könyékig felgyűrte, derekán kulcsok csörögtek, amint lépett. Gyerek és anya meghitt mosollyal néztek egymásra.

— Wie fühlst du dich, Putzi? Wirst du dich nicht erkälten?

— Es ist doch Sommer, Mutti.

Mentek kifelé a konyhába. A gyereket már várta ott a székre készített mosdótál, tál mellett szappan, szék karján a törülköző. A fiú áthúzta fején a hálóinget, kötény gyanánt dereka köré övezte, aztán engedelmes megadással hajolt a tál fölé. Erősen behúnyta szemét, hogy a szappan belé ne menjen. Az anyai kéz máris szorgosan dolgozott ábrázatán, nyakán, vállán s a szappanos ujjak nekiestek fülének is, kényelmetlenül követvén benne a tekervények útját. Az anya közben beszélt.

— Hogyan érzed magad?

— Mint rendesen.

— Fáradt vagy?

— Igen.

— Tegnap megint nem fogadtál szót. Egy félórával tovább gyakoroltál.

A gyerek nem szólt, mert nem tudott mit szólani.

A háziszőttes törülköző durva bolyhai nyakát és orrát dörzsölték. Végre túl volt a mosdáson. Szaladt vissza a szobába. Ott egy-kettőre elkészült az öltözködéssel, inget és nadrágot rántott magára, valamint csizmát csak úgy mezítlábra. Anyja ezalatt behozott egy csupor kávé egy karaj kenyérrel, azt letette az asztalra, aztán nekifogott, hogy bevesse a fiú ágát.

— Imádkozni, Putzi.

De a figyelmeztetésre nem volt szükség, a gyerekek már ott térdelt a Mária-kép előtt, amely alatt pislá lángocska tetszett át a piros edényke falán. Keresztet vetett és elmondta a mindennapi imákat: a Miatyánkot, az Üdvözlégyet s a reggeli imádságot. Különösen ezt az utóbbit nagyon szerette mondani. Volt benne egy mondat: „te, aki szeretsz engem“. Mikor imádkozott, mindig sietett egy kicsit, hogy ehhez a mondathoz érjen. Itt kedves és boldog melegség öntötte el. Aztán keresztet vetett megint. Odaült a kávéhoz az asztal mellé. De még mosolygott benne ennek a mondatnak öröme. Valaki nagyot és homályosat érzett, valaki megmérhetetlenül hatalmasat, aki most csak vele foglalkozik s az egész világmindenséget otthagynak egy pillanatra, most csak őt szereti, a Liszt Ádám fiát, itt Doborjánban.

— Lassan igyad a kávé, az a zongora nem fog elszaladni. Most félnyolc, féltizenegyig szabad játszani.

Az anya kiment. Ő engedelmesen igyekezett szót fogadni, de mohósága nagyobb volt, mint jóakarata. Hatalmas harapásokban szedte befele a kenyeret és nagy kortyokat ivott rá. Még evett, mikor felkapaszkodott a zongoraszékre és feltámasztotta a fedelet. Eddig fáradt volt és az élettől húzózkodó. Most egyszerre frissesség szaladt keresztül rajta. A zongora hangjegytartóján ott feküdt a kotta, címlapján ezzel a felírással: „Das wohltemperierte Klavier“. Odafordított az első előjátékhoz. Lábával megkereste a pedált. Aztán megint maga elé tartotta a levegőbe

kiterjesztett ujjú két kezét, hogy ujjjaival a levegőben kalimpáljon egy kicsit. Gyorsan még a füléhez kapott, mert az viszketett, anyja valami kis habmaradékot hagyott benne. Aztán megint előre tartotta két kezét. De még nem csapott le. Túlédes volt a teljesülésnek ez a várakozása, semhogy azonnal abbahagyta volna. Még ígérette magának a gyönyörűséget, még élvezte, hogy a nagy-nagy örömnek semmi akadályja. S aztán lecsapott az első hangra. Az ispáni lakban felzendült a zongoraszó. A gyerek egy szempillantás alatt átalakult. Szemét lehunyta, arca megpirosodott.

A kotta akár ott se állott volna előtte, tudta kívülről az egész kötetet. Mindegyik előjáték és mindegyik fuga nem is agyának, hanem kezének emlékezetében élt már. És ahogy játszotta egyiket a másik után, úgy érezte, hogy egész testével úgy fekszik bele a hangözönbe, mint aki fürdéskor a patak hús hullámaiba merül. Hátával, vállával élvezte a zenében való teljes megmerülést. Feje kéjesen féloldalra hajlott, egy-egy moduláció gyönyörűségénél még ingatta is a fejét, mint aki nemet int.

A második fuga közepénél hirtelen megállott. Kinyitotta a szemét. Mintha valami titkot keresne, lepillantott a billentyűk fekete-fehér sorára. Aztán kíváncsian megütött egy Cét. Hallgatta. A pusztá hang hallása örömet okozott neki. Ütötte tovább ugyanazt az egy hangot, gyorsabban, majd lassabban, erősebben, majd gyengébben, lenyomta a jobboldali pedált és engedte a Cét korlátlanul kizengeni. A hang, ez a megfejthetetlen csoda, lassan úszott a levegőben, hangzott, hangzott sokáig, elvesző halkulással fogyott, de még mindig hallani lehetett, már csak lehellet volt végül, már annál is kevesebb s aztán csend következett, amelyben a hangnak már csak sejtelmes emléke élt. Megint leütötte erősen, megint hagyva magától zengeni és elhalni. S nem tudott betelni ezzel a csodával, amely mindig új maradt és titokzatos.

— Putzi, mit kalimpálsz megint? Játsszál rendesen!

Anyja hangja hallatszott a konyhából. Összerez-zent és gyorsan folytatta a fugát, ott, ahol elhagyta. Elmosolyodott szégyenkezve, mint a tettenkapott cukortolvaj.

Hat előjáték és hat fuga után abbahagyta. Ezeket apai parancsra mindennap végig kellett játszania. Betette a Bach-kötetet, új kottát keresett. Haydnt, Mozartot, Beethovent, Händelt, Riest, Hummelt rakosgatott. Habozott köztük, leütött egy-két taktust csak úgy futtában, utalásszerűen, az eredeti mérték-nél sokkal gyorsabban, aztán tovább lapozott.

Egy Beethoven-kottánál megállapodott. A tizedik ópusz Dé-dur zongoraszonátájánál. Kisimította a lapot és szeme örömmel villant egyet. A szonáta Presto-tétele, az első, a jobbkéz egy oktáv-leütésével kezdődött. Arra a szomorú és tehetetlen gyötrődésre gondolt, amely régebbi éveiben az oktávakkal kínoztta. Keze túlkicsiny volt az oktávákhoz, hüvelykujjának és kisujjának távolsága nem érte át a nyolc hangot, akármilyen erőlködve terpesztette. Csak csalva tudott oktávát leütni, villámsebesen tovaugró kézzel. Hétéves korában még így játszott. Akkoriban esténként titkos imákat mondott magában, hogy keze gyorsabban nőjön és nem egyszer gondolt arra, hogy ujjai közét bevagdossa apja borotvájával. Mondhatatlan vágy kínoztta, hogy amit a hangjegyekben nyomtatva lát, azt bármilyen módon lejátszhassa. Egy Ries-szerzeményben, mikor először játszotta, meghökkenve látta lapról való olvasás közben, hogy ott balkézzel egy decimet kell leütni. Hogy üssön le kurta kezével tíz hangnyi távolságot? A roppant igyekezet találékonnyá tette: mialatt jobbkézzel fent leütötte a dallamot, lent pedig balkézzel a decim alsó hangját, odahajolt a billentyűsor fölé és a hiányzó hangot orrával ütötte le. Akkor apja percekig nevetett ezen, ölbe kapta és megcsókolta. De ő nem neve-

tett. Gyűlölte tehetetlenségét. Most már, tízéves korára, másként állt a dolog. Ha decimet nem is, de az oktávát le tudta ütni. Két szélső ujjá szinte vízszintesre nyílt az erőszakos terpesztéstől. Könnyedén és büszkén ütötte le a három Dé-hangot, pedig a szerző pianót írt elő, ami a dolgot nagyon megnehezíti.

Az apró ujjak hencegő biztonsággal futottak át a billentyűk felett. Ahogy jobbkeze átadta a dallamot a balnak, majd visszavette, felsőteste hintázva hajladozott hol erre, hol arra. A crescendónál úgy szorította össze a fogát, mintha meg akarna harapni valakit s mikor a tremolózó Há-hoz ért, egész testében megreszketett az érzéki kéjtől. De új hévre kapva folytatta a szerzemény új fordulatát, a kettős pianónál rendkívüli óvatossággal billentett, aztán megint felszabadultan játszott tovább, mint aki valami nagy víz lelett ér át az ingadozó és keskeny fapallón. Mígnem eljutott a „Largo e mesto“ tételhez. Ennek már második tételénél könnybe lábbadt a szeme. A szerzemény édes, borongó panasza gyönyörű bánattal öntötte el egész lényét. Mialatt balkeze pontos lüktetéssel adta a kíséretet, jobbkeze olyan hálás, boldog odaadással játszotta a fájdalmasan kedves panaszkodás könnyörgő cikonyáit, hogy hirtelen fel kellett kapnia keze fejét és elmázolni könnyeit, amelyek viszketni kezdtek orra tövében. De azért nem esett ki az ütemből. Játszott tovább pontosan, még mindig édesdeden pityeregve, de titokban már előre örvendezve a nem-sokára bekövetkező menüettnek.

Ezt szívből szerette, ezt a menüettet. Ahogy játszani kezdte, arca azonnal hozzáigazodott a zenei gondolat kecses, mélabús mosolyához. „Ein trauriges Lächeln“, ismételte magában azt a kifejezést, amelyet sajátmaga eszelt ki erre a muzsikára. De két ütem után újra kezdte. Nem a játékban volt a hiba: arca játékaival nem volt megelégedve. Magára öltötte a kieszt arcjátékot, úgyszólván beigazította arc-

vonásait és újra kezdte. De nem ment: ujjai engedelmeskedtek, arca nem. Hirtelen leszállt a zongoraszékről, befutott a másik szobába anyja tükréhez és ott megpróbálta a „szomorú mosoly“ arcát. Illegette fejét, száját húzkodta, szeme félhúnyását próbál-gatta. Akkor visszafutott a zongorához, arcán megmerevítve és úgy hordozva a beállított kifejezést, mint aki színültig telt edényben óvatosan viszi az italt. Nekiült megint és játszani kezdett. Most már jól ment. És így színészkedve játszott a trióig terjedő, elragadó zenei mondatokat. A tételt megismételte előírás szerint s mikor kész lett vele, a képzelt tapsorkán előtt komoly, méltóságos arccal ültében meghajolt. De mindjárt ki is nézett lopva a nyitott ajtón, nem látja-e valaki magányos komédiáját. Halálra kellett volna szégyelnie magát, ha rajtakapják. De nem látta senki, egy lélek sem járt a pítvarban. Megnyugodva kezdett neki a triónak és kedvetelten kapkodta át balkezét a jobb felett hol erre, hol arra. Hogy aztán még egyszer arcára öltse a menüett ismételésénél azt a kidolgozott mosolyt, amellyel annyira tetszett magának.

A Rondo következett volna, de ujjai tétlenül álltak meg a billentyűkön, hosszan tartva a befejező Dé-dur akkordot. Felpillantott a falra. Ott Beethoven képe függött tojásdad fekete keretben. Mióta esztétudta, ez a kép mindig ott lógott a falon, tövében mindig ott volt apja esellója s mindig ott függött a gitár is, azok a hangszerek, amelyekhez a családfő hónapokon keresztül alig nyúlt egyszer is, mert leg-szívesebben csak zongorázott.

A kép komor tekintetű, tömpe orrú, széles homlokú embert ábrázolt. Sok mindent tudott róla hallomásból: apja és a ház vendégei gyakran emlegették, még pedig bizonyos áhítat hangján. Más muzsikuskoról olykor vitáztak, de erről az egyről nem: mihelyt Beethovenról kezdtek beszélni, a beszéd hangja úgy változott meg, mintha ő maga ott lent volna zordon

és tekintélyes arcával közöttük. Mondták róla, hogy milyen mogorva ember, hogy szertelen gögijében született arisztokraták előtt sem hajtja meg fejét, hogy szűkös kis bécsi lakásán emberektől elzárkózva, zsu-gori módon éldegél, hogy harmincéves korában kezdett megromlani a füle és most már egészen süket. Mondták róla, hogy zongorája fölé valami különös hajlású rézlapot szereltek, így még megsejt valamit a hangok rezgéséből, mikor játszani próbál. De még süketen is ő a legnagyobb a ma élő zenészek között.

A gyerekre mindig rendkívüli hatással volt ez a barátságatlan tekintetű, széles arcsontú ember. Mikor egyszer apja vendégei megkérdezték tőle, hogy mi akar lenni majd, ha megnő, a képre mutatott és pironkodva ezt mondta:

— Egy olyan.

Nézte most is azt a titokzatos felnőttet, akit mintaképeül választott. Sóvárgó vágyat érzett magában, hogy közel kerüljön hozzá, s az őt szeresse. Úgy érezte, hogy nagyon sokat tud róla; azok a szerzemények, amelyeket eljátszott tőle, mintha mind a doborjáni kisfiúval folytatott meghitt beszélgetések lettek volna. Apja kartársaira, akik olykor eljöttek a házhoz, úgy gondolt, mint felnőtt bácsikra. Erre azonban nem tudott úgy gondolni. Ez nem volt bácsi az ő számára, hanem kornélkül való valaki, akivel jó volna együtt lenni és akár nem is beszélni semmit, csak ülni vele a zongora előtt, leütni például az Asz-dur zongoraszonáta érzelmes, mély kezdő ütemeit és elragadtatott, közös örömmel egymás szemébe nézni. És mellette maradni mindig, mindig.

Vajjon lesz-e ő is valaha „egy olyan“, ahogy ezt selypítő korában elhatározta? Dolgozni, dolgozni. Visszarántotta magát az álmodozásból, becsukta a szonáta kötetét és keresgélni kezdett a sok hangjegy között. Mindet ismerte jól a fedeléről, a fogásáról, rongyolódó szélének formájáról. A kottatömeg közül kirántotta a Czerny-etüdöket. Kinyitotta azon a

helyen, ahol apja tegnap plajbásszal jeleket rajzolt neki. Megigazította ülését a széken, megint kinyújtotta két kezét, mint valami harcra készülő szerszámokat, de még nem kezdte el, még előbb keresztet vetett. Aztán újra a billentyűk felé nyult és végre, hosszú nekifohászkodás után lecsapott. Megindult a rendes napi munka. Az egyforma zenei gondolat százszoros ismételése, egyhanguan, csökönyös változatlansága, folyton, folyton, mintha a sivatag homokját rakosgatná porszemenként. Öt perc, negyedóra, félóra, csak tovább, egyhanguan, végeláthatatlanul. A figyelem szeretne elfutni az ujjak gépies munkájától, de ha egy pillanatra őrizet nélkül hagyja őket, azonnal rendetlenkedni kezdenek, mint az alattomos rabszolgák. Ilyenkor büntetni kell az engedetleneket, nyolcszor-tízszer-hússzor elisméltetni velük ugyanazt az ütemet, különösen azt a két ügyetlent és haszontalant kell munkára fogni, a két gyűrűs ujjat, amelyek örvendenek, ha valahol valami tennivalót elsikkaszthatnak. Félóra, óra, másfélóra, szüntelenül csak tovább a taposómalom végzetes, mélabús egyhangúságával...

— Putzi, elég volt, féltizenkettő.

Anyja odalépett a zongorához. Kezében vajaskenyér. A gyerek félbehagyta az etüdot kellős közepén és leugrott a zongoraszékről. A következő pillanatban már falta a vajaskenyeret.

— Mi lesz ebédre?

— Nem szégyelled magad, tele van a szád vajaskenyérrel és már az ebéden jár az eszed? Szedd a lábad, siess a káplán úrhoz. Félegyre itthon légy, mert kikapsz apádtól.

Kint az utcán rekkenő örömmel tündöklött a falusi nyár. Az apró házak fehér falai szemsértően tündöklöttek az erős napon, a délhez közeledő órában a poros akácfák alig vetettek árnyékot. Az országúton szinte süttött a por. A papsajtós árokban pihegő libák fehér foltjai lapultak. Ember nem lát-

szott sehol, csak nagymessze baktatott egy gazdaember, aki nyilván Sopronból jött hazafele.

A gyerek futva sietett a káplán háza felé. A nagy melegben is jól esett futnia, annyit ült a zongora előtt. Mikor Zirkel gazdáék háza előtt szaladt el, Szepi, aki valamit faragcsálva üldögélt a ház előtt, rákiáltott:

— Putzi!

— Most sietek.

— Van az, amit beszéltünk?

— Délután lesz, most szaladok.

Zirkel Szepi tovább faragta a fadarabot, ő pedig szaladt tovább. Amiről Szepi beszélt, azt teljesen elfelejtette: megállapodtak volt abban, hogy ő apja vadászholmijából egy marék puskaport fog lopni, aztán azzal majd kitalálnak valami játékot. De kiment az eszéből. Majd délután.

A káplán, Onkel Rohrer, ingujjra vetkezve üldögélt az udvaron, még reverenda sem volt rajta, fekete lüszter-nadrágot viselt. Azzal foglalkozott, hogy egy kis balta meglazult nyelébe éket vert, de amellett csibukozott is.

— No, hogy vagyunk, gyerek?

— Köszönöm szépen, Rohrer bácsi, jól. Mostanáig gyakoroltam.

— Apád itthon van?

— Nincsen, csak ebédre jön meg.

Csend következett. A káplán szuszogva verte a baltát a kalapáccsal. Közben inge ujjával megtörölte verejtékes homlokát. A gyerek türelmesen várt. Lenyúlt a lompos fehér házörzőhöz, amely lustán vonszolta hozzá elaggott, kövér testét, még csak el sem vakkantotta magát és hibás szemű öreg fejét bízakodva tolta az ismerős gyermeki kéz simogatása alá.

— Kutyának való hőség, — mondta a káplán — na gyerünk befelé. Bent mégis hűvösebb van.

Bementek a házba, elhaladván a konyha mellett, ahonnan nehéz ételszag és sístergő tűzhelynesz csa-

pott ki. A legyek valóságos fellege csapott rájuk. Bent dohos homály várta őket. A káplán újra tömte pipáját és nehéz testével szuszogva telepedett az asztalhoz. A fiú otthonos tájékozottsággal ment az ablakpárkányhoz s onnan felmarkolta holmiját: könyveket, irkákat, írószerszámot. Odatelepedett ő is az asztalhoz. Bemártotta a tollat és várt. A káplán diktálni kezdett s közben légycsapót vett a kezébe.

— Constitit atque oculis...

— Oculis, igen.

— ... Phrygia agmina... megvan?

— Igen.

— Circumspexit. Megvan? Mutasd? Mi ez? Phrygia? Hogy kell ezt írni, hogy Phrygia? Nem figyelsz te sose, fiú. Tegnap magyaráztam.

A tanítói kéz erőteljesen javította ki a hibás szót.

— Most ezt fordítsd le. Mit tesz az, hogy „constitit“?

— „Megállott“.

— Na gyerünk, gyerünk, ne kéresd magad.

A légycsapó ebben a pillanatban nagyot csattant az asztalon. Rohrer káplán leseperte az asztallapról a megölt legyet, a tenyerével. A tanulás álmosan, nehézkesen megindult. „Megállott és szemével körütekintett a frig seregeken“. Aztán megint diktálás, megint fordítás. Közben kézzel-lábbal kergetnie kellett magáról a legyeket, s a káplán légycsapója is erőteljesen csattogott az asztalon.

— Micsoda? „Literarum“ egy tével? Nem sülsz ki a szemed? Csodagyerek, aki Pozsonyban és Bécsben hangversenyezett és nem tud helyesírást, akármit csinálok vele? Sohasem lesz belőled semmi. Ha ez még egyszer előfordul, szólok apádnak, hogy sosem figyelsz.

— Ne, ne, kiáltott fel ijedten a fiú.

— Látod, most félsz. De azért figyelni nem

akarsz. Hát mond csak, mi lesz veletek? Elköltöztök csakugyan külföldre, vagy nem?

— Nem tudom, Rohrer bácsi. A papa nem mondta.

— Pedig úgy hallottam, hogy őfőméltósága ad nektek ösztöndíjat.

— Nem tudom.

— Hát nagyapádról mi ujság? Még mindig Pottendorfban van a posztógyárban?

— Igen, ott van.

No majd elmegyek hozzátok valamelyik nap, mondd meg apádnak. Már hetek óta készülök, de mindig közbejön valami. Várjál csak egy kicsit, mindjárt jövök. Addig nézd a hibáidat. Szép dolog: a csodagyerek nem tud helyesírást. Azt hiszed, Mozart nem tudott helyesírást?

Kiment. A gyerek egyedül maradt. Kedvetlenül vállat vont. Ki nem állhatta ezeket a leckeórákat, amelyeken mindig csak tudatlansága és figyelmetlensége tűnt ki. Gyorsan sietett önérzetének sebeire kérkedő emlékeiben írt keresni. A soproni hangversenyre gondolt legelőször. Ó, az gyönyörű volt. Az a fiatal, vak báró, aki hallotta hírét a doborjáni intéző kitűnően zongorázó kilenc éves fiának, megkérte az apát, hogy a gyereket engedje az ő hangversenyén fellépni, talán ettől is több lesz valamivel a közönség. Az apa megengedte. S ő ült fenn a dobogón, a zenekar körülötte. Lent a sok ember a teremben. Még most is emlékszik, milyen remegés kínozza melle egy pontját, közvetlen a gyomra fölött. Mikor elkezdte játszani az otthon már annyit játszott Ries-féle Esz-dur zongorahangversenyt, fülét teljes süketség fogta el, nem hallott sem a zenekarból, sem a maga zongorájából egy hangot sem, azt hitte, hogy azonnal elájul. De az első ütemek szerencsésen elhangzottak, s ő lassanként kezdett magához térni. Két perc múlva már ura volt ujjainak. Dobogó szívvel, valami különös feszültség lázában, mégis nyugodtan játszott. S

még most is fülében van a taps, amely a számot követte. Élete első nyilvános tapsa. Az az izgató, édes, kemény ropogás, amely úgy szólt odalent a hallgatóság közt, mint valami rendkívüli jégeső. S az emberek felugráltak, felszaladtak a zongorához, férfiak és asszonyok egyaránt ölelgették, csókolták, fejét simogatták, arcát cirógatták és zürzavaros, boldog összevisszaságban kiabálta valamennyi: ó be aranyos, ó be édes, nahát milyen kedves... Ez után a hangverseny után történt, hogy apja, mikor lefeküdtek, s azt hitte, hogy ő már elaludt, lábujjhegyen odajött hozzá, megcsókolta és sírt. Másnap mindjárt megbeszélték a szülők, hogy a vak Braun báróra most már semmi szükség nincsen. Putzi lépjen fel egyedül Sopronban. Megcsinálták ezt a hangversenyt is, apja reggeltől estig futkosott a jegyekkel, anyja folyton úton volt Sopron és Doborján között, neki pedig napi hat órát kellett gyakorolnia. Ez a hangverseny még nagyobb sikerrel járt, mint az első. Teljesen megtelt a terem, s őt már akkor tömör taps üdvözölte, mikor belépett és szépen meghajtotta magát. Hát még számai után. Menyivel ropogóbb, keményebb, hosszabb tapsot tud adni a nagyobb közönség, mint a kicsiny. És hogy adták kézről-kézre, hogy simogatták, csókolták, százszor jobban, mint első alkalommal. És apja milyen boldogan tárgyalta otthon anyjával órákon át, hogy ez a nagyúr mit mondott és mit az a nagyúr... Ekkor kezdődött lelkében az a gyötrelmesen rágó titok, amelyet azóta sem árult el senki-nek...

— Na, itt vagyok, — szólt a szuszogva belépő káplán — én nem értem hova rakják folyton a holmimat. Vedd elő csak a német grammatikát.

A gyerek lenyelte a feltörekvő sóhaj. Engedelmesen szedte elő a könyvet. Kikereste a soron következő oldalt és elkezdte hangosan olvasni: „Fürwörter sind diejenige Wörter, welche...” Olvasta

megadóan, szófogadóan, kedvetlenül, figyelem nélkül. A káplán kérdésekkel szakította félbe, amelyekre ő habozó és többnyire helytelen válaszokat adott. Egyik korholás követte a másikat. Éppen egy igen fogas kérdés ejtette kínos zavarba, mikor egyszerre megszólalt a déli harangszó, a maga jól ismert, zengő Gisz hangján. Káplán is, gyerek is egyszerre abbahagyták a tanulmányt, keresztet vetettek és hangtalanul mozgó ajakkal elkezdtek imádkozni. Rohrer lett előbb kész. És nem törődve azzal, hogy a gyerek még nincs kész az imával, odavetette neki:

— Mindjárt.

Megint kiment valaminek utána nézni. Ő pedig keresztet vetett és gyorsan visszamenekült diadalmas emlékeinek elégtételébe. Hogyan is volt csak Sopron után? Egy szép napon apja izgatottan jött haza a nagy hírrel: a herceg hallani óhajtja a gyereket, be kell menniök Pozsonyba. Micsoda hallatlan izgalom támadt a házban. Ő nem ismert rá apjára. Akit eladdig a világon legnagyobbnak, legerősebbnek, leghatalmasabbnak képzelt, egyszerre remegő, izgatott rabszolgának tűnt fel előtte, meghunyászkodónak és egy földöntúli nagy tekintély kegyéért sóvárgónak. Reggeltől estig a pozsonyi felépésről beszéltek a családban s a beszélgetések minduntalan visszafordultak egyetlen tárgyra, a hercegre. Nem is úgy emlegették, hogy „a herceg“ hanem úgy, hogy „Seine Durchlaucht“. Hangjuk elhalkult és arcuk tiszteletteljesre változott, mikor ezt a kifejezést kiejtették, de nem olyan módon, mint mikor zenei társalgások alkalmával Beethovenról esett szó, hanem másképpen.

Ő meg sem tudta magának magyarázni, de a szüleinek, főként atyjának, ez a különös, megalázkodó izgalma a lelke mélyéig felkavarta. Atyját mindaddig a világ legelső emberének képzelte s most ezt a forró hévvel szeretett bálványt leszállani látta

az oltárról. Magányos tépelődéseivel a kuckóba bújt, ott szenvedett és szenvedéseit nem közölte senkivel. Addig semmit nem hallgatott el szülei előtt, most megjelent szívében az első keserű és bizalmatlan titok. Ehhez járult még, hogy apja is, anyja is pillanatonként szölongatták és korholták, mert új és új kifogásolnivalókat találtak viselkedésén. Hogyan ülsz azon a széken? Ne tartsd görbén a vállad, így fogsz állani a főméltóságú herceg előtt is? Hogyan tartod a kezében azt a kést? Így fogsz majd enni Pozsonyban is? Mit szólnak majd öfőméltósága emberei? Ha állt, ha ült, ha evett, ha egyet lépett, az mind rossz volt. És minden a herceg miatt. Csakhamar lelke mélyéig meggyűlölte a herceget, de ami még ennél is súlyosabb és sötétebb változás volt benne: rést érzett azon a rajongó tiszteleten, amelyet eddig apja iránt érzett. Hiába tagadta eleinte önmaga előtt is, rá kellett jönnie, hogy apjára mélyen haragszik. Kiábrándulást és megalázottságot érzett. Egyszer már nem bírta tovább és ki is fakadt:

— Ne szidjanak már folyton a herceg miatt, papa. Hát Isten az a herceg?

Apja meglepetten nézett és így szólt:

— Majdnem.

Aztán komoly hangon, hangjában bizonyos részvételtjes gyöngédséggel folytatta:

— Mi a kenyeret a mi gazdánktól, Esterházy Miklós hercegtől, kapjuk. Te még kicsiny vagy és nem érted, hogy ő mekkora úr. Mindjárt Ferenc császár után következik egész Európában. Ez a ház az övé. Az egész Doborján az övé. Amerre látod a földeket, az erdőket, a hegyeket, az mind az övé. Amit eszünk, tőle kapjuk. Nagyapád is tőle kapja Pottendorfbán, amit eszik. A ruhát, amit mindnyájan viselünk, tőle kapjuk. Ha ő megharagszik, akkor megteheti velünk, hogy holnap fedél nélkül vagyunk és nincs mit enni. Ha pedig úgy tartja kedve,

sok pénzt adhat nekünk, szebb házba mehetünk lakni és téged mesterekkel taníttathatlak zongorázni. Tudod, hogy kinek adott ő enni Kismartonban? Haydnnak. Meg Hummelnek. Azok csak azért tudtak muzsikálni, mert ő tartotta őket. Hogy ki az a Cherubini, azt már magyaráztam neked. Hát még ez a Cherubini is idejött a herceghez messze földről, mert a herceg úgy akarta. Korán meg kell szoknod, édes fiacskám, hogy a világon kétféle emberek vannak: előkelő nagyurak és szegény emberek. A szegény embernek, ha boldogulni akar az életben, illedelmesnek, alázatosnak és szótfogadónak kell lenni.

— De én magának akarok szót fogadni, papa. nem neki. Én őt nem is ismerem.

— Ne vitatkozzál apáddal, fiacskám. Nagyon szedd össze magad Pozsonyban, ha abban a szerencsében lesz részed, hogy a főméltóságú úr elé kerülsz, mert attól nagyon, nagyon sok függ. A főméltóságú úr egy rokonának a házánál fogsz játszani. Óriási dolog!

Ő elhallgatott, lelkében kiábrándult keserőséggel. És apjának ezt a keserőséget nem bocsátotta meg. Szorgalmasan gyakorolt órákhosszat, a hangverseny heves becsvággyal töltötte el s mikor remekbe készült magyaros díszruháját meghozták Sopronból, ujjongott a boldogságtól. De lelkében tovább melengette titkos daccal a lázadó haragot.

A hangverseny olyan kavargóan színes és tündöklő emlékké változott benne, hogy csak egyes részleteit tudta felidézni, mikor most visszagondolt reá. Láta magát lelkendezően örülni az óriási Pozsonynak, amelynek palotáit, sokaságát, utcán dübörgő sallangos fogatait el sem tudta képzelni addig. Láta magát, amint pompás huszárok közt, nesztelenül osonó lakájok világában lépked a cselelépcsőn, szorosan fogva apja kezét. Láta azt a gyűlöletes képet, amint apja alázatosan hajlong az

udvari szolgafélék előtt. Aztán a csillámló, tündéri teremben látta magát a zongoránál, vakon és kábultan, mert az aranyos székek bíborpompájában olyan hallatlanul pazar emberek ültek ott, hogy képzelete a képet fel sem tudta fogni. Emlékezett a játékra, apja halászápadtan figyelő arcára, emlékezett arra a fájdalmas meghökkenésre, amely elfogta, mikor meglátta, milyen hevesen reszketnek apja kottaafordító ujjai. Emlékezett arra a meghökkenésre, amely suttogva szaladt végig a termen, mikor próbából ismeretlen kottákat raktak eléje, hogy azokat lapról lejátssza. Aztán látta maga előtt a herceget, a földöntúlivá emelt aggot, akit úgy szeretett volna gyűlölni, de nem lehetett, mert a pompás ruhájú, daliás öreg ember mosolygó volt, jóságos és kedves: őt felemelte a földről, melléhez szorította és arcát jobbról-balról megcsókolta, mialatt a teremben dübörögve tombolt a taps. Aztán összefolyt minden: díszruhás urak és mesebeli királyasszonyok özönlötték körül. A többire nem tudott emlékezni.

De tudott emlékezni arra, hogy anyja odakint várt a cselédek közt, míg ő zongorázott. Anyjának nem volt szabad bejönni a hangversenyre. Egy hajporozott, cifra lakáj szigorúan rájuk szólt, mikor az anya gyáván megpróbálta beosonni. Neki ez égetően fájt, az anyja mosolyogva vonult vissza, mint a csínyen kapott gyermek.

Aztán emlékezett arra, hogy őt hazavitték. Ott-hon apja is, anyja is könnyekre fakadt, mikor leültek ebédelni. Ölelték, szorongatták, csókolgatták.

— Minden másképpen lesz, — mondta a boldogságtól remegve az apja, — a mágnesok úgy fellelkesedtek, fiam, hogy hat esztendőre ösztöndíjat adnak össze neked. Elviszlek Hummelhez tanulni. Mit szeretnél most, kisfiam? Akarsz valamit enni, vagy inni? Kérhetsz, amit akarsz. Mit vegyünk neked a városban, mihez van kedved?

De neki nem volt kedve semmihez, nagyon fá-

radtnak érezte magát. Kelletlenül jött-ment egész délután és este, mennél hamarább az ágyba kívánczozott. Apja és anyja azonban nem hagyták aludni. Még órákig tárgyaltak a fogadóbeli szoba asztala mellett. Mágnásneveket jegyezgetett és magyarázott az apa: gróf Amadé, gróf Viczay, gróf Szapáry, gróf Eszterházy, gróf Apponyi... A nevek mellé számokat jegyezgetett és hosszasan, hosszasan tanácskozott az anyjával. Ahogy ezeket a mágnásneveket mondta a két szülő, mind a ketten olyan alázatosak és még hangjukban is hálásan hajlongók voltak, hogy ő, mialatt behúnyt szemmel alvást tettetett, némán szenvedte titkos és voltaképpen meg sem magyarázható szégyenének megaláztatott fájdalmát.

Aztán hazajöttek Doborjánba. És a hangverseny szivárványos sikerének aranymámora elszállott. A grófok felajánlották a hat évi ösztöndíjat, de ezt a nagyúri ajánlatot most valóságos pénzzé kellett váltani, — és Liszt Ádám megakadt. Nem tudott hogyan hozzáfogni a dologhoz. Folyton bejárt Kismartonba s ott órákig kilincselte a hercegi uradalom hatalmas tisztjeinél. Azok megtiltották neki, hogy a főméltóságú úr barátait molesztálja. Még azt is megtiltották, hogy kérvényben magától a hercegtől kérje az illető arisztokratáknál való figyelmeztető közbenjárást. Azok pedig, akik a hangverseny tüntető sikereinek hangulatában pazarul dobálták pénzigéreteiket a csodagyermeknek, egyetlen poltúrát sem küldöttek maguktól Doborjánba. Ezt nem is lehetett várni tőlük. Valaki kellett volna, aki végigjárta őket és a felajánlott aranyakat beszédje. Ilyen valaki azonban nem akadt. S a mámorító álmom, hogy az egész kis család a bőséges ösztöndíjon külföldre költözik a fiú továbbképzése végett, egyre távolodó, csúfolódó lidércé változott.

Három hónapig várt Liszt Ádám. zsebében a pusztai ígérekkel, tétlenségre kárhoztatva. Akkor

kieszelte, hogy fia fel fog lépni Bécsben. Akkor majd fel fognak figyelni a magyar urak, eszökbe fog jutni a pozsonyi ígéret s talán még maga a főméltóságú úr is kegyesnek és bőkezűnek fog mutatkozni. Serény levelezés kezdődött: az apa esténként éjjélig görnyedt az asztalnál és körmölte a leveleket. Akit csak ismert Bécsben, azt mind megtámadta. Az anya is váltig törte a fejét, hogy amikor még a maga családjánál lakott, mint leány s a kremsi Langer-féle rőfösüzletben élt, milyen bécsi ismerősökre emlékezett. És végül csakugyan nyélbe is ütötték a bécsi hangversenyt.

A káplán csoszogva belépett. Ő azonnal nyúlt a német könyv után. Azonban a tanító habozva megállott.

— Talán elég is lesz mára. Szörnyű meleg van. Majd holnap többet tanulunk.

— Igenis.

Holmiját szorgosan összeszedte, visszarakta az ablakpárkányra. Ekkor a káplán alatt már reccsent a dívány, ahogy lustán végigvetette magát rajta s restségében alig viszonzta a búcsúzó fiú köszöntését. A fiú pedig ment kifelé. Sokkal lassabban, mint ahogy jött. Emlékeinek sorát olyan élénken idézte fel magában, hogy nem tudott tőlük elszabadulni. Ahogy bandukolt a heves verőfényben a szülői ház felé, visszaálmódta magát a bécsi hangverseny idejébe, mélyen elgondolkozva és szinte olyan kíváncsisággal, mintha képeskönyvet nézegetne.

De erre a bécsi utazásra is csak összefüggéstelen képekben emlékezett. A tágas póstakocsi utasai jelentek meg előtte, az út érdekes viszontagságai, a kocsis trombitája és színes kabátja. Aztán a bécsi utcákat látta a csillogó fényű, nedves tavaszi estén, mikor megérkeztek, a pozsonyiaknál is sokkal nagyobb paloták óriás sorát, a sok embert, a forgalmat. Aztán apja lihegve futkározó idegességét: egy

délelőtt ötször is elment a fogadóbeli szobából, hogy fűjtató mellel, verejtékezve, rohanva térjen vissza. S aztán a hangverseny maga: félig üres terem, fagyos hangulat, gyér taps, néhány lelkes néni, akik ölbe vették és kíváncsi kérdésekkel faggatták. Sok ember, akik apjához jöttek, s akiket nem ismert. A hazafelé tett útra is emlékezett: rosszkedvűen üldögélt a póstakocsiban az apa, szavát is alig lehetett venni. Őt mindenért megszólította és korholta. Pedig nem tehetett semmiről. Ugyanúgy játszott, mint Pozsonyban. Hogy kevesen jöttek el, annak nem ő volt az oka.

Ennek is elmúlt már néhány hónapja. Azóta apja nem szünő szívóssággal készülődött arra, hogy valahogyan mégis csak külföldre költözzenek. És őt szorgalmasan gyakoroltatta. Mostanában ment is a napi hat-hét órás zongorázás. Anyja mindig aggódó szemmel figyelte és faggatta, nincs-e valami panasz, nem fáj-e valahol, de ő folyton csak azt felelte, hogy semmi baja s a régi bajoknak nem érzi nyomát sem. Mert valaha régebben minduntalan nehéz betegségek vettek erőt rajta. Egy időben hónapokon keresztül súlyos mocsárláz gyötörte, csonttá és bőrré aszott, annyi ereje is alig maradt, hogy a kezét felemelje, a zongorázást hosszú időre teljesen abba kellett hagynia. Azt meg szüleitől hallotta, hogy egészen kis korában, amire nem tudott visszaemlékezni, gyakran elfogta valami különös merevgörcs. Meredten, mozdulatlanul feküdt ilyenkor, majd furcsa rángatódzások szaladtak végig rajta. Nem hitték, hogy a csenevész gyerek ilyen bajok után meg is tudjon maradni. Egy ízben már olyan rosszul volt, hogy apja elhívatta a falu asztalosát és megrendelte nála a gyerekkoporsót. De ezek a betegségek most ritkábban jelentkeztek. Most jól érezte magát, a zongorázást eléggé győzte és olyan étvágya volt, mint a farkasnak. Csak reggelenként volt mindig fáradt. És anyja nem szűnt meg aggodal-

masan féltetni a szárazbetegségtől. Mert egy kis fiútestvére, akire ő nem is emlékezett, abban halt meg.

Mohó étvággyal szaladt most hazafelé. Egykét doborjáni gazdával is találkozott, akik a falu divatja szerint vászonkötényt hordtak és lihegve, verejtékezve mentek a déli hőségben dolguk után. A Zirkelék háza előtt Szepl most nem ült kint. Biztosan bement ebédelni. És közben várja, hogy pajtása mikor végzi a délutáni zongorázást.

Liszt Ádám már otthon volt. Járt-kelt a kis udvaron és az ebédre várván tett-vett: megigazított egy kigörbült kerítés-karót, odébbbrúgott egy személtő gallyat, megtapogatta a kötélre akasztott ruhát, jól szárad-e. Közben a főnök szigorú hangján kiáltott be a feleségének, aki az asztalterítéssel foglalatoskodott:

— Hányszor mondtam már, Anna, hogy ezt a lyukat a pajta alján be kell szegezni! Hiába beszélék?

Az anya szerényen és engedelmesen szólt vissza a szobából:

— Délután megcsinálom.

A gyerek belépett az udvarra, odaszaladt apjához és kezét csókolt neki.

— Gyakoroltál?

— Igenis, hat préludeöt és hat fugát. Aztán a Dé-dur zongoraszónátát játszottam.

— Megint? — csattant fel a fenyegető atyai hang.

— Csak egyszer, papa, igazán csak egyszer. És aztán a Czernyvel gyakoroltam fél tizenkettőig. Most Rohrer bácsitól jövök.

— Már ezerszer megmondtam, hogy a délelőtt nem passziózni való. Tessék úgy gyakorolni, ahogy meghagytam. Értetted?

— Igenis.

Az anya kiszólt nekik, hogy kész az ebéd. Bementek a legyektől zümmögő szobába. Némán áll-

tak egy pillanatig székeik mellett, keresztet vetettek. Aztán az anya kiosztotta a levest. A gyerek boldogan, éhesen nekiesett. Nem is hallgatott szüleire, akik gazdasági dolgokról kezdtek beszélgetni, birkákról és megint csak birkákról. Ez volt a Liszt Ádám dolga Doborjában: az uradalom e részén tenyésztő birkák dolgára felügyelni. A gyereket ez nem érdekelte. Evés közben részint azon tűnődött, hogy mikor Mozartot Bécsbe vitték játszani, vajjon kapott-e ő is új ruhát, valamint azon, hogy ma délután okvetlen el kell lopni azt a puskaport, ha már Zirkel Szepinek annyira megigérte.

Ebédután éppen csak hogy megtörölték a szájukat, apa és fiú máris ültek le a zongorához. Először négykezeset játszottak. A gyerek teljes figyelme kiült a szemébe, feszülten falta a kottafejeket és a nagy igyekezettől még nyelvét is kiöltötte a szája sarkán. Olykor ijedten rezzent össze, mikor az apa erősen kihangsúlyozva a basszus ütemeit, szigorúan szólott rá:

— Takt hal-ten! Takt hal-ten!

Aztán a transzponálási lecke következett. Egy Czerny-gyakorlatot választott az apa s a fiú először eljátszotta Cé-durban, majd azonnal ugyanazt Gé-durban, mindjárt Á-durban és így tovább, az összes hangnemeken keresztül. Ha hibát csinált, azonnal rácsapott az apai szó:

— Mit csinálsz? Mi volt ez? Fiszt kérek, nem Gét, micsoda lomposság ez!

Aztán egy másik gyakorlattal végig a mollhangnemeken. Aztán az összhangzattani sorrendben egy harmadik gyakorlattal: Dé-dur után azonnal Esz-dur. És megint egy negyedikkel Bé-moll után azonnal Cé-moll.

Már jó másfél órája játszottak. Az anya elmosogatott azóta odakint, bejött hozzájuk, megállt a hátuk mögött, habozott egy darabig, aztán megszólalt:

— Nem vagy nagyon fáradt, fiam?

A gyerek nem is felelhetett, az apa nyersen szólt hátra:

— Ne szólj bele, drágám, ne zavarj. Majd látom én magam is, ha fáradt.

Az anya nem felelt, ment szépen a dolga után. Ezek most áttértek az előadás gyakorlására, ahogy mindennap szokták. Az apa felkelt, átadta a fiúnak az egész zongorát és maga leült az asztal mellé, elészedve írószerszámját és papirosait. Hozzáfogott rendes napi leveleihez, amelyekkel bécsi ismerőseit, az uradalom kismartoni embereit, a személyesen nem is ismert bécsi zenészeket szokta elárasztani. A gyerekeknek addig valamelyik nagyobb hangverseny-számot kellett eljátszania, kidolgozott árnyalatokkal, mintha a dobogón ülne. Liszt Ádám a levelekkel foglalkozott, de félfüllel az előadást figyelte és olykor közbeszólt:

— Lassabban, lassabban, micsoda tempó ez, sohasem fogod ezt a diminuendót megtanulni?

Vagy türelmetlenül az asztalra ütött:

— Micsoda favágás ez? Sokkal puhábban, érzéssel! Nem tudod, mi az az érzés? Na hát!

Mikor a falióra mutatója elérkezett a három órához, végre elhangzott a megváltó engedelem:

— Most egy órát szabad fantáziálni. De csak egy órát. És holnap egy óra hosszát külön fogod gyakorolni a kromatikus terceket mindakét kézzel. Az ma gyalázatosan ment.

Vette a kalapját, kiment. A gyerek egyedül maradt a zongorával, amelyet most tilalmak nélkül kapott a birtokába. És úgy vette birtokába, mint a szerelmes a régóta lesett zsákmányt, azzal a sóvár vággyal, amely imádni és felfalni akar egyszerre. Mindenekelőtt két kézzel szaladt végig a billentyűsoron olyan futamokkal, amelyek a viharban égő ház módján dörögtek és szórták magukból a szikrát. Aztán szórakozottan keresgélve az egyes hangnemek átmeneteit, valami témát igyekezett kipötyögtetni.

Nem jutott eszébe hamarjában valami kedvére való melódia. De aztán gondolatlanul billegető ujjai rá-tévedtek az „O du lieber Augustin“ melódiájára. Elmosolyodott. Ezt már variálta egyszer nyilvánosan is: a bécsi hangversenyen. Mikor eljátszotta volt ki-tűzött műsorát és a hangversenyek kötelező szokása szerint szabadon fantáziált a közönség köréből fel-adott témák felett, valaki ezt a dallamot adta fel neki. Hogyan is csinálta csak akkor? Mindenekelőtt eljátszotta szigorú egyszerűséggel, mintha csak egy elemezni való mértani ábrát rajzolt volna a táblára. Aztán elkezdte fuga-szerűen. A zongorán kétszer jelent meg a dallam, két ölelkező, tekergődző kígyó gyanánt, de csakhamar egy harmadik csatlakozott hozzájuk, majd egy negyedik s a négyágú melódia fonatai, mint valami szövőszéken, sűrű, zengő patyolattá szilárdultak. Aztán hirtelen feloldotta a bonyolódott képletet és a dallamot trillázó tizenhatodokra bontotta, majd ugyanolyan váratlanul átvette a balkézbe és a jobbal gazdag, szeszélyes futamokat játszott a dörgő, mély dalhoz, mintha valami színes szökökút zuhatagában mártotta volna meg. Nemcsak két kezével, hanem teljes testével adta oda magát a muzsikának, minden porcikája részt vett benne, mint az önfeledt táncosnak, vállá hajladozott, fejét tetszelegve forgatta hol jobbra, hol balra, szinte meghempergett a zabolátlan zongorázásban s e pillanatban megértette a kölyökkutyát, amely tomboló jókedvvel dobja hanyatt magát a gyepen, hogy szinte megfürödjék saját jókedvében, mikor hancúrozik.

Játszott volna órákig, akár a végtelenségig is, ha anyja be nem jön, hogy vállára tegye a kezét.

— Elég lesz, fiacskám, megint belebetegszel. És apád haragudni fog, ha túlsoká szórakozol.

A gyerek nagyot sóhajtvá hagyta abba a muzsikát egy zenei mondat kellős közepén. Leszállt a székről és titkolni akarta, hogy fáradt, de nem tit-

kolhatta. Édes és halálos kimerültséget érzett. Végigvetette magát a törött rugójú és megkopott díványon és behúnyta a szemét. Nem aludt, de gondolata sem volt semmi, egész teste tovább muzsikált még megállíthatatlan lendülettel, noha két keze ernyedten pihent mellette. Anyja megsimította a fejét és kiment.

Arra rezzent fel, hogy hosszú, hosszú ideje fekszik már ott a díványon s az udvaron apja lépései hallatszanak. Izgatottan sietett haza az apa. Már a kapuban kiáltott:

— Anna, Anna! .

Az anya elébe sietett.

— Azonnal söpörni kell a ház előtt és az ablakokat sem ártana megmosni. Öföméltsága nem-sokára erre jön.

Hangja az izgalomtól egészen másképpen csendgett, mint máskor. Beszaladt a szobába, a fiúra ügyet sem vetett és ünneplő ruháját szedte elő a szekrényből nagy sebbel-lobbal. Közben kiszólt a konyhára:

— És szedd rendbe magad te is. Én szaladok a faluba, hogy mindenütt rend legyen. A gyereket is öltöztess fel.

Kisvártatva elsietett. Az anya serényen kezdett tenni-venni, bejött hozzá és kitette az ünneplőt. Nem ugyan azt a pompás magyar ruhát, amelyet hangversenyekre csináltattak a gyerekek, hanem azt a rendes ünneplőt, amiben vásárnaponként templomba vitték. Ő engedelmesen felöltözött, aztán ott maradt egyedül, mert anyja kiment, hogy rendbe szedje az utcai ablakokat.

Ekkor eszébe jutott a puskapor. A pillanat igen alkalmas volt arra, hogy a régi tervet végrehajtsa. Kinyitotta az ablak tövében álló nagy láda alsó fiókját, mélyen belenyult, kotorászni kezdett és csakhamar megtalálta ujjai hegyével, amit keresett. Kis, megfeketedett vászonzacskót húzott elő. Abban tartotta apja a puskaport. Kioldotta a zsákocska

száját, belenyult és jókora marokkal vett a síma. fényes, fekete porból. A kalapjába öntötte. Aztán vett még egy marokkal, aztán telhetetlenül még egyet. Végre bekötötte a zsákot, helyretette, a fiókot becsukta, s most ott állott habozva, hogy hogyan szökjék át Zirkel Szepihez.

De ugyanakkor betoppant maga Szepi. Sóvár és kíváncsi kifejezés ült vörös, szeplős képén. Előbb, mint szokta, elhozta új rajzait, hogy megmutassa pajtásának. Mert Zirkel Szepi szenvedélyesen rajzolt. De aztán hamar áttért a puskaapor kérdésére.

— Megvan, — mondta ő titokzatosan és mutatta a puskaporral telt kalapot, — most ezzel mit csinálunk?

— Ezt most felrobbantjuk, — felelte az izgatottan csillogó szemmel.

— De hol?

— Kivisszük a kacsausztatóhoz.

— Azt nem lehet. Ha az ünneplő van rajtam, akkor nekem nem szabad kimenni.

Szepi gondterhelt arccal nézett körül.

— Akkor itt muszáj.

— A szobában? Hiszen felrobban a ház.

— Ha a kályhába tesszük, akkor nem lehet baj. A kályhában tűz szokott lenni, az a kályhának nem árt.

Szepi olyan határozott volt és puskaapor-dolgokban olyan avatott tekintélynek látszott, hogy neki nem jutott eszébe ellenkezni. Leguggoltak a cserépkályhához és kinyitották az alsó ajtót. Előbb megpróbálták a kalapból egyszerűen beleönteni a puska-
port, de az nem ment. Akkor a kalapot letették a földre és markukkal rakták át a port a kályhába.

Most hozzá a konyhából parazsat, — mondta homlokát ráncolva Szepi, mint aki fontos hivatali munkát vezet.

— De nem lesz baj? — kérdezte ő habozva.

— Ha gyáva vagy, akkor abbahagyhatjuk az egészet, én nem bánom.

Kiment a konyhába. Magában arra vágyakozott, hogy a tűzhelyen ne legyen parázs. De volt. Most már mindegy, gondolta magában. A tűzhely tövébe szórt hulladékfából kivett egy venyigét s a végét beletartotta a parázsba. A száraz vessző vége lángot fogott. Befutott vele a szobába.

— Most hogyan kell? — kérdezte a szakavatott Szepit.

— Most olyan messzire húzódunk, hogy éppen csak elérjed a kályhalyukat. Odatartod a lángot és akkor jön a tűzijáték. Igen nagyot fog lobbanni s az nagyon szép. Nekem mindig sikerül.

Lehasaltak a kályhalyuk elé. Ő az égő végű venyigét lassan odadobta a puskaporhoz. Hirtelen óriás dörrenés hallatszott. Szeme előtt összefolyt minden. A következő pillanatokban nem is tudott magáról. Arra ocsudott fel, hogy anyja sikoltozva áll előtte, lenyúl érte és talpra segíti. Ugyanakkor Szepe is rémülten, megszeppenve kászolódt felfelé a földről.

— Mit csináltatok, az Isten szerelmére?

Az anyja végigtapogatta a fiút. Annak nem vérzett semmije. De olyan fekete lett az arca, keze, ruhája, mintha a kéményen húzták volna keresztül. Szepe a következő pillanatban mint a nyíl, suhant ki az ajtón. Elmenekült és cinkosát egyedül hagyta a bajban. Neki csak az járt eszében, hogy apja szerencsére nincs itthon. A baleset nyomait gyorsan el lehet tüntetni, anyja majd megbünteti, de az apának nem szól.

Csakhogya a sors másképpen határozott. Ugyanekkor lépett be Liszt Ádám.

— Mi történt itt?

A gyerek megadta magát sorsának. Elmondott mindent. De elmondtak mindent a jelek is: a kályha környékén koromfekete volt minden, a levegőben

még most is szállongtak a fekete pihék. És hirtelen elcsattant az első apai pofon. Utána a második, harmadik, majd olvasatlanul a többi. A tettes keservesen elkezdett sírni.

— Ne bögj, — kiáltott rá az apja, — mutasd a két kezedet.

Ő odatartotta két kormos kezét.

— Mozgasd az ujjaidat. Mindet egymásután! Fájl?

A gyerek a sírástól nem tudott felelni, csak a fejét rázta. Az apa megnyugodott. A fiú keze rendben van, nincs baj.

— Rendben van. Anyád majd rendbehoz, aztán a sarokba térdepelsz két órára és ma nem kapsz vacsorát. Különben...

Csend támadt. A családfő gondolkozott.

— Különben nem így lesz. Ha anyád rendbehozott, kijössz velem a ház elé. Azt akarom, hogy a főméltóságú úr lásson, bár nem érdemled meg. Ha a hintó elhaladt, akkor fogsz a sarokba térdelni. Na, gyorsan, egy-kettő.

Liszt Ádám kisietett. Az anya nem szólt semmit, vitte a fiút mosdani. Vigasztalni nem vigasztalta egy szóval sem, de a szappanozó anyai kéz sokkal gyengédebben ért a gyerek arcához, kezéhez, mint máskor. A bekormozott szürke ruhát nem vehette fel, a szekrényből előkerült a gyönyörű magyar ruha.

Mikor kész lett, anyja kiküldte a ház elé. Ott állott apja izgatottan várakozva és kémelve az országutat. Fiára csak egyetlen haragos pillantást vetett.

— Megérdemled ezt a drága ruhát, mondhatom.

Aztán tovább figyelte az országutat. Végig a házson minden kapuba kigyúlt a lakosság, a férfiak kék-kötényesen, az asszonyok bekötött fejjel. Ellenkező irányból parasztszekér közeledett, most

fordult be a híd mellől az országútra. Parasztsuhanc hajtott.

— Vissza — kiáltott rá Liszt Ádám — vissza! Nem érted? Azonnal takarodj vissza!

A suhanc csodálkozva fogta vissza a gyeplőszárat és hátrált. Ugyanekkor Liszt Ádámné sietett ki a ház elé, fején tiszta főkötő, derekán tiszta kötény. S az országúton messze feltűnt a nagy utas közeledtét jelentő porfelhő.

— Gyorsan, — szólt Liszt Ádám, — fogd meg a gyerek másik kezét.

A porfelhő közeledett. Pillanatok sem teltek belé, kibontakozott a pompás hintó. Négy pompás ló vonta, benne társaság ült. Pazar látomás gyanánt robogott el a hintó előttük. A gyerek megpillantotta az egymással szemközt ülők egyikét, a herceget. Nem nézett a nagyúr sem jobbra, sem balra. Beszélgetett a vele ülő dámák egyikével. És már el is haladt a hintó, már el is takarta a porfelleg, már nem lehetett megkülönböztetni a rajta ülőket.

A gyerek apjára nézett. Az apa csak most egyenesedett fel mélységes, szolgai meghajlásából. De ahogy a porban elvesző hintó után pillantott, arcára még mindig rá volt írva a porban csúszó alázat zavart vigyorgása. A gyerek sajgó fájdalommal szemlélte. Egy pillanatig égő düh vett erőt rajta, szeretett volna a hintó után rohanni, valami sértőt fogcsigorgatva odavágni a bennülőknek, aztán apját néma lenézéssel végigmérni. De ez csak egy pillanatig tartott.

— Most mars be térdelni! — kiálltott rá apja.

Némán meghunyászkodva somfordált be a szobába. Ott letérdelt. Arca még mindig égett a pofonoktól. De belseje ugyanúgy égett annak a képnek szégyenétől, amelyet nem tudott gondolataiból elhessegetni: apját látta hajbókolni hajadonfőtt a tovarobogó félisten előtt, aki a megalázkodót még egy pillantásra sem méltatja. A térdelő gyerek mély

lélegzetet szedve, mereven nézte a falat. Elégtételt keresett magában mindenáron, gyors elégtételt: valamit, ami meggyalázott gyermeki büszkeségét enyhítően megsimogassa. És félhangon ezt kezdte mormolni magában: „Mult vasárnap, e hó huszonhatodikán délben a kilencéves zongoraművész Liszt Ferenc abban a kitüntetésben részesült, hogy őméltósága Esterházy Mihály gróf otthonában az itteni főnemeségből és műpártolókból álló nagyszámú társaság előtt bemutathatta tudását a zongorán. A művész rendkívüli készsége, valamint gyors olvasási tehetsége, miután az eléje tett legnehezebb darabokat is lapról lejátszotta, általános csodálatot keltett és a legnagyobb szerűbb várakozásra jogosít.“

Ez a Städtische Pressburger Zeitung közleménye volt az ő pozsonyi hangversenyéről. Tudta szóról-szóra, betűről-betűre. És mialatt ott térdelt a sarokban, valami homályos bosszúvággyal suttogta magában ezt a szöveget.

II.

A falu végén cigányok tanyáztak. Az országút mellett nagy pást terült el, hepehupás, gödrös rész, amelyet birkalegelőnek használtak a gazdák. Itt egy hajlásban laktak a cigányok. Zűrzavaros tanya volt ez: sátrak és szekerek áttekinthetetlen összevisszasága, félmeztelen fiatal anyák kuporogtak itt a földön, agyarukra szorított makrapipával, barnabőrű purdjókat szemérmetlen természetességgel szoptatva. A fiatal férfiak nyíratlan haját és göndör szakállat hordtak, az öreg dádék ezüsttallért viseltek rongyos dolmányukon, a vénaszonyok kócos, boszorkányos rongycsomóknak tetszetek.

Neki szülei megtiltották, hogy arra kódorogjon, amerre a cigányok laktak. Történeteket meséltek el neki, melyekben elrabolt és messzi földre hurcolt kisgyerekek szerepeltek. Az ilyen fiúcskáknak a cigá-

nyok kezét-lábát kicsavarták és idegen országban cirkuszosoknak adták el őket jó áron. Vagy ha nem rabolták is el az arra koncsorgó és bámészkodó gyereket, mindenesetre leszedték róla a ruháját, s a tolvajokat sohasem lehetett megtalálni.

Ő tehát szót fogadott és nem ment a cigányok tájára. Pedig égető kíváncsiság hajtotta volna oda. Ezek a furcsa emberek, akik vályogot vetettek a föld sarából, foldozták a falu kilyukadt üstjeit, aszonyaikat pedig jövőmondás örve alatt beküldötték a faluba csibét lopni, semmirekellő haszontalanságuk mellett egyet nagyon jól tudtak: hegedülni. És egészen másképen hegedültek, mint Liszt Ádám, vagy a család egy-két ismerőse, akik ünnepnapok szabadsága alatt eljöttek az Esterházy-uradalom közeli falvaiból muzsikálgatni a doborjáni házhoz. Az uradalmi urak előkelő, szabályos, nagy nevekkel szentesített hegedűjátékot műveltek, amelyet Bécsből hozatott kották irtak elő. A cigányok nem. A birka-számadó fia először a nyéki búcsún hallotta őket, mikor egészen kicsi korában elvitték oda szülei. Az a vad, ingerlő és különös muzsika évek múlva is a fülében maradt. Amit játszottak a búcsújáró parasztok táncához, az semmitsem hasonlított Beethoven, Mozart, vagy Cramer akármelyik szerzeményéhez. Mintha csak nem is az lett volna zenéjük, amit ő muzsikának ismert, hanem valami egészen más. Szabálytalanságában sokkal több ritmust érzett, mint az otthon hallott szonáták szigorú szabályosságában és a hanglétra különös meneteiben, a modulációk éppen nem változatos, de annál furcsább színezeteiben valami sajátságos, távoli és megfeythetetlen titok zsongott-bongott. Itt Doborjában a németül beszélő, más fajtájú parasztok mulatságainál inkább a fuvósbanda rezes harsogása járta. De olykor lopva kihallgatta azt a cigánygyereket, aki kezdetleges hegedűjével leült sajátmagának cincogni a patakparti fűzfák alján, s aki nem is sejtette, hogy vékonyan nyő-

szörgő kis nótáival milyen izgatott szívdobogást kelt az észre nem vett hallgatódzóban.

Hogy ilyen különös muzsikájok van, az vonzókká és rejtelmesekké avatta előtte a cigányokat. Megpróbálta, hogy szüleinél kitudjon egyetmást, ami a cigányokat megvilágítaná előtte. De apja kurtán-furcsán elintézte a cigányokat azzal, hogy amit csinálnak, az nem komoly zene. s aki vinni akarja valamire muzsikában, annak nem méltó dolog az ilyen malacbandákon törni a fejét.

— Csak még azt mondja meg, papa, hogy ki szerezte azt, amit ők játszanak?

— Senki. Az úgy terem magától, mint a bogáncs az országút mellett. Nem érdemes beszélni róla. Inkább a negyedik és ötödik ujj trilláján gondolkozál, annak több hasznát veszed.

S ha anyjához fordult felizgatott kíváncsiságával, az mindegyre csak arról beszélt, hogy a cigányok veszedelmes gonosztevők, legjobb esetben naplopó tolvajok, őrizkedni kell tőlük. Ő tehát nem hozta többé szóba a cigányokat s mivel lassanként kezdte megszokni, hogy vannak gondolatok, amelyekkel teljesen egyedül kell maradnia, azok közé helyezte lelkében a cigányokat is. De ha biztos volt benne, hogy senki sem hallja, amit zongorázik, a tiltott gyönyörűség bűnös örömeivel verte ki a zongorán a különös dallamokat, igyekezett a meglepő basszusokat megkeresni hozzájuk és idegen vonalukat pazar cikornyákkal ékesítgette. Mint más gyerekek az éretlen gyümölcsben való pákosztosság, vagy az éléskamra mézesbödönének dézsmálása, neki a cigánymuzsikával való szabados csapongás vált titkos szenvedélyévé.

Egyszer aztán elérkezett a nap, mikor egész Doborjánnal együtt ennek a titkos szenvedélynek is búcsút kellett mondania. Liszt Ádám szívós és keserves próbálkozások után végre mégis csak elérte,

hogy fiát az Isten háta mögötti faluból nagyvárosba költöztesse.

Az első fontos ember, akit megnyert céljának, Fuchs volt, a hercegi zenészek karmestere. Hetekig tartó kunyorálással sikerült elérnie, hogy Fuchs ki-
jöjjön hozzájuk Doborjánba. A karmester alaposan meghallgatta a gyereket, eleinte azzal a jóindulatú bólogatással, amellyel a felnőttek az igen tehetséges kicsinyek mutatványait szokták szemlélni, de csakhamar ámulat és izgatottság vett erőt rajta. Újabb és újabb számokat követelt a gyerektől, nehéz transzponálási feladatokat végeztetett vele, elébe rakta azokat a friss kottákat, amelyeket éppen most kapván újonnan Bécsből, magával hozott és valósággal néma lett a csodálattól, mikor a gyerek első látásra az előírt tempóban folyékonyan lejátszotta őket. Végül már nem játszatott a gyerekekkel semmit, csak az apával beszélgetett s közben félszemmel a fiúra vetett egy-egy lopott pillantást. Zavarban volt, hogy milyen hangot használjon vele, valóságos lámpalázat lehetett érezni rajta.

— Ha ezt más mesélné nekem, egyszerűen nem hinném el, — mondta elkomolyodva és megzavarodottan.

Az apa teljes lendülettel igyekezett ütni a vasat, amíg meleg. Száz változatban vetette fel a gyerek tovább tanulásának lehetőségeit s azokat ketten megvitatták, olykor válaszolva az anya egy-egy félénk közbeszólására is. A gyereket nem kérdezték, az csak állott oldalt tisztességtudóan és hallgatta a róla folyó tanácskozást. Fuchs egész nap ott maradt és estefelé azzal az ígérettel ment el, hogy magával a jószágkormányzóval, Szentgály Jánossal fog beszélni a gyerek jövőjéről.

Ettől kezdve a családi beszélgetéseknek Szentgály lett a főtárgya, akit „Hofrat“ névvel illettek magok között a szülők. Ádám minduntalan bement a kismartoni udvarba és ott kihallgatást kért a Hof-

rattól. Többnyire kapott is, mert Fuchs szavának állott és csakugyan hihetetlen csodának harangozta a doborjáni birka-intéző fiát. Hétről-hétre csak ezeket a kihallgatásokat tárgyalták otthon és folyton plajbásszal számolgatták, mibe kerülne a fiú egy esztendeje Weimarban. Mert oda szándékozott költözni Liszt Ádám a gyerekekkel, Weimarba. A híres Hummel, aki az Esterházy-udvarnál kezdte muzsikusi pályáját, odakerült udvari karmesternek. Valaha jóbarátságot tartott fenn a szenvedélyesen muzsikáló Liszt Ádámmal, a barátság most nagy támasz lesz, ha „Goethe és Schiller klasszikus városába” sikerül vinniök a gyereket. Így fejezte ki magát Liszt Ádám, aki életét szerette kettétört életnek nevezni, mert nem lehetett zenész és szeretett igen fenkölt kifejezésekkel tetszelegni maga előtt, hogy még kirívóbbá tegye a nyomorúságos állása és műveltsége közötti különbséget.

Mikor úgy látszott, hogy a Hofrat támogatásával egyszer mégis csak lesz valami a nagy külföldi tervekből, Liszt Ádám leült és levelet írt Hummel udvari karmester úrnak Weimarba. Hivatkozott régi barátságukra és hosszasan leírta fia bámulatos tehetségét. Elmondta, hogy valószínűleg sikerülni fog Seine Durchlaucht segítségével Weimarba költözni s ott majd kimondhatatlan örömmel bízza ezt az ifjú kincset a hajdani barát lángelméjű vezetésére, akinek a jó Isten ilyen nagyszerűen felvitte a dolgát. Tájékoztatót kért tehát az ottani életről és a leckeórák áráról. A válasz felől biztos volt: a hajdani barát kivétel fog tenni vele és majd valami jelképes összeget számít az oktatásért. De a híres ember válasza másként ütött ki. Hummel udvariasan válaszolt: ő szívesen vállalkozik a gyermek oktatására és szívből kíván neki haladást, ami pedig a leckeórák árát illeti, neki most már annyi a növéndéke, hogy egy Lajos-aranynál kevesebbet számítania óránként nincs módjában.

Liszt elszörnyedve kapott a fejéhez: egy Lajos-arany! Borzasztó. Egy Lajos-arany annyi, mint nyolc és fél forint. Az ő fizetése a rozson, boron, fán, szénán és egyéb járulékokon felül százharminc forint készpénz. Ha tehát az uradalom teljes fizetéssel szabadságotna egy esztendőre, ő ezért a teljes fizetésért egy év alatt tizenöt órát kaphatna Hummeltől. Vagyis teljes fizetése rámenne arra, hogy havonta egy órát vehetne a fia. S ezt Hummel kéri tőle, a hajdani jóbarát, akivel legénykorában annyit mulatott együtt, akivel annyit muzsikáltak s aki pontosan tudta, hogy mennyi pénze van a dobortjani birka-számadónak.

Weimarról le kellett mondani. A gyereket nem Hummel fogja tanítani tovább, a szép álom kútba esett. Megint vég nélküli tanácskozások következtek, hogy most aztán mihez kezdjenek? Fuchs és a hercegi zenészek mind azt ajánlották, hogy ha teheti, vigye csak a gyereket Bécsbe, akad ott elég kitűnő zongora-oktató.

Hát jó, elviszi Bécsbe. De hogyan? Ha elszánja magát arra, hogy a gyereket egyedül ereszti oda, az ellátásra havonta ötven forintot kell számítania, az órák díjaira havi hetvenet. Ruhanemű, kották, könyvek és egyebek havi húsz forint, de nagyon szűken. Az évente ezerhétszáz forint. Neki pedig még a tizedrésze sincs meg, sőt még ez a tizedrész is csak akkor, ha az uradalomtól teljes fizetéssel kap egy évi szabadságot. Még ez sem biztos. És ha megkapja is, honnan veszi a többit?

A szülők esténként mély töprengésbe merülve tanácskoztak s még éjszaka is nem egyszer ébredt a gyerek arra, hogy apja és anyja halkan az ő tanulmányának esélyeit hánytorgatják a sötétben. Folyton csak számokat mondtak. S a beszélgetések hangja mind komorabbá változott. Egy szép napon kitűnt, hogy a nedves lakás már a harmadik zongorát tette teljesen tönkre, a gyerek nem tudott a hasznavehe-

tetlen hangszeren tanulni. Az apa napokig tartó tuskodás után kivette a szekrényből féltve őrzött arany ismétlő óráját.

— Ádám, — szólt elhűlve a felesége — mit akarsz azzal az órával?

— A zongora fontosabb, — szólt az apa komoran vállat vonva.

Valaha négyszáz forintért vette, mikor még legénysorban élt és jól ment dolga. Most elvesztegette értékén alul és megvette az új zongorát, de napokig nem lehetett szavát venni. A gyerek ekkora áldozat láttán megszeppenve járt-kelt a lakásban és úgy viselte magát, mint egy angyal. De hogy szülei komorsága ne súlyosodjék, nem az ő igyekezetén mulott. Liszt Ádám egyre tehetetlenebbül vergődött a növekvő adósságok bonyolult hálójában. Folyton új hangjegyekre volt szükség. Eddig már több mint ezer mű hevért a dohos kis falusi szobában a zongora mellett, az asztalon, a szekrényen, a polcokon. S ha a családfő leült számolni, az jött ki, hogy évi százharminc forint fizetésből és az asszony sovány kis hozományából eddig több mint négyszáznyolevanat költött kottára. Valósággal érthetetlen volt, hogy miből vették a ruhát, amelyben jártak. És még érthetlenebb volt, hogy miből fognak élni ezentúl, még akkor is, ha Doborjánban maradnak. S ennyi tikkasztó, fojtogató gond közepette az apa még mindig csökönyösen szövögette a külföldi megtelepedés lidérces terveit.

Egy napon harsogó örömmel jött haza: a Hofrat remek ötletet adott neki. Helyeztesse át magát az uradalom bécsi hivatalához. A hercegnek sok háza és nagy középponti irodája volt Bécsben. Ha Liszt Ádámot odahelyezik, egyszerre valósággá válik mindaz, ami mesebeli álomnak tetszett eddig. De a nagy öröm nem sokáig tartott. Kitűnt, hogy a bécsi udvartartásnál még egy szegnek sem lehet helyet szorítani, annyira be van töltve minden hely. A jó

Szentgály akkor kieszelte, hogy megpróbál egy új állást létesíteni a bécsi pincészetnél, pedig ezzel főméltóságú urának neheztelését kockáztatta meg, mert az uradalomnál szigorú hercegi rendelet tiltotta, hogy bárkit is új állásra terjesszen fel a jószágigazgatóság a herceg külön felszólítása nélkül. Nem is ment a dolog, a főméltóságú úr elutasította az aktát. Akkor Szentgály új formát gondolt ki: a főméltóságú úr vállalja a gyerek taníttatását, de viszont a doborjáni birka-számtartó kötelezze magát, hogy a fiú a hercegi zenekar szolgálatába áll és addig ott is marad, míg fizetéséből a taníttatási költséget vissza nem fizette. Újabb kérvényt szerkesztett Liszt Ádám. A herceg ezt is elutasította. Erre Szentgály és az apa azt főzték ki, hogy adjon a főméltóságú herceg egy évi szabadságot fizetés nélkül, de ígérje meg, hogy egy esztendő elteltével visszaveszi, ha addig a gyerekből nem sikerül önállóan kereső zongoraművészt nevelni. Ebbe már belement a herceg, sőt nagy jóindulattal még kétszáz forint segítséget is rendelt a gyerekeknek egy esztendőre.

Liszt Ádám éjszakákat töltött a számokkal teleírt papír mellett, napokat utazgatott rokonoknál. Akármilyen módon össze akarta szedni a pénzt, amelyet hozzácsapjon a kétszáz forinthez s egy esztendőre biztosíthassa bécsi tartózkodásukat. Napok alatt akart végezni. A napokból hetek lettek, a hetekből hónapok. És hónapok multán kitűnt, hogy a bécsi esztendőt biztosítani teljességgel lehetetlen. S ekkor egy tavaszi napon Liszt Ádám az asztalra csapott:

— Én ezt nem bírom tovább. Bele fogok bolondulni. És ha már úgyis tönkremegyek, akkor menjek tönkre Bécsben. Lesz, ami lesz. A jövő hónapban felköltözünk Bécsbe, punktum.

Elhatározta és több akadályt nem ismert. Az ismerősök ijedten hallották a bolond vállalkozás hírét. Liszt Ádámnak elment az esze: itthagya biztos állását, elvesztegeti bútorait, állatait, mindenét, felmegy

a bizonytalanba és új embert enged a helyére. Igaz, hogy egy év múlva visszajöhet, de tudjuk, hogyan van az: az új ember közben beválik, őt majd benyomják valami lehetetlen helyre lógósnak s egy szép napon azon veszi észre magát, hogy mindenkől kicseppent.

A legelső maga Fuchs karmester volt, aki rémülten csapta össze a kezét.

— Mit fogtok enni, az Isten szerelmére! Doborjában legalább etetni tudod azt a gyereket!

Pottendorfból eljött maga a nagypapa, aki más-kor feléjük sem nézett, most már harmadik feleségével élt és minden esztendőben egy gyerekkel több lett a családja. Megijedt, hogy a könnyelmű Ádám sorsa majd az ő nyakába fog szakadni. A gyereket elküldték játszani, míg ő a szülőkkel tárgyalt. Aztán rosszkedvűen, dohogva, vállvonogatva elment, az unoka játékát is csak ímmel-ámmal hallgatta meg. Eljött Rohrer káplán is, több napon egymásután. Mikor intelmeit az apa megúnta és a birkákat vetve okul, elment hazulról, a káplán az anyát kérlelte: ne engedje, hogy a biztos romlásba fussanak.

De Liszt Ádám most már elszánta magát és beszélhettek akármit, ő készült az útra. Tehenét, két lovát, birkáit, a baromfit eladta, bútoraival számot vetett, a nehezen szállíthatót pénzzé tette, futkosott, alkudozott, számolt, veszekedett. Közben hosszú és díszes köszönőlevelet írt a hercegnek. „Fiam előmenetelét, bel- és külföldi sikereit nem a magam, hanem a hercegi ház dicsőségének fogom tartani, mert terveimet csak a főméltóságú Herceg Úr nagylelkűsége révén valósíthatom meg“.

Az utolsó nap érkezett. A kis ház udvarán már ott állottak a szekerek, amelyek a holmit szállítsák. Az első két szekér már az éjjel elindult. A gyerek a földön hált leterített ruhákon, az ágyakat és ágyneműt még előző nap felrakták. Szép májusi reggel!

fénylett Doborjánra. Az apa mély basszus-hangja egymásután harsogta a parancsokat az udvaron.

A fiú még egyszer visszaneézett az üres szobákba. A falakon halványabb foltok mutatták azokat a helyeket, ahol annyi évig a megszokott bútorok állottak. Egy ablaktábla betört a rakosgató munka közben, cserepei ott heverték a földön, azzal az ablakkal már nem törődött senki. Ahol tegnapelőtt még a zongora lakott, azon a helyen most szorongó üresség tátongott. A fiú odalépett a székhelyére, behúnyta szemét, kinyújtott két kezét képzeletben végigszalajtott a fehér-fekete csontsoron. Szíve elszorult, szeretett volna kedvére elpityeredni.

— Ne bámészkodj, — kiáltott be apja, — sietni kell a templomba.

Rohrer káplán misét mondott a baráti család távozása alkalmából. A kis templom már tele volt, mire odaértek. A nép igen szerette őket. Liszt Ádám mindjárt leült a kicsiny orgonához, felesége és fia elfoglalták rendes helyöket az első padban. A káplánnak Zirkel Szepi minisztrált. Hátra is nézett az első „et cum spiritu tuo” után s mikor tekintetük találkozott, Szepi vigyorgással igyekezett palástolni sírásra hajló meghiúsultságát.

— Imádkozzál, — súgta az anya, — hogy a jó Isten megsegítsen.

Imádkozott. Szeretett imádkozni. Évek óta szívesen idomította lelkét arra, hogy az áhítat kedves érzésének teljesen odaadja magát. Imái szövegét nem mindig követte ilyenkor, de esze nem kalandozott el, benne maradt abban, amire egészen kicsi kora óta tanították: a buzgó és meghiúsult könyörgésben, a feltétel nélkül való imádatban. Úgy érezte ilyenkor, hogy ha felnézne, megpillanthatná ragyogó fényességű arcát annak a titokzatos Valakinek, aki őt véghetetlenül szereti. Lelkével szinte odabújt ilyenkor az Isten keblére és olyan boldognak érezte

magát, hogy ezt a boldogságot a zongorázásnak is csak igen ritka pillanataiban érezte.

— Kérlek, édes jó Istenkém...

Ezt gondolta és érezte inkább, mintsem mondta magában. De hogy mit kért, azt gondolatban sem igen fejezte ki. Csak éppen kért, hogy kérjen, hogy alázatos lehessen, hogy odaadását a boldog bizalomban megmutathassa. És mikor Szepi kezében megcsendült a mise nagy pillanatának csilingelése, mélyebbre hajtott arcán boldog könnyek osontak végig. Ezek a könnyek minden úrfelmutatáskor kicsordultak könnyen előmlő rajongásából.

A mise után kint a templom előtt nagy csoportosulás vette őket körül. A nép búcsúzott az uradalmi számadótól. Liszt Ádám sorban kezét fogott minden gazdával, minden asszonnyal. A férfiak hangos szóval búcsúzkodtak, a vénasszonyok édesdeden és illendően sírtak. A fiút sorra ölelgették és csókolták.

— Visszajössz te még, — mondta a legöregebb, a süket Reichelné, — visszajössz te még hozzánk, de üveges hintóban, majd meglátod.

Közben Rohrer káplán letette a miseruhát és kijött hozzájuk. Attól is búcsút vettek. A szekér ott várt rájuk a templom előtt. Liszt Ádám felsegítette a feleségét, aztán hóna alá nyúlt a gyerekek és feltette.

— Isten áldja meg magukat, emberek.

Ott álltak nagy csoportban a doborjániak, visszaköszöntek, integettek, jó utat kívántak, mialatt a szekér megindult. A házak egymásután maradoztak el. A fiú visszanezett: már csak fekete csomónak látszott a templomelőtti embercsoport, az is oszladozni kezdett. Most mentek el a maguk elhagyott háza mellett. Az ablakok mintegy szemrehányó némasággal bámultak a szekéren ülő gyerekekre. És őbelőle hirtelen hangosan tört ki a sírás.

— Micsoda dolog ez, — szólt rögtön az apa, — az

idén leszel tizenegy éves és minduntalan elbőgöd magad?

Az anya azonban magához vonta és melléhez szorította a síró gyerek fejét. Remegő hangon szólt:

— Ne bánts! Én már elmúltam tizenegy éves, de én is sírni szeretnék. Nem kis dolog ez. Ki tudja, mibe megyünk bele...

Az apa nem felelt. A szekér már kint zörgött a szabad földek között. Doborján kisebb lett és még kisebb és mindig kisebb. És egyszer csak nem volt sehol.

III.

Messze a külvárosban szerénykedett a Zöld Sündisznó-szálló. A szűk utcában ott állt a többi ház között, cseppet sem díszesebb, vagy tágasabb, mint amazok. Csak az különböztette meg társaitól, hogy kapuja felett bádoggégér függött hosszú vasnyélen, de a festéket lekoptatta róla az idő, nem is mondta volna meg senki, hogy mit ábrázol, ha nem segített volna a cikornyás gót betűkkel rótt felírás: „Gasthaus zum grünen Igel — Stiftgasse 92“.

Az első emelet egy utcai szobájában húzódott meg a háromtagú család. Először csak egy napra akartak ott megszállni, amíg lakást keresnek. De az apa számot vetett az anyagiakkal és kiókumálta, hogy jobban járnak, ha ott maradnak abban az olcsó szobácskában és nem vezetnek háztartást. A reggeli kávé megfőzték a szobában, ebédre összesen két porciót hoztak s úgy gazdálkodtak vele, hogy estére is maradt belőle. Holmijokból csak a zongorát állították be, a többit felrakták a fogadó padlására.

— Te ne törődjél semmivel, — mondta Liszt Ádám a fiának, — te csak gyakorolj, addig is, amíg a mesteredet megtalálom.

Ő tehát gyakorolt a szűk szobácskában, ahol a

nagy zongora, a rengeteg kotta és hármuk holmija annyira elfoglalta a helyet, hogy megfordulni alig lehetett benne. A várost meg sem nézhette, mert apja is, anyja is tele voltak dologgal, egyedül pedig nem engedték, mert még valami kocsi elüti.

De már a harmadik napon kerékvágásba kerültek. Az apa, mikor délben hazajött ebédelni, izgatottan ujságolta:

— Megvan a mester. Minden hozzáértő azt mondja, hogy Czernynél kell tanulni. Mondták Sechtert is, aki a vakok intézetében dolgozott és most udvari zenész. De Czerny mégis jobb lesz.

— Melyik Czerny, — kérdezte mohón a gyerek — az, aki...?

— Úgy van, az, aki az etüdöket írta. Délután el fogunk menni hozzá. Aztán majd jól szedd össze magad, mert azt hallom, hogy nem könnyű bejutni hozzá tanítványnak.

— Igenis, papa.

— Ha lomposan fogsz játszani, nem vállal, vagy csak nagyon drágán. De ha nagyon szépen játszol, olcsón megcsinálja. Azt pedig jól tudod, hogy pénzünk nincs.

— Igenis, papa.

— Na hát.

Több szó nem esett a dologról. De mindjárt ebéd után készülődni kezdtek. Az anya különös gonddal fésülte meg a gyereket s az utolsó pillanatban még leguggolt, hogy cipőjét megdörzsölje.

— Nem érdemes, — szólt az apa, — olyan locsocs van odakint, hogy mire beérünk a belvárosba, térdig sárosak leszünk úgyis.

Mikor kézenfogva elindultak apa és fia, abban a pillanatban megint szemezni kezdett az eső. Liszt Ádám kinyitotta a nagy piros esernyőt, a gyerek közelebb szorult hozzá, úgy baktattak a végnélküli utcákon. Az eső csökönyösen és vigasztalanul szitált, a járókelők néhol futva szaladtak át az úton,

hogy beállhassanak valami ereszt alá. Némelyik tágasabb kapuban csapatostul szorongtak a krinolin asszonyok és a kürtőkalapos férfiak. Néha egy munkásasszony ballagott mellettük, aki felső szoknyáját csuklya gyanánt borította a fejére. A macskafejú kövezeten felhúzott ernyőjű kocsizörgött végig, a bennülők a védett ember közönyével néztek ki az esőben járókra. Ők csak mentek a piros ernyő alatt szaporán.

Jó óra hosszat tartott az út, amíg beértek a belvárosba és nem is egészen simán, mert néha Liszt Ádámnak meg kellett tudakolnia az útirányt. Ő maga sem ismerte jól a rengeteg várost. Végre meglették a keresett házat. Felmentek a lépcsőn, topogva rázták le lábukról a vizet, s az ernyőt nyitottan állították az ajtó elé a földre. Aztán Liszt Ádám megrántotta a csengőt.

— Majd mindjárt megnézem, — mondta odabent egy asszonyság, nyilván a fontos ember mamája.

Ők vártak az előszobában. A lakásban csend volt, zongoraszó nem hallatszott. Ők is suttogva beszéltek.

— Úgy látszik, most nem tanít az öreg, — mondta az apa.

— Akkor talán mégis lesz ideje az én számomra, — súgta a gyerek.

Az asszonyság visszajött.

— A fiam nagyon sajnálja, de leckeóra-ügyben nem fogad, mert új tanítványokat nem vállalhat.

A gyerek szívét hideg villámütés érte. Egész testét zsibbadni érezte.

— Kérem, — mondta erélyesen Liszt Ádám — menjen be és mondja meg Czerny úrnak, hogy okvetlenül személyesen kell vele beszélnem.

Az asszonyság bosszús arccal mondani akart valamit, de aztán vállat vont. Bement megint. Pár pillanat múlva kinyílt az ajtó. Egy harminc évesnek látszó, pápaszemes úr tűnt fel az ajtónyílásban.

— Nagyon sajnálom, — kezdte mondani — azonban . . .

Liszt Adám erőteljesen nyomult befelé. A házigazda kénytelen volt helyet adni neki. Már bent is voltak a szobában.

— Én Czerny urat keresem, — szólott Liszt Adám.

— Az én vagyok.

— Ön? Bocsánat, ha ez meglep, de nem képzeltem, hogy a híres Czerny ilyen fiatal. Én a zenepedagógus Czernyt keresem, kérem.

— Mondom, hogy én vagyok, — szólt a fiatal férfi, türelmetlenségében is mosolyogva.

— És hány éve tetszik tanítani?

— Tizenöt.

— Tizenöt? Ha meg nem sértem a kérdéssel, hány éves tetszik lenni?

— Harminc.

Liszt Adám megcsóválta a fejét. De gyorsan a tárgyra tért.

— Kérem, Czerny úr, az én fiam, akit bemutatni hoztam . . .

— Bocsánat, — vágott közbe a zongoramester — kár a fáradságért, teljesen lehetetlen új tanítványt vállalnom. Annyira túl vagyok terhelve zeneórákkal, hogy ami kevés időm megmarad . . .

Czerny hirtelen meglepetve hallgatott el és hátra kapta a fejét. A gyerek ugyanis közben, elérve apja sürgős és néma intését, odaszökött a zongorához, leült és teljes erővel belecsapott a legnehezebb Czerny-etüdbe. Már bele is merült, már nem törődött semmivel, játszott játszni kedvvel félvállról, mintha Gauss azzal mulatna, hogy felmondja az egyszerűet.

— Micsoda? — szólott Czerny zavart meglepetéssel és odalépett a zongorához:

A gyerek felhasznált egy alkalmas akkordot és könnyedén átment a Czerny-etüdből abba a Hum-

mel-szerzeménybe, amit legnehezebb előadási számnak ítélt. Játszott kedvére és fel sem nézett.

— Hallatlan, — mondta Czerny és leült a másik zongoraszékre.

Ettől fogva szótlánul bámulta a gyerek játékát. A Hummel-darab végig elhangzott. Csak akkor nézett oldalt a gyerek. Pillantásában volt valami könnyörgő hizelgés, de ugyanakkor egy kis vidám, csúfondáros káröröm is. És a híres Czerny arcán meglátszott, hogy a gyerek bámulatos zenei érettsége éppen úgy meglepi, mint viselkedése könnyed felsősége.

— Hány éves vagy?

— Tíz — felelte a fiú helyett az apa — és tessék megengedni, hogy bemutatkozhassem.

Bemutatkozott. Elmondta nevét, állását, helyzetét, vakmerő Bécsbe költözését.

— Uram, — mondta végül — az én életem elhibázott élet. Én mindig nagy zenész szerettem volna lenni, de szegénységem miatt nem lehettem. Amit tőlem megtagadott az élet, azt ebben a gyerekben szeretném visszakapni. Őerte minden áldozatra kész vagyok. Nekem és a feleségemnek nincs más életcélunk, mint őt nagy művésszé képeztetni. Amit ön hallott, az még semmi. Az én fiam ennél még meglepőbb és bámulatosabb dolgokat tud...

— Kérem — vágott közbe Czerny, — erről ne beszéljünk. Vállalom az ön fiát. Másképpen már nem megy: este fogom tanítani. Schubert óta ilyen tehetség nem járt nálam...

— Hallod ezt? — fordult az apa fiához.

— Szóval vállalom. Óradíjban is lemegyek a legalsó határ alá, ha szavát adja, hogy nem mondja meg senkinek. Ön óránként két forintot fog fizetni. Adok heti négy órát.

— Annyit nem győzők. Heti három órára telik. Havi huszonöt forint. Majd összeszedem valahogy.

— Egyelőre mondjunk két forintot, a többit

majd meglátjuk. Mikor akarják az első órát? Ma már nem lehet. Lássuk csak azt az előjegyzési nap-tárt. Holnap lehet. Jöhet a gyerek félnyolckor? Én hétkor szoktam vacsorázni. Más időm nincs, az estéi-met fogom neki adni.

— Amikor parancsolja. Akár éjfélkor is.

Az asszonyság benyitott.

— A korrekturáért jöttek.

— Várjon a fiú, azonnal megleszek. Szóval holnap este. A gyerek hozzon írószerszámot és kottapapírt.

Az asztalon frissen szűrott hangjegyek oldalai heverték. Látszott, hogy ebben a munkában zavar-ták meg. Liszt Ádám meghajtotta magát, Liszt Fe-renc leugrott a zongoraszékről, amelyet eddig nem hagyott el és ő is meghajtotta magát. Apa és fia kissé falusias „Kratzfuss“ és hajlongás közben ki-mentek. A gyerek az ajtóból visszapillantott. És pil-lantása találkozott a híreseMBER ámuló, elkomolyo-dott pillantásával.

— Minden megy, — mondta az előszobában Liszt Ádám, — csak akarni kell. Vigyelek el erre az örmre egy cukrászdába? Megvárjuk, míg eláll az eső.

— Szeretnék, — mondta habozva a gyerek, — de a mama biztosan nagyon izgatottan vár ben-nünket.

— Hát jó, akkor menjünk haza.

Felszedték a piros ernyőt, amely több kis tócsát eresztett azóta a kőpadlóra. Kint ugyanúgy szitált a makacs és egyhangú eső, mint mikor jöttek. S ők ugyanúgy gyalogoltak vissza egy álló órát.

— Hogy lesz ez, — mondta az apa, — ezzel a hosz-zú úttal? Háromszor egy héten be kell gyalogol-nod és vissza. Lesz tíz óra is, mire hazakerülsz. Egyedül nem engedhetünk ebben a nagyvárosban...

— De igen, papa, hogyne, hiszen én már nagy vagyok. Az utat hamar megtanulom és ha eltéve-

dek, majd megkérdezem. Papa, hadd jár hassak az órákra egyedül... úgy szeretném, igazán...

— Hát majd később meglátjuk.

Az anya a nagy hirre boldog sikoltással ölelgette meg mindkettőjüket, csúromvíz lett maga is. De Liszt Ádám nem adott sok időt az érzelésre. Máris a zongorához parancsolta a fiút gyakorolni.

Másnap az első órára még nem engedte egyedül. De a negyedikre már elengedte. S a hatodik óráról a fiú nagy hírrel jött haza:

— Papa, Czerny tanár úr azt izeni, hogy miután két hétig tanított, most már tisztán látja, mit fogok tudni és ezentúl az órákért nem fogad el semmit.

— Micsoda? Ingyen tanít?

— Igen, azt mondta, hogy nem fogad el semmit. És azt izeni, hogy holnapután jöjjön el velem maga is, mert beszélni akar magával arról, hogy nekem elméletileg is tanulnom kellene. Összhangzattant mondott, meg partitúra-olvasást, meg ilyeneket.

Az anya aggodalmasan szólt bele a nagy örömbé:

— Még tanulni? Az lehetetlen. Ha még a rendes iskolai anyagot is tanulni akarod, meg gyakorolni is, meg Czernyhez járni, meg még ezt is, az képtelenség. Már így is csak hálni jár beléd a lélek.

Liszt Ádám feddően szólt rá az asszonyra:

— Várjunk csak, várjunk csak, azért vagyok itt én, hogy mindent meggondoljak. A gyerek mindenestre rögtön feküdjék le, mi kimegyünk a folyósóra.

Ezt mindig így csinálták, ha valami főbenjáró dolgot kellett megbeszélniök. Az anya az ágyban aludt, az apa a recsegős díványon, a gyerekek már csak a földre tudtak ágyat vetni a zongora tövében. S ha a szülők lefekvés után még beszélgettek, a gyerekek nem tudott aludni. Ennélfogva a három szék közül ilyenkor kettőt kitettek a vaskorlátos folyo-

sóra. Kora nyár volt már, beszélgethettek ott akármeddig. Most is így történt. A fiú lefeküdt és egy darabig még hallotta szülei folyamatos, hosszadalmas duruzslását. Tudta, miről van szó. Az utóbbi napokban folyton arról beszéltek, hogy a muzsika mellett mi lesz a fiú iskolai tanulmányaival. Szám-tant, földrajzot, latint, megymást szintén tovább kellett tanulni, nemcsak a zongorát. De mindeddig nem találtak megoldást. Nyilvános iskolába nem irathatták be, mert az a gyakorlási idő rovására ment volna. Házitanítót nem járathattak hozzá, mert azt nem győzték volna pénzzel. Az apa nem taníthatta, mert jó lelkiismerettel nem vállalhatta olyan dolgok oktatását, amelyeket maga már rég elfelejtett. Tépelődtek, tanácskoztak. A gyerek csak hallgatta és szorongva várta, mikor kell majd valamilyen formában elkezdni a tanulást, amelyet szívből útált. Semmi másról nem akart tudni, csak a muzsikáról. Tűnődött magában, hogy vajjon mi lesz a sorsa. De aztán elnyomta az álom. Mire szülei bejöttek, már mélyen aludt.

Csak másnap reggel a kávénál tudta meg a döntést:

— Hallgass ide, fiam. Az éjjel úgy határoztam, hogy a zenén kívül eső tanulmányaidat egyelőre felfüggesztem. Könnyen betegeskedel és nem akarlak túlterhelni. Más fiúkkal is megtörténik, hogy veszítenek egy évet. Egyszerűen úgy fogom fel a dolgot, hogy egy évvel később kerültél az iskolába. Majd ha a zongorában eleget haladtál, sor kerül egyéb tantárgyakra is. Czernyt mindenesetre meg fogom kérdezni, hogy Mozarték szülei annakidején hogyan csinálták.

A fiúval madarat lehetett volna fogatni. Legtitkosabb vágyát nem teljesíthette volna szebben az élet. A zongorát, még az órákon át tartó gyakorlásokat is, nem leckének, hanem szenvedélyesen szeretett mulatságnak tekintette mindeddig. Csak a leg-

utolsó két Czerny-órán kezdett valami kedvetlenséget érezni azon, hogy mestere megtiltott minden olyasmit, ami a szigorú gépszerűségtől eltért a zongorán. De azt gondolta, hogy ez majd valahogyan más-kép lesz.

Liszt Adám részletesen megbeszélte Czernyvel a fiú elméleti oktatását. Czerny maga részéről az öreg olaszt ajánlotta, Salierit, aki szintén nem vállalt ugyan tanítványt, de bizonyára szintén kivételt fog tenni, mint ő tett. És csakugyan így is történt. A megadott címen egy rogyadozó térdű, fehérhajú, hetvenéves embert találtak, aki, noha már több, mint harminc esztendeje Bécsben élt, még mindig olaszos kiejtéssel beszélt a németet.

— Ick bin mude, mein Err, mude bin ick.

Semmiáron nem akarta a gyereket vállalni, még Czerny meleg ajánlólevelére is csak vállát vonogatta. De pontosan úgy járt, mint Czerny. A fiú erőhatalommal leült a zongorához és játszani kezdett. Tíz percen belül a meghökkent öreg ingyen vállalta az oktatást és türelmetlenebbül várta az első órát, mint maga a tanítvány.

Most már minden áldott nap begyalogolt a fiú a messzi külvárosból az István-templom környékére. Egyik nap szívesen gyalogolt be, másik nap kellett lenül. Mert Salierihez szeretett járni, Czernyhez azonban már nem.

Salierinél igen érdekes volt az óra. Az öreg az összhangzattan oktatására az egyházi zene kisebb műfajait használta. Nem telt bele három leckeóra, a gyerek ujjongó és lelkendező szívdobogással fedezte fel, hogy a muzsikában imádkozni lehet. Eszmélő kora óta roppantul szeretett imádkozni, mert rendkívüli örömet okozott neki, ha lelkét rajongó odaadásra igazíthatta be. De ez mindeddig alaktalan maradt nála. Mihelyt imádkozni kezdett, egész valója eltelt valami édesen forró feszültséggel, amely szöveg híjján csak némán elgyönyörödve tudott he-

begni. De most megtalálta a módját, hogy amit érez, azt hogyan lehet elmondani, szépséges és szabályos harmóniákban, ahogy az öreg olasz tanította őket. Ezek a harmóniák énekelni tudtak, beférköztek szíve legmélyebb rejtekébe, egész belső világát kifordították. Az uccán dudolva járt s nem egyszer emberekbe ütközött, mert nagy gyönyörűségében behúnyta a szemét. A hangnemek egyszerre különböző természetű személyekké váltak előtte, akiket csak szigorú etikett-szabályok megtartásával lehetett egymás társaságába hozni. Azok a modulációk, amelyeket apja kezdetleges magyarázataiból tanult meg, klasszikus szerzőktől lesett el, vagy ösztönösen megérezett, most egyszerre érthető tartalmat kaptak és csodálatosan logikus rendszerbe sorakoztak: úgy figyelte őket a zongorán, mint aki tündöklő napvilágnál járja végig azt a tájat, amelyen azelőtt vaksötétben csetlett-botlott.

Amellett az öreg olasz nagyon érdekes dolgokat tudott mesélni. Beszédes ember volt és mindenről adoma vagy élmény jutott eszébe. Elmondta gyermekségét Legnanóban, beszélt első tanítójáról, aki testvérbátyja volt s aki viszont nem kisebb embernek, mint Tartininak volt a tanítványa, annak a Tartininak, aki az Ördög trilláit írta. Vagy Mozartról beszélt, akinek valaha olyan heves ellenfele volt s akinek Don Juanját annakidején diadalmasan győzte le az ő Azur operája. Mikor Mozart meghalt, még olyan pletykát is lehetett hallani Bécsben, hogy ő mérgezte meg. Elmondta akkori élményeit, mikor tagja volt a velencei Márkus-templom énekkarának. Vagy elmondta, hogyan segítette jóltevője és barátja, a nagy Gluck, Párizsban színrehozatni az operáját, a Danaidákat: ráírták a színlapra, hogy szerzői Gluck és Salieri és csak mikor már nagy sikere lett, akkor hozták nyilvánosságra, hogy az operát Salieri egyedül szerezte. A gyerek nyitott szájjal és nyitott szívvel hallgatta ezeket a történe-

teket, amelyek a multnak is, a jövőnek is szivárványos új világait nyitották meg előtte. Ha Salieri-órája volt, már reggel az órát kezdte nézni.

Czernyvel másképpen állt a dolog. Két hétig Czerny csak játszatta, hogy mennél jobban megismerje és felületes megjegyzéseket tett csupán. De a két hét elteltével nekigyürkőzött a rendszeres zenei nevelésnek. Mindenekelőtt kölcsön adott neki egy metronomot. Ezt a ketyegő obeliszket a fiú addig nem ismerte. Most ott állt az ellenséges és könyörtelen szerszám a zongoráján és ridegen ügyelt arra, hogy ő ne örülhessen annak, amit játszik. Mihelyt egy kicsit kedve lett volna megllassítani a menetet egy érdekes feloldás előtt, hogy annak boldogító meglepetését jobban élvezhesse, a metronom érzéketlen irígységgel utasította rendre s ugyanilyen kiállhatatlan szigorral fogta vissza, ha egy passzázs erősödő gyöngyözését gyönyörködve akarta gyorsítani. Maga Czerny is olyan volt, mint egy metronom.

— Mi ez? Miféle ritenuto ez?

— Így szebb.

— Így nem szebb. Csak az lehet szép, ami pontos és teljes. Játsszál rendesen.

Ő kedvetlenül játszott tovább. Két ütem múlva Czerny megint rácsapott a zongora fedelére:

— Mit csinálsz, mit csinálsz, mit csinálsz! Halatlan lomposság. Van ott accelerando előjegyzés?

— Nincs, de én így érzem.

— Te ne érezz semmit, te végezd a dolgodat. Még egyszer elülről. És ne azon járjon az eszed, hogy mit érzel, hanem azon, hogy a harminckettek egyformák legyenek. Mert nem egyformák. Olyan lomposan játszod, hogy az gyalázat.

A fiú némán játszott tovább. De már elment a kedve az egésztől, pedig eleinte kedvesnek és szépnek találta, amit játszania kellett. Ideges lett és ingerlékeny, még rosszabbul sikerült a sor, most már mellé is fogott. De Czerny nem volt türelmet-

len. Vasból való könyörtelenséggel ismételtette vele a kedélytől, mosolytól, meghatottságtól megfosztott és meztelen gépiességre vetkőztetett sorokat.

A viszony egyre hidegebb lett köztük. S mikor Czerny áttért a Clementi-gyakorlásra, a fiú az éle-tet türhetetlennek kezdte találni. A „Gradus ad Parnassum“ az első pillanattól kezdve gyűlöletes volt előtte. Hogy miért haragudott olyan szenvedélyesen ezekre a gyakorlatokra, meg sem tudta volna mondani. Ahogy elébe került a kötet, első látásra hiba nélkül lejátszotta az egészet elejétől végig. S mikor befejezte, megütődve kérdezte mesterét:

— Ezt a könnyűt fogom játszani?

— Te csak ne vitatkozzál. Ezek a Clementi-dolgok éppen azért zseniálisak, mert olyan könnyűek, de mindegyik valami más ujjrakást fejleszt, más kézizmokat edz, más ujjakat dolgoztat, csak sokat kell őket játszani. A Parnaszusra ingyen nem juthat fel senki. Eredményt más nem adhat, mint a szorgalom. Ha únod, hát csak únjad, de játsszad. Százszor egymásután.

Nyelt egyet és játszott. De ellenséges gyűlölettel, fogcsikorgatva. Megalázónak érezte, hogy ezt a kezdetleges gyerekséget kell játszania és még hozzá a metronom gonosz ketyegésének rabszolgájaként. Mintha a szárnyas paripát ekébe fogták volna s valami oktan suhanc döfködné az ösztökével. Remegő türelmetlenséggel várta az óra végét s mikor hazament, nem fogyott ki a panaszból. De apja gyorsan elejét vette az ilyen beszédnek.

— Czerny a legjobb mester és jól tudja, hogy mit csinál. Ha ilyen a rendszere, azzal mi ne vitatkozzunk. Különben is légy hálás, hogy ingyen tanít.

A fiú hallgatott. Nem tehetett egyebet, engedelmeskedett. És lassan kezdett beletörődni a járomba. A Czernynél való tanulást, amelyet mennyei gyönyörűségnek kezdett meg, terhes kötelességnek is-

merte és elvégezte a lélekzsibbasztó, órákig tartó metronomos gyakorlatokat, amelyeknek a muzsikához semmi közük sem volt, csak az ujjrakás agyfűrt nehézségeivel képezték, edzették, egymástól függetlenítték a tíz ujjat egyenként. De mikor ezt a kötelességet leróttá, akkor mohón vetette rá magát a Salieri-tananyag mámorára. Már annyira jutott, hogy egy napon zeneszerzésre határozta el magát. Nem házi feladatot akart most már írni, hanem igazi kompozíciót, mint a nagyok. Salieri sokat magyarázott neki az egyházi zenéről, elmondta a mise egyes zenei részeit, sőt ezekből legjobban a „tantum ergo” fogta meg. A misének az a pillanata, amelyet már a kis doborjáni templomban is legjobban szeretett Salieri leírta neki a szöveget is:

Tantum ergo sacramentum
Veneremur cernui,
Et antiquum documentum
Novo cedat ritui.

Mivel nem értette elég pontosan a latin szöveget, az öreg olasz pontosan megmagyarázta neki. „Ezért az ily nagy szentséget imádjuk a földre borultan s a hajdani tanúság adjon helyet az új szertartásnak.” Ezt a cédulát maga elé tette és igyekezett a harmóniák nyelvén elmondani, amit templomi elragadtatásai, rajongó megdicsőülései közepette ebbe a szertartási hangulatba beleérezett. A cédulát csakhamar nem nézte már, tekintete befelé fordult. Igyekezett azt a titokzatos misét kihallgatni, amely szívében bujkált, amelyből egyelőre csak egyes hangfoszlányokat lehetett elkapni. Ott ült behúnyott szemmel a zongoránál, ujjai tétlenül heverték a billentyűkön és mialatt önmagában a zenei mondanivalót kutatta, egyszersmind érdeklődve élvezte az új élmény különösségét: megtudta, hogy milyen érzés komponálni. Pedig még egy hangot sem írt le.

Gyötrelmesnek és édesnek találta egyszerre. Ugy érezte magát, mint olyankor, mikor reggel felébredvén, erősen érezte az éppen most álmodott furcsa álmot, de nem tudta szavakba foglalni, még csak fogalmakba sem. A szerzemény is így lebegett benne megfoghatatlanul. Ha utána nyúlt, a semmibe markolt, pedig az biztos volt, hogy a tündérszép szerzemény ott van valahol, zenei tűnődéseinek redői közt elbújva. Napokig tartó kéjes és kínos vajudás után egyszer csak felkiáltott, mint aki kalapjával leborította a pillangót: megvan! Az utcán ment éppen, a Wollzeile házai tövében mendegélt s a benyomás olyan erővel csapott rá, hogy meg kellett állania. Előtte állott az egész szerzemény, úgy, ahogy mondani akarta: a modulációk tetszetős vonala, amely az elragadtatott harmóniakon kígyózott keresztül egészen az utolsó szűkített szeptim-akkordig, amelyre olyan diadalmas erővel következik az alaphangnem lezáró fortisszimója. Bement egy kapu alá és lázas izgalommal rajzolta le magában a megtalált vonalat, szeme előtt képszerűen jelentek meg az akkordok fekete pontjai, amelyek fürtösen tapadtak a zászlós pálcikákhoz az öt vonal közeiben. Jaj, csak most el ne repüljön a csodálatos pillangó, mikor megfogta. Mint aki ékszeret talált a gyalogjáró kövein és beosson a kapu alá, hogy ott kincsét titokban megnézze, úgy jegyezte le ott mindjárt a *Tantum ergo* menetét, magával hordott papírjait a falnak feszítve.

Két hétig dolgozott rajta, a Clementi-gyakorlatokból, a házi feladatokból s a kétféle óraktól alig maradt valami ideje. Négy hangra írta orgonakisérettel. Az egész szerzeményt félig állva, félig ülve komponálta meg. Mert amit kidolgozott fejben, azt ülve kellett lejátszania és kipróbálnia a zongorán, ahhoz pedig, hogy lejegyezze, fel kellett állnia. Kicsi volt ahhoz, hogy ülésben írni tudjon a zongorán. De két hét alatt mégis

elkészült vele. Akkor addig könyörgött apjának, míg az pénzt adott neki, hogy finomabb kottapapírt vásároljon. Arra aztán letisztázta a Tantum ergót. S mikor kész lett, dobogó szívvel vitte Salierinek.

Az öregúr leültette a harmónium mellé.

— Tudod kívülről az orgonarészt?

— Tudom.

— Akkor játsszad és add ide a kottát, hogy az éneket lássam.

Végigjátszotta. Nem volt semmi lámpaláza. Nem érzett mást, mint ujjongó örömet és forró vágyat, hogy Salieri is szeresse, amit csinált. Az öreg végighallgatta, olykor halkán dúdolt is hozzá. S mikor a mű befejeződött, visszalapozott az első oldalhoz és rámutatott egy ütemre.

— Mit mondtam én neked a szubdominánsról?

Az ifjú zeneszerző megszeppenve meredt az ütemre. Azonnal észrevette a hibát. Hogyan is téveszthette el? Megfoghatatlan. De Salieri már tovább is ment. Eltolta a fiút a harmónium mellől, maga ült le és rámutatva a szerzemény egyik sorára, elkezdte játszani. Csakhogy másképpen, mint a kézirat kívánta. A gyerek ámulva hallotta énekelni saját gondolatát, úgy ahogy elképzelte, de elmondani nem tudta. Amit ő írt, az három ütemen át erőlködő hebegés volt; amit Salieri játszott, az magától értetődő volt és bámulatosan telt.

— Jaj de szép, — kiáltott a fiú, — így gondoltam.

Szelesen kapta el a kéziratot, szaladt az asztalhoz és máris jegyezte a szóbanforgó helyre az igazi megoldást. Aztán kérdően pillantott fel az öregre. Az csak bólintott és közömbös hangon mondta:

— Kitűnő. Ki lehet nyomtatni.

Többet nem is beszéltek a szerzeményről. És ő lobogó büszkeséget érzett, hogy a híres és bölcs Salieri egészen természetesnek tartja, ha tanítványa kitűnőt alkot. Az óra többi része eltelt vezérkönyv-olvasással. Máskor ezt nagyon szerette és kiváló

örömét lelte abban, hogy villámgyors pillantással össze tudja fogni egyetlen sorra a zenekar szerteágazó mondanivalóját. De most nem tudott odafigyelni. Szeretett volna már otthon lenni, hogy szüleinek is bemutassa a szerzeményt teljesen készen.

Liszt Ádám is a kezébe vette a kéziratot, míg fia a zongoránál ült. Az anyja nem tanult muzsikát, ő csak úgy hallgatta, mint laikus közönség. Az apa azonban annál nagyobb szakértelmet tanusított. Élénken bólogatott egyes részeknél, máskor a homlokát ráncolta és tüntető figyelemmel várta a folytatást. Végül így foglalta össze ítéletét:

— Eleget hallottam heteken keresztül, ahogy fúrtad-faragtad. Így együtt elég jónak találom. Mikor huszonnégy éves voltam, én egy Tedeumot írtam. De az nagyobb zenekari szerzemény volt: két hegedű, két oboa, két klarinét, négy trombita, két kürt, gordonka, nagybögő, üstdob és orgona. Ófőméltóságának ajánlottam és ő el is fogadta. A hercegi könyvtárban most is meg kell annak lenni. Várjál csak, majd elmondom az egészet, ha még vissza tudok rá emlékezni. Eressz csak a zongorához...

Hosszú, hosszú magyarázat következett. A gyerek illedelmesen figyelt, de közben nagyon sajgott a lelke, hogy ezen a nagy napon nem az ő szerzeményéről beszélnek ennyit, hanem az apjáéről.

— Szép is az a templomi zene, — mondta végül elmerengve a családfő, — mondhatom, hogy ezt sajnáltam legjobban otthagyni, mikor elhatároztam, hogy mégsem leszek franciskánus.

Mert tudva volt a családban, hogy Liszt Ádám eredetileg papnak készült. De már mint növendék otthagyta a rendet. Még most is maradt egész megjelenésében, arca kifejezésében valami papos. A volt kispap most észbe kapott: illenék a fiú szerzeményéről is mondani valamit.

— De, hogy visszatérjünk a te Tantum ergódra, azt nagyon meg akarom dícsérni. Nagyon biztató

kezdet. Csak tovább a megkezdett úton. Amellett persze a zongorázást sem szabad elhanyagolni. Hogy vagy Czernyvel?

A fiú kedvetlenül vállat vont.

— Borzasztó az a Clementi. Elveszi a zongorától minden kedvemet. Ahogy valaha szerettem zongorázni, most úgy nem szeretek.

— Micsoda? Nem szeretsz zongorázni?

— Nem. Gyűlölöm a zongorát. A partitúra-olvasást szeretem, meg a zeneelméletet. A zongorát nem.

— Édes fiam, ez engem megdöbbent. Hát te nem kedvvel tanulsz Czernynél?

A gyerek egyszerre elsírta magát és átfogta apja vállát.

— Papa, vegyen ki engem Czernytől! Én azt nem bírom! Én nem gyakorolok több Clementit, inkább... inkább öngyilkos leszek!

— Micsoda? Te gyerek, hallod-e, ha ilyeneket beszélsz, pofont fogsz kapni. Nézze meg az ember.

Az anya most közbelépett. Magához vonta a síró gyerek fejét és simogatni kezdte:

— Enyje, papa, éppen most bántod ezt a gyereket, mikor az első szerzeményét eljátszotta nekünk... Milyen gyönyörű ez a Tantum ergo... Ha templomban hallhatnám, odalennék a gyönyörűségtől... Na ne sírj, drágaságom, megkérjük szépen a papát, hogy beszéljen azzal a Czernyvel, hátha lehet valamit csinálni...

A gyerek szepegve, elcsukló hangon motyogta könnyei között:

— Ez borzasztó, ez a Czerny-féle tanulás... én még olyan kicsi vagyok és már annyit szenvedtem...

Erre apja is, anyja is elnevelték magukat.

— Hát mért nem szólsz, te számár, — mondta derűsen az apa, — nem is sejtettem, hogy ennyire odavagy. Holnap majd beszélek azzal a Czernyvel.

— Igen, de még nappal beszéljen. Hogy mire odamegyek, ez a Clementi már el legyen intézve.

— Jó, jó, majd meglátom, most mehetsz aludni.

Liszt Ádám másnap csakugyan elment Czerny-hez. És mire a fiú a szokott esti órákban a korai vacsora után odament, mestere sokáig néma szemrehányással nézett rá. Aztán megszólalt:

— Szép dolog, modhatom. Ilyen legény vagy te? Igy odavagy egy kis Clementitől? Ülj csak le és játsszál nekem két kézzel egy kromatikus skálát. Végig a zongorán. Presztisszimó. Olyan legyen, mintha glissando volna.

A gyerek nekiesett a legalsó oktávának és mint az égiháború dörgött felfelé, egészen végig.

— No látod. Most erősen gondolj vissza arra, hogyan játszottad ugyanezt, mikor hozzám jöttél. Göröngyösen, egyenlőtlenül, sántikálva, botorkálva. Kinek köszönheted ezt? Annak az undok Clementinek. De hát én kényszeríteni nem akarlak semmire. Amit az ember kedv nélkül csinál, azon nincs áldás. Ezentúl majd Cramerrel fogunk próbálkozni. De csak ha szentül megígéred nekem, hogy úgy fogsz dolgozni, mint egy angyal.

— Megígérem, megígérem.

— Majd meglátom. Most már nagyon kevés hiányzik ahhoz, hogy nyilvánosan felléphess.. Azt akarom, hogy novemberre készen légy. És akkor megtartjuk az első nagy hangversenyt, hogy meg tudjatok élni.

— Én már játszottam Bécsben...

— Az semmi. Komoly hangversenyt gondolok, plakátokkal, rendes műsorral, hirdetéssel, kritikussal jól megszervezve. Ha szorgalmasan dolgozol, még az idén ki merlek állítani. És ha minden jól megy, nyitva van előtted a világ. Apáddal már beszéltem erről. Rád csak annyi tartozik, hogy ne okoskodjál és hallgass rám. Én megteszem, hogy

nem kínozlak Clementivel, te tedd meg, hogy testtel-lelékekkel dolgozni fogsz. Nem nekem csinálod, hanem magadnak. Na gyerünk, mi volt mára feladva?

A fiú hálás buzgósággal ült a zongorához. Megváltottnak érezte magát. Teljes szívéből igyekezett kedvére járni mesterének. Mikor a csípős őszi este sötét utcáin bandukolt a külváros felé, boldogan dúdolta magában a saját Tantum ergóját. Az életet szépnek és érdekesnek érezte.

Otthon új örömet talált: nagy újságot hozott a posta. Liszt Ádám már régóta kérvényt írt a herceghez, hogy adjon neki valami szerény szállást a hatalmas Esterházy-vagyon számos bécsi házának egyikében, hogy fiának ne kelljen órákat gyalogolni és több időt fordíthasson a tanulásra. A kérvényt az öreg Salieri, aki a herceget személy szerint ismerte, lelkes ajánlólevéllel támasztotta alá. És most megjött az értesítés az Esterházy-uradalomnak középonti igazgatóságától, hogy főfőméltósága két szobából álló ingyenes lakást engedélyezett Liszt Ádám ideiglenesen szabadságolt doborjáni birka-szamadó és családja számára a belvárosban, a Krugerstrasse ezernegyvenhetes számú házban, a második emeleten. A szülők ragyogtak az örömtől. Czerny is, Salieri is igen közel laktak ehhez a házhoz.

— Az utolsó pillanatban jött, — mondta Liszt Ádám, — ezt a szobát a jövő héten már nem tudtuk volna fizetni és már eladnivalónk sincsen semmi.

Sokáig hallgatott a lámpába bámulva, aztán fiára nézett:

— Ha a hangversenyed sikerül és elkezdesz keresni, akkor meg vagyunk mentve. De ha nem sikerül, akkor vége mindennek. Nem lesz miből élnünk és mehetünk vissza Doborjánba. Hát úgy igyekezzél. Mi? Mért nem felelsz?

A gyerek nem felelt, mert olyan fáradt volt, hogy ültében elaludt az asztal mellett.

IV.

A nagyváros örömeiben édeskevés része volt eddig a nehezen küzködő családnak. Az apa lőtott-futott egész nap, hogy különböző ügyeiben nyaggassa az uradalom bécsi tisztviselőit és fia tanulmányait körülbástyázza. De az anya nem járt sehová, a fiú pedig egész nap dolgozott, egyetlen órája sem igen maradt a maga számára. Mikor felkerültek Bécsbe, ellátogattak az apa egyik ott élő fivéréhez, akinek elég jól menő órásüzlete volt. De Liszt Antal, az órás, óvatos savanyúsággal fogadta őket; félt, hogy Ádámék, akik ilyen vakmerően felköltöztek, előbb-utóbb az ő terhére lesznek anyagilag. A rokonsodás nem nagyon sikerült, többet nem is mentek az órásékhoz.

Egy nyári vasárnapon elmentek a Práterbe. Úgy határoztak hogy egész nap kint lesznek a zöldben és csak este jönnek haza. Az elemózsiát előre becsomagolták otthon, hogy arra kint ne kelljen költeni. Lábok hólyagos lett a sok gyaloglástól, a rengeteg ember, kintorna, kocsiszivaja kábította őket, idegenül csetlettek-botlottak a nem ismert sétautakon; halálra szomjazván, mégis csak költeniök kellett sörre és kávéra. Anna asszonynak egy szép kasmir-kendőjét, amelyet csak ünnepi alkalmakkor vett elé a szekrényből, a tolongásban valami ügyes tolvaj ellopta, úgy hogy fáradtan, fájós lábbal, bosszankodva kerültek haza és megfogadták, hogy a Práterba többet nem mennek.

Volt egy másik vasárnap, mikor megnézték a Burgot. Itt eleinte több szerencséjük volt, mert látták kikocsizni az öreg Ferenc császárt s mellette unokája ült, a kis reichstadti herceg. Éppen olyan korú volt a kis Napoleonfi, mint a Liszték fia, nagyon szép fiúcska volt és színpadi babának tetszett hadapródi egyenruhájában. Ezt az élményt nagyon élvezték és a családfő hosszasan magyarázta nekik

Napoleont és Mária Lujzát. De később Liszt Ádám összeszólalkozott egy peckes katonai őrszemmel, hangosan ordítottak mindketten és már-már arra került a sor, hogy a katona mellen ragadja a kiáltozó vasárnapi polgárt, de Lisztné sikoltozva közbelépett és elválasztotta őket, mialatt a gyerek sápadtan, reszketve leste a pillanatot, mikor menjen neki körömmel és foggal, mint egy tigriskölyök, a goromba katonának apja védelmében. Ekkor megint hosszú időre elment a kedvük a kirándulásoktól. Vasárnapi eseményök az volt, hogy misére mentek hármasan a Mariahilf-templomba. Kivált a gyerek szerette nagyon ezeket a miséket. De aztán megint hazatértek, megültek szépen otthon és nem mentek sehova.

Később még kevésbbé is tehették volna. Minden garast meg kellett nézniök, esténként gyakran csak kávéén éltek s az ilyen nagyvárosban a gyakorlatlan falusinak elég csak lépni is egyet, már az is pénzbe kerül. Most azonban az apának sikerült valakitől valami kis készpénzt kölcsönözni. S annak öröme, hogy ingyen lakáshoz jutottak, a családfő megkockáztatott egy hangversenyt. Inkább a gyerek, mint a maga kedvéért. A hangversenyt a gyerek rimánkodta ki.

Úgy kezdődött a dolog, hogy Salierinél megfordult olykor egy régebbi tanítványa, bizonyos Randhartinger, aki júrista volt, de azért zenei tanulmányait tovább folytatta. Ezzel a fiatalemberrel a fiú nagyon összebarátkozott. Többször mentek el együtt a Salieri lakásáról és muzsikáról beszélgettek. Egy izben Benz, — ez volt Randhartinger keresztnéve — így szólt:

— Te magyar születésű vagy, ugy-e, Putzi?

— Igen, Magyarországon születtem.

— Hát a jövő héten egy híres hazádfia fog itt hangversenyezni. Bihari, a cigány. Nem hallgatjátok meg?

— Bihari? Ki az? Nem hallottam.

— Nem hallottad Biharit? Az ma a ti leghíresebb cigányotok. Itt Bécsben roppant szeretik. Úgy hívják, hogy a „magyar Beethoven“. Nagyszerű hegedűs. Saját szerzeményeit szokta előadni, az egész várost megbolondítja vele. Mondd meg apádnak, hogy érdemes meghallgatni. És nektek, akik magyarok vagytok, illik is elmenni. Az itt élő magyarok mind el szoktak menni.

Ez szeget ütött a fiú fejébe. Ahogy hazaért, rögtön szóvátette a dolgot apja előtt.

— Bihari, hogyne, — mondta az, — nagyon híres ember. Én már hallottam Sopronban. Pompásan játszik. Afféle vad dolgokat, cigányos hogyhívjákot, de nagyszerűen csinálja, az bizonyos. Különösen van egy nagyon mulatságos szerzeménye. Az a címe, hogy „Bihari nótája, mikor a pénze elfogyott.“ Hallottam tőle. A maga nemében remek.

— Papa, én úgy szeretnék elmenni a hangversenyre...

— Arról szó sem lehet, fiam. Nincs nekünk ilyesmire pénzünk. Erről tégy le.

De ő nem tett le róla. Makacsul előhozta minduntalan. Ha meg már nem volt szabad említene, duzzogó hallgatással jelezte, hogy változatlanul vágyik a hangversenyre.

— Nem megyünk el, fiam. Most már tanuló a hangverseny műsorát, az a Hummel-koncert éppen elég nehéz. Most nem kell neked másféle muzsikával megkeverned a fejedet.

A fiú mégis szívósabb volt, mint az apai ellenállás. És végül elmentek a hangversenyre. Mind a hárman. Állóhelyre ugyan, de azért elmentek. A gyerek elszakadt szüleitől: a korábban érkezettek a szülőket nem engedték előbbre furakodni, de a gyereket, aki nem fedett el semmit előlük, odaengedték az állóhely korlátjához. Köröskörül sokan beszéltek magyarul.

Valami énekessel kezdődött a műsor, azt mindenki unta. Végre viharos taps közepette megjelent a híres cigány. A fiú szomjasan nézte a zsinóros, csizmás öreget, aki hízelgő mosollyal hajlongott erre is, arra is. Aztán elült a taps és Bihari állá alá kapta a hegedűt. Valaki a közelben, akinek műsora volt, gyorsan és hangosan megszűgta:

— Hadik óbester nótája.

A cigány ráhúzta. S a gyerek az első hangnál azonnal elcsodálkozott. Igazi hegedűst nem hallott eddig; ennek a hangszernek csak kezdetleges falusi cincogását ismerte. Ámult, hogy vonó és húr ilyen erősen zengő, hatalmas hangot tud kiadni. De nem maradt sok ideje a bámulatra. Amit a hegedű csinált, az teljes figyelmét ellenállhatatlanul magával ragadta. A nyéki búcsún már hallott ilyesmit, de ez százszor, ezerszer több volt annál. A dallam szeszélyes különössége semmihez nem hasonlított, amit mestereitől tanult. Ez a dallam nem ismerte a metronómot. Szőlőindaszerű, gazdag cikornyával aprózta magát, majd hosszan tartott hangokra feküdt rá, kottafejekbe nem szedhető, önkényes szabálytalansággal. Aztán megállva egy négy hangból álló kis zenei képletnél, azt elkezdte fokozódó gyorsasággal ismételni, míg csak remegő tremolóvá nem vált az egész terem, aztán pedig minden átmenet nélkül egy lassú témát kezdett dalolni, mintha a hegedű zokogni kezdett volna.

A gyerek ezt sápadtan hallgatta. Titkos sejtelem ötlött fel benne: ez a művész éppen úgy dobja el a taktusvonalat, mint ő szeretné olykor, mikor zabolátlanul kívánná kifejezést adni annak, amit a zeneszám dallamába beleérez. Amit ez a hegedű csinál, annak lelke közös az övével, viszont itt Bécsben mindenki máshoz idegen. Ez a zene a nyékiek rámás-csizmáit és vitéztkötéses ruháit idézte fel benne, azt az egész vidéket, az elhagyott földet. Most érezte először életében, hogy a hegedű egy teljesen más nép

muzsikáját játssza és mindjárt villámütésszerűen megérezte azt is, hogy neki ehhez valami köze van. Ha valaki rászól, hogy gyorsan mondja meg, mit érez most, egyetlen szót sem talált volna, amellyel kifejezhesse magát, viszont érzése olyan erős és olyan világos volt, hogy a hegedűhangokra hátgerincét érezte rezonálni és egész testében megremegett.

Egész este ez a különös érzés tartotta hatalmában és pedig percről-percre erősebben. Volt a számok között egy „huszár-verbunkos“. Ennek négy-negyedes ritmusa képtelen izgalomba hozta. Valami pokolian lüktető ereje volt ennek a négynegyednek; mint egy varázslat áldozata, úgy vonaglott együtt egész testében ezzel a négynegyeddal és hirtelen a táncoló parasztok régi képe jelent meg előtte. Megnevezhetetlen módon érezte magát: noha nem sírt, nedves volt a szeme és noha nagyon melege volt, tudta, hogy sápadt. A hegedűsben volt valami boszorkányos, valami egyszerre félelmes és vonzó. Körötte brávót kiabáltak az emberek és vadul tapsoltak, ő csak szorította görcsösen a korlátot és kiszáradt torkában minduntalan nyelnie kellett.

Mikor a hangversenynek vége lett, rettenetes fáradtnak érezte magát és agya nem akart működni. Gondolatlanságul hagyta magát sodortatni a kifelé özönlőkkel, szülei a tolongásban alig találhattak rá. Szidták is, hogy eltűnésével mennyire megijeszti őket, de ő nem tudott a szülei intelmekre még csak felelni sem. Az úton hazafelé néma maradt, otthon azonban egyszerre megeredt a nyelve és egyik kérdést a másik után intézte apjához. Az alig győzött neki felelgetni.

— Papa, hogyan lehet az ilyen zenét lekottázni? Folyton rubato előjegyzéssel?

— Azzal is. Innen láthatod, hogy ez nem igazi muzsika, csak olyan parasztos valami. Ne nagyon törd most rajta a fejed, a hangversenyed előtt nem

nagyon szeretem. Már kezdem is bánni, hogy elvittelek.

A gyerek egy darabig hallgatott, aztán megint kérdezett.

— Papa, mi magyarok vagyunk?

— Igen, — felelte közömbösen Liszt Ádám.

— És miért nem tudunk magyarul?

— Én tudok valamennyire, csak anyád nem tud, meg te. De ha külföldi karriert akarsz csinálni, nem is fontos, hogy tudjál. Magyarországon különben sem fontos, csak a parasztnak. Hallhattad Pozsonyban, hogy előkelő urak inkább latinul, meg németül beszéltek, magyarul csak elvétve. Így van ez evvel a muzsikával is. Ez csak a parasztnak való. Nekünk jó lesz Beethoven is.

— Igen, de ott a hangversenyen nem parasztnak voltak, hanem finom urak is, akik magyarul beszéltek. És azok nagyon tapsoltak.

— Tapsoltak, persze. A medvetáncoltatást is megnézi az ember és jól mulat rajta. De az előkelő szórakozás mégis csak a kamarazene, érted már?

A gyerek habozva bólintott, pedig nem értette. Megint gondolkozott. Megint kérdezett:

— Papa, mink miért nem vagyunk parasztnak?

— Ejnye, de furcsákat kérdezel. Nem annak születünk. Mesélték a családjukban, hogy tulajdonképpen nemes emberek voltunk. Az én nagyapám, vagyis a te dédapád, Liszt György, még huszárfőhadnagy volt, pedig a huszárezredekben csak előkelő emberek jutottak tiszti rangig. De vagyona nem maradt és nagyapád már szegény fiú gyanánt nevelkedett. Azonban én még hallottam, hogy valaha Liszthyeknek hívtak bennünket, téházsilonnal, ahogy a magyar nemes urak szokták írni a nevöket. Csakhogy mi szegény emberek vagyunk és akinek nincs pénze, az nevetséges lesz, ha az ilyesmivel parádézik. Ne is törd efféléken a

fejedet, te csak tanulj szorgalmasan, hogy ember legyen belőled.

Az anya most közbeszólt:

— Mondd el neki a bárót, Ádám.

— Ugyan minek az, igazán nem értelek, Anna. Ilyenekkel beszéljük tele a fejét a gyerekeknek?

Lisztné elhallgatott, de a gyerek mohón firtatni kezdte:

— Mi az a báró? Papa, mi az a báró? Mondd el, én úgy szeretném tudni.

— Eh, számárság az egész. Nagyapád meséli, hogy az ő apja, az a huszárfőhadnagy, be akarta bizonyítani a báróságát. Mert volt egy báró Listius László, igen híres és gazdag ember, aki verseket írt, pár száz évvel ezelőtt élt és dédapád mindenféle írásokat kutatót, mert szentül hitte, hogy a mi családkunk ezzel a régi magyar báróval rokon.

A fiú szeme sóváran csillogott:

— És akkor mi is bárók vagyunk?

— Semmi sem lehetetlen. De ezzel kár dicsekedni, mert arról a nevezetes báró Listiusról kitűnt, hogy gyilkolt, rabolt és pénzt hamisított és ezért kerékbe is törték. Jobb, ha ezt nem firtatjuk. Mi szegény emberek vagyunk, édes fiam és neked ne az ilyen haszontalanságokon járjon az eszed, hanem azon, hogy vidd valamire az életben.

— Igen. És hol lehetnek azok az írások, amiket dédapám keresett?

Az apa hangja egyszerre elszigorodott.

— Na, elég volt ebből a butaságból. Látod, Anna, minek neki ilyeneket hallani? Tanuljátok meg, hogy földhözragadt szegény emberek vagyunk és örülhetünk, hogy élünk. Én a magam részéről nem is hiszek ebben az egész nemesi származásban, punktum. Többet erről nem akarok hallani.

A fiú nem szólt. De lopva apját figyelte. Az az izgalmas dolog, amit most hallott, igen mély nyomot hagyott benne. A cigányzenétől felizgatott és háborgó

lelke homályos összefüggéseket keresve, nyelte magába apja regényes meséjét, amelyet most hallott először. Mikor lefeküdt, soká nem tudott elaludni, még éjjél után is hallotta azokat a szórványos járókelőket, akik lent elkocogtak a ház előtt a Kruger-Strasse kövezetén. Kusza tűnődéseiből, amelyekben nem talált vezető fonalat, csak egyetlen szilárd dolgot szűrt le: hogy őneki a Bihari-féle különös muzsikához több köze van, mint másnak.

Másnap, mikor ezt ellenőrzés nélkül tehetné, még igyekezett a magyar cigány furcsa és izgató dallamait a zongorán emlékezetébe idézni. A sajtószerű akkordok, a cikornyás dallamvonal vitézkötésszerű díszei módfelett gyönyörködtették. De aztán megszólalt lelkiismerete: a hangverseny ideje veszedelmesen közelgett, teljes tüzzel kellett gyakorolnia a Hummel-darabot. Lassanként csak távoli emlék maradt benne a különös hangverseny, de ha olykor eszébe jutott, emlékezését mindig az az érzés kísérte, hogy erre a másféle zenére, ha módjában lesz, különös figyelemmel és részletesen vissza fog még térni.

A hangversenyt december elsejére tűzték ki. Liszt Ádám mostanában mégegyszer annyit szaladgált, mint azelőtt. Most tűnt ki, hogy míg fia hónapokon át zongorát és zeneelméletet tanult s ő látszólag céltalanul mászkált a városban, valójában egy napot sem vesztegetett el: mindenhova volt összeköttetése a zenei világba. Ismert kottakiadókat, színházi zenészeket, hangversenyrendezőket, újságírókat, vagy ismert olyanokat, akiknek mindezekhez útjuk volt. Tárgyalásairól otthon alig beszélt. Felesége néha tett ugyan egy-két bátortalan kérdést, de ő idegesen kitért a válasz elől:

— Nézd, nagyon fáradt vagyok, órákon át tárgyaltam és alkudoztam. Hogy megérthesd, amit ma végeztem, ahhoz előbb egyórai magyarázatot kellene tartanom. Ezt engedd el nekem, elégedj meg annyival, hogy minden a legkitünőbbben indul.

Néha azért mégis odavetett egy-két ujságot. Hogy a hangverseny helye most már végleges: a Landstand-teremben fogják megtartani. Egy nap azt hozta hírül, hogy az egyik társ-szereplő már megvan: Saint-Lubin, a hegedűművész fog fellépni, ami igen kitűnő megoldás, mert ez a Saint-Lubin össze-vissza tizenhétéves, tehát igen érdekes ahhoz, hogy közönséget vonzzon, viszont sokkal idősebb, semhogy a tizenegyéves zongoraművész érdekességének árthatna. Most már csak valami igen vonzó nőszereplő kellene. Majd meglesz az is. Pár nap múlva csakugyan meglett: egy szép, fiatal magyar énekesnőre esett a választás. Ezt Unger Karolinának hívták és szülővárosából, Székesfehérvárról származott fel Bécsbe, hogy énekelni tanuljon. Gyönyörű hangja van és nagyon fontos egy kis pénzt keresnie, mert Ronconihoz készül Milánóba, hogy ott a hangját tovább képezze.

A gyerek most már azt a kis időt leszámítva, mikor evett, semmi mást nem csinált felébredéstől lefekvésig, mint gyakorolt. A Salieri-órákat az utolsó két hétben teljesen elhagyták, Czerny lett a fiú egyetlen vezetője, zsarnoka, biztatója, bírāja, hajcsárja, kínzója és vigasztalója a hosszú téli estéken. Az órákat meghosszabbították. Az eddigi tanulmányokhoz még egy furcsa tantárgy járult: ismerkedés a divatos zeneirodalommal. A hangverseny utolsó száma most is az kellett, hogy legyen, ami minden hangversenynek: „a művész szabadon fantáziál a közönség köréből feladott témák fölött”. Ehhez szükséges volt, hogy a művész ismerje azokat a szerzeményeket, amelyek az átlagos hangversenylátogatónak eszébe juthattak. A klasszikus irodalmat már rég jól ismerte; Beethoven, Bach, Gluck, Mozart műveiből aligha mondhatott neki bárki is ismeretlent. De most meg kellett ismerkednie az élők fontosabbjaival. Czerny mindennap legalább egy órát játszatta lapról. A legkülönbözőbb

dolgokat rakta elébe: Schubert-művektől és Rossini-operáktól kezdve salzkammerguti népdalokig. És bár dicsérő megjegyzés nehezen hagyta el a száját, egy este mégis csak kibökte:

— Hálás lehetsz a jó Istennek. Ilyen hihetetlen zenei emlékező tehetséggel még nem találkoztam, mióta muzsikával foglalkozom.

A hangverseny előtt egy héttel otthon próbát tartott a család. Papa és mama leültek a diványra. Mióta a Krugerstrassen laktak, régi bútoraikat használhatták a tágasabb lakásban és a hajdani doborjáni divány is használatba került. A szülők elhelyezkedtek rajta. A gyerek kiment a konyhába, bejött és meghajtotta magát. Apja háromszor is visszaküldte, míg a meghajlást végre elég jónak ítélte. A fiú most már leülhetett. Előbb eljátszotta azt a Klement-nyitányt, amely csak szerzőjének nevében hasonlított Clementihez, különben mutatós és kellemes szerzemény volt. Czerny azért választotta, mert a bécsi közönség elvárta, hogy a műsoron bécsi szerző műve is szerepeljen, ez a Clement pedig, az An der Wien-színház karmestere, igen nagy népszerűségnek örvendett Bécsben. A nyitány után a fiú felkelt a zongorától és szülei tapsára meghajtotta magát. Ezt megint meg kellett kétszer ismételnie. Majd maga az apa is odaállt szerepelni, hegedűt vett a kezébe. Ő képviselte a Hummel-zongorahangverseny mellé a zenekart. De ebből egy kis zavar származott. Liszt Ádám már régóta nem hegedült és fia zongorajátéka mellett csak egyetlen cincogást tudott művelni. Kétszer is összezavarodtak.

— Miért nem vigyázol? — szólt zavartan a gyerekre, bár nyilvánvaló volt, hogy ő keveredett bele.

Végül is a gyerek eljátszotta az egész hangversenyt maga. A zenekart is lejátszotta a zongorán. Az apa elképedve eresztette le a hegedűt. Szinte ijedten nézett fiára, aki meghökkent tiszteletet látott volna az apa arcán, ha most felnéz. De nem

nézett fel. Látszott rajta, hogy finomságból és tapintatból el akarja terelni mindhármuk figyelmét apja gyengeségéről.

— Nagyon jó volt, — mondta befejezés után az apa, — a fantáziálást el is engedem, nem akarlak fárasztani. Nagyon szépen játszottál, igazán csodának kellene történni ahhoz, hogy ne legyen óriási sikered. Ja igaz, valamit elfelejtettem. Jól jegyezd meg magadnak, hogy te tízévesnek szerepelsz. Akárkivel beszélsz erről, nem kell megmondanod, hogy már tizenegy múltál. Tízéves vagy, senkinek semmi köze hozzá. Értetted?

— Igen, — felelte a fiú. És elmosolyodott. Azzal a mosollyal, amellyel a felnőttek szokták megbocsátani a gyerekek apró gyengéit.

— Én nagy fiam, én nagy fiam, — mondta meghatva az anya, mialatt magához szorította a gyereket.

Másnap elmentek a termet megnézni. Csak ketten, apa és fia. Felmentek a dobogóra, ahol majd a zongorának kellett állnia a zenekar közepette. A fiú körülnézett az üres teremben. Nagyon jókedvű volt ezen a délelőttön.

— Nézze papa, mit tudok.

Lement a dobogóhoz és lefeküdt a földre. Apja megdöbbenve nézte. A fiú két lábával kapaszkodni kezdett felfelé a dobogó oldalán, mígnem sikerült elérnie, hogy a kezén állott egy pillanatig. Aztán visszaeresztette a lábát és felkelt. Lihegve és ki-vörösödött arccal mondta:

— Ez a kézállás. Randhartinger mutatta a multkor. Fal mellett már egészen jól tudom csinálni.

Az apa elhűlve csóválta meg a fejét.

— Ebben a teremben fog eldőlni a sorsod és egyszersmind a szüleid sorsa is. És neked összesen ez jut eszedbe, mikor itt körül nézel? Hallatlan komolytalanság. Sohasem lesz belőled semmi.

A fiú megszeppent. Széles jókedve azonnal elmúlt. Az apa haragosan folytatta:

— És arra nem gondolsz, hogy mi lesz, ha ezzel a marhasággal megrándítod a kezedet? Igazán pofont érdemelnél.

Többet nem is beszéltek. Egész úton hazafelé némán mentek egymás mellett. A Mariahilfen egy nagy lompos kutyát láttak, amely tombolva örült a frissen esett hónak. Prüszkölve fúrta bele az orrát, hanyattvetette magát benne, majd talpra ugrott és humoros színészkedéssel megugatott egy arra haladó taligát. Aztán elszáguldott egy darabig, majd megint visszaroht és újra belefúrta orrát a hóba. A gyerek szeretett volna lassítani, hogy nézhesse még egy kicsit. De apja rászólt:

— Gyerünk, gyerünk, gyakorolnod kell.

A kapu előtt elváltak, az apa még nem ment haza. A fiú kezét csókolt neki és nekivágott a két-emeletnyi lépcsőnek. A lakásba úgy bedurrantott az anya, hogy a kályha szinte süttött. És ő lerakván holmiját, azonnal leült a zongorához.

A hangverseny előtt egyetlen zenekari próbát tartottak. Itt ismerkedett meg a fiú a másik két szereplővel. Saint-Lubin, a hegedűs, nyurga fiatalember volt, de látnivaló módon kisfiúnak óhajtott feltűnni. Gyerekesen öltözött fel, viszont hangja, amely felnőtt férfi hangja gyanánt dörgött, igen kómikusan illett ehhez az öltözködéshez. Németül törve beszélt csak. Liszt papa már régi ismerőst üdvözölt benne, ők már többször találkoztak és alkudoztak. A hegedülő csodagyermek, egy Olaszországban élő francia nyelvtanár fia, igen nehéz üzletfélnek bizonyult; Liszt Ádámnak alaposan össze kellett szednie magát, hogy az eddig eladott jegyek dolgában a fiú be ne csapja. Különben nagyon igényesen és fitymálóan viselkedett a fiatal legény, a dobogót túlszélesnek találta, a dobogó lépcsőjét túl-

keskenynek, a gyengén fűtött termet hangosan gyalázta, később pedig nyafogott, hogy melege van.

Annál kedvesebb volt Unger Karolina, a magyar leány. Nem várta meg, míg a kicsiny zongoraművészt odaviszik hozzá, ő sietett a gyerekekhez és két kezét feléje nyújtva, hosszú magyar mondókával mondott neki valamit.

— Nem tudok magyarul, — felelte szégyenkezve a gyerek.

— Akkor beszéljünk németül. Már sokat hallottam rólad. Te vagy az a bizonyos Putzi. Nagyon örülök, hogy együtt fogunk játszani.

Szép leány volt, csillogó szemű, mosolygós. A gyerek azonnal hevesen megszerette. Bizalmasan felnézett rá.

— Én is nagyon örülök, Karolin néni.

Karolin néni lopva körülnézett, aztán közelebb hajlott a gyerekekhez. Sugó hangjában huncut kacagás vibrált.

— Mit szólnsz ehhez a majomhoz, ehhez a hegedűshöz? Ennek semmi sem jó. Tudod mit, nevesük ki.

Vidáman kacagtak mind a ketten.

— Olyan hangja van, — súgta vissza a gyerek — mint a bőgőnek, ha nem gyantázzák.

— Kitűnő. Mit gondolsz, hány éves? Én tizenkilenc vagyok és fogadok, hogy alig fiatalabb nálam.

Megint nevettek. Már kész volt szövetségük életre-halálra. A próbát kezdték. A gyerek leült a zongorához és eljátszotta a Klement-nyitányt. Czerny forgatta neki a kottát, ámbár arra semmi szükség nem volt, mert a fiú nem pillantott bele egyetlenegyszer sem.

— Az akusztikát figyeld, — beszélt közben Czerny, — mérd ki az erejét a forténak és a piánónak.

A fiú játszott. A zenészek, akik addig hangosan tereferéltek és a beszélgetést a zongora kezdetével

sem hagyták abba, hamarosan elhallgattak. Tíz tak-
tus után már halálos csendben hangzott a nyitány.
És végig nem pisszent senki. Mikor a számnak vége
lett, a zenészek egymás hegyén-hátán sereglettek a
zongora köré. Egyszerre tizen beszéltek a gyerek-
hez. A távolabb állók hangosan álmélkodtak.

— Hallatlan.

— Ilyesmit soha életemben nem hallottam.

— Honnan jött ez a gyerek? Ki ez?

A körülötte állók pedig faggatták, nézték, szinte
tapogatták, hogy eleven-e. De ő nem figyelt rájuk.
A szép Karolinhoz simult gyermeki odadással. Az
énekesnő ragyogó szemmel nézett rá és magához
szorította.

— Gyerünk, uraim, gyerünk! Sosem leszünk
készen!

A zenekar hangversenymestere türelmetlenül
kopogott vonójával a hangszer hátán. Ő vezényelte
a hangversenyt. Az ő dolga volt végét szakítani az
általános rajongásnak. Kiki a helyére ment. A gye-
rek ottmaradt a zongoránál. A Hummel-hangver-
senyre került a sor. Czerny lapozott megint. Mikor
a kvartszextakkord fermátájához értek és a zon-
gora szólója következett, a zenészek felállottak,
hogy a bámulatos gyereket jobban láthassák. S a
szerzemény végén még nagyobb hűhót csaptak, mint
az imént. Egy fehérszakállú, vén brácsás odament
Liszt Ádámhoz.

— Uram, — mondta neki, megragadva kabátja
gombját, — én negyven évvel ezelőtt Mozartot hal-
lottam zongorázni. Az ön fia van olyan zongorás,
mint ő volt.

Körülözlönlötték a gyereket, tömör gyűrű képző-
dőtt körülötte. Zúrzavaros, lelkes lármában tizen
is beszéltek egyszerre. Ekkor egy erős, vastag hang
türelmetlenül kiáltotta túl az általános beszédet:

— Mi van itt, kérem? Próbálunk vagy nem pró-
bálunk?

Saint-Lubin volt az, a hegedűs csodagyerek. Itt állt a dobogón, tétlen hegedűvel, mellette kísérője, egy rosszkedvű, idősebb, kövér ember. A beszélgetők elhallgattak. Karolin kézenfogta új barátját és levitte a nézőtérre. Leültek a második sor szélére.

— Vigyázz, Putzi, most ne nevéssünk, mert megsértődik. Viselkedjünk illedelmesen.

De mikor a hegedűjáték megkezdődött, ő volt az, aki kajánul belecsípett a fiú oldalába. Az mindjárt nevetni szeretett volna, de komolyságot erőltetett magára. Újabb csípés. Újabb nevetési inger. Fent tovább zengte a hegedű kode variációit. És hamarosan kitört a botrány. A gyerekből kiszakadt a nevetés. Ugyanakkor az énekesnőből is. Odafent a hegedűs felháborodva hagyta abba a játékot s mialatt a kísérő céltalanul tovább játszott, ő méltatlankodva kiáltott le törött németiséggel:

— Ja kérem, én így nem tudok játszani.

— Jó, jó, — kiáltott vissza békítően a szép Karolin, — csak folytassa, már nem nevetünk.

Liszt Adám szigorúan odafenyegedett hozzájuk, Czerny a fejét csóválta. Saint-Lubin megvető arccal újra kezdte.

— Látja, miért nevette? — súgta a gyerek.

— Tudod-e, — súgta vissza Karolin, — mi volna most nagyszerű? A háta mögé lopódzni és egy nagyot ütni a fejére.

A fiú a szájába harapott, hogy a nevetés megint ki ne törjék belőle. Forró vonzódást érzett, amely a szép, fiatal nénihez kötötte. Olyan pajtásnak érezte, mint eddig senkit. Kezét úgy helyezte el a szék támlájára, hogy hozzáérjen az énekesnő ruhájához, mert ez végtelenül jól esett neki. S mialatt fent szólt a hegedű, ő azon tűnődött magában, hogy a nők miért annyival vonzóbbak és kedvesebbek, mint a férfiak.

A rosszkedvű kamasz befejezte odafent a hegedűjátékot. Azonnal tokba rakta szerszámát, nem köszönt senkinek és mialatt Unger Karolin ment fel a dobo-

góra, bosszús arccal eltávozott. Kísérője unottan követte. A zenekarból kivált egy szeplős fiatalember és leült a zongorához. Ez volt az énekesnő zongorakísérője.

Az üres teremben felcsendült a magyar leány üde szopránja. A fiú azonnal megismerte a zeneszámot: a „Demetrio e Polibo“ című Rossini-opera koloratura-áriája volt. A női hang varázslatosan dalolt, a gyerek olvadni érezte lelkét és mint könnyen síró kisfiú, roppantul szeretett volna édes könnyekre fakadni, ha nem restellte volna. A bűbajos hangot valahogyan anyagból valónak és megfoghatónak érezte, szinte szerette volna gyengéd tenyerével megsimogatni a floriturák illatos bársonyát. És ahhoz a délceg, szép leányhoz való vonzódása, akinek világító fehér fogai közül odafent olyan gyönyörűen ömlött ki a belcanto csodája, azonnal lobogó imádatná szökken, ahogy hallgatta.

Az ária után felszaladt a dobogóra és megragadva a leány kezét, kezét csókolta neki:

— Nézd csak ezt a helyes kis gavallért, — mondta a leány, — olyan gáláns vagy, mint egy huszárhadnagy.

Lehajlott a gyerekekhez és megcsókolta. Az teljes testében megreszketett a boldogságtól. A próbának vége volt. Még a fantáziálás következett volna, de azt Liszt Ádám nem óhajtotta próbáltatni. Czerny is úgy gondolta, hogy ne fárasszák a gyereket. Együtt mentek el a próbáról négyen: apa, fiú, mester és énekesnő. A gyerek megfogta a leány kezét, úgy ment vele a lépcsőn. Lelkendező vágyat érzett, hogy ezt a kezét sohase eressze el. De a kapu előtt díszes fogat állott s a leány búcsúzni kezdett tőlük.

— Isten veled, Putzikám, viszontlátásra holnap. Óriási sikered lesz, majd meglátod.

Beszállt a hintóba, az ajtó becsapódott, a fogat elrobogott. S a gyerek hosszan utána nézett.

— Papa, — mondta elfogódott hangon, — én ezt

a Karolin nénit úgy szeretem, hogy ki sem tudom mondani.

Liszt Adám bólintott:

— Nagyon kedves leány. És nekünk nagyon hasznos. Az egész arisztokráciát meg tudja mozgatni. Metternich herceg tegnap megváltotta a jegyeit. Ha Isten segít, gyönyörű közönségünk lesz. Jaj, de szeretnék már két nappal idősebb lenni. . .

Czerny tanácsára a gyerek aznap nem játszott többet és másnap is mindössze két órát közvetlenül a hangverseny előtt. De ezt a két órát igen figyelmetlenül játszotta végig, szüntelenül új bálványa, az elragadó Karolin, járt az eszében. Reszketett a türelmetlenségtől, mikor anyja a magyar díszruhába öltöztette, még az a gondolat is terhére volt, hogy a Krugerstrasséból még el kell menniök a Landstandteremig. Szeretett volna egyszerűen hipp-hopp, ott teremni, mint a mesében, hogy mennél hamarább láthassa az elbűvölő leányt és közelében lehessen.

Apja kivételesen kocsit hozatott, hogy a gyerek ne gyalogoljon a hóban. Jóval a kitűzött óra előtt érkeztek. Abban a kis szobában, amelyet a művészek tartózkodó helyéül szolgált a hangverseny alatt, Karolin még nem volt ott. Ő türelmetlenül állott egyik lábáról a másikra. A hangverseny eszébe sem jutott. Csak Karolint várta. Apja kiment a pénztárhoz, pityergő anyja már elfoglalta helyét a nézőtéren. Végre megjött Karolin. A hideg frissre csipte fiatal arcát. Letette karmantyúját, lerakta magáról a földig érő prémes bundát. Gyönyörű rózsaszín ruha volt rajta, egészen magas derekú, alul fodros. És hajának művészi csigái között három nagy rózsa. A gyerek boldog és rajongó ámulattal szaladt hozzá.

— Karolin néni a legszebb a világon!

— Ó be kedves vagy. Tetszem neked?

— Nagyon, nagyon, nagyon.

Jött a hegedüs Saint-Lubin. Alig köszönt, minden nyájaskodást elutasító dölyfösséggel rakta le felső-

ruháját. A gyerek és Karolin azonnal egymásra pillantottak és bujkáló nevetéssel elfordultak. A nagy kamasz tíz éves fiucskának öltözött, kurta nadrág volt rajta, haját gyermetegül símára és illedelmesre fésülték.

— Kész kutyakomédia, — súgta Karolin.

— Meg kell pukkadni, — súgta vissza nagyoskodva a gyerek.

Az ajtón lihegve rontott be Liszt Ádám. Zsebéből műsor-köteggel kandikált ki, haja csapzott volt, homloka verejtékes.

— Itt hagytam egy csomó jegyet. Nem látott senki egy csomó jegyet?

Meg sem várta a választ, rohant kifelé. A szoba levegője kezdett láthatatlan, de a levegőben remegő izgalommal megtelni. Karolin a tükörhöz lépett s mikor hajában megigazította a virágot, keze reszketett.

— Rettenetes lámpalázam van. Te nem vagy izgatott, Putzi?

— Egy cseppet sem.

Igazat is mondott. Odahaza egész nap izgatott volt ugyan egy kicsit, mert a nagy eset és Karolin együttes gondolata felkavarta idegeit. De most szilárd nyugalom szállotta meg s nem érzett egyebet erős kíváncsiságnál. A kezdet ideje egyre közelgett. Bejött Czerny megnézni, hogy minden rendben van-e. Bejött az öreg Salieri is és mint hitbúzgó talián, keresztet rajzolt hüvelykujjával a gyerek homlokára. Aztán bejött a hanyatthomlok futkosó apa.

— Mindjárt kezdjük. Gyere ide. Látod ezt az ajtót? Ezen át kilátni a nézőtérre. Egy kicsit kinyitom, hogy lássad, merre áll a zongora.

Az apai kéz néhány ujjnyira megnyitotta az ajtót. A gyülekező közönség meleg moraja csapott be rajta. A gyerek kikandikált a keskeny nyíláson. Ékszeresen csillogó dámákat látott, elegáns, fodros ingmellű urakat. A dobogón már ott ült a zenekar,

s a közönség morájába belevegyültek a hangoló muzsikusok „tülülülü“ és „pang-pangg“ hangjai.

— Most idefigyelj. Látod az első sorban azt a magas, nagyon elegáns urat?

— Azt a fehérhajút? Látom.

— Az Metternich herceg. Mikor kimégy a dobogóra, ő feléje külön meg kell hajolni. És még egy másikra is figyelni kell. Három székkal odébb áll egy fiatal férfi. Most éppen nagyot nevet. Látod?

— Látom.

— Hát tudod-e, ki az? Rossini! Itt van Bécsben és eljött a hangversenyedre. Ma reggel váltotta meg a jegyet. Óriási dolog, őfeléje is meg kell hajolni. És mennyi arisztokrata. Nem félsz?

— Nem, dehogy is félek, — nevetett a gyerek.

Az ajtó becsukódott. Karolin a szoba sarkában a szívére szorította a kezét és fojtott hangon kiabált, hogy most ne kínozzák. Valami levelet hoztak neki hatalmas bokréta kíséretében. Az apa kirohant és egy félperc múlva már vissza is futott. Olyan izgatott volt, hogy szólt volna, de hang nem jött ki a torlán. Végre rekedten tátogva kinyögte:

— Lehet kezdeni. Vigyázz. Majd én nyitom az ajtót.

A gyerek felment a dobogóra. Odalépett a zongorához és úgy hajtotta meg magát, ahogy, senkinek sem szólva, magában előre kitervezte: balkezét rányugtatta a zongorára. Szépen meghajolt az egész közönség előtt, aztán meghajolt Metternich herceg felé, aztán meghajolt Rossini felé. Ropogó taps dörögött feléje. Ő felegyenesedett és kíváncsian lenézett. Legjobban szeretett volna egy kicsit még bámészkodni, mielőtt zongorázik. A terem nem volt ugyan egészen tele, de azért sokan voltak. s az egész közönség így együtt nagyon színesnek és érdekesnek tetszett előtte. Ez már igazi hangverseny volt igazi közönséggel, nem olyan, mint az a nyomorúságos tavalyi fellépés, egy fogadó szállójában. homályos vilá-

gítással, gyér hallgatóság előtt. Itt csupa fényesség, előkelőség volt minden.

Leült a zongorához, azaz inkább felült: a zongoraszék magas volt hozzája képest. Aztán nem nézett többé a közönségre. Arra a fiatal zenészre sem, aki vállalta, hogy lapozni fog. s már ott ült mellette a másik széken. A kottára sem nézett. Maga elé pillantott a semmibe és egy másodpercig a jó Istenre gondolt, ahogy előre feltette magában. Két kezét felemelte a levegőbe, mint két szerszámot. Egy darabig úgy maradt. „Ámen” — súgta magában és lecsapott. S ettől a hangtól kezdve csak a zongora élt számára, a világon semmi egyéb. Mikor befejezte a számot, leugrott a székéről és kifordult a közönség felé.

Mindenki tapsolt. Egyenletes, kemény, tömör taps volt, egybefolyó, gyengülni nem akaró. Meghajtotta magát, örült, mosolygott. Taps folyton. Még meghajlás, még taps és megint és megint. Végre füle felfedezte, hogy a dörgés alábbhagy. Akkor elindult kifelé, ahogy megtanították. Az ajtón túl apja sápadt, vonagló arcát látta.

— Most várj, — szólt rekedten az apa, görcsösen karon ragadta, várt és aztán kitaszította, — tovább!

Még mindig dörgött a taps. Új meghajlás. Leült a zongorához. Hirtelen csend lett. A hangversenymester kopogott hegedűje hátán. Jött a Hummel-zongoraverseny. Eljátszotta. Semmi izgalmat nem érzett, csak a játék sóvár, vad és igazi izgalmát. Mikor szünete következett, kissé színészkedve leszegte szája sarkát és félkezével hátrasímitotta haját. Még le is mert nézni a közönségre, mint aki unja a várakozást. De a kellő pillanatban lecsapott a bevágással a zongorára. Az egész számot olyan csend hallgatta végig, amelyen érezni lehetett a meghökkent ámulatot. S a pillanatok mögött érezni lehetett, hogyan ólálkodik ott a viharos taps, amely már alig tudja türtőztetni magát.

Ki is tört. Fergetegesen, mennydörögve, mint valami elképzelhetetlen kereplő hallatlan döreje. Sokan felállottak és brávót kiabáltak. Ő nevetett, örült, hajlongott, közben anyját kereste tekintetével. A zenészek a vonóval verték hangszereiket az óváció jeleképpen. Az anya ott integetett a hatodik sor messzi széléről, ő boldogan és bizalmasan odamosolygott. Az egész terem észrevette a pillantást és mindenki kíváncsian nézett arrafelé.

Mire kikerült a művész-szobába, a derekát érezte a hajlongástól.

— Gyerünk, gyerünk, — sziszegte mérgesen a hegedűs, — mert éjszaka lesz.

Kiment. Abban a pillanatban a tömör taps udvarias, de erősen csökkent tapssá változott. Mert a tapsnak is százféle mondókája van, mint az emberi beszédnek.

Karolin elébe sietett a gyerekek és magához szorította. Ő boldogan, felszabadult kacagással szorította arcát a leány derekához. Apja ott topogott mellette könnyes szemmel.

— Papa, én úgy örülök! Ugy-e jó volt?

Az ajtót már kezdték nyitogatni az érkezők, akiket idecsalt a csoda. s akik a hegedűre nem voltak kíváncsiak. Főként hölgyek jöttek, azonkívül a zenei világ ismert emberei. Liszt Ádám serényen forgolódott körülöttük. Mindenkinek külön bemutatkozott, idehajlongott, odabeszélt, dolgozott, mint a motolla. Pedig azok, akik bejöttek, éppen róla akartak legkevesebbet tudni. A csodálatos gyermek vonzotta őket, aki ott állt a nála jóval magasabb urak és hölgyek szoros gyűrűjének közepén. Mindenki hozzá akart hajolni, mindenki hozzá akart érni.

— Hány éve tanulsz?

— Hol születted? Igaz, hogy magyar vagy?

— Hányan vagytok testvérek?

— Mozartot nem szoktál játszani? Mért nem játszottál valami Mozartot?

— Bécsben laktok állandóan?

— Mit érzel, mikor felmégy a dobogóra?

Voltak, akik nem tudtak tőle kérdezni semmit, csak magukhoz fordították és gondolkoztak, hogy mit beszéljenek vele. Mások gyanakvóan fürkészték, hogy vajjon csakugyan gyermek-e és közvetlen közelből nem lehet-e valamilyen csalás nyomát észrevenni? Az egymás hegyén-hátán elhangzó kérdésekre alig felelt a gyerek, apja iktatta magát közéje és a kérdések közé. Ő válaszolt jobbra is, balra is, előre is, hátra is, minden módon tüntetvén azzal, hogy ez az egész dolog voltaképpen az ő sikere, hiszen elvégre a gyermek is, a gyermek tehetsége is tőle való.

A megrohanás ez első percei után aztán enyhült kissé a dolog. A gyűrű meglazult. A gyerek meglátta anyját, aki szerényen várakozva álldogált a falnál, míg rákerül a sor.

— Mutti! — kiáltotta boldogan és a kitárt karokba futott.

Közben Saint-Lubin végzett odakint és Karolinra került a sor. A leány sápadtan, támolmogva indult neki a nagy útnak. Nemsokára felcsendült a szopránének. A gyereket tovább faggatták és dédelgették az érdeklődők, de ő most már teljesen ráhagyta a válaszokat apjára, félfüllel az angyali hangra figyelt, amely kimondhatatlan édességgel ringatta lelkét, még így, a bezárt ajtón is. Karolinnak nagy sikere volt, hosszasan és melegen tapsolták. Mikor visszajött a művész-szobába, első dolga volt magához karolni a gyereket.

— Putzikám, nagyon jól ment, olyan boldog vagyok. Neked is nagy sikered van, nekem is. Hol a hegedűs? Az biztosan megpukkad.

A hegedűs nem volt sehol. Mialatt senki sem figyelt rá, elvonult.

— Most vigyázz, — szólt izgatottan Liszt Ádám. Félkézzel megfogta a kilincset, félkézzel kézen-

fogta a gyereket. Aztán egyszerre hirtelen elhatározással kinyitotta az ajtót. Apa és fia átmentek a dobogón. Mikor a viharos taps lecsendesült, a gyerek leült a zongorához, az apa pedig kiállott a dobogó élére.

— Felkérem a magas nemességet és a tisztelt közönséget, szíveskedjenek témákat feladni, amelyekről fiam szabadon fantáziálni fog a zongorán.

Már jött is egy teremszolga, aki hozta a közben összegyűjtött cédulákat. Ugyanekkor innen is, onnan is felszólalások hallatszottak.

— Az éj királynője áriája a Varázsfuvolából!

— Kérünk valami olasz dalt!

— Haydn: Ariadne auf Naxos!

— Beethovent! Beethovent!

Az apa ide is figyelt, oda is figyelt. Aztán a cédulákat odavitte fiának. A gyerek kíváncsian végignézte őket. Apja sügni akart valamit, de ő nem figyelt rá. Már játszott is. Leütötte Händel operájának, a Xerxesnek, legelső taktusait. De csak az első taktusokat. Azután ezeket elkezdte variálni. Könnyű munka volt ez, rengeteg „tema con variazioni“ című művet ismert töviről-hegyire, gyerekjáték volt neki ugyanazt a témát többféleképpen elmondani. Félkézzel még játszott, mialatt a cédulák közt a következő témát kereste. Így ment végig nyolc-tíz zenei mondaton s közbe fűzte azokat is, amelyeket az imént élőszóval hallott. Már csak egy volt hátra: Beethoven hetedik szimfóniájának andante-témája. Ezt hagyta legutoljára, mert ezt szerette legjobban. De ahogy hozzákezdett, mellette ülő apja odasúgta:

— Rossinitől okvetlen valamit! Rossini! Rossini!

Bólintott. S ugyanazzal az A-durral lejátszotta a Zelmira című legújabb Rossini-opera egyik kantilénájának ötletét. Elkezdte játszani a két motivumot felváltva. Egymásba fűzte őket, egyiket a másikon keresztülbujtatta, hol a jobbkéz, hol a bal vette át hol ezt, hol azt; ha már túlságosan elbonyolította a

dolgot, hatalmas A-dur futamokban oldotta fel az egészet, aztán a mennydörgő futamokat lassan lehalakította, hogy a két téma egyikét megint felbukkan-tassa „ben marcato“ a gyöngyöző cifrázatok között.

— Elég, — súgta az apa, — most már fejezd be.

De nem fejezte be. Nem a közönségnek játszott, hanem sajátmagának. Amit most csinált, annak szerkezete volt, azt nem lehetett abbahagyni, ha már elkezdte. Még hátra volt belőle valami. Azt szépen, rendesen felépítette, hogy Salierinek semmi kifogása ne lehessen. Aztán végre pompázó ünnepélyességgel, harsogó erővel lecsapta az A-dur záróakkordot. És még egyszer és még egyszer. Már megdördült a hatalmas taps, mikor még telhetetlenül leütötte a zongora legmélyebb A-ját.

Odalent felbomlott a nézőtér rendje. Sokan felálltak és indultak kifelé, de sokan odatolongtak a dobogóhoz. Közvetlen közelből, állva tapsoltak a gyerekek. Az apa Metternich herceget figyelte. A nagyúr kegyesen mosolyogva bólintott feléjük. Aztán távozni indult. Ugyanekkor Rossini keresztültörte magát a tolongókon és felsietett a dobogóra. Mások is jöttek utána, mind a gyerek köré sereglettek.

— Non parla italiano? — kérdezte Rossini az apát.

Liszt Ádám restelkedő mosollyal a fejét rázta.

— Et le français vous ne parlez non plus?

Megint csak a fejét rázta az apa. Rossini sajnálkozó mozdulatokat tett. Aztán a fiúra mutatott és nagy széles kézmozdulatot tett az ég felé, ilyen néma jelbeszéddel jelezve, hogy a gyerek isteni tehetség. Majd pedig magához ölelte a kisfiút és jobbról-balról megcsókolta. Aztán meglátta az öreg Salierit, aki most jött oda a csoporthoz. Hangosan, áradozva, lelkesen kezdték szélesebb olasz társalgásukat. Jött Czerny is. Nagy csoport ember indult a művészszo-

felé, közepén a közülök ki sem látszó maggal, a csodagyerekkel.

— Hol van Karolin néni? — kérdezte a gyerek a művészszobában.

— Csókolj kezet a két mesterednek, — szólt apja, — most ne mással törődj. Csókolj kezet, az úgy illik.

A fiú engedelmesen kezet csókolt mindakettőnek. Anyja hozta a felsőkabátját. Öltöztették. Mozogni alig lehetett, a lépcsőhöz csak nagy ügyel-bajjal kaptak útát. Az est hőse nyugtalanul tekintgetett jobbra-balra. Szülei kezét fogták két oldalról.

— Hol van Karolin néni?

— Az már rég elment, — felelt az apa, — mikor befejezte a számát, úgy látszik. Hát fiacskám, óriási siker volt. A továbbiakra a legszebbeket remélhetjük. Most megszervezem a pozsonyi hangversenyt, aztán elmegyünk Pestre is. A mágnásoktól most már be tudom szedni az ösztöndíjat. És ha ez is sikerül, viszlek Párisba Cherubinihez. Azt hiszem, a mai estén eldőlt mindnyájunk élete.

A fiú hallgatott. Mikor beszálltak a hintóba és elhelyezkedtek, s az anya gondosan igazgatta a gyerek térdén a takarót, ő megint megszólalt:

— Papa, maga nem beszélt Karolin nénivel, mikor elment?

— Nem beszéltem. Vagy beszéltem? Tudom is én, úgy tele volt az én fejem, szinte örülnék éreztem magam abban a hajzában. Pozsonyban majd megint megkörnyékezzük a főméltóságú herceget, kérünk tőle ajánlólevelet Cherubinihez. Ő jól ismeri. És kihallgatásra fogok jelentkezni Metternich hercegnél, hogy adjon nekünk francia arisztokratákhoz ajánlóleveleket. Úgy fog ez menni, mint a karika-esapás. Csak hogy végre-valahára meg tudtuk indítani a dolgot.

Aztán hallgattak, míg haza nem értek. Mikor felmásztak a rozoga falépcsőn a második emeletre s

a gyerek fáradtan rakta le kabátját, anyja aggodalmasan nyúlt az álla alá, hogy arcába nézzen:

— Nem vagy túlságosan fáradt? Nem ártott meg a nagy izgalom?

— Nem, dehogy. Mondd, papa, Karolin néni nem üzent neked semmit?

— Semmit. Mit üzent volna?

A gyerek szégyenkezve felelt:

— Nem tudom... semmit... csak éppen gondoltam... Mikor látjuk megint Karolin nénit?

— Egyhamar nem. Tudtommal utazik Milánóba. Ja igaz, holnap úgy készüljétek, hogy meg vagyunk hívva uzsonnára. Van itt egy bizonyos Kozeluchné, annak a zeneszerzőnek az özvegye, maga is nagy zeneértő és nagyon kedves asszony. Czerny is ott lesz. Majd fogsz valamit játszani. Ez az első meghívás, rendesen viselkedjél, szégyent ne hozzál a fejemre. Miért vágsz olyan fancsali képet? Van valami bajod?

— Nem, igazán semmi.

Az apa úgy érezte, hogy most megérdemel a gyerek egy-két jó szót, egy kis apai tréfálkozást.

— Mert most igazán jó kedved lehetne. Most csinálhatsz annyi kézállást, amennyit akarsz, ha kedved van hozzá.

A fiú nem felelt, csak udvariasan mosolygott. Nem tudott másra gondolni, mint Karolin nénire. Kimondhatatlanul szeretett volna most vele lenni. Tündéri trillájú hangjára gondolt és behunyta a szemét.

V.

Két hét múlva utaztak Pozsonyba. Liszt Adám igen buzgón és ügyesen megszervezte a hangversenyt. Most már merészebb volt abban is, hogy megkeresse azokat a mágnásokat, akik az Esterházy-palota házi hangversenyén lelkesen ajánlották meg a fiú taníttatására való ösztöndíjat. És íme: azok,

akiket meg tudott közülok találni, minden vonakodás nélkül, nagy szívességgel állottak szavuknak. Akiket nem talált Pozsonyban, azok helyett akadt más. Ott volt például egy gróf Bethlen Ferenc nevű fiatal arisztokrata. Az, hallván a dologról, önként ajánlotta fel a tehetséges fiúcska támogatásához a hozzájárulást. A hangverseny szép sikerrel folyt le. A főméltóságú herceg ugyan nem volt jelen, de azért előkelőségekben nem volt hiány. A költségek levonása után még maradt némi pénz Liszt Ádám erszénye számára a hangversenyből is.

Mindez a gyereket kevésbé érdekelte, mint az az érdekes esemény, hogy Pozsonyban Zirkel Szepeivel találkozott. Egyenesen beleszaladt az utcán. A két gyerek elámult ezen a találkozáson. Kitűnt, hogy Szepe addig könyörgött volt az apjának, míg az behozta a Pozsonyban élő nevezetes festőhöz, Lütgendorff-Leinburghoz. A festő megnézte a szeplős sváb gyerek rajzeit és a fiút ott tartotta magánál. Most ott állt egymással szemközt a két doborjáni gyerek és boldog zavarában egyik sem tudta, hogy mit beszéljen.

— Gyere el hozzánk, — mondta Szepe, — nézd meg, milyen finom, nagyszerű úri házban vagyok.

Együtt mentek el Liszt papához engedelmet kérni. A papa előbb gyorsan információt szerzett be a fogadóban, hogy ki az a Lütgendorff-Leinburg, s mikor meghallotta, hogy az nemcsak nevezetes művész, hanem nemes ember is, rögtön elengedte fiát. A két gyerek elment a Szepe mesteréhez. A festő nagy örömmel fogadta a látogatót, mert előző nap ő is ott volt a hangversenyen. Összegyűlt az egész család a csodagyermek bámulatára és Szepe nem győzött gőgösen tüntetni azzal, hogy ez a csodagyermek az ő legsajátabb doborjáni földije és játszópajtása. Később a festő kiengedte a kertbe a csodagyereket, a festőinast és saját gyerekeit. Térdigérő hó fehérlett a kertben, a gyerekek nagy-

szerűen hancúroztak, verekedtek és hólabdázta egészen ebédidőig. Ekkor a festő átizent Liszt Ádám-nak, hogy a gyereket ott tartotta ebédre.

A hólabdázás, a zabolátlan játék szokatlan boldogsága hatalmassá nevelték a gyerek étvágyát. És még hozzá székelygulyás volt ebédre, amit mód felett szeretett. Úgy falt, mint a farkas. Egészen ott-hon érezte magát, mindenki tegezte és Putzinak szólította, mint otthon. Ebéd után megint játszani mentek. Mikor elúnták a futkosást a hóban, behúzódtak a konyhára melegedni. A tűzhely szélén ott állott a nagy fazék székelygulyás, ami ebédről megmaradt.

— Mit szólna a mesterem leányához? — kérdezte Szepi titkos hangsúllyal, szeplői alatt elpirulva.

A csodagyermek elgondolkozva nyúlt a fazékba ujjaival és szájába tett egy gusztusos húsdarabot, melynek nem tudott ellentállni.

— Szép kisleány, — bölintott, — de én az ilyen kiesikkel nem tudok barátkozni.

— Ugyan ne hencegj, talán a nagyok szóba állnak veled?

Ő új húsdarabot vett ki a fazékból és gőgösen felelt:

— Velem? Nekem Unger Karolin a legjobb barátnőm. Az egy híres énekesnő. A föld kerekiségén neki van a legszebb hangja. Mondhatom, igen jóban vagyunk.

Szepi tanácstalanul sandított pajtására. Nem tudta, higgyen-e neki, vagy sem. Ugyanekkor a festő és felesége állottak meg a konyhaajtóban.

— Jól megvagytok? Nem kell semmi? Hát csak beszélgetsetek.

Azzal már mentek is vissza a lakásba. Arcukon furesa mosoly játszadozott. És visszahallatszott a konyhába, amint a festőné így szólt az urához:

— Láttad? Mekkora művész és amellettt tisztára kisgyerek. Ugyanazzal az ujjával torkoskodik szé-

kelygulyást a fazékból, amellyel olyan istenien játszik Beethovent.

Ezek meghallották. Szepi kajánul pillantott a híres énekesnő jóbarátjára. Az pedig zavartan szopta tisztára ujjait és fülig piros lett. Ettől fogva nem is érezte itt jól magát. Hamarosan elbúcsúzott és hazatért apjához a fogadóba. Általában nem jól érezte magát Pozsonyban. Sok volt itt a mágnás és noha a grófok mind rendkívül kedvesek voltak hozzá, sőt áldozatkészek is, őt megint az a megmagyarázhatatlan lázongás marcangolta, amely mindig felszakadt benne, mikor apját alázatosan és szolgai módon látta hajlongani a főurak előtt. Érezte, hogy hálásnak kellene lennie azok iránt, akik pénzt ajánlanak taníttatására, mégis valami különös bosszúvágy izgatta ellenök; tudta, hogy csúnya, amit érez s ezért kellemetlen, idegesítő zűrzavar támadt benne. Szeretett volna Pozsonyból mennél hamarább hazakerülni.

Mentek is nemsokára Bécsbe s ott újra kezdődtek a Czerny és Salieri leckéivel telt napok. De élete egészen másképpen tellett, mint azelőtt. Az emberek kezdték ismerni, nem ritkán az utcán is megszólították olyanok, akiknek kilétéről fogalma sem volt. Minden héten kétszer-háromszor is megesett, hogy előkelő házakhoz uzsonnára hívták. Apja mindig pontosan megmagyarázta, hogy milyen házhoz mennek, kit hogyan kell szólítani s ha a zongorához ültetik, mit kell magától játszania. Az ilyen uzsonnákon össze-vissza ölelgették és csókolgatták és mindig valami ajándékkal engedték el. Leggyakrabban kis bársonyerszényt kapott s abban két aranyat, ötöt, sőt tizet is. Az aranyakat eltette apja, ő pedig eltette az erszényt. Egész sor ilyen erszénye volt már ott-hon. De kapott egyebet is: finom játékokat, kottát, díszkötésű könyveket.

A hangjegy-üzletekben mindenütt ismerték. Már apja nélkül járt-kelt ezekben az üzletekben, minden kottát fellapozott, minden zongora hangját megpró-

bálta, beszélgetett a vevőkkel, akik érdeklődve megszólították. Néhol afféle lábatlankodó fiúnak kezelték eleinte, hiába volt csodagyerek. De hamarosan más szemmel néztek rá. Volt a Grabenen egy kottakereskedés, annak öreg és savanyú tulajdonosa először majdnem kinézte a boltból. Nem ismerte meg.

— Kérnék szépen valami nehezet, — mondta a gyerek.

— Minek az?

— Szeretném itt lejátszani és ha tetszik nekem, akkor hazaviszem. De nagyon nehéz legyen.

A boltos bosszankodva nézett rá. Aztán elékerezett egy számot, odatette eléje és kárörvendő hangon mondta:

— Tessék. Ha nehéz kell, hát itt van. Ezt még eddig nem játszotta el senki. Most hencegj.

Hummel Há-moll zongorahangversenye volt ez. A fiú még nem ismerte. Először átszaladt rajta a szemével. Aztán visszaforgatott, hogy lejátsza. Neki-fogott és hiba nélkül, pontosan végigjátszotta az előírt, eredeti időmértékben. Az utolsó akkord után csufondárosan hátranézett a boltosra. De az már akkor nem egyedül állott a háta mögött. Odagyültek a kereskedés alkalmazottai mind és a betoppant vevők is mind odasereglettek. Lehetett hallani félhangon: „Ez a kis Liszt“.

— No fiam, — mondta a boltos, — zenében öregedtem meg, de ilyet még nem láttam. Mozart nem tudhatott így zongorázni. A kottát neked adom, vidd haza. És gyere be mennél többször.

Nem sokkal karácsony után ugyanebben az üzletben az öreg boltos egy kis füzetet lobogtatott feléje, mikor belépett.

— Ezt vidd haza apádnak, boldog lesz.

— Mi ez?

— Ez az „Allgemeine Musikzeitung“ új száma. Most küldte Lipcséből Breitkopf és Härtel. Rólad is írtak. Elolvashatod.

A gyerek leült és odaforгатott, ahol a kritika állott. Gyorsan megtalálta. Azonnal belemerült. „December elsején a Landstand-teremben Liszt Ferenc hangversenyezett, egy magyarországi születésű tízéves fiú. . . Megint gyermekvirtuóz, aki az égből hullott le és a legnagyobb csodálatra ragad. Amit ez a fiú korához képest művel, az a hihetetlenül határos. Az ember kétségbevonja a fizikailag lehetetlent, ha hallja, hogyan mennydörögi ez a fiatal óriás töretlen erővel Hummel nehéz és kivált az utolsó tételben nagyon fárasztó szerzeményét. De érzés, kifejezés, színezés és minden finomabb árnyalat is rendelkezésére áll, mint ahogy ez a zenei csoda állítólag mindent prima vista lejátszik és a vezérkönyv olvasásában nem találni párját. Óvja Polyhymnia a zsenge növényt és védje meg a lombfosztó viharoktól, hogy nőjjön és terebélyesedjék! A fantáziát nevezzük inkább capricciónak; közjátékokkal egymásba sorozott témák még nem szolgálnak rá erre a manapság túlkönnyen használt előkelő elnevezésre. De kétségkívül nagyon kedves volt, mikor a kis Herkules Beethoven A-szimfóniájának andantéját és a Rossini Zelmirájából való egyik kantiléna motivumát egyesítette és úgyszólván egyetlen tésztávé gyúrta. Est Deus in nobis.“

— Tudod-e, mi az a latin mondat a végén?

— Hogyne tudnám. Én tudok latinul. „Van bennünk Isten.“

— De miért mondd ezt ilyen haragosan?

A gyerek vállat vont, nem felelt. Még ténfergett egy kissé a boltban, aztán került-fordult és hazament. Apját otthon is találta. Kedvetlenül tette eléje a folyóiratot. Liszt Ádám mohón kapott utána. Izgatottan olvasta s a végén boldogan kiáltott fel:

— Nagyszerű! Gyönyörű! Anna, Anna, hallgass ide, mit ír a fiadról a zenei szaklap.

Az anya bejött a konyhából és elragadtatva hallgatta.

— Hát te miért nem örülsz, — fordult meglepetve a fiúhoz az apja, — mi az, te gyerek, csak nem sírsz?

De sírt. Eddig győzte, most kitört belőle. Haragos könnyek csurogtak arcán. Vonagló szájjal mondta:

— Miért nem volt jó az én fantáziám? Mindenki azt mondta, hogy jó. Salierinek is tetszett, Czernynek is, Rossininak is. Csak neki nem, aki ezt írta?

Dühösen vágta sapkáját az ágyra, elfordult, leült az asztalhoz és némán tovább sírt.

— Ne légy bolond, te gyerek, hiszen ez remek kritika.

— Aki ezt írta, az ért zenéhez és Rossini nem? Én nem bánom, én többet nem fogok fantáziálni. Ha nekik nem tetszik, hát akkor jól van, bánom is én.

Még jobban sírt. Apja, anyja csodálkozva, fejcsóválva néztek egymásra. Liszt Ádám felkészült, hogy hosszabb előadást tartson a síró zongoraművészeknek, de az asszony csendesen odaszólt neki:

— Most hagyd, amíg megnyugszik.

Félóra alatt kisírta magát a gyerek, de még soká nem nyugodott meg. A kritika nem enyhülő tövisként maradt meg a szívében. Komoran járt-kelt s a kotta-üzletben, ahol most már mindennap megfordult, állandóan sértett arccal nézegette az újonnan érkező hangjegyeket. Ez a Cappi-féle zeneműkereskedés volt, ahol naphosszat ott üldögélt Diabelli, a zeneszerző, a tulajdonos csendes társa. Diabellivel igen szeretett beszélgetni, mert az valaha jól ismerte Haydnt és sokat mesélt róla. Bizonyos bizalmasság fejlődött ki az öreg gitár-mester és a csodagyerek közt. A fiú annak sem mondta el önérzete titkolt sebét, de folyton arról beszélt neki, hogy szeretne komponálni, szeretné megmutatni, hogy mit tud. Eljátszotta neki a *Tantum ergo*t és dicséretet kapott érte.

— Tudod mit, — mondta a ravasz tekintetű em-

ber, — megengedem neked, hogy variációkat csinálj az én keringőmre. Arra a híres keringőre, hiszen ismered.

— Hogyne.

— Arra minden nagy muzsikus csinált már variációkat itt Bécsben. Hogy többet ne mondjak: Beethoven is nem kevesebbet, mint harminchármat.

— Hogyne, hiszen játszom.

— No úgy-e. Hát ha nagyon ügyes variációkat csinálsz rá, megkérem Cappi urat, hogy jelentesse meg.

A gyerek ujjongva kezét csókolt Diabellinek és máris futott haza. Nekiesett a zongorának. Három nap múlva szépen leírt szerzeménnyel jelent meg a Cappi-üzletben. Diabelli kezébe nyomta a kottát és maga a zongorához ült. Lejátszotta. Diabelli csak annyit mondott a végén:

— Hm.

Aztán félrevonult üzlettársával, Cappival. Pár percig tárgyaltak, aztán odajöttek a zongorához és eljátszották vele a variációkat mégegyszer. Összenéztek, bólintottak. Majd Diabelli így szólt:

— Rendben van. Ki fogjuk adni.

A gyerek mindkettőnek kezét csókolt. Rohant a nagy hírrel Czernyhez, rohant Salierihez, rohant haza. S ettől kezdve az újdonsült szerző izgalmait élte napról-napra, hétről-hétre. Először azt hitte, hogy pár napon múlik és már kint lesz a kotta. Gyötrődve látta, hogy erről szó sem lehet. A kottát „szűrni“ kellett, s a szűrőt a kiadócég túlhalmozta munkával. Ő már kialkudott volna hetekben, de most már kitűnt, hogy az ilyen kiadás hónapok kérdése. Pedig nem volt nagyobb vágya, mint ezt a kottát odavágni a világ elé, hadd lássa az az Allgemeine Musikzeitung, hogy kivel van dolga.

De a kotta-kiadás izgalmát elnyomta egy újabb izgalom: apja megint hangversenyt szervezett. Az első olyan jól sikerült, s a gyerek híre az elmúlt két-

három hónap alatt úgy elterjedt Bécsben, hogy új hangversenyt rendezni kitűnő üzletnek ígérkezett. A pénzre pedig szükség volt, mert Liszt Ádám most már igen vérmes terveket forgatott a fejében. Noha terveit nem szokta előre közölni családjával, elejtett megjegyzéseiből érthető volt, hogy részletesen kidolgozott tervezet mozog a fejében.

Ezt a hangversenyt az Augartenbe helyezte Liszt Ádám. Megint futkosott reggeltől-estig, a gyerekek megint reggeltől-estig gyakorolt: főszámnak Hummel Há-moll zongoraversenyét választották, azt a nagyon nehezet. S az előkészületek közepette egy este az apa a következő kijelentéssel lepte meg a gyereket:

— Holnap délelőtt kevesebbet fogsz gyakorolni. Tíz órára elmegyünk Beethovenhez.

— Hová? — ugrott fel a fiú meghökkenve a zongora mellől.

— Beethovenhez, hiszen értelmesen beszélek. Eleget dolgoztam, míg ennél a Schindlernél ki tudtam verekedni a dolgot. Az új ruhádat fogod felvenni. Beethoven nem hall semmit, fel kell neki írni, amit mond az ember. Majd inkább én fogok írni, mert a te macskakaparásodat unná. Beethovent ismered képről, arról nem kell magyaráznom semmit. Lesz még ott egy fiatalabb ember, olyan huszonnyolc-harminc éves forma, az Schindler, az ő tótumfakja. Annak nagyon kedvében kell járni, mert nagyon sok függ tőle. Aztán esetleg ott lesz egy tizenhat éves fiú, az Karl, a Beethoven unokaöccse, akit nagyon szeret. Előre figyelmeztetek, hogy rendesen viseld magad. Az öreg nagyon mogorva és ha valami helytelent tesz, vagy mondasz, csúnyán le fog szidni.

A gyerek csak félfüllel hallotta apja intelmeit, egész lelkét elfoglalta a hallatlan gondolat: látni fogja Beethovent és beszélni fog vele. Aznap este sokáig nem tudott elaludni. Mikor az álom és ébren-

lét között hányódott, folyton ott látta magát a nagy ember előtt, amint az lehajlik hozzá.

Másnap pontosan tíz órakor kopogtattak a Beethoven lakásán. Egy élénk fiatal férfi nyitott nekik ajtót.

— Milyen kedvében van a mester? — kérdezte Liszt Ádám aggodalmasan.

— Harapós, — felelte Schindler, — de reméljük a legjobbat. Erre tessék.

Beléptek egy szűk és zsúfolt szobába. A zongora mellett ott állott a félisten. Alacsony, zömök, szélesvállú. Sötétkék házikabát rajta. Fejét előre szegte, hatalmas homloka támadóan domborult előre s ahogy busa szemöldökei alól ellenségesen pillantott a belépőkre, ideges, haragos türelmetlenség lobogott tekintetében.

— Ne beszéljen semmit, — súgta halkan Schindler, — itt a ceruza, írjon.

Az apa írt. Ott állottak halálos és feszült csendben. A gyerek, akinek kezét az apa eleresztette, zsibbadni érezte térdét és lüktetni halántékát. Magában gondolattalanul, mint az eszelős, csak ennek a napnak dátumát ismételgette: huszonhárom április tizenkettő, huszonhárom április tizenkettő. Gondolni képtelen volt bármit is. Hevesen imádta ezt a bikanyakú, gyilkostekintetű, süket embert és rettegett tőle. Soha még ezt nem érezte. Aki előtte állott, azt hihetetlen nagynak, végzetesnek és félelmesnek tudta ebben a pillanatban.

Schindler átvette a megírott cédulát és odatartotta Beethoven elé. Az átfutotta és a süketek különös, tompa hangján, nyersen ezt felelte rá:

— Ki nem állhatom a csodagyerekeket.

A fiúra rá sem nézett. Még az apára sem. A semmibe nézett és türelmetlensége jeléül idegesen dobolt ujjáival a zongora fedelén. Most Schindler gyorsan írni kezdett. Sokat írt. A félisten egyik lábáról a másikkra állt. Olyan volt, mint az oroszlan,

amelyet ingerelnek. Schindler odatartotta az írást. Ő végigfutotta. Arcán ideges rángatózás villáma futott át. Most még nyersebben felelt:

— Hangversenyekre nem járok. Témát nem adok.

És a semmibe tekintve tovább dobolt ujjaival a zongorán. Schindler odasúgott:

— Sajnos, nem sikerült, búcsúzzanak el.

Liszt Ádám zavartan meghajolt, a gyerek követte példáját. Indultak kínos zavarban kifelé, s még ki sem jutottak a szobából, a félisten már hátat fordult feléjük. A szomszéd szobában Schindler sebesen így szólt:

— Ne vegyék ezt véglegesnek, az öreg ma feltűnően rossz hangulatban van. Sohasem szokott ennyire barátságtalan lenni, gyerekekkel meg éppen mindig kedves. Meg nem foghatom, mi ütött ma hozzá. A magam részéről nem fogom ennyiben hagyni a dolgot, bízzanak bennem. Viszontlátásra.

Már kívül is voltak az ajtón. A gyerek halál-sápadtan pillantott fel apjára. Az nem szólt semmit, csak a szájába harapott és csóválta a fejét. Már messze jártak, mikor a fiú meg merte törni a csendet:

— Papa, maga mit írt neki?

— A te nevedben írtam, hogy jöjjön el a hangversenyre.

— És Schindler mit írt neki?

— Hogy adjon témát lepecsételt borítékban, te majd a hangversenyen felbontod és fantáziálni fogsz a téma fölött.

Többet nem beszéltek. A fiú otthon mindjárt leült gyakorolni. A Hummelt gyakorolta, s közben félfüllel hallotta, hogy apja kurtán-furesán lerázza anyja érdeklődését: hogyan volt, mint volt.

Délután, mikor egyedül maradt, szabadon adta át magát gondolatainak. Kimondhatatlanul szenvedett. Csak az okozhatott volna neki ilyen fájdalmat,

ha kiderül, hogy őt a jó Isten ki nem állhatja, az a jó Isten, akihez minden reggel és minden este olyan boldog és odaadó rajongással és bizalommal imádkozik. De hogyan is lehetséges az, hogy Beethoven ilyen volt hozzá. Beethoven! Lehet ez? Tehetetlenül csodálkozott és leült a zongorához Beethovent játszani. Mélyen gondolkozva kapott bele hol egy zongoraszónáta-részletbe, hol egy szimfóniába. A zongora mélyen, érzelmesen és nemesen dalolt az ujjak alatt, mintha válaszolt volna a feltett kérdésre. „Nem hihetem“, — mondták a billentyűkön csúszó ujjak. „Ne is hidd“, — felelte a hangok csodálatos és végtelen tartalma, — „ő nagy és jó“. De hogyan történhetett akkor, ami történt? Az a lélek, amely első eszmélése óta vakon és szenvedélyesen imádta a nagy embert, most megdöbbszent zavarral gyötrődött a zongora felett és egyszerre elvesztette értelmét és hitét életnek, muzsikának, világnak. Olyanféle érzése volt, hogy elvesztette egy testrészét. És olyanféle, hogy most már az odakint folyó életnek nincs semmi értelme, az emberek hagyjanak mindenütt mindent abba.

Mély sóhajjal hagyta abba, amit éppen játszott: a hetedik szimfónia allegretto-tételét, közepén szakítva ketté a cselló búbájós andalgását, amely lelkében zengett. Elfordult tőle végtelen szomorúsággal és gyakorolni kezdte hangverseny-számát. Bánatos volt és árva, mint az olyan gyermek, akit igazságtalanul keményen megvertek.

A hangverseny kezdete előtt nem lehetett szavát venni. Szótlatlanul és szórakozottan ödöngött a művész-szobában. Egyszerre csak apja lihegve rontott be hozzá:

— Itt van Beethoven! Óriási esemény! Évek óta nem történt, hogy elment volna egy hangversenyre. Most aztán nagyon vigyázz és tégy ki magadért!

A fiú nagyot kiáltott, maga sem tudta, mit mond:

— Így... így gondoltam...

Mikor kiment a dobogóra, azonnal meglátta. Ott ült az első sor szélén. Most nem ideges-mogorva kifejezése volt az arcának, hanem kifejezhetetlenül szomorú és komoly. A terem különben szorongásig megtelt, olyanok is befurakodtak, akiknek már nem jutott jegy. Egymás hegyén-hátán szorongtak hátul az álldogálók. Ő úgy játszott, mint még soha. Olykor lopva lepillantott a Beethoven arcára. Azon az arcon látszott, hogy egyetlen hangot sem hall az egész hangversenyből. Viszont úgy ült, hogy nem láthatta a játzó fiú két kezét. Mint muzsikus, abból legalább fogalmat kapott volna a gyerek játékából. Nem látott, nem hallott semmit, csak ült a helyén mozdulatlanul, széles száját keményen összeszorítva, meghökkenő arcát előre szegve.

Az egyes számok után nem tapsolt. Csak ült mozdulatlanul. Végül következett a szabad fantázia. Liszt Ádám beszédte a témákat. Beethoven meg sem moccant. A gyerek átvette a cédulákat és elkezdte a nagy mutatványt. Egész lelkét beletette abba, amit játszott, pedig tücsköt-bogarat kellett össze-vissza játszania. De ő most Beethovennek játszott, aki mindebből nem hallhatott semmit.

Soha eddig nem hallott tapsvihár következett a fantázia mutatványa után. A csodagyermek felállott és hajlongott. Meghajlott Beethoven felé is és ekkor látta, hogy a félisten felállott és közeledik feléje.

Beethoven cammogó medveléptekkel feljött a dobogóra, odalépett hozzá, hóna alá nyúlt, magához emelte és melléhez szorította. És gyengéden, hosszan megcsókolta a homlokát. Fergeteges taps dörgött a teremben. Aztán letette a gyereket és lelépett a dobogóról. A szorongó tömeg áhítattal nyitott neki utat. Még soká lehetett szemmel kísérni, amint ketté válik előtte és összecsucodik mögötte a közönség tömör tömege. A gyerek most már nem hajlongott a tapsokra. Ott állt a dobogó szélén mozdulatlanul, mint aki fényességes látomást lát.

VI.

Mikor a hangverseny után először ment el Czernyhez, mestere így szólt hozzá:

— Ezentúl is szívesen látlak, ahányszor csak eljössz, fiam, de tőlem már nem tanulhatsz semmit. Apádnak már említettem, hogy tovább kell mennetek egy lépéssel. Beszért már veled Párisról?

— Csak úgy futólag említette.

— Oda kell mennetek, Párisba. Másutt te már nem tanulhatsz, csak ott a Conservatoireban. Különbben is oda kell menned, ott a világ közepe. Most már készen vagy arra, hogy egész Európának megmutasd, mit tudsz. Egész Európában csak ketten vannak előtted. . .

— Tudom, igen, — bólintott a fiú.

A neveket nem kellett említeniök. Hónapok óta éppen eleget emlegették a világ valamennyi híres zongorását és már rég megállapították, hogy a magyar csodagyereknek ma csak két legyőzendő versenytársa maradt. Az egyik Moscheles, aki szintén itt tanult valaha Bécsben. Prágai születésű zsidó volt, Bécsbe került tanulni, Salieri oktatta őt is, még pedig olyan sikerrel, hogy Moscheles dolgozta ki a Fidelio zongorakivonatát Beethoven számára. Akkoriban Bécsben tanult a fiatal Meyerbeer is, ketten vetekedtek a zongora pálmájáért és Moscheles győzött. Most Londonban él és a világ első zongorásának számítana, ha Hummel nem lenne. Mert Hummel nemcsak híres zeneszerző és weimari udvari karmester, hanem ördögi tudású zongorajátékos is.

— Hány évesek ők? — kérdezte a gyerek.

— Moscheles idestova harminc, Hummel túl van a negyvenen.

— Akkor még van időm, utólélni őket.

— Nem idő kell hozzá, fiam, hanem akarat. A tehetséged, amennyire ezt meg lehet ítélni, megvan hozzá. Csak azon múlik, hogy hogyan győződ elszá-

nással és szorgalommal. A dolgod nem lesz könnyű. Semmiféle pályán nem lehet az ember olyan rabszolgája a mesterségének, mint a zenei pályán. És amellet bármelyik pillanatban felbukkanhat egy új tehetség, aki félretesz az útból. Folyton hallok emlegetni például egy berlini csodagyereket. . .

— Igen, tudom, Mendelssohnnek hívják. De az már tizennégy éves. És én még csak tizenegy vagyok. Neki könnyű, az apja bankár. De mi szegények vagyunk. . .

— Ne vétkezzél a jó Isten ellen. Neked eddig nem sok bajod volt azzal, hogy nem vagytok gazdagok. Csak apádnak. De őt nem kell féltetni ezentúl sem, Párisban is megáll a lábán, biztos vagyok benne. Rajta nem fog múlni, hogyan boldogulsz, csak rajtad. Súlyos eredendő hibáid vannak, amelyek ellen évekig és évekig kell küzdened. Túlságosan szenvedélyes vagy játék közben, elveszted az uralmadat az előjegyzett tempó felett és úgy borítod fel a takтусvonalat, akárcsak a cigányok. Ha egyetlen jó tanácsot akarsz tőlem egész életedre: mindig képzeld magad elé a zongorára a metronomat. Na, lássuk azokat a sext-gyakorlatokat . . .

A zongoraművész leült a zongorához, hogy órát vegyen attól a mestertől, akit néhány hónap alatt felülmúlt s akitől nem tanulhatott többet. De azért illedelmesen figyelt megjegyzéseire és minden intéseinek engedelmeskedett. Bár esze nem ott járt a zongorán. A titokzatos és mesebeli Páris izgatta már hetek óta, ahova apja tervei irányultak. De ezekről a tervekről alig tudott; apja megszokta, hogy csak a kész elhatározásokat közölje családjával, szinte rendeletek formájában, gyakran minden indokolás nélkül.

Otthon éppen ilyen rendelet várta. Apja közölte vele, hogy másnaptól kezdve mind a hárman franciául fognak tanulni, ebédkosztért nyelvmester fog járni hozzájuk minden áldott nap. Nem szabad az

órákkal takarékoskodni, mert mire kimennek Párisba, mindnyájoknak tudni kell franciául. Egyébként pedig gyakorolni kell a pesti hangversenyre. Ha valaha fontos volt akármelyik hangverseny is, a pesti igazán fontos lesz.

— Papa, milyen város az a Pest?

— Gyönyörű város. Én még szebbet nem láttam. A Dunapart, meg a másik oldalon a hegy... majd meglátod.

— És lesz neked sikerem?

— Ha jól összeszeded magad, lesz. Pesten nagyon szeretik a külföldi márkát. Akármilyen jó a hazai, nagyobb keletje van annak, ami külföldről jön. Te magyar fiú vagy és itt Bécsben nagy sikered van. Ez ott nagyon sokat jelent.

— Igen, de mi lesz ott velem? Hiszen nem tudok magyarul.

— Ott nem kell magyarul tudni, te csacsi. Pesten mindenki németül beszél, meg latinul. Magyarul csak a parasztok beszélnek, azokkal neked nem lesz dolgod. Csak jól zongorázzál, mással ne törődj.

Másnap csakugyan jött a francia nyelvmester. Az első óra nagyon furcsa volt és nehézkes. Az apa kimondta, hogy óra alatt egyetlen szót sem szabad németül kiejteni. Még kérdezni sem szabad németül. Kiki meg tudja értetni magát kérdező mozdulatokkal. Így is lett. A nyelvmester moszjő Hachette, szemüveges, vézna emberke volt, rettentő gyorsbeszédű és rettentő nagyétű. Evés közben folyton beszélt. Mindenekelőtt a levesre mutatott:

— Soupe. La soupe. Je mange de la soupe.

Mamának is, fiúnak ismételnie kellett.

— Soupe. Je mange. Soupe. La soupe.

A papa felsőbbbségesen büszkélkedett néhány szóval, amelyek még tanulmányai idején ragadtak rá. Inkább oktató, mint tanítvány gyanánt viselkedett. Sokat nevettek mindnyájan, az első ebéd sok néma jelbeszédre, kérdező hadonázásra adott alkal-

mat. A legnagyobbat akkor nevették, mikor a nyelvmester „adieu“ szóval búcsúzott. Az anya nem merte a szót ismételni, mert nem tudta, hogy az franciául van.

Két hétig a francia tanulás újdonsága frissítette a folytonos gyakorlást. Akkor apa és fia elutaztak Pestre. Roppant érdekes utazás volt. Pozsonyig postakocsival mentek, ott megháltak, onnan kezdve aztán bérelt parasztszekér vitte őket Pestre. A gyerekek fáradhatatlanul faggatta apját útközben, száz meg száz kérdést intézett hozzá falvakról, amelyeken átdöcögtek, a népviseletek változó furcsaságairól, országúton poroszkáló lovaskatonákról, érthetetlen felírásokról. Figyelme egy pillanatra sem lanygott, minden érdekelte és csillapíthatatlan kíváncsisága úgy itta a felvilágosításokat, mint a fővénnyel a vizet. Kétizben vándorló cigánykaravánnal is találkozott, s ez a fiút lelkendező izgalomba ejtette. Hátraszegett nyakkal bámult az elmaradó népség után még akkor is, mikor már alig látszóttak a sáros országúton.

Sötétes tavaszi alkonyon értek be Pestre. A fiú holtfáradt volt a rázástól, de új izgalma ébren tartotta. Ami az esti fények ragyogó pontjaival kitérült előtte a hatalmas folyam partján, az Pest volt, az ő hazájának közepe, az ő városa. A szekér a Hét Választó nevezetű fényes fogadóhoz vitte őket. Tiszteletteljesen hajlongó szolgaleány szedte le podgyászukat, a lépcsőn úgy kísérték őket, mintha nagyurak lettek volna s az a szoba, amelyet számukra kinyitottak, bármilyen előkelőségnek is megfeleltethetett a fiú ítélete szerint. Tágas, kétágyas szoba volt ez, ablakai lenéztek a fogadó előtti szabad térre, amelyen túl a Duna hatalmas tömege sötétlett a hegy alatt.

Míg az apa a bérszolga segítségével kicsomagolta a ruhákat, hangjegyeket, miegymást, a fiú kinézhetett az ablakon. Enyhe ápriliségi este volt,

az ablakot a fiú könyörgésére kinyitották. S ő szomjas érdeklődéssel figyelt le a part életére. Szórványos járókelők haladtak el az ablak alatt, beszélgetésökből sűrűn hallatszott német szó, de ugyanannyian beszéltek magyarul is. Ugyanekkor váratlanul, mintha csak az ő kedvéért zendítették volna meg, valahonnan egész közelről megszólalt a cigány. A gyerek megdobbanó szívvel hallgatta. S ahogy felhatolt hozzá a város esti zaja, a kevert beszélgetések töredéke, a folyam moraja, a cigányzene, — egyszerre megérezte, hogy itt lakik valami meghatározhatatlan és szavakba foglalhatatlan, ami az övé, de kezét nem tudja érte kinyújtani. Az elzörgő hintóban, a két csizmás és kucsmás fiatalember elhaladó magyar párbeszédében, a szemközti hegy méla és mozdulatlan sötétségében, a cigányzenében volt valami mélységesen közös és számára elérhetetlen. Egészen homályos és különös hangulatot érzett, valami tehetetlenül vágyódót, valami meddően valahova kívánczót és maga sem tudta, miért: egy régi doborjáni kutyajok jutott eszébe, annak tehetetlenül megszólalni vágyó okos és meleg tekintetében volt valami abból a kifejezhetetlenből, ami most az ő szívét elöntötte.

— Most lemegyünk vacsorázni, nem hallod?

Apja koppantotta meg hátulról a vállát. Nyilván már szólt előbb is, de a szobában beszélő hangját ő az utca zajától nem hallotta. Becsukták az ablakot és lementek vacsorázni. De nem ugyanabban a házban ettek. Apja néhány utcával tovább vezette. Kisebb kocsmába tértek be, ahol nem volt cigány. A gyerek ebbe sajgó szívvel nyugodott bele. Köröskörül jócskán ültek már emberek a vörös-abroszos asztaloknál. Itt is vegyesen hallatszott német szó is, magyar szó is. A pincér, aki asztalukhoz lépett, németül beszélt. Fáradtan ettek és szótlanul. És alig nyelték le az utolsó falatot, az apa máris megkocogtatta gyűrűjével a söröspohár oldalát.

— Holnap korán kelünk, ideje lefeküdni. Te gyakorolni fogsz, nekem rengeteg dolgom van.

A gyerek nem is bánta, hogy lefeküsznek, ha már nem volt cigány. De szobájokba most is behalatszott a valahol közel muzsikáló banda. Igen halkan, de mégis. És a fiú úgy aludt el első pesti éjszakáján, hogy ezek a titokban szeretett különös hangok ringatták álomba.

A városból nagyon keveset látott másnap és azután is. Apja már reggel zongorát állíttatott be a szobába. Azon kellett gyakorolnia délig. Délben francia nyelvmester jött órát adni, mert az apa a francia tanulást egy napra sem hagyta abba. Délután elmentek két-három helyre: kottakereskedésbe, egy újságynyomdába, meg valami hivatalba. Apja beszélt mindenütt helyette, ő nem sokat értett az egészből. Mindössze azt tanulta meg, hogy őt, akinek Franz Liszt a neve, hazája nyelvén Liszt Ferencnek hívják. Ezt furcsálta, szerette és sokat ismételtette magában. Liszt Ferenc, Liszt Ferenc . . . Valami idegen varázsa volt ennek a megfordított szórendnek és a különös formájú keresztnévnek. A Ferencet sokkal érdekesebbnek találta, mint a Franzot. Úgy gyönyörködött benne, mintha rikító piros virágként gomblyukába tűzte volna.

Csak éppen elbámészkodhatott néhány utca forgalmán, csak éppen megfordulhatott egy-két fogat után, amelynek bakján cifra huszár ült a pitykés kocsis mellett, csak éppen elámulhatott rajta, hogy a bérkocsik lovainak sörényét itt színesre szokták festeni. Már megint hazament gyakorolni. Dolgozott estig s már vége is volt a napnak. De saját magának sem panaszkodhatott. Tudta, hogy ennek így kell lenni. Hangverseny előtt legkevesebb napi hat-hét órai gyakorlat: ez természetes és vele jár a mesteriséggel.

Harmadnap falragaszt hozott haza apja. Azon frissibben került ki a nyomdából, festéke még meg-

fogta az ujjakat. Magyar nyelvű falragasz volt, nem értett belőle egy szót sem. Apja lefordította neki: „Magas tekintetes nemesség! Nagyságos császári és királyi katonaság! Tiszteletreméltó közönség! Magyar vagyok s nem tudok nagyobb boldogságot, mint azt, hogy neveltetésem és taníttatásom első zsongéit forró hálám és ragaszkodásom zálogául drága hazámnak tiszteletteljesen felajánljam, mielőtt Franciaországba és Angliába utazom. Aminek kiképeztetésem érettség dolgában még híjjával van, azt kitartó szorgalommal nagyobb tökéletességre remélem vinni s ez talán majd egyszer abba a legboldogabb helyzetbe hoz, hogy én is drága hazám díszének egyikévé lehettem.“ A plakát alján ott kiáltott nagy betűkkel a neve: Liszt Ferenc.

— Angolországba is megyünk? — kérdezte kíváncsian.

— Persze, hogy megyünk, ha Moscheles odament. De ehhez egy szavad sincs? Ez a hála, amiért annyi dolgozom érted?

— Gyönyörű, igazán nagyon szép, köszönöm szépen...

— Nos? Mit habozol? Valami nem tetszik?

— De igen, nagyon tetszik, igazán gyönyörű csak...

— Csak?

— Csak hát miért mondjuk mi magunk én rólam, hogy a kiképeztetésem nem elég érett? Hiszen Czerny maga mondta, hogy tőle már nem tanulhatok semmit. Hát ő nem elég érett? Aki Schubertet tanította az nem elég érett?

Az apa ideges lett:

— Ne légy te olyan okos. Folyton többet akarsz tudni mindenkinél. Nagyon a fejedbe szállt a dicsőség. Hogyan meri egy tizenegy éves gyerek azt állítani magáról, hogy ő érett? Az embernek megáll az esze. Na tessék. Most bógsz. Ez a legszebb. Az érett művész úr elpityeregte magát. Mars a zongorához

gyakorolni. Másfél órát fogsz játszani, akkor visszajövök érted és elmegyünk a német színházba.

A művész lassan felszáradó könnyek között gyakorolta a Moscheles-zongoraversenyt és a Schneider-nyitányt. Akkor apja eljött érte, még egyszer összeszidta és elvitte a német színházba. A hátsó bejáraton felmentek a színpadra. Ott egy Gluck-opera próbája folyt. Az apa, aki látnivalóan már járt itt, megkereste a hangversenyre felkért két művészt, Babbinnig urat és Teyler kisasszonyt, hogy fiát illendően bemutassa nekik. Azok nyájasan beszélgetni kezdtek vele és tréfálkoztak, ahogy selypítő kicsinyekkel szokás. Ezt ő szívből gyűlölte. Felnöttségre vágyó önérzetét mélyen sértette, ha kisbabának kezelték, és a babusgató, gyerekeskedő felnötteket, akik nem beszéltek vele rendes emberi hangon, rendkívül ostobáknak nézte. Karolin jutott eszébe, a felejthetetlenül édes Karolin. Szíve összeszorult, és a Gluck-muzsika fafuvóinak mély bűgása közepette kimondhatatlanul árvának, félreismeretnek és szomorúnak érezte magát.

A hangverseny május elsejére esett, csütörtöki napra. Ugyanannak a fogadónak, a Hét Választónak, nagytermében tartották meg, ahol laktak. A terem szépen megtelt. A sikert már a nyitány eldöntötte. A Moscheles-variációk után pedig olyan taps következett, amelyet Bécsben sem kapott. Ez a közönség általában egészen másként hatott rá. Itt valami szenvedélyes feszültség fogta meg a termet, az izgalom frissebb volt, a tapsban lobogó hæv lüktetett, az arcok, amelyekre a dobogóról letekintett, valósággal villogtak és tüzeltek. Már játék közben is érezte, hogy zongorája hangjai azonnal az elevenbe talál-
nak. S ha Bécsben azt tapasztalta, hogy van valami titokzatos egység, amelyben mindenáron és kemény munkával bele kell vinnie önmagát és a közönséget, most itt azt érezte, hogy ez az egység egy pillanat alatt megszületik. Saját tüzét érezte a hallgatóság

felől azonnal visszacsapódni. A dübörgő tapsok mellett harsogva hallatszottak az éljen-kiáltások is. Ezt a szót ismerte. És mialatt boldogan hajlongott a tünnetők felé, tétován eszébe ötlött az ideérkezés estéjén érzett névtelen vágyódású, kielégítetlen hangulata. Most úgy érezte, hogy amire akkor vágyott, ebben a percben megkapta.

A rendkívül erős siker másnap még jobban kezdett meglátszani. Még a délelőtti folyamán három különböző hangverseny dolgában keresték fel az apát. Délre Liszt Ádám úgy döntött, hogy még két hétig Pesten maradnak. Délután ezt a két hetet is meg kellett hosszabbítani: újabb hangversenyre kérték fel a gyermekeket. A meghívások uzsonnákra és ebédekre garmadával érkeztek. Ismeretlen családok tortákat, játékokat, hímzett kendőket és egyéb ajándékokat küldtek. Egy rajongó dáma betoppant hozzájuk a szobába, viharosan megölelte, megcsókolta a gyereket és csak az ajtóból kiáltott vissza:

— Csak ezt akartam!

Mikor lejöttek a lépcsőn, egy gyászruhás hölgy lépett oda hozzájuk, szerényen bocsánatot kért a háborgatásért és egy rózsafüzért nyújtott át Liszt Ádámnak:

— Adja ezt át a feleségének, uram, és mondja meg, hogy egy boldogtalan anya küldi egy boldog anyának. Imádkozzék egy elköltözött kisfiúért.

Heves sírásra fakadt és elsietett. Lent a portásnál egy fiatalember fogta el őket. Bemutatkozott és ajánlkozott, hogy velük utazik Párizsba és Londonba. Költségeit természetesen viseli, tanuja akar lenni kicsiny honfitársa sikerének. Így ment ez lépten-nyomon. A gyerek érdeklődve és csodálkozva kérdezte apját, miért ilyenek a pestiek.

— Sokkal kisebb város ez, mint Bécs, fiam. Az ilyen kisvárosban hamarabb szétmegy a híre valaminek, az emberek közelebb vannak egymáshoz. És

aztán itt magyarok laknak. Mi magyarok ilyenek vagyunk.

— Most hova megyünk? — kérdezte a fiú, mikor kiléptek az utcára.

— Most elviszlek a ferencrendi klostromba, ahol szerzetes akartam lenni. Azt akarom, hogy ott imádkozzál a védőszentedhez, Szent Ferenchez, hogy ezentúl is könyörögjön érted.

Az utcai zsivaj után a kőcokkás folyosók hűvös, áldott csendje fogadta őket. Szentképek a hófehér falakon, feszület, szenteltvíztartó. Liszt Ádám ismerős léptekkel ment a perjel szobája felé, kézenfogva ment mellette a fiú.

— Akármilyen legyek, ha ez nem Liszt Ádám, — mondta hangos örömmel egy jóízű, öreg pap, aki erős magyaros kiejtéssel mondta a német beszédet.

— Én vagyok, atyám. Elhoztam a fiamat, hogy áldja meg.

— No, csak ne olyan sietve. Egy pohár szilvórium nélkül már csak nem engedlek el, fiam. S akik a régiak közül itt vannak, ugyancsak örülni fognak látásodon. Foglalj helyet. Te meg gyere közelebb, kis ember.

A perjel megrántotta a csengő hímzett szalagját, aztán leült és két térde közé húzta a gyereket.

— Jóképű kisfiú, csakugyan kár lett volna, ha pap maradsz. Különben csak a jó Isten tudja, hogy öröme, vagy szenvedésre születik-e valaki.

Liszt Ádám válaszolt valamit Isten kifürkészhetetlen útjairól, a gyerek máris kiesett a társalgásból. Szerényen oldalt húzódott. A perjel dohányos szitát hozott, csibukot, pálinkás poharakat. A csengetésre belépő fiatal papnak parancsokat adott. És kisvártatva egymásután új és új papok léptek a szobába, valamennyien hangos örömmel örvendezvén Liszt Ádámnak. A gyerek sorban bemutatódott és kezet csókolt mindegyiknek. Vidám társalgás indult meg, a gyerek az ablakmélyedésbe

húzódva figyelte őket. Volt közöttük mindenféle: alacsony, kövér és hangos beszédű is, vézna, villogószemű, hallgatólag is, hatalmas, szikár komoly is. De mégis egyformák voltak mindannyian: a béke és az imádság szelíd melegsége fogta őket össze. Liszt Ádám erősen kirítt közülök.

A gyerek erősen figyelte őket és tűnődött feletők. Elképzelte életüket, amely szakadatlan imádság és orgonaszó lehet, vagyis a két legszebb dolog a világon. A fehérfalú folyosók oly szépek, a feszület olyan megindítóan vonzza a szívet, az orgonán egy fiatal pap olyan boldog odaadással játszhatná a *Tantum ergo*t az elragadó tömjénillat közepette... Vajjon nem volna jó most rögtön szólni, hogy ő pap lesz? De akkor eszébe jutott az ismeretlen titkokkal várakozó Párizs, Londonban Moscheles, akivel meg kell mérkőznie, a szonáták, a szimfóniák, a vezérkönyv-olvasás világa, a legendás Cherubini, aki csak órá várakozik, és a Diabelli-variációk, amelyek már megjelentek, mire ők visszatérnek Bécsbe. Nem, mégsem lehet papnak menni.

A papok hangos kedvességgel búcsúztak Liszt Ádámtól és ígéretét vették, hogy fiával együtt eljön a rendházba vacsorázni. A víg perjel barackot nyomott a gyerek fejére és fényes ezüsthuszast adott neki.

Még elmentek a templomba imádkozni. Mikor onnan kijöttek, egy választékosan öltözött fiatal hölgy erősen rájuk nézett és habozva megállt.

— Nem a kis zongoraművész?

— De igen, — felelte Liszt Ádám, — a fiam, Liszt Ferenc.

A hölgy szelesen, hevesen magához szorította a fiút, aztán megragadva két vállát, eltartotta magától. Az arcába nézett és elragadtatva mondta:

— Tudod, hogy te nagyon szép fiú vagy? Soha még ilyen szép szőke kisfiút nem láttam...

A fiú boldogan elpirult, az apa pedig bosszús hangon vágott közbe:

— Bocsánat, de az ilyen megjegyzések nem nagyon használnak a gyerekeknek.

A hölgy felegyenesedett és bűgő gerlehangon folytatta a fiú arcába nézve:

— Csak azért is nagyon szép fiú vagy...

Mosolyogva visszanézett és Liszt Ádámmra nem is hederítve, elsietett, mint aki sikerült csínyt követett el. Az apa haragosan ragadta kézen fiát a templom előtt és némán tovább indult vele. A fiú pedig sunyi tekintettel, kaján kis kárörömmel, lopva felnézett rá. Tekintete ezt mondta:

— Hiába próbálsz titkolni előttem, hogy szép vagyok. Én azt már tudom.

VII.

Több, mint két hetet töltöttek Pesten. Mikor visszatértek, Liszt Ádámot szigorú külsejű pecsétes levél várta a felgyülemlett postában. Az Esterházy-uradalmak igazgatósága felszólította, hogy azonnal térjen vissza birka-számadói állásába, Doborjánba. Éppen elég időt töltött már szabadságon és munkája az utolsó időben úgysem sokat ért, nem az uradalom dolgain járt az esze, hanem azon, hogy honnan facsarjon pénzt. Ha rögtön be nem áll, tekintse magát kilépettnek.

Liszt Ádám nem fogta fel a dolgot nagyon tragikusan. Mindenesetre megírta újabb kérvényét a főméltóságú úrhoz, újabb szabadságért könyörögve, az illő alázatos és rimázkodó hangon. De a folyamodvány sorsára való tekintet nélkül már szervezte a Párisba való költözés dolgát. Kieszelte, hogy a nagy út közbeeső városaiban hangversenyeket rendez. Így pénzt is szerez, és fia hírét is öregbíti, mielőtt Pá-

risba érnének. Rengeteget levelezett, futkosott, érdeklődött. A francia tanulás folyt szorgalmasan.

Már Pestről egész csomó ajánlólevelet hozott magával. A magyar mágnásokat, akik fia iránt érdeklődtek, sorra meginstálta, hogy ajánlják fiát párizsi ismerőseiknek. Amadé gróf és Szapáry gróf nagy halom ilyen levéllel látták el. Most Bécsben is ez volt egész napi lótás-futásának főcélja. A legkisebb összeköttetést is meg tudta csípni, lépcsőnként ajánlatta magát följebb és följebb. Egy napon magától Metternichtől kapott kihallgatást, aki jól emlékezett a csodálatosan zongorázó gyerekekre. Metternich ott nyomban megírt három levelet. Egyet a párizsi nagykövetnek, egyet Cherubininak, egyet pedig Paerneknak, a híres zenésznek, aki a francia zenei életben nagy befolyást jelentett. De más előkelőségektől is voltak már levelei. Valóságos gyűjtőszennvedéllyel szedte őket össze. Egy fiók tele volt már velök. Ugyanebben a fiókban volt félretéve egy zenemű díszesen bekötött több példánya: a Diabellikeringő variációi voltak ezek a huszonöt legnevezetesebb zeneszerző tollából, köztük a csodagyermek neve: Franz Liszt.

Az uradalom a folyamodványt elutasította. Liszt Ádámnak nem volt többé állása. A hivatalos levelet könnyedén tette félre. Megvoltak már szerződése a müncheni, augsburgi, stuttgarti és strassburgi hangversenyekre. Az ingyen lakásra sem volt többé szüksége. Bútorukat pénzzé tették, mindenkítől elbúcsúztak. És egy szeptemberi napon nekiváltak a nagy útnak.

— Mire gondolsz, kis fiam? — kérdezte az anya, mikor a postakocsi elindult velök s a fiú eltűnődve nézett maga elé.

— Arra gondoltam, hogy a jövő hónapban leszek tizenkétéves.

De elhallgatott, mert az apa rosszallóan pillantott rá. A többi utas előtt nem akart szólni: ő a fiút

minden levélben tizenegyévesnek mondotta és meghagyta a gyerekeknek, hogy ehhez tartsa magát.

Hat napig tartó fáradságos utazással értek Münchenbe. Az apa nagy vakmerőséggel választotta meg a dátumot. Tudta, hogy október legelején maga Moscheles fog Münchenben hangversenyezni. Szándékosan tűzette ki fia hangversenyét közvetlenül a Moschelesé után. De már megérkezésekor az a hír várta, hogy Moscheles elhalasztotta fellépését. Rögön elhalasztotta a fiút ő is.

A Moscheles hangversenyén természetesen jelen voltak. Pompás közönség jelent meg, ott volt maga a király is. Mikor a szép szál harmincéves ember megjelent a dobogón, Liszt Ádám izgalmában olyan erősen szorította meg mellette ülő fia kezét, hogy az majd feljajdult. A világhírű művész leült a zongorához és elkezdett remekül játszani. Öt percig mozdatlanul hallgatták. Akkor a fiú intett apjának, hogy sugni akar valamit. Az apa oldalt hajtotta fejét.

— Minden rendben van, papa, — súgta a gyerek — ennyit én is tudok.

S a szám után, mikor kitört a taps, tüntetően tapsoltak ők is. Bár a tüntetésnek nem volt sok értelme, Münchenben még nem ismerte őket senki. A szünetben azonban Liszt Ádám kézenfogta a fiát és felkereste vele a művészszoját. Ott ült a nagy Moscheles és lihegve törölgette verejtékes homlokát. Az apa bemutatkozott és maga elé tolta a fiút.

— Hajdani mesterétől, Salieritől, hozunk önnek üdvözlötet.

Átadta az ajánló levelet. Moscheles átfutotta.

— Ó, a kis Liszt. Már hallottam hírét. Te vagy az, fiacskám? Nagyon kíváncsi vagyok rád. Nem akartok hangverseny után velem vacsorázni?

Megbeszélték a vacsorát. És hangverseny után, mikor a kijáratnál a híres művészt várták, a gye-

rek nyugodtan, bizonyos megkönnyebbüléssel mondta:

— Óriási tudása van. De amit ő tud, azt én is tudom.

Az apa arcán látszott, hogy ez megnyugtatta. Moscheles és fia zongorázása egyformán olyan magas zenei régiókat jelentett, hogy ott az ő ítélőképessége már bekötött szemmel járkált. De fia biztossága őt is biztossá tette.

A vacsoránál nemcsak a Liszt-család jelent meg Moschelesszel. Tizenöttagú társaság verődött össze a vendéglőben. A zenei élet müncheni nagyjai, házaspárok, ismeretlen urak. Liszt Ádám jobbszomszédjától tudakolta a balszomszéd kilétét és viszont. Udvariasan beszélt velök mindenki, de az általános beszéd tárgy mégis csak az ünnepeelt Moscheles volt. Ő vitte a szót is. Anekdotákat mesélt londoni életéről, a különös angol szokásokról, amelyek közepette élt, társadalmi pletykákat adott elő György király botrányos válóperéről és lady Conynghamról, a királyi kedvesről, majd lord Byronról, a híres költőről folyt a szó, aki ez idő tájt az egész világot lázba hozta azzal, hogy elutazott Görögországba segíteni a görögök szabadságharcának. A Liszt-fiú lázasan figyelt minden szót, a világ kitárult előtte és valami hatalmas étvágyat érzett, hogy ezt az óriási, tarka és hallatlanul érdekes világot élje, falja, lássa menél hamarabb.

A két zongoraművész, a harmincéves és a tizenkétéves nem sokat érintkezhetett ezen az estén. Búcsúzáskor találkoztak beszéltek meg egy zeneműkereskedésben másnap délelőttre. Ott találkoztak is. Moscheles azonnal leültette a gyereket a zongorához. Hummelt játszatott vele. A fiú végigjátszotta a számot.

— Ez megdöbbenő, — mondta Moscheles, — ha más mondaná, hogy ilyesmi lehetséges, nem hinném.

Távolabb tőlük az üzlet alkalmazottai és a be-

vetődött vevők állottak meghökkenve és ámuló pillantásokat váltva. Moscheles faggatni kezdte a gyereket. Mióta tanul, mikor kezdte, mit szeret, hogyan gyakorol. Feltűnő ujjrakásokat ismételtetett meg vele. Aztán bizonyos nehézségekre tértek rá, hol abból a szerzőből idéztek részleteket, vitatkoztak, billentéseket mutogattak egymásnak. Az apa csak állott mellettük s eleinte igyekezett harmadik gyanánt részt venni a társalgásban, de csakhamar nem tudta követni őket.

Együtt maradtak ebédre is. Párisról beszélgettek, ahol Moscheles egy esztendőt töltött. Tanácsokkal látta el őket, címeket mondott, vendéglőneveket, fontos személyeket, szerkesztőségeket.

— Az öreg Erardhoz rögtön az első nap el kell menni.

— Ki az? — kérdezte az apa.

— Erard, a zongoragyáros? Hogy ki az?

— Ja persze, hirtelen nem jutott eszembe.

— Az nagy ember. Nem hallottak a repetíciós mechanikáról, amit most talált fel?

— Nem. Az micsoda?

— Forradalom, uram, forradalom. Valamennyien újra tanulhatunk zongorázni. Az ő találmányát úgy hívják, hogy „double échappement“. Ha leütöm a billentyűt, a kis kalapács odabent megüti a húrt, úgye? És ott is marad, míg az újjammal a billentyűt lenyomva tartom, ugye? Hát ő kitalálta, hogy nem marad ott. Az új Erard-zongoránál a kalapács megüti a húrt és azonnal visszaesik. A billentyűt még nem engedtem fel, értenek engem? Most tovább nyomom a billentyűt és a hang még egyszer megszólal, uram! Hihetetlen dolog! De miért önnek magyarázom, a gyerekek kell magyaráznom. Érted, amit mondtam?

— Értem, — mondta halkan és izgatottan a gyerekek, — most tessék egy kicsit várni.

Behúnyta a szemét és eszét lázasan dolgoztatta.

Erősen elképzelte magában ujja munkáját, ahogy billent. Elképzelte, hogy újra billent és közben nem kell feleresztenie a billentyűt. Ujjait az asztal abroszára tette és még egyszer elképzelte az egészet. S egyszerre felugrott az asztaltól.

— Moscheles bácsi, — kiáltotta a rekedtségtől sikoltó hangon, — ez . . . ez . . . hiszen ez egy új hangszer! Hiszen így a zongora csak most kezdődik! Hiszen akkor . . .

Az apa rá akart szólni a gyerekre, hogy ne ugráljon és ne kiabáljon nyilvános helyen, hanem üljön le. De nem szólhatott, mert azok ketten egymás mondataiba kaptak, egyszerre beszéltek. A gyerek fejét csóválta, a levegőbe nézett, ujjaival az abroszon zongorázott. Olyan izgatott volt, mint életében még soha.

Moscheles ajánló levelet írt nekik az öreg Erard-hoz, akit rendkívül kedves és jóságos öreg úrnak írt le. Liszt papa gondosan eltette a levelet arravaló zsebébe. Mert nagy rendet tartott zsebeiben, bizonyos kidolgozott szisztéma szerint. Volt olyan zsebe, amelybe csak a hangversenyekre vonatkozó írásokat tette. Másik zsebe a magánlevelezések irodájául szolgált. Harmadik zsebe felkeresendő emberek, olcsónak mondott jó fogadók, zeneműkiadók és egyebek teljes nevét és címét tartalmazta. S a hangverseny-zsebben még külön felosztás uralkodott: négy nagy borítékot tartott abban s azokra egyenként nagy piros betűkkel felírta: München, Augsburg, Stuttgart, Strassburg.

Többet már nem is találkoztak Moscheles-szel. Annak tovább kellett utaznia, közben még meghívást kapott audienciára Miksa királyhoz és egyéb látogatásokat is kellett tennie. De megadta nekik londoni címét és lelkökre kötötte, hogy Londonban első dolguk legyen őt felkeresni.

A hangversenyen, amelyet a gyermek közvetlenül az ő fellépése után mert végigjátszani, látni-

valóan követelte az összehasonlítást, ő már nem volt jelen. Általában elég gyenge volt a nézőtér, de ez a közönség másnap akkora siker hírét vitte szét, hogy azonnal meg lehetett hirdetni a második hangversenyt. Liszt Ádám merész terve pompásan bevált. A második hangversenyre már előző napon alig maradt jegy. A pénztárnál ez a kevés is elfogyott és végül többen mentek el jegy nélkül, mint ahányan az előző alkalommal egyáltalában megjelentek. S a nézőtér első sorában ott ült maga a bajor király a királyi hercegnőkkel együtt. A gyerek elfogulatlanul játszott. Most már annyira megszokta kijönni a zsibongó, majd tapsban kitörő s végül várakozóan elcsendesülő közönség elé, hogy semmi izgalmat nem érzett. Sikérében előre biztos volt s mikor a tapsokra hajlongott, arra is maradt ideje, hogy kíváncsian nézegesse a lent sorakozó arcokat. Még a király sem töltötte el különösebb szorongással, az első király, aki előtt játszott. Egy kis kedvetlenséget érzett arra a gondolatra, hogy Mozart még csak hét éves volt, mikor eddig eljutott, ő pedig már tizenkettő.

A szünetben egy díszes egyenruhájú öreg katonatiszt jelent meg a művészsobában. A király hadsegéde. Öfelsége azon üzenetét adta át, hogy öfelsége holnap délelőtt háromnegyed tíz órakor legkegyelmesebben kihallgatáson fogja fogadni a kis művészt atyjával együtt.

Ezen az éjszakán Liszt Ádám keveset aludt. Gondterhelt sóhajokkal fordult meg minduntalan ágyában. Nem aludt a gyerek sem. Neki az a csodálatos Erard-találmány nem ment ki a fejéből. S csak úgy mellékesen vette tudomásul apja hánykolódását. Tudta, hogy mi kavarta fel annyira: a királyi kihallgatás. A szoba sötétjében úgy gondolt apjára, mint olyan valakire, akinek bizonyos gyengéjén nem lehet segíteni. A régi sajnó haraggal szégyenkezett magában, hogy apja ilyen alázatos szolgálélek. Gőgösnek, nagyszerűnek, az egész világgal dacolónak szerette

volna látni. Mély nehezteléssel fordult el tőle és az Erard-zongora bámulatos csodájához menekült, amely nem hagyta aludni. Hosszú hangversenyeket játszott végig képzeletben ezen a zongorán és lelken-dezve figyelte, hogyan változik ujjainak munkája az új módszer változásával.

A királyi palota pompáját nem a nagy művész, hanem a kisgyerek tátott szájával bámulta meg. Lassítani szeretne volna a percek, annyi volt a megfigyelni való. A testőrök forgói, a nehéz szőnyegek osonó lakájok pazar jelmeze, az udvari környezet előkelő szertartásossága röppantul érdekelte.

Mikor belépett az öreg király dolgozószobájába, szeme-szája megint csak tágranyilt. A hangversenydobogón a király jelenlétében is biztosnak és szilárdnak érezte magát, de itt nem a maga elemébe került, hanem a hajlongással, pompával, külső termék sutogó beszédével körülvelt öregúréba, akinek hatalma valósággal földöntúli.

Apja hebegve, vonagló szájjal mondta el az előre betanult hálálkodó mondatokat. A nehezen lélegző öregember csak bólintott, az apára nem is tekintett, hanem őt szólította meg, kedélyesen és mosolyogva:

— No, te apróság, hát volt bátorságod Moscheles után fellépni?

A gyerek nem válaszolt, mert nem jutott eszébe semmi. A király mosolyogva szemlélte egy darabig, aztán az apához fordult:

— Hová valók?

— Magyarországiak vagyunk, felséges uram.

— Ügy. Igen. Hm. Hát... igen.

A király is azon gondolkozott, hogy mit mondjon, nemcsak a gyerek. De neki hamarabb eszébe is jutott. Megkérdezte, hogy mióta tanul a fiú és hány éves. Ezzel megoldotta Liszt Ádámnak a nagy tiszteiségtől dadogó nyelvét. Váltottak egy pár mondatot. Akkor megint egy kis csend következett. Majd a király biccentett s ők kihátráltak a tükörsima par-

ketten, rettegve az elzuhanástól. Mikor kívül voltak az ajtón, Liszt Ádám hallható megkönnyebbüléssel felsóhajtott.

Az anyának, aki lélekszakadva várta őket a fogadóban, az apa egy álló óra hosszát mesélte a háromperces kihallgatás előzményeit és lefolyását. Most már megtalálta biztonságát ő is. És ettől az órától kezdve százféle agyafúrt módon tudta beszélni a társalgásba, bárkivel beszélt, a király külsejét, modorát, szokásait, szeretetreméltóságát, hangját, környezetét, mindenét. Másnap akartak elutazni, de a királyi színházak igazgatója azzal a kéréssel kereste fel őket, hogy a fiú lépjen fel az Ebner-fivérek hegedűhangversenyén. Az apa azonnal igent mondott és nem fogadott el tiszteletdíjat. Ezt nyomban még egy királyi kihallgatás jutalmazta. Már úgy mentek a palotába, mint régi ismerősök. És Liszt Ádám most már tiszteletteljes mosollyal merészt a felséges úr színe elé járulni. Az öreg király kegyes fejbólogatással így szólt:

— Igazán szép volt maguktól, hogy azt a két érdemes embert támogatták.

Ismét néhány akadozó mondat következett s aztán egyszerre jókedvűen így szólt a király:

— Na, gyere ide, kicsi, meg kell, hogy csókoljalak.

A fiú bátortalan lépést tett az uralkodó felé. Az öreg lehajolt hozzá, megcsókolta két oldalról és megveregette a gyerek arcát. Nem király volt, hanem kedves öreg bácsi, aki szereti a gyerekeket.

— Remélem, — mondta az apa a palota kapujában, — most boldog vagy.

— Hogyne, — felelte könnyedén a gyerek, — de akkor örülnék igazán, ha a mama is itt lehetett volna.

Ezt otthon is megmondta. Anyjának könnyes lett a szeme. Magához szorította a fiút és szipogva

ringatta ide-oda karjai között, mintha a régi csecsemőt ölelné magához.

Másnap elutaztak Augsburgba. Ott voltak egy hétig. Új ismerősök, új futkosás, megint kis közönség az első hangversenyen, zsúfolt tömeg a másodikon. Nagyurak, meghívások, ámuló emberek a zeneműkereskedésben, állandó francia gyakorlás. Aztán tovább Stuttgartba. Más nyelvjárás, ódon házak, új arcok, két hangverseny, francia gyakorlás. Aztán Strassburg. Sűrű francia szó. Egészen másféle emberek. Két hangverseny, egyik hangversenyteremben, másik a színházban.

A postakocsiban tetőtől talpig bebugyolálva ültek. A bennülők bemelegítették a kocsi belsejét, de ha valamelyik állomáson kinyílt az ajtó, azonnal meglátszott a lehellet a levegőben s a szél hópihéket csapott be hozzájuk. Alig beszéltek már egymáshoz, a hosszú hetek óta tartó hangverseny-út fáradsága megülte idegeiket. Az álmatlanság, a hercehurca karikákat rajzolt mindhármuk szeme alá. Örülni sem tudtak igazában a páratlan sikernek, az apa inge alatt viselt vászonzacskó bőséges aranyainak s a lapok elragadtatott közleményeinek. Az augsburgi Allgemeine Zeitung ezt írta többek között: „Hallottuk Hummelt és Moschelest és nem habozunk kijelenteni, hogy ez a gyermek előadás dolgában egyáltalán nem áll mögöttük. Nem lehet csodálni, hogy az elbűvölt közönség alig tudott határt szabni tetsszése nyilvánításának”. A Schwäbischer Merkur ezt írta a stuttgarti hangversenyről: „Ez a fiucska már most ott áll Európa legelső zongorásai között, ha ugyan felül nem múlja őket”. Az ilyen cikkek egész kötege feküdt a poggyászukban. De Európa legelsőnek induló zongoraművésze halálosan fáradt volt, hol apja, hol anyja vállára dőlt és nappal is, éjjel is egyforma félálomban szendergett állandóan.

Egy decemberi napon, kéthónapi utazás után, megérkeztek Párisba. Ekkor már minden beszéd

francia volt körülöttük, Strassburg óta csak ők maguk beszéltek németül. A postakocsis felrántotta a kocsi ajtaját és bekiáltott:

— Tout le monde descend, mesdames et messieurs, c'est Paris!

Erre nem volt semmi szükség, már egy félórája kászolódtak, készülődtek odabent. Az érkezés izgalmatól egyszerre friss lett az alélt gyerek. Amint ki lépett a fagyos országútra, kíváncsian nézett körül. Forgalmas teret látott, nagy házakat, jövő-menő embereket.

— Páris, — mondta roppant izgatottan az anya, — kisfiam, Párisban vagyunk. Ó Istenem, mit fog hozni ez a Páris...

Az apa hátul rendelkezett a poggyász dolgában. Ők ketten tétlenül álltak a hóban.

— Jaj, csak már látnám, — szólt türelmetlenül a gyerek.

— Mit, drágaságom? Párist? Hiszen már itt látod.

— Nem, nem. Azt az újfajta zongorát.

VIII.

Ki sem csomagolt holmi között aludtak ezen az éjszakán abban a kis szállóban, amelynek címét céduláról olvasta le az apa, mikor bérkocsiba ültek. Háromszor is meg kellett ismételni:

— Dix, rue du Mail, Hotel d'Angleterre.

A kocsis sehogysem értette. A francia nyelvvel való első gyakorlati barátkozásuk eléggé akadozott. Úgy tetszett, hogy ezek a párisiak valami külön francia nyelvet beszélnek, szélsebeset és furcsát. A vacsora is, amelyet a fogadó földszinti kocsmájában fogyasztottak el, idegen volt. A kenyérrel sem tudtak megbarátkozni, a vajaszízü ételekkel sem.

— Nehéz lesz ezt megszokni, úgy látom, — sóhajtott az anya.

Apa és fiú nem válaszoltak rá, túlságosan fáradtak voltak. Mint a fadarabok estek az ágyba oda-fent, a szűk és csikorgó falépcső után következő sötét folyosó szobáiban. Még másnap reggel is holt-fáradt volt a gyerek, mikor apja felverte és siet-tette az öltözködéssel.

— Gyerünk, gyerünk, nem veszthetünk egy órát sem. Dolgozni jöttünk Párisba.

A kicsomagolást, rendezkedést feleségére bízta, maga pedig elindult a gyerekekkel reggel féltízkor, hogy megkeresse a Conservatoiret. Annak közel kellett lennie. Azért választották éppen ezt a szállót. A „patron”, akit megkérdeztek, meg is magyarázta nekik, merre menjenek, de ebből nem sokat értettek. Ezt viszont restelték megvallani. Nekivágtak tehát vaktában, a jelzett iránynak és minden harmadik járókelőt megállítottak. Így jutottak keresztül a bulváron, számos útbaigazítás után a Faubourg Poissonniéret is megtalálták, aztán mikor már azt hitték, hogy végleg elvétették a címet, kitűnt, hogy éppen a Conservatoire előtt állanak.

A gyerek megilletődve nézett az egyáltalán nem ünnepélyes bejáratra. Valami pompás márvány-palotát képzelt magának, fehér oszlopokat, nagy lépcsőket. Hiszen folyton azt mondták neki, hogy a párisi Conservatoire a világ zenei közepe, s aki benne tavaly óta uralkodik, Cherubini, az a muzsika dolgaiban rendkívüli hatalmasság. A bajor király-hoz menet nem érezte magát elfogódottnak, de most ideges feszültség szorította össze a gyomrát és torka folyton kiszáradt.

Beléptek. Az apja megkereste a portást és lassú, tagolt francia mondatokban, melyeknek minden szavát előre megszerkesztette, közölte vele, hogy főméltóságú Metternich herceg úrtól hozott egy levelet Cherubini mesternek, azt szeretné átadni. Mialatt

ezt a portással tárgyalgatta, a gyerek dobogó szívével, kíváncsian tekintgetett széjjel. Fiatal emberek, leányok jöttek-mentek, egyes termekből zeneszó hallatszott, amely ajtónyitáskor hirtelen megerősödött, majd hirtelen elhalkúlva bezárkózott.

Valami irodafélébe utasították őket. Ott egy pápaszemes urat találtak, akinek hosszú hajtincsei a tarkójáról húzódtak kopasz feje tetejére. Ez átvette a levelet, bevitte egy belsőbb szobába, majd kisvártatva kijött és kezével a nyitott ajtóra mutatott.

Ott állt a nagy hatalmasság, az öreg Cherubini. Elegáns benyomást tett és rideget. Hosszúkás, finom, borotvált arca merev volt, mint egy államférfié. Fekete frakk omlott végig szikár alakján, gallérjának két magas vége arca közepéig ért. Állt mereven, meg sem moccant, kezét nem nyújtott. A gyerek azonnal odasietett hozzá és hevesen kezét csókolt neki. Cherubini meglepetten igyekezett elvonni kezét és megütődve nézett a gyerekre. Ennek pedig azonnal az a gondolat hasított át a lelkén, hogy a kézcsók bizonyára nem olyan szokás itt, mint Bécsben s ő mindjárt súlyos baklövással kezdte a dolgát. Sápadt lett, mint a fal, szeme rögtön megnedvesedett.

Az apa közben már kezdte a mondókát. Ezt is megtanulta előre. A maestro bizonyára értesült már az ő fiának feltűnéséről, a lapok már hírt adtak róla, Moscheles és Hummel mellé állítván tudását. A dicső Conservatoire az egyetlen hely, ahol a fiú tökéletesebbé teheti tudását, ő tehát a gyermeket nagy tisztelettel és bizalommal ajánlja a világhírű mester kezébe. A fiú ég a vágytól, hogy a gyakorlatait akár ebben az órában megkezdhesse.

— Ön milyen nemzetiségű? — kérdezte Cherubini mozdulatlan arccal.

— Magyar vagyok.

— Akkor legnagyobb sajnálatomra nem vehetem

fel a fiát. A Conservatoire szabályzata szerint ebbe az intézetbe csak francia honosokat szabad felvenni.

Csend támadt, a megdöbbenés csendje. A szavakat, melyek elhangzottak, nem lehetett elhinni. A Conservatoire nem veszi fel ezt a gyereket, aki alighanem az egész világ első zongorása? Liszt Ádám hebegve, kényszeredetten mosolyogva próbált valamit mondani. Alig találta a szavakat, mert erre valóban nem készült.

— Bocsánatot kérek, a gyermek még Beethoven ítélete szerint is...

— Kérem, — vágott közbe a mozdulatlan arcú, elegáns öreg, — itt nem a fiú képességeiről van szó. Idegen honost felvenni tiltja a mi szabályzatunk.

— Bocsánat, egy ilyen tehetségnél talán mégis csak... megvannak a kritikák... a gyerek azonnal játszhatik valamit és a maestro ámulni fog, hogy ebben a korban...

— Kérem, kérem, értsük meg egymást, én magát Mozartot sem vehetném fel. A Conservatoire nem az enyém. A szabályok azért vannak s én azért vagyok itt, hogy örködjem felettük.

Ekkor a gyerek már sírt. Felnézett a rideg öregre és reszkető szájjal, könnyörögve szólalt meg:

— Kérem... nagyon kérem...

Cherubini megrázta a fejét:

— Lehetetlen. Kár minden szóért.

A gyerek most már elzokogta magát. Valami vak riadalom vett erőt rajta.

— Játsszani akarok... tessék meghallgatni, hogy én ki vagyok... én játszani akarok...

— Sajnálom, ez teljesen fölösleges.

De a fiú térdre vetette magát, összekulcsolta két kezét és zokogva rimánkodott, mialatt ügyetlenül kereste a francia szavakat:

— Teljes szívemből kérem, tessék engem felvenni... nekem muszáj itt Párisban tanulni... az

Erard-zongora miatt... én meghalok, ha nem maradhatok itt... kérem, kérem...

Cherubini lenyúlt a gyerekért, hogy felsegítse. Kissé csodálkozott, a fiút nem is értette teljesen.

— Ön túlságosan érzékeny, gyermekem. Nyugodjék bele, hogy amit kérnek, az lehetetlen. Visszaélést ne kívánjanak tőlem. A herceg úrnak majd írok, ő ezt be fogja látni. Most teljesen fölöslegesen vesszük el egymás idejét.

Liszt Ádám tehetetlenül vállat vont és kézenfogta fiát:

— Gyerünk, fiam. Bocsánatot kérünk a háborgatásért.

— Nincs miért. Adieu.

A gyerek hangosan bőgve ment kifelé. Atyja csitította, de hiába. Ahogy haladtak végig szobán, folyosón, lépcsőházban, mindenki megállt, akivel találkoztak. Az utcán az apa kénytelen volt bérkocsit hozatni, mert restelte volna, hogy csoportosulást keltsen. A fiú zokogása már nem volt normális, valami túlizgatott és beteg görcsnek tetszett. S mikor hazaértek, a sírógörcs még mindig nem akart szűnni. Az anya rémülten kérdezgette, mi történt velük. Levetkőztette és ágyba fektette a fiút, aki ziháló mellett sírt tovább az ágyban is, semmi értelmes szót nem lehetett kivenni belőle, csak kezével intett, hogy most hagyják békén. Az apa leült és megrendülve figyelte, az anya lábujjhegyen járkált a szobában.

Jó óra múlva a fiú elhallgatott. Maga is csak most kezdett gondolkozni s hogy mi okozott neki ekkora fájdalmat, maga sem tudta pontosan megfogalmazni. Apja odalépett hozzá és homlokára tette kezét.

— Úgy látom, lázad nincsen. Lecsillapodtál már valamennyire?

— Igen, — felelte náthásan, erőtelen hangon.

— Hát nem kell rögtön így kétségbeesni. Legfeljebb nem fogsz tanulni a Conservatoireban. Majd megmutatjuk nekik, kik vagyunk. Tele vagyunk

ajánló levelekkel. Hangversenyt fogunk rendezni. Majd még jönnek sajnálkozni, ne félj. Nincs itt semmi baj. Nem is értem, mi hozott ki annyira a sodrodból. Tudsz zongorázni, vagy nem tudsz?

— Tudok.

— No látod. Csak ez a fontos.

— Igen, de ez az Erard-zongora...

— Az Erard-zongoráról majd maga Erard fog velünk beszélni. Ha elég erős vagy, ebéd után mindjárt odamegyünk. Te csak ne félj senkitől, amíg engem látsz.

Tétlenül tündökölt a gyerek az ágyban, a falat szemlélte. Vajjon most mi lesz vele? Mit fog csinálni itt Párisban, ha mindjárt első lépése kudarccal végződött? Nem tudta, hányadán van, az idegen nagyváros tudata úgy nehezedett rá, mintha vaksötétben kellene botorkálnia és félnie. Az a zongora, az az izgalmas új találmány is teljesen felkavarta és megzavarta. Inogni érezte eddigi rendíthetetlen szilárdságát. Önmagába vetett büszke hitében habozni kezdett. Talán ezért billent ki annyira egyensúlyából? Nem tudta, mindenütt zagyva határozatlanságot és bizonytalanságot látott, amerre nézett.

Mikor megebédeltek s ő az ágyban kapott enni, anyja aggódva vetette fel:

— Nem kellene azt az Erard-dolgot holnapra halasztani?

— Nem, — kiáltotta ő hevesen, — menjünk most rögtön! Papa, úgye megyünk most rögtön?

Az apa úgy döntött, hogy mennek. Míg a fiú öltözködött, ő lement az útirány felől tájékozódni. És azzal az örvendetes hírrel jött vissza, hogy Erard itt lakik a tőszomszédban, majdnem egészen szemközt. Gyönyörű palotában lakik, a háznak Muettepalota a neve és valami történelmi nevezetesség. Erard megvette, mert igen gazdag ember. Ő már odaát is volt és beküldte a Moscheles levelét. Erard otthon van és várja őket.

Pár perc múlva ott állt a fiú a Muette előtt. Megállt, mert nagyon idegesnek érezte magát és belépés előtt le akart csillapodni. Szép kis palotát látott maga előtt, egyemeletest, három részre tagozódót. A vasrácsos túl virágágyak helyét jelezték a magasabb hóbuckák.

— Mehetünk, — mondta végre apjának.

Meg kellett kerülniök a házát, a homlokzat lépcsős főbejárata üres volt és néma. Az apja már tudta a járást. Egy térdharisnyás inas gyaluforgáccsal, falnak támasztott deszkadarabokkal telt folyosón vezette őket. Végül beléptek egy tágas szobába, amelynek kandallójában vidoran recsegett a tűz. Minden bútor tele volt itt tervrajzokkal, a földön alig lehetett lépni, mindenféle zongorarészek, hárfavázak, törött pedálok és fedelek között. Egy hosszú asztal mellől friss mozgású, hófehér hajú kis öreg kelt fel jöttükre. Élénken csillogó szemében mosoly. Mindakét kezét nyújtotta feléjük, a gyereket magához ölelte. S a gyerek azonnal sírva fakadt.

— Mi baj, az Isten szerelmére?

— A bácsi olyan jó, — szipogta a világcsoda.

— Kicsit ideges a gyerek, — magyarázta az apa, — a hosszú utazás, hangversenyezés, miegymás kifárasztotta. Délelőtt sírógörcse is volt Cherubini miatt, de most már megnyugodott.

Kezdte mondani, hogy mi történt a Conservatoireban. Az öreg Erard közbeszólt:

— Ha könnyebben megy németül, beszéljünk németül. Én strassburgi vagyok.

Most már ömlött a szó Liszt Adámból. Erard végighallgatta, aztán a fiú fejére tette a kezét.

— Nem kell azt úgy a szívedre venni. Ez a Cherubini nem rossz ember, csak rettenetesen nagyképű. Ha egy betű papírra van írva, az már szent neki. Éppen elég bajom van vele magamnak is. A zongoráim nagyon idegessé teszik.

A gyerek sóváran kapta fel a fejét.

— Kíváncsi vagy az új zongorára, mi? Én meg rád vagyok kíváncsi. Gyere csak ide.

Odavezette egy hatalmas zongorához. A fiú möhön remegett az izgalomtól. Sebbel-lobbal ült hozzá. Leütött egy Hát, olyan óvatossággal, mintha lepkét fogna. Nem engedte fel a billentyűt. És még beljebb nyomta. A Há megcsendült még egyszer.

— Hallatlan, — mondta a fiú.

Megcsinálta két öthangú akkorddal ugyanezt. Álmélkodott. Próbálgatva ment át egy-két újjrakáson.

— Várjál csak fiam, — szólt az öreg, — most csak játsszál úgy, ahogy eddig megszoktad. Szeretném hallani, mit tudsz.

A fiú szótfogadott. Czerny Esz-dur variációit játszotta. De ezekből szeszélyesen átcsapott egy Beethoven-szonátába. Azt végigzongorázta szabályosan, kissé futkostatta ujjait modulációs passzázsokon keresztül és rázendített Hummel egyik versenyére. Remeknek találta a zongorát, soha még zongorán ennyire nem szeretett játszani. Közepén abbahagyta a Hummelt és elkezdte saját Diabelli-variációit.

— Diabelli, — szólt az öreg, — már ismerem.

A fiú meglepetve nézett rá a zongora mellől.

— Hogyne, megkaptam Bécsből. Nekem „au fait” kell lenni a dolgokkal. Mit szólna ehhez a zongorához?

— Ilyet álmodtam mindig.

— Örülök. Majd kapsz tőlem egyet. Igen, igen, ne bámulj, majd beállítatok neked egy ilyen zongorát. Egyelőre három van belőle. A negyediket megkapod. Boldog leszek, hogy te játszol rajta. Mert azt mondhatom, hogy neked édeskeveset kell törődnöd a Conservatoire-ral. Ott te már nem igen tanulhatsz semmit. Legfeljebb elméletet. Ahhoz pedig nem kell a Conservatoire. Találsz itt arra való embert eleget. Ma délután jön hozzám Paer...

— Van hozzá levelem Metternichtől, — szólt gyorsan az apa.

— Az nem is nagyon kell. Elég, ha a fiú játszik neki. Paer örülni fog, ha ilyen hihetetlen tehetséggel foglalkozhatik. Hány éves vagy?

— Tizenkettő, — szólt a gyerek.

— Tizenegy, — szólt ugyanekkor az apa.

Erard rájuk nézett és jót nevetett.

— Nekem meg lehet mondani, magam is kereskedő vagyok, nem árulok el üzleti titkokat. Ebben a korban ez egyenesen titokzatos. Mozart nem lehetett ilyen érett. Én különben még hallottam itt Párizsban, de ő akkor már huszonkét éves volt. Tizenkétéves korában aligha tudta ezt, amit te. Párizs a tied, az biztos. Én testtel-lélekkel melletted leszek. Pedig a befolyásom nem kicsiny. Azt máris megígérhetem, hogy rövidesen a Palais Royalban fogsz játszani az orléansi herceg előtt.

A gyerek szelesen a nyakába ugrott az öregnek. Atkarolta. Úgy érezte, hogy ezt az embert imádnia kell.

— Én a bácsit úgy szeretem...

— Én is nagyon szeretlek, kisfiam. Remélem, apád megengedi, hogy mennél többet átgyere hozzám. Majd megismerkedel Pierre öcsémmel, aki a londoni üzletemet vezeti és most éppen itthon van, meg a húgaimmal, akik bent a városban a boltot vezetik. Ők mind nagyon kedvesek és téged szeretni fognak. Ezt a házat úgy tekintheted, mint otthonodat. Mondja csak, moszjő Liszt, el vannak ma este foglalva?

— Nem, nincs semmi dolgunk.

— Nézze, jöjjenek át hozzám ebédre. Hat órákor eszünk. Mit nevetsz, te gyerek?

— Ebédre? Mi tizenkettőkor szoktunk ebédelni, vagy félegykor.

— Úgy. A magyar szokások persze mások. Itt majd hatkor eszel. Gyertek át a mamáddal együtt,

a családom nagyon fog örülni. És itt marasztom Paert is, mindjárt tudtok vele beszélni. Most még játsszál nekem. Ismersz valamit Spontinitól? Az nekem a vóm.

— Hogyne. Sokat ismerek.

A gyerek leült és játszott. Az öreg behúnyt szemmel hallgatta. S mikor a fiú befejezte, megsímogatta az arcát:

— Kisfiú vagy, de nagy ember.

Aztán elbúcsúztak. Már sötétedett. Otthon éppen csak hogy elmondták a boldog délután részleteit, már kezdhettek is öltözködni. Liszt mama lámpalázt kapott, szeretett volna kibújni. De nem engedték. Hatkor az egész család nagy parádében megjelent a szomszédnál. Csakugyan ott találták Pierret, a londonit, aki inkább finom világfinak tetszett, mint zongorakereskedőnek, valamint Erard két hűgát, akik jókedvű nénik voltak, szeretetreméltóak és kacagásra mindig hajlandók. És végül ott volt egy ötven felé járó testes úr: Ferdinando Paer, a Párizsban élő olasz operaszerző.

Liszt mama feszeessége az első pillanatban elmúlt. Mikor leültek a viaszgyertyákkal díszített, ezüsttől csillogó asztalhoz, amilyenél még sohasem evett, már buzgón tárgyalta az Erard-kisasszonyokkal a párisi háztartási árakat. És a vacsora különleges ételei remekül ízlettek mindhármuknak. Sűrű krémlevest kaptak, valami ismeretlen növényből készült előételt, vaddisznót és apró süteményeket, mindehhez pedig négyféle bort, amelyek közül Liszt papa a Sauterne nevűt áradozva kezdte dícsérni.

Vacsora után a gyereket zongorához ültették. Ő odavolt a vágytól, hogy kíváncsian próbálgassa és kalimpáljon rajta. De nem lehetett: játszania kellett. Paer melléje ült és öt perc múlva izgatottan kezdte faggatni a fiút, hogyan tanult, kitől és meddig. Tizenegy órakor oszlott szét a társaság. Ekkor már Paer és Liszt papa megállapodtak az órák dolgában.

— Te akarsz valamit kérdezni, fiacskám, — mondta az öreg, — látom az orrodon, de nem mered. No kivele.

A gyerek elpirult.

— Hogy... mikor kapom... a zongorát.

— Azt Pierre tudná megmondani. Pierre, mikor lesz ott a zongora?

— Két-három hónap múlva.

Kint a ropogós havon még Paerrel beszélgettek, aki átment velük a fogadóig. Illetve csak a gyerek beszélt vele. A szülők Paert nem érdekelték, a gyerek feltűnően izgatta.

Mikor szobáikba értek, az apa boldogan s a jó bortól nagyon eleven derűvel mondta:

— Ez volt az első napunk Párisban. Amilyen borzasztóan kezdődött, olyan angyalian végződött. Nini, mi ez itt?

Tíz üveg Sauterne állott az asztalon. Az öreg Erard küldte át, míg ők nála voltak.

— Színarany ember! — kiáltott fel az anya.

— Hagyd csak, — vetette oda az apa, — tudja ő jól, hogy mit csinál.

A gyerek hallotta ezt, de nem szólt. Magába nyelte megütközését. Úgy érezte, hogy soha még így embert nem szeretett, mint ezt az aranyos, fehérhajú öreget.

IX.

Az apa vizsgáztatta a gyereket, mialatt anyja öltöztette.

— Szóval most hova megyünk?

— Berry hercegnő őfenségéhez.

— Helyes. Kinek a leánya a hercegnő?

— A nápolyi trónörökösnek.

— És ki volt a férje, akit négy évvel ezelőtt megöltek az Operában?

— Berry hercege, Artois grófjának a fia. Ez az Artois gróf is ott lesz a hangversenyen.

— Jól van. Ki ez az Artois gróf?

— XV. Lajos egyik unokája. Másik unoka volt XVI. Lajos, akit guillotíneon kivégeztek a Grève-téren, amit tegnap mutattál meg nekem. Annak a fia volt az a kisfiú, aki tízéves korában meghalt, XVII. Lajos. És a harmadik unoka a mostani király, XVIII. Lajos, az is ott lesz most a hercegnőnél.

— Kitűnő. Most figyelj. Ha a jelenlegi király, XVIII. Lajos öfelsége, meghal, akkor ki lesz a király?

— Akkor... akkor Artois grófja lesz a király, akinek a fiának az özvegyéhez megyünk. És akkor a trónörökös a hercegnő fia lesz.

— Kitűnő. Kik lesznek ott tehát a hangversenyen? A francia király, a leendő francia király s az azután következő francia király. Akihez pedig megyünk, az a leendő nápolyi király leánya. Hát úgy szedd össze magad.

A gyerek nem volt nagyon izgatott, de anyjának reszketett a keze, mikor fésülte. És az apa is kurtákat, szigorúakat köhécselt és szigorúan nézett körül, mint nagyon ideges és lámpalázás pillanataiban szokta. Mikor a kocsiba ültek, izgatottan nézte végig a kottákat, megvan-e mind. És az úton még egyszer alaposan kiiktatta a fiút, hogy csak az öreg királynak kell azt mondani, hogy „Sire“. A többinek mindnek azt, hogy „votre altesse“.

A palotában már úgy ment minden, mint a karikacsapás. A bejáratnál a katona lakájnak adta át őket, az vezette lépcsőkön és folyosókon, majd átadta őket egy szárnysegédnek. Így mentek kézzől-kézre. Mignem egy rokokó-butorzatú kis terembe jutottak, ahol várniok kellett. Végre bejött egy magasrangú katona. Az előbb végignézte ruházatukat, aztán megszólalt.

— Ön az atya?

— Igenis, én vagyok, szolgálatjára.

— Ezen az ajtón fognak bemenni. Rögtön belépés után mélyen meghajlanak őfelsége és társasága felé, akik balról fognak ülni. Aztán nagyon vigyázva arra, hogy mindig arcot fordítsanak őfelsége és őfenségeik felé, közelednek a hangszer felé, amely jobbról lesz elhelyezve. Tíz lépés után ismét mélyen meg kell hajolni. Akkor elfoglalhatják helyeiket a hangszernél. Míg a gyermek játszik, ön ülhet és forgathatja a kottát. Mikor a gyermek befejezte a játékot, ön rögtön feláll és a zongora mellől nem mozdul. A gyermeket esetleg odahívják és megszólítással tüntetik ki. Ön azonban akkor is mozdulatlanul állva a zongoránál marad. Pontosan megértett engem?

— Igenis, szolgálatjára.

A katonatiszt még egyszer végignézte őket vizsgaszemmel, aztán intvén, hogy csak várjanak, eltűnt egy másik ajtón. Vártak. Egy lakáj állott még rajtuk kívül a szobában, mint néma, mozdulatlan és gőgös szobor. Egyszerre beszólt az előbbi katonatiszt:

— Most, gyorsan!

Ugyanebben a pillanatban kitárult az ajtó. Ők beléptek a tükörsíma parketten, előírás szerint elvégezték a kétszeri meghajlást és odamentek a zongorához. Az apa felrakta a hangjegyeket a tartóra. A gyerek ezalatt kíváncsian odapillantott hallgatóságára. Sem koronát, sem palástot nem viseltek azok. Két öreg katona ült aranyos székeken, egy egészen fiatal hölgy és két kisbaba. Az egyiknél óriás játékpójaca. De akkora, amelyet a zongoraművész még sohasem látott. A gyerekek kedveseknek tetszett, tátott szájjal bámulták őt. Szép fiatal anyjok pedig nyájasan, bátorítóan rámosolygott. Ő visszamosolygott. Aztán megdörzsölte két kezét, ahogy újabban játszás előtt megszokta, ott tartotta kissé a billentyűk felett, majd lecsapott. Játszott.

A kottába nem pillantott egyszer sem, arra nem volt szüksége. Remegő apja olyan ügyetlenül forgatta, hogy a kották kezdtek lecsúszni s az ijedt ember dermedten kapott utánuk. Ő nem figyelt oda. A családra pillantott. Berry hercegnő biztató, kedves mosolyával találkozott megint. S ő megint nyájasan visszamosolygott. Az öregebbik katona, aki maga volt XVIII. Lajos, mindúntalan lehúnyta a szemét. Törődött, beteg ember benyomását tette, aki félig szundikál, félig a zenére figyel. A másik öreg katona helyeslően bólingatott. A kisgyerekek hallgatták a muzsikát és olykor hangosan szólni kezdtek, de anyjuk lepisszegte őket.

Az első szám végett ért. Artois grófja kegyesen bólintott és így szólt.

— Bravó. Ez óriási.

A király kinyitotta szemét és lustán, kényszeredetten bólintott maga is. Berry hercegnője ránevetett a művészre és tapsolt. A két kisgyereknek ez tetszett. Ők is tapsolni kezdtek tömzsi kezükkel, ügyetlenül. Jött a második szám. Aztán a harmadik. Ennyi volt a megállapított műsor. Liszt Ádám azonnal felpattant, az utolsó akkord még el sem hangzott. Megállt a zongora mellett, mint a cövek. Felállt a zongoraművész is. Artois grófja és Berry hercegnője pár halk mondatot váltottak.

— Gyere ide, kicsi — szólt a fenséges asszony, — Artois grófja óhajt beszélni veled.

A gyerek odament. Artois grófja vékony, borotvált arcú, fehérhajú ember volt. Odahúzta a gyereket a két térde közé.

— Hát ez egyszerűen hihetetlen, amit csináltál. Én jól értek zenéhez és soha még így senkit zongorázni nem hallottam. Szeretnék neked valami örömet szerezni. Kérj tőlem valamit, amit nagyon szeretnél.

A zongoraművész azonnal a játékpójáczára tekintett, amelyet a négyéves kisfiú tartott az ölében.

— Szeretném azt a... azt a...

— Azt a Polichinellet?

Artois grófja és Berry hercegnője szívből nevettek. XVIII. Lajos őfelsége is elmosolyodott. Bordeaux hercege, Chambord grófja pedig rémülten szorította magához a bábút és anyja szoknyájához húzódott. Az ötéves kis hercegnő is ellenségesen pillantott az idegen fiúra, aki az ő játékukat el akarja venni.

— Az nehéz lesz, — mondta nevetve Artois grófja, — láthatod, mennyire megijedt a bordeauxi herceg, hogy elveszük tőle. Menj csak szépen haza, majd küldök neked ilyet.

De még visszatartván az induló gyereket, felséges bátyjához fordult:

— Mit szól ehhez a tüneményhez. Sire?

Az öreg király mozdulatlan arccal szólt:

— Hallatlan valóban. Nagyon fáradt vagyok.

Berry hercegnője, aki szorgosan leste pillanatonként a két öreg katonát, azonnal hátraintett. A háttér megelevenedett és két eddig láthatatlan lakáj lépett elő. Artois grófja nagy tisztelettel felpattant, még nagyobb tisztelettel felpattant a hercegnő. A lakájok megfogták azt a karosszéket, amelyen a király ült és fordítani kezdték. Most tűnt ki, hogy a király tolokocsiban ül. Két lábaszárát, amelyeket térdig piros bársony lábszárvédő takart, a tolószék zsámolyán nyugtatta. Viaszszerű, nagyorrú arcában máris lehunyódott a szeme. A királyt kitolták, a család kikísérte. De Berry hercegnője az ajtóból nyájasan búcsút intett a csodagyermeknek. A szobában egy pillanatra csak az ötéves kislány és a négyéves kisfiú maradt. A kisfiú messzire húzódva szorongatta bábuját és nővérébe kapaszkodott.

Liszt Ádám előlépett és kézen fogta fiát. Megállt és mélyen meghajtotta magát a fenséges gyermekek előtt. Aztán kimentek. Az ajtón túl az apa azonnal rászólt fojtott hangon fiára:

— Meg vagy te örülve? Miért nem hajtottad meg

meg magad öfenségeik előtt? Borzasztó, hogy sohasem vigyázol.

De a jelenet nem tarthatott tovább. Az előbbeni katonatiszt odalépett és egy piros selyemerszényt nyújtott át Liszt Ádámnak.

— A hercegnő öfensége megbízásából.

Azzal intett egy lakájnak és elment. A lakáj kivezette, másnak adta őket. Ismét kézzől-kézre jutván értek a palota kijáratához. Ott nem találták bérkocsijukat. Helyette udvari hintó várta őket. Az ajtó kitárult. Egy lakáj a címet kérdezte. És csakhamar csattogva repült velük a díszes fogat a téli uccán.

Még aznap este udvari alkalmazott kopogtatott náluk. Két óriás pojácát hozott Artois grófja megbízásából. Erard pedig, akihez mindennap kétszer is átmentek, ezt mondotta:

— Az orléansi herceggel rendben lesz a dolog. De erről részletesebben kell beszélni. Nem árt, ha az én kis barátom is hallja, amit mondok. Ismerniök kell a párisi politikát, hogy a meghívások között eligazodjanak.

És hosszú magyarázatot tartott az ultrákról és a liberálisokról. Az ultrák a szélső jobboldali királypártiak, a liberálisok az orléansi hercegben látják vezérüket és a régi merev, rendi hagyományok helyett egy kis szabadabb levegőt követelnek a közéletben. Napoleon már rég a múlté és a királyság már régóta nem szolgált semmi közéleti izgalommal, a kedélyek már mozgolódnak. Előrelátó ember meggondolja, hogy hova álljon. Mert politika nélkül Párisban közéleti karrier nincs.

— Ön milyen pártállású ember? — kérdezte erősen gondolkozva Liszt Ádám.

— Édes Istenem, nekem még a boldogtalan Mária Antónia volt a jóakaróm. Szeretett énekelni szegény, de kisterjedelmű hangja volt, még a mezzo-magasságokat sem bírta. Én aztán csináltam neki egy zongorát, amelynek egész billentyűzete egy félhanggal, egy

egész hanggal, vagy éppen másfél hanggal transzponálható volt lefelé. Így a királyné eredeti hangnemben énekelt és mégis jóval mélyebben. Meg is jutalmazott. Az ellenségeim tönkre akartak tenni. Abban az időben iparosnak valamilyen céhbe kellett tartoznia. Mivel a zongora- és hárfagyárosok gyöngyházberakást is csináltak a hangszereken, nem találtak más céhet magoknak, mint a legyező-készítőket, mert ezek is gyöngyházzal dolgoztak. Mind beléptek abba. Én nem. Mikor pedig az én első pianoforte-zongorám mind agyonverte őket, bepereltek. A törvény betűje szerint igazuk volt, nekem be kellett volna lépnem a céhbe. A per felment a királyig. És Mária Antonia segített rajtam. XVI. Lajos, szegény, az én javamra döntött. Ezzel a pályámat, a munkámat, a vagyonomat mentette meg. Én már csak ehhez a családhoz tartom magam.

— Örvendek, hogy ezt hallom. Magam is idehú-zok. Ha Párist és Londont megjártuk, úgyis vissza fogunk menni Bécsbe, ott is, Pesten is, az arisztokrácia teszi az országot. A fiam érdeke az, hogy az arisztokrácia jó indulatát el ne játsszam.

— Hogyan? Vissza akarnak menni Bécsbe?

— Igen. Bécsbe és Pestre. A birodalom fővárosa Bécs, de a magyar arisztokrácia szereti, ha Pest is kap valamit. Mi onnan valók vagyunk, a feleségem képtelen idegenben élni, én sem érzem jól magam örökké külföldön. Eleinte azt hittem, hogy a Conser-vatoire miatt évekig itt kell maradnunk. Most látom, hogy erre akkor sem lenne szükség, ha lehetne. A szándékom az, hogy itt és Angliában learatjuk a lehető hangversenyeket, aztán visszamegyünk. Ha Beethovennek jó Bécs, akkor nekünk is jó.

A gyerek erősen figyelt. Csak így szokta megtudni apja szándékait, vele apja nem igen tárgyalt főbenjáró dolgokról.

— Én nem szólok bele, — szólt Erard, — mindenki

ott lakik, ahol jól érzi magát. Hát mondd csak, gyerekek, hogy mennek a leckék Paer mesterrel?

A fiú tekintete felvillant.

— Nagy ujság van, Erard bácsi. Paer annyira meg van elégedve, hogy szeretné, ha operát komponálnék.

— Micsoda?

— Igen. A papának is mondta. Azt mondta, hogy a fantáziálásomból ítélve, nyugodtan megpróbálhatom. Ő majd szerez szövegkönyvet, megígérte. Valami... valami... hogy is hívják, papa, nem emlékszik?

— Théaulon.

— Igen, igen. Egy Théaulon nevű írótól fog nekem szövegkönyvet kérni. Már jutott is eszembe egy pár dolog. Eljätsszam?

Sietett a zongorához, amelynek az elmúlt napok alatt minden titkát kitanulmányozta. Megnyugodva jött rá, hogy ezen is csak úgy kell zongorázni, mint a régieken, de a billentésben ki lehet hozni egy pár nagyon szép és új dolgot. Ezek az új dolgok beleillettek abba, ahogy eddig zongorázott s mivel az új találmány nem borította fel minden eddigi tudását, most még biztosabban és még nagyobb kedvvel játszott, mikor csak hozzáülhetett. Nem múlt el nap, hogy valamit ne haladt volna, még most is, mikor már senki sem játszhatott nála jobban és néha maga is elhűlt, ha homályosan megsejtette, mennyi minden van még előtte játéka fejlődésében. De elhűlt vele együtt új mestere, Paer is. Tőle nem zongorázni tanult, hiszen inkább ő taníthatta volna a tanárt. Hanem zeneszerzési órákat tartottak. Paer többet tudott, mint Salieri. Csupa tűz és láng lett a fiú, szüntelenül ellenpont-képletek jártak a fejében, valóssággal falta az új anyagot és folyton komponált. Embéri hang dúdolt a lelkében zenekari kísérettel. Akármire gondolt, az most csak egy módon volt kifejezhető: énekkel és zenekarral. Most is tehetetlen kis

gyerekhangján nagy áriát próbált fújni és bosszankodott, hogy nem képes saját zongorájával saját játékát el nem nyomni. De azért nagyon megdicsérték, újra játszották, biztatták.

— Mit szól a fiához, Liszt úr? — kérdezte az egyik Erard-kisasszony elragadtatva.

— Nagy gond ez, kérem. Folyton tanulmányozom, hogy milyenek a kottakiadási viszonyok itt Párisban. Azt hiszem, Londonban jobbak. Egyelőre nem adatok itt ki semmit, Londonban alighanem sokkal jobb üzletet csinálok. Van már a fiúnak leírva több ilyen áriája. Jajjaj, sok gonddal jár ez a mesterség. Az osztrák és magyar mágnásoktól kapott ajánlóleveleket már mind széthordtam az itteni arisztokráciánál. Most majd jönnek a meghívások. Nem marad nekünk időnk még aludni sem.

Az apa aggodalma gyorsan valóra vált. Az első meghívások befutottak: Charette gróf és neje. De Lucinge-Faucikny és neje. És külön udvari ember hozta a nagy meghívást: újév napján délben az orléansi herceg és neje hallani óhajtják a csodagyermek játékát.

Ezernyolcszázhuszonnégyszer január egy. Nedves, ködös téli nap. Liszt Ádám és fia hintóban robogtak a Palais Royalhoz, ahol az orléansi hercegi pár lakott. Útközben megint vizsga folyt a magas családról. A fiúnak tudnia kellett, hogy ahová mennek, az a Bourbon-család fiatalabb ága, mert az orléansi hercegek VIII. Lajos második fiától származnak, a királyi ág pedig az első fiútól, XIV. Lajostól származik. Ennek a jelenlegi hercegnek az apja volt az a híres Égalité Fülöp, akit a nagy forradalomkor kivégeztek.

— Érted már?

— Értem, — felelte a gyerek, pedig ezt már nem értette. De nyugodtan felelhetett így, apja túlozta a társalgási lehetőségeket.

Ebben a palotában egész másként fogadták

őket, mint Berry hercegnőnél. Sokkal kevesebb volt a ceremónia s előbb nem oktatták ki apját az udvari viselkedésre. Nagyobb társaságot találtak együtt. Ott volt a hercegi család: a herceg maga, testes, kövércú, polgárias viselkedésű ember, a szintén telt termetű hercegasszony, továbbá Adelaide hercegnő, a ház fenséges urának nővére és hat gyerek, a tizennégyéves fiútól lefelé. De a családon kívül még hölgyek és urak, az urak mind polgári ruhában. És íme, a hölgyek közt egy meglepő ismerős: Berry hercegnője.

A hangverseny is másként folyt le, mint a királyi családnál. Erősen tapsoltak. Egy úr a harmadik szám után odakiáltott:

— Valami Gluckot kérünk.

Glücknek mondta mindenesetre. A gyerek kérdően pillantott az orléansi hercegre, aki bólintott:

— Ha moszjő Guizot Gluckot kíván, játszá! Gluckot.

A gyerek játszott Gluckot. Megint nagy tapsot kapott. Közben az orléansi herceg odajött a zongorához. Mások is fesztelenül odaléptek, polgári ruhások is. A hölgyek között ott volt Berry hercegnő. Az apa észrevétlenül meglökte a fiút, aki rögtön tudta, hogy ez mit jelent. Illedelmesen meghajtotta magát:

— Hálásan köszönöm fenségednek a szép játékokat.

— Örültél neki?

És mindjárt az orléansi herceghez fordult:

— Képzeld, Louis bácsi, mikor nálunk játszott, a fiam polichinellet akarta. Apósom küldött neki két másikat.

— Majd én is küldök neked, — szólt a herceg.

Kis kör alakult körülöttük. Lehajoltak hozzá, az orléansi hercegnő is megcsókolta, Adelaide hercegnő is megcsókolta. Beszélgettek. S ekkora a herceg Liszt Ádámhoz fordult és németül szólította meg:

— Önök osztrákok, mint hallom.

— Igen, fenség, — hebegte az apa, — magyarok vagyunk.

— Csodálkozik, hogy milyen jól beszélek németül. Mit akar: számkivetésem alatt tanár voltam a reichenauai akadémián, aztán jó darabig laktam Hamburgban. Mikor jöttek el Bécsből? Ott tanult a fiú?

Az orléansi herceg és Liszt Ádám elkezdtek beszélgetni. A gyereket az orléansi hercegnő és Berry hercegnője odavezették a ház gyermekeihez.

— Hajtsd meg magad szépen Chartres hercege és a hercegnők előtt.

Meghajtotta magát. Elfogódottan és kíváncsian nézett a tizennégyéves fiúra. Az is órá. Szerette volna megszólítani a kis herceget és a hercegségre vonatkozólag sok mindent kérdezni tőle. Az is szeretne volna megszólítani őt. De zavartan hallgatott mind a kettő. A kis hercegnők titokban összehogtak.

Itt száz frankot kapott Liszt Ádám. Berry hercegnétől százötvenet kaptak. Már ez is nagy öröm volt. És bár innen nem udvari fogat vitte őket haza, az apa hazamenet rendkívül vidám volt. Sőt közlékeny is.

— Ezek más emberek, — mondta a kocsiban, — a herceg rendkívül kedves. Mégsem tréfa az, hogy XIII. Lajos ükunokájával beszélgettem. Ugyanaz a vér.

Az apa hangjában volt valami, amitől a gyerek kellemetlenül kapta oda a fejét. Kínosan esett neki az a kicsinyes, hiú öröm, amely apját a hercegi kegytől eltöltötte. Magában úgy gondolta, hogy ez gyerekes dolog. De nem szólt semmit.

— Lesz most meghívásunk elég, — mondta az apa, — ha ennek a két előkelő meghívásnak híre megy. Az minden országban úgy van: a főnemesség töri magát az után, amit a dinasztia csinál. Pedig

már eddig is sok a dolog. És még angolul is fogunk tanulni.

— Angolul is?

— Természetesen. Ha Angliába akarunk menni, tudnunk kell angolul. De hogy ez a herceg milyen kedves ember! Alig várom, hogy anyádnak elmondjam.

Ha csak arisztokraták kellettek Liszt Ádámnak, abban már másnaptól kezdve lehetett része elég. Az első héten három meghívása volt, a második héten öt, a harmadik héttől kezdve soha egyetlen napjuk nem maradt üres. Szinte napról-napra ugrott felfelé a gyerek hírneve, még pedig nem pontos nevén, hanem „Litz“ néven. Hogy a különben nem nehezen olvasható nevet miért változtatta meg a párisi közhasználat és miért nem ment rá ugyanazon franciák kiejtése a Lisztre, akik a „piston“, „Battiste“, „bistre“ szavakat kitűnően kimondták, azt nem lehetett megérteni. Ők egy ideig küzdöttek ellene és kijavították a Litzet Lisztre. De a közhasználat erősebb volt, mint ők. A gyereken rajtamaradt, hogy „le petit Litz.“ Ezt többé senki le nem vehette róla.

A kis Litz hamarosan viszontlátta Rossinit. A híres olasz nemrégén jött ide Londonból és átvette a Théâtre Italien igazgatását. Az olasz opera nagy divat volt Párisban és az előkelő házak ehhez az intézethez szoktak fordulni, ha nagy estélyeiken zenei műsorra volt szükség. Ilyenkor csak közölték Rossinival, hogy mennyit szánnak a műsorra és milyenszerű számokat akarnak. A többi az ő dolga volt. Kialkudott a szereplőkkel, idejében megjelent velök a háznál, leült a zongorához és végigkísérte, igazgatta, rendezte a muzsikát és éneket. Aztán megkapta a pénzt és a művészek eltávoztak, vagy ha a ház úrnője nagyon kegyes volt hozzájuk, ott maradhattak enni is, de nekik külön terítettek.

Mert az urak asztalához zenészeket nem lehetett ültetni.

Ezt a gyerek Montmorency-Matignon hercegnő házánál látta először. Ott látta viszont Rossinit. Őt maga a hercegnő hívta meg Rossini rendezésétől függetlenül. De mindenesetre Rossininál kellett jelentkeznie. Az olasz maestro hangos örömmel ölelte magához a gyereket. Kikérdezte, hogy mi minden történt vele a bécsi hangverseny óta. Liszt papa pedig a londoni viszonyokról faggatta az olaszt. De aztán kezdődött a műsor, nem értek rá társalogni. S mikor a műsornak vége lett, a művészeket külön asztalhoz vezették, ahol terítve volt számukra, a kis Litzet azonban a hercegnő magával vitte az urak asztalához. A gyerek visszanézett, hogy apja hol marad. De Liszt Ádám már ment Rossiniékkal a művész-asztalhoz. Eszébe sem jutott, hogy fiával tartson.

A fiú otthon szóvá tette a dolgot. Megalázónak érezte, hogy apját nem ültették a háziak társaságába. Liszt Ádám kinevette.

— Gyerek vagy még, ezt nem érted. Ennek így kell lenni, ez a világ rendje.

— De mi nem vagyunk olyan emberek, mint ők?

— Nem hát. A művész kívül van a társadalmon. Nincs sem az alján, sem a tetején, csak éppen kívül van rajta.

— De akkor engem miért ültetett oda? Montmorency hercegnő még meg is dícsért, hogy milyen szépen eszem.

— Ó te csacsi, odavittek, hogy kényeztessenek és mókázzanak veled, amit különben nem nagyon szeretek. Majd ha egy pár évet nősz és nem leszel kisfiú, te is odakerülsz a macskaasztalhoz.

A gyerek hevesen rázta a fejét:

— Nem, én oda nem ülök. Ha nem adnak helyet magok között, akkor inkább szépen elmegyek. Macskaasztalnál én nem ülök. Majd meglátja papa,

hogy engem bevesznek magok közé. Engem mindenki szeret.

— Már megint ilyen elbizakodottan jár a szád. Pedig már hányszor megmondtam, hogy légy szerény. Nagyon a fejedbe szállt ez a sok kényeztetés.

A fiú hallgatott. De magában azt gondolta, hogy hiába, őt csakugyan mindenki szereti. Az öreg Erard valósággal a saját fiának tekinti. Berry hercegnő már másodszor akarja meghívni. És itt van az öreg Noailles márkí. Arról mindenki azt mondja, hogy sötét embergyűlölő, nem akar beszélni senkivel. Őt mégis mennyire megszerette: hosszasan beszélget vele, magyaráz neki mindenféle érdekes művészi és tudományos dolgokat, sőt a jövő héten elviszi a Louvreba, hogy ott a leghíresebb festményeket megmutassa és megmagyarázza neki. Vagy itt van Roehn, a festő: külön eljött az Angleterre-szállóba, hogy őt lerajzolja és folyton dicsérte, hogy milyen finom arca van. Azt mondta, hogy a képet sokszorosítani fogják és kiteszik a kirakatokba. Vagy itt van Théaulon, a színműíró. Meghallgatta a játékát és rögtön kijelentette, hogy operaszöveget fog neki írni. Másnap eljött egy De Rancé nevű kollégájával, hogy az is meghallgassa. Ketten írják a szövegkönyvet és már dolgoznak is rajta. Vagy itt van Carruthers, az angol nyelvemester. Nem azt mondta, hogy életében ritkán találkozott ilyen nyelvtelhetséggel? Miért ne mondaná, hogy őt mindenki szereti, mikor ez igaz? Nem vitatkozott apjával mégsem. Valami idegenséget érzett iránta.

Gyakran elnézte észrevétlen, mikor apja nem vette észre, hogy a fiú figyel. Nézte homlokát, erős orrát, a csontoknál széles arcát. Önmagát kutatta benne, de nem találta. Jobban is szerette nem találni. Nem akart hasonlítani ehhez a emberhez, aki olyan alázatos természetű, aki az előkelők gögijébe olyan könnyen belenyugszik, aki reszket az örömtől, ha egy arisztokrata szóba áll vele. „Az én apám nem

büszke“, — gondolta magában, — „de én büszke vagyok“. És noha az engedelmes tiszteletéről apja iránt sohasem feledkezett meg, szíve melegségével egészen anyjához fordult, ehhez a szelíd, halgatag asszonyhoz, aki nem gondolt se hercegekkel, se estélyekkel, csak a fiával törődött, babusgatta, kényeztette, szombatunként melegvízben sajátkezüleg megfürdette és haját mindennap maga fésülte meg. Anya és fia közt az ellágyult érzelmesség titkos cinkossága szövődött. S az apa egyre gyakrabban emelt szót, hogy ne érzélegjenek.

— Legalább neked volna eszed, — mondta haragosan az asszonynak, — hogy ne kényeztetnéd. Rossz nézni, hogy a hölgyek mit csinálnak vele az előkelő házaknál. Ölbe veszik, símogatják, nyalják, mint valami kiskutyát a vénkisasszonyok. Teljesen tönkreteszik. És ráadásul itthon még te is rontod nekem. Egy szép napon megunom és akkor baj lesz.

Szinte úgy látszott, hogy az apa saját fia sikere ellen érez magában. Minden újabb dicsőséget egyre mogorvábban vett tudomásul. A Roehn-képet csakugyan rézbe metszették és egy szép napon a nagyobb kirakatokat elárasztotta a gyerek ábrázata. Az anya mindenféle ürügyek alatt lement az utcára, hogy ott minden kirakatnál megálljon és mindegyiknél külön megnézzé gyermekét. Mire hazament, két-három új csomagot talált otthon: az előkelő hölgyek elárasztották a fiút játékokkal, édességekkel. A sok holmit már nem volt hova rakni. A zongoraművész kikutatta az ajándékokat, kis darabig eljátszott velök, aztán többé ügyet sem vetett rájuk. Inkább a zongorához ült és komponálgatott.

Az apa most is maga eszelte ki fia szerepeltetésének terveit és az ujsagokat a gyerekekkel is csak az utolsó pillanatban rendeletileg közölte. Így adta tudtára azt is, hogy első nyilvános hangversenye március hetedikén lesz, még pedig az Operában. Soha ez még nem történt meg, soha az előkelő udvari szín-

házat nem adták még oda ilyen célra, kivált idegen származású művészeknek nem. Most a magyar fiúnak ideadták. A döntő szót maga a király mondta ki.

— Tégy ki magadért, fiú, mert az intrikák erősen megindultak. Sokan dolgoznak ellenünk és igyekeznek hangulatot csinálni. Ha csak egy kicsit is elhagyod magad, most kivégeznek. A liberális lapok úgysis szeretnének rosszat írni, ha lehetne, csak az alkalmat lesik.

A fiú csak hagyta beszélni apját. Udvariassen azt felelte, hogy majd igyekszik, de magában nagyon unta az ilyen sötét jóslatokat. Hogy mennyire tud zongorázni, azzal tisztában volt és nyugodtan, majdnem unottan nézett szembe bármilyen felelősséggel.

Mikor a hangverseny napja elérkezett, Páris már tele volt a hírével. A lapokat meg sem kellett kérni, hogy emlegessék kissé a hangversenyt, írtak maguktól is, mert a „kis Litz“ izgató és érdekes téma volt. Az Opera teljesen megtelt. A műsoron csak egy kis opera szerepelt, a Paisiello „Nina“ című darabja és utána a csodagyerek.

Az operát a kulisszák mögül hallgatta a kis Litz. A főszerepet a nagyszerű Giuditta Pasta énekelte, aki szerette a fiút és iránta való szívességből lépett fel.

— Hallgasd ezt a hangot, — magyarázta Paer, aki ott állt vele a kulisszák mögött és most is oktatta, — ez ma a világon a legnagyobb hang. A terjedelme hihetetlen. A kis Ától a háromvonalas Déig tud énekelni. Most figyeld... hallod, hogy köti? Ez az, amire tegnap tanítottalak...

A gyerekek mindenre figyelt és komponálni tanult. Ezer dolog volt itt, amit fürge figyelemmel szívott magába. A zenekar egyes hangszerei mind külön színnel és kifejezéssel beszéltek hozzá, társításuk sokfélesége új és új árnyalatokat mutatott. A büszke hegedű, az ábrándos brácsa, az omlatag cselló, a szerelmes hárfa, a bánatos fuvola, a szenvedélyes bőgő,

az izgalmas dob mind külön egyéniségek gyanánt álltak eléje, hogy ismerkedjék velök. Külön tanulmányt kívánt Granetnek, a karmesternek, érdekes munkája. Ahogyan az egész zenekart együvéfogta és két kezébe kapva, saját tempója szerint lendítette előre vagy tartotta vissza, ahogyan az egyes hangszereknek beintett a kellő pillanatban, ahogy mozdulataival színezt, tompított, izgatott vagy nyugtatott, az a fiú lelkes csodálatát ragadta meg. Az énekhang és a zenekar viszonya is kíváncsivá tette. Mindenre figyelt, mindent falt magába. Hogy nem-sokára ő maga kerül ki erre a színpadra, az teljesen közömbösen hagyta. Apja idegesen járkált fel s alá a közelben.

A perc elérkezett. A függöny felment. Ott állt a zongora háttal a közönségnek, hogy ő szemközt ül-hessen a hallgatókkal. Robajló taps fogadta: ez a divatos hírességnek szólt.

Hummel egyik zongoraversenyét játszotta. Maga élvezte legjobban, hogy milyen biztonsággal és lehetlenséget nem ismerő tudással megy a játék. De alig játszott husz taktust, a nézőtéren valami zavar hallatszott. A karmesterre pillantott s látta, hogy az is hall valamit. A nézőtéren már több hang kiabált. Granet lekopogta a zenekart és hátrafordult, hogy mi az. Zűr-zavaros hangok hallatszottak, egyszerre négyen is beszéltek. Végre a földszint közepe táján felállt egy fiatal férfi és hangosan így szólt:

— Fordítsák meg a zongorát, mert így a gyermeknek csak a fejét látjuk, pedig a kezét akarjuk látni.

Erre morajló helyeslés támadt. A karmester tanácstalanul nézett fel a színpadra. De a függöny hirtelen lement. Liszt Ádám odafutott és két díszlet-munkást hozott magával.

— Kelj fel gyorsan, a zongorát megfordítjuk.

Megfordították. A gyerek leült háttal a közönségnek, sőt háttal a karmesternek. Hogy lesz ez, ha

nem látja a karmestert? De már késő volt ezen tündődni. A függöny megint felment. Dörgő taps. A fiú megfordult ültében és meghajtotta a fejét. Aztán még egyszer elkezdődött a zongoraverseny. Noha a karmestert nem látta, ment minden rendesen. Végre a szerzeménynek az a része következett, ahol a zongora szabadon játssza a maga nagy szólóját zenekari kíséret nélkül. Ebbe belefeküdt a fiú. Soha még egyformán nem játszotta kétszer. Most is kedvére gyönyörködött a játék hallatlan örömében, úgy hancurozott a hangokon, mint fiatal delfinek a vizen. Hátában érezte a nézőtér megdöbbent csendjét. Végül befejeződött a nagy szóló. A ritornelnél a zenekarnak be kellett vágnia.

De egyedül maradt zongorája hangjaival, a zenekar nem vágott be. Tovább játszott és kíváncsian nézett hátra, hogy mi az ördög történt a zenekarral. És rögtön látta, mi történt: a zenészek, akik a próbán a szólót nem hallották, mert azt nem játszotta, valamennyien felállva bámulták a hihetetlen csodát és úgy elbámultak, hogy elfelejtettek bevágni. Meghökken arcok meredtek rá a zenekarból és látszott ijedt kapkodásukon, hogy már ők is rájöttek mulasztásukra. Előbb egyik, majd a másik hangszer csatlakozott loholva, szégyenkezve a melódia vonalához. A csodagyermek megint hátra-nézett és elnevette magát. A közönségen is morajló derű futott keresztül. Mindenki észrevette és megértette, mi történt.

A szám után olyan taps következett, amelyet még nem kapott soha sehol. Hosszú perceken keresztül csak hajlongott a sűgölyük előtt. Már kezdte volna következő számát, de nem lehetett. A taps változatlan erővel dörgött tovább. S ő csak hajbókolt tovább mosolyogva az emberekre. Itt-ott ismerős arisztokrata-arcokat fedezett fel, azoknak külön mosollyal és fejbólintással küldött üdvözetet. Tíz perc is beletelt, míg megint leülhetett a zongorához.

Fantáziául a „Non piu andrai“-áriát választotta Mozart Don Juanjából. Most már nem a régi módon csinálta, hanem valóságosan komponált a zongorán. Annyira beleélte magát a dallamba, hogy mialatt játszott, dúdolta is vékony gyerekhangján. Szét-szedte a dallamot részeire, összerakta megint, megkeverte, hol innen, hol onnan bujtatta elé, ellenpontos gyakorlatot tartott, végül kezdte felépíteni a befejezést, hogy egyre emelje, szélesítse. Biztos építő kézzel haladt a cél felé, a leütések erejét egyenletesen fokozta s mikor mutatványa végére ért, a zongora dörgése összefolyt az egész ház riadalmas, hatalmas tapsával.

A sikernek ezzel még nem volt vége. Most következett a „tour des loges“. A páholyjárás Párisban az a szokás járta, hogy a páholyokban ülő előkelőségek felcítálhatták magukhoz azt a művészt, akivel nagyon meg voltak elégedve. S a művésznak mennie kellett, hogy ezt a nagy kitüntetést megköszönje.

Ment apjával együtt, aki nyilvánosan mindig kézenfogta. Egymásután kopogtattak be a páholyokba, ahová a fiút megrendelték. Ő belépett, apja kint maradt, mert azt megmagyarázták neki, hogy ez nem etikettszerű. Bent a páholyban összevissza ölelgették és csókolták, majd szédszedték és sikoltozva rajongtak érte.

— Mon petit chou, viens ici!

— Tu étais divin, tu sais!

Zsebeit tömték volna nyalánkságokkal és pénzzel, de három-négy páholy után már nem volt mit hova tenni. Apja minden zsebe dagadozott, mindkettőjük keze ragadt az olvadó csokoládéktól és a gyülekező louisdorok is maszatosak lettek a cukortól. Ő csak hagyta magát imádni, arcát már közömbösen tartotta oda a csókoknak. Merci bien, comtesse. Merci bien, marquise. Merci bien, duchesse.

Vagy ha nem tudja ki az, aki ölelgeti, merci bien, madame. És ment tovább.

De két páholy között egyszer csak csak megállította egy pompás, méltóságos megjelenésű férfi.

— Allj meg, fiú. Én Talma vagyok. Hallottad már a nevemet?

— Természetesen.

Az volt, a nagy Talma, Napoleon hajdani barátja, a világ legünnepelebbe színésze. Ott állt dicsősége öntudatos ragyogásában, hatvanéves férfiszépségének még alig kopott varázsával. Hangja fennen szárnyalt, még köztiszteletű is olimpusi módon zengettek, minden betűjét külön lehetett érteni. S ilyenek voltak mozdulatai is, kidolgozottak, kerek, heroikusak, rivaldához szokottak.

— Nézz a szemembe, gyermek, látni akarom a tekintetedet. Ah igen, igen, ez a lángelme!

Félkarját magasra emelte a nagy művész. Hangja új regiszterben zendült meg:

— Megjósolom, hogy nagy ember leszel. Most menj tovább!

De előbb homlokon csókolta, aztán tovább vonult hatalmasan, mint egy klasszikus cézár. A gyerekek utána nézett, aztán apjához fordult:

— Miért mondta, hogy leszek? Még nem vagyok? Talán rosszul játszottam?

— Jól játszottál, csak nagyon szemtelen vagy. Na gyere, gyere, nem érünk rá.

Járták tovább a páholyokat. Már két szolga ment utánok, annyi volt a cukorka, nyalánkság, ajándék. Holtfáradtan értek vissza a színpadra. Ott egész embercsoport várta őket. Kritikusok, rajongók, bemutatást esdő ismeretlen zeneszerzők. És egy-két ismerős. Noailles márkí kézenfogta a gyereket, hogy elhúzza az ostrom elől. Másik kezével pedig egy kis kopasz vén embert húzott oda, akinek arca telt volt szemölcsessel. Liszt Ádám is hozzájuk lépett.

— Nézd csak, fiam, — szólt a márki, — a minap magyaráztam neked a frenológiáról. Nos, ez az úr Gall, a nagy tudós. Mindenáron látni akarja a koponyádat, hogy a dudoraidat megvizsgálhassa.

A gyerek felnevetett az agg tudósra. Az azonban komoly maradt és sóváran esett neki a fiú fejének. Tapogatta, nézegette, forgatta. Majd az apához fordult és németül szólt hozzá:

— Uram, így nem látok semmit. Pedig ezt a koponyát okvetlen alapos vizsgálat tárgyává kell tennem, mert a lángelme dudoraival foglalkozom. Engedje meg, hogy a gyermek fejéről gipszleöntést készíthessek.

— Nem fáj? — kérdezte ijedten a világ első zongorása.

— Nem, semmit.

Megbeszélték a találkozót. Gall másnap megjelent az Angletterreben műszereivel és egy segéd-dal. Három álló órát elvett a gyerek zongorázásától. Búcsúzáskor a tudomány nevében köszönetét fejezte ki a lángelme szüleinek és kijelentette, hogy a fiú dudorait könyvben fogja feldolgozni.

A lapok a teljes ámulat hangján írtak a hangversenyről, ultrák és liberálisok egyaránt. „Ez aztán művész, de milyen igazi nagy művész!” — írta az egyik. „Büszke és férfias játék, eleganciája elbűvölő, részletei tökéletesek“, — írta az Étoile. „Képtelenség megérteni, — írta a harmadik, hogy tíz ujj, amely alig éri át a hanglétrát, hogyan tud így megsokszorozódni. A hallgatók közül sokan azt kiáltották, hogy ez csodatétel s valóban voltak, akik azt hitték, hogy itt valami bűvészi varázslat történt.“ A legrajongóbb hangon a szélső királypárti „Drapeau Blanc“ írt. Ennek kritikusa, Martainville, okkult dolgokra hivatkozva azt bizonygatta, hogy az elhalt Mozart lelke ebbe a fiúba költözött.

Liszt Adám másnap ezer forintot tett postára Esterházy herceg központi uradalmi igazgatósága

címére. Ennyire növekedtek az előlegek és segélyek, amelyeket eddig a nagyúrtól igénybevette. Most megadta. És még bőven maradt pénze. A jövőre gond nélkül gondolhatott.

Anyagiakban nem is volt gondja, de a gyerek erkölcsi fejlődése annál több gondot okozott neki. Mialatt a fiút most már ragályossá vált rajongással becézték és kényeztették a társaság hölgyei, ő egyre szigorúbban fogta és otthon állandóan zsörtölődött, korholta, piszkálta. Sőt egy napon nagyot határozott. Miután órákon keresztül hosszú és mélyreható tanácskozásokat folytatott az anyával, elővette a gyereket.

— Idehallgass. Fontos dolgot akarok közölni veled. Mivel erkölcsi fejlődésedet végzetes bajok fenyegetik, változtatni fogunk a dolgokon. Anyád közelléte puhítóan hat rád. Ezt ő maga is belátja, azonkívül sehogysem bír külföldön élni. Ezért úgy döntöttem, hogy már májusban átmegyünk Angliába, annál is inkább, mert a fiatal Erard ugyanakkor megy át, és mi vele fogunk utazni. Anyád pedig arra az időre Stájerországba költözik a nővéréhez. Nem, nem, egy szót se halljak, ezt én így határoztam el és ez így lesz. Meg kell szoknod, hogy férfivá akarlak nevelni, nem pedig érzelmes, nyafogó, édeskés vénkisasszonnyá. Anyád is így találja helyesnek. Még hozzá teszem, hogy elég volt a Putzizásból. Egy komoly fiút nem hívnak Putzinak. Ezentúl Franci lesz a neved, és a Putzi szót ne halljam többet.

— Mama, — szólt a gyerek sírásra hajló hangon, — maga hazautazik? Igaz?

— Igaz, fiacskám, — felelt azonnal könnyezve az anya, — apádnak teljesen igaza van, ez így lesz jó.

Kétnapi szakadatlan sírás következett erre. De a könnyek el tudnak fáradni. Aztán meg Théaulon, a színműíró, ugyanekkor elhozta a teljesen kész

szövegkönyvet. Nagyon szép címe volt: „Don Sanche, vagy a Szerelemvár.“ Ennek érdekessége elvonta figyelmét bánatától. Lázasan kezdte olvasni. S ahogy olvasta, a verssorok szinte magoktól zenélni kezdtek a fejében.

Arról szólt a dolog, hogy van egy varázslatos vár, a Szerelemvár, ahova csak azoknak szabad belépni, akiknek szerelme viszonzásra talál. Ezért Don Sanche nem mehet a várba, mert ő reménytelenül szereti Elzire hercegnőt. A vár gazdája, Alidor varázsló, segíteni akar a szegény Don Sanche baján. Mikor Elzire hercegnő Navarrába indul, hogy nőül menjen az ottani herceghez, a varázsló éjszaka vihart bocsát rá. A hercegnő kénytelen a vár alatt megállni. Egy lugasban várja a vihar elmúltát s ekkor megjelenik Don Sanche. Forró valomásokkal ostromolja, de hiába, a hercegnő közömbösnek találja őt. Most Alidor egy szörnyetegnek tettei magát és úgy tesz, mintha Elzirét el akarná rabolni. A bátor Sanche párbajra hívta ki. A párbajban Sanché sebet kap. Ekkor a hercegnő rájön, hogy tulajdonképpen mégis szereti Sanchet és elvesztését nem bírná ki. Lemond tehát a navarrai koronáról és Sanchéé lesz. Most már mind a ketten bemehetnek a Szerelemvárba.

Ahogy az utolsó oldalt elolvasta, már sietett vele a zongorához. Testtel-lélekkel komponálni kezdett. De közben folyton sajogva ütötte fel fejét a fájdalom: el kell szakadnia anyjától.

Az elválást úgy úszták meg, hogy becsapták a gyereket. Az anya egy este igen meleg ölelések és csókok közben fektette le. Úgy volt, hogy két nap múlva utazik. De másnap reggel, mire felkelt, anyjának hült helyét találta a fiú. Korán reggel elutazott. A gyerek visszafeküdt ágyába és olyan sírásra fakadt, hogy elájult. Két napig feküdt. Erárdék jöttek át hozzá vigasztalni. Két nap múlva felkelt és még napokig szótlanul lézengett a szobákban. Mivel

hangversenye mindennap volt egy, a meghívó házakhoz kénytelen-kelletlen elment ugyan, de aztán megint csak elvonult valami kuckóba búsulni és még a zongorához nyúlni sem volt kedve. Lassan aztán megnyugodott.

De mikor május végén Pierre Erard-ral elindultak Londonba s a kikötőből elinduló hajó és a part között nőni kezdett a távolság, a csodagyerek anyjára gondolt, elbujt egy sarokba és sírt.

X.

Hiába nevezték Párist a zenei világ közepének, Itt Londonban csak úgy nyüzsögtek a híres muzsikuskok, akik egész Európából itt verődtek össze.

Itt találták Cramert, a zongora tudósát, akinek etüdjait a csodagyermek annyit gyakorolta volt Bécsben. Itt volt Ries, akinek szonátája mellett először eszmélt rá Doborjánban a zongorázás értelmére s akinek szonátáját élete legelső hangversenyén játszotta. Itt volt Kalkbrenner, a balkéz-képzés híres zongoratanára, aki valami céget is alapított Londonban egy kéztartás-szabályozó készülék kiaknázására. Neste, Griffin, Potter, Latour, mind neves zongoraművészek szintén Londonban tartózkodtak. És egy angol faluban, Eveshamben, éldegélt az aggasztó, Muzio Clementi, akinek ujjgyakorlatait a magyar zongoracsoda olyan keservesen gyűlölte valaha a Czerny-órákon.

Sőt ezeken a felnőtt hírességeken kívül még két ifjú vetélytársa is volt Londonban. Egy fiatal leány volt az egyik, Delphine Schaurothnak hívták, Münchenből került az angol fővárosba. Azonfelül magoknak az angoloknak is megvolt a csodagyermek: egy Aspull nevű manchesteri ifjú, akit a londoni lapok szerettek „Mozart britannicus” néven dicsőíteni. Liszt Ádám az első napokban ijedten

kapkodta a fejét, hogy a fiát hova hozta. Az idényről kitűnt, hogy itt más a társaság beosztása, mint Párisban. A franciák a májust még nagy szezonnak tekintik, az angoloknál, akik szeretnek vidéki kastélyaikba mennél hamarabb elvonulni, a május vége már túl van a szezonon. A társadalmi meghívások éppen ezért gyéren szivárogtak. Erard szerzett ugyan egy-két meghívást gazdag házakhoz, de az angol arisztokrácia egészen másfélének bizonyult, mint a francia. A házakon itt hétszeres lakat függött. És minden könnyebbnek bizonyult, mint bejutni egy előkelő angol otthonba. Az apa lóto-futó, szervező munkája ezenkívül még egy kínos akadállyal találkozott: a kartársak nem nagyon igyekeztek kezére járni. Moscheles, akinek barátságától remélhettek volna valamit, nem volt Londonban. Akik pedig itt voltak, azok fagyos közönnyel válaszoltak az apa kérdéseire. Hasznos tanácsot egyik sem akart adni. Sőt Kalkbrenner nem titkolta kedvetlenségét a gyermek londoni megjelenése fölött. Ahol lehetett, ellenök dolgozott. Az egyetlen Ries segített nekik. Ez kedves, derék és önzetlen embernek bizonyult. Nagy szeretettel emlékezett vissza Beethoven mellett töltött tanítványi éveire és a Bécsből jött magyar fiúnak, akinek homlokán a Beethoven-csók emléke ragyogott, a maga ifjúságának emléke nevében igyekezett segíteni. Az is megvesztegette, hogy apát és fiút látott együtt. Ő nagyon szerette apját, aki bonni hangversenymester-korában jóbarátja volt Beethovennek.

Sok baj, gond, küzdelem közepette fogott neki Liszt Ádám, hogy a londoni hangversenyt — mert a nyári idő miatt csak egyről lehetett szó — megrendezze. Nagy kinnal kialkudta az Argyll-hangversenytérmet, szerzett zenekart, megnyerte Sir George Smartot, a bárósított muzsikust, karmesternek, falragaszokat nyomtatott és végigkilincselte a lapokat. A napot június huszonegyedikében állapította meg.

És mikor a kitűzött nap közeledett, elhűlve tudta meg, hogy Giuditta Pasta, aki átjött Párisból énekhangversenyt adni, szintén erre a napra tűzte ki a magáét. S rögtön rá az is tudtára jutott, hogy ugyanezen a napon a király öccse, Clarence hercege, nagy fogadást tart, amelyre az egész főnemességet meghívta. A napot pedig már nem lehetett megváltoztatni, mert az Argyll-terem csak ezen a napon volt szabad. Liszt Ádám komoran jött haza a boarding-houseba esténként és gondjaitól soká nem tudott elaludni.

És akkor egyszerre minden jóra fordult. A hangverseny itt is remekül sikerült, a közönség elragadtatása nem maradt alatta a párisinak. Mikor a műsor lefolyt, Sir George Smart a dirigensi helyről a közönség felé fordulva feltette a kérdést: milyen témát parancsol a közönség, hogy arról „master Liszt” szabad fantáziát játsszék. Sokáig nem felelt senki, a fiú tétlenül várt a zongoránál. Végre egy hölgy megszólalt a földszinten:

— „Zitti, zitti” from the third act of the „Barbieri” by Rossini.

A gyerek bólintott. „Zitti, zitti, piano, piano! No facciamo confusione.” Gondolkozás nélkül lejátszotta a témát, aztán mintha Paer számára dolgoznék ki egy zeneszerzési feladatot, megcsinálta fuga-szerűen. Sokáig játszott. Hatalmas taps követte. A hangversenyre bejött faluról az öreg Clementi és ott voltak a féltékenyek is: Kalkbrenner, Cramer, meg a többiek. S mint jóbarát megjelent Ries is. A közönség elámulva ünnepelte a gyereket, akiről a lapok már megírták, hogy a párisi sajtó a világ nyolcadik csodájának nevezi. De azért félszemmel ezekre a zongora-hírességekre is figyeltek a hallgatók. Azok kénytelenek voltak meghódolva tapsolni. Az öreg Clementi kijelentette, hogy a világon e pillanatban senkisé is zongorázik jobban, mint a magyar kisfiú, aztán visszautazott Evashambe.

Liszt Ádám erre a hangversenyre ráfizetett, költségei több mint százhusz fontot tettek ki. De már tudta, hogy ez a ráfizetés búsasan meg fog térülni. A meghívások sora elindult. Megint alig maradt nap, hogy a gyereket valamelyik előkelő háznál ne játszották volna. Sohasem fizettek kevesebbet az apjának, mint öt fontot. Sőt a francia nagykövet husz fontot fizetett. Liszt Ádámnak megint nem volt gondja a következő hónapokra. A gyerek itt is épp olyan divatick lett, mint Párisban.

Mégis másképpen. Itt nem tömték csokoládéval ujjongva sikoltozó hölgyek, itt nem csókolták agyon rajongó öregasszonyok. „Le petit Litz“ helyett itt „master Liszt“-nek számított. Ez az apának nagyon tetszett. De neki nem. A feléje áradó forró kényeztetés elmaradt s ha ennek pótlásáért ösztönszerűen anyjához szeretett volna fordulni, az anya most nem volt sehol. Csak levelezni lehetett vele, de azt is csak hetekig forduló válaszokkal.

Szomjúságában rávetette magát az operaszövegére. Teljes odaadást kívánó lelkének a komponálás lett otthona, temploma, vallása. Mert Londonban a maga megszokott katolicizmusának tömjénes titokzatosságát hiába kereste. Ezek a székesegyházak idegenek voltak neki. Amennyire Párisban szeretett templomba járni, mendégelés közben öt percre betérni, lelkét sejtelmesen megfüröszteni és felüdülten tovább menni, éppen úgy nem volt kedve a templomokat járni Londonban. Imáit rendesen elvégezte és különösen anyjáért mindennap bensőségesen imádkozott, úgy érezvén, hogy most apját kijátszva mégis csak odafúrja fejét anyja kebléhez. De igazi nagy és kiadós elmerüléseit a komponálásban találta meg, amelynek ízében valami kimondhatatlanul édeset és majdnem bűnösét érzett, pedig senkisem tiltotta tőle, sőt apja minduntalan szorgalmas munkára unszolta.

Ugy dolgozott, ahogy Paer meghagyta neki: előbb végig kellett komponálnia az egész operát hang-

szerelés nélkül. Az áriák, kettősök, négyesek, együttesek dallamát úgy jegyezte le, hogy futtában odavetett akkord-jelzésekkel rögzítette le magának a harmonizálást s ugyanakkor az elképzelt hangszerelés főszíneit is feljegyezte. Amit írt, senki más nem tudta elolvasni. Egymásután csinálta meg a parasztok bevezető karénekét és táncát. Aztán a felvonuló lovagok és hölgyek lassú indulóját. A recitativo-részeket kihagyta, hogy előbb a zárt számokkal készüljön el. Aztán Sanche szerelmi áriája következett. Rossini, Gluck és mások áriái jártak a fejében, a Théaulon verse megadta a vázat. Nem volt nehéz ezekre a kellemesen rimelő sorokra tetszetős, szépen ívelő dallamot kieszelnie.

De mikor aznap lefeküdt és imádkozás után aludni akart, a vers egyes szavai nem mentek ki a fejéből. „Mes lévres qui te cherchent...” Aztán „Ce désir enivrant...” Tűnődni kezdett róluk. S kutatta magában vajjon mi lehet a lényege annak a szerelemnek, amelyről annyi szó esik a felnőttek között. Tizenkét esztendő életének emlékei között nem talált megoldást. A szülői háznál kapott nevelés kezdettől fogva utálattal töltötte el minden iránt, ami nem tiszta, sőt minden iránt, aminek bolygatása az illetlenség és csúnyaság gyanúját kelthette benne. A falusi gyermekévek alatt sok minden óhatatlant meglátott, amit az állatok életében természetesnek és nem titkolandónak talált mindenki. De mikor fűrészgondolatai már-már arra ösztönözték, hogy az állatok és az emberek életének titkai között párhuzamot vonjon, őszinte engedelmessége és vallásos ösztöne tiltóan állott a remegő gondolatok elé. Úgy határozott magában, hogy amit a nagyok szerelemnek hívnak, annak vannak az ő számára tilos fátyollal letakart részletei s neki ehhez a fátyolhoz nyúlnia nem szabad, mert ez bűn, amellyel a rajongva imádott jó Istent csúnyán megbántaná. De van olyan része is, amelyről szabad tűnődnie. S ez

nem lehet más, mint sóvárogva vágyódni valakinek a közelsége után. S mikor szendergő tűnődéseiben ideért, boldogan megrendítő ütést érzett a szívében. De olyan erőset, hogy a sötétben fel kellett ülnie. Ráeszmélt, hogy ő szerelmes volt Unger Karolinába. Édesen elszomorodó mosollyal idézte fel magában az illatos szép leány emlékét. Aztán visszafészkelte magát az ágyba és még soká nem aludt el. Másnap pedig első dolga volt újra átnézni Don Sanche szerelmi áriáját. Megrázta a fejét: ez nem az. Eldobta. Karolinra gondolt és újra idézte magában a sorokat. De mikor a versszövegen végigment, hirtelen sötétpiros lett a szégyentől. Karolin valami gonosz varázslat folytán teljesen meztelenül jelent meg előtte. Megdőbbenve védekezett a vétkes látomás ellen, de az nem akarta elhagyni képzeletét. Az ablakhoz sietett és lenézett a londoni utcára. Kis mellékutca volt ez, szórványos járókelők kopogtak a kövezeten a nyári reggel fényében. A szemközti oldalon, a vöröstégla-falú ház egyik nyitott ablakán be lehetett látni a szobába. Fiatal anya ült ott és csecsemőjét szoptatta. Ő riadtan fordult vissza a zongorához, de hiába futtatta ujjait a billentyűkön, szíve izgatottan dobogott és megint megjelent előtte Karolin búbajos arca a ruhátalan test fölött. Zavartan és dűltan megharagudott magára. A szerelmi áriát, amelyet eldobott, felvette a földről és visszatette a kottalapok közé. Elhatározta, hogy mégis megtartja ezt. És nekifog a következő számnak.

A varázsló és Sanche kettőse következett: a varázsló közli, hogy Elzire a navarrai herceghez akar nőül menni, Sanche pedig pokoli módon féltékeny. Olvasta a szöveget, háromszor is átment a verssorokon, de azok semmi muzsikát, nem mozdítottak meg benne. Félretette az egészet. Elkezdett gyakorolni. És olyan kegyetlen buzgósággal gyakorolt, mint a szerzetes, aki szöges övvel kínozza bűnös testét.

Mikor atyja hazajött, tanácsot kért tőle, hogy mit csináljon ezzel a féltékenységi kettőssel. Nem érzi, hogy ott mi a mondanivaló. Az apa gondolkozott egy kicsit.

— Képzeld el, — mondta aztán, — mit éreznél, ha jönne ez az Alidor varázsló és azt mondaná neked, hogy anyád jobban szereti ennek a londoni csodagyereknek, Aspullnak, a játékát, mint a tiedet. Mit éreznél akkor? Ezt az érzést komponáld meg.

— Igen.

Azonnal leült a zongorához és behúnyta a szemét. Azonnal megjelent előtte anyja kedves, jószágos arca. De ebben a pillanatban rémülten érezte, hogy rögtön másra kell gondolnia, különben valami iszonyatos gondolat fog felbukkanni benne. Elfedte arcát két kezével.

— Papa, — mondta nyögve, — én nem tudom, mi, bajom van, nem tudok dolgozni.

— Hagyd abba és gyakorolj. Ha a komponálás egy helyen nem megy semmiképpen, ugord át és csinálj egyebet. Később visszatérhetsz. Csináld a féltékenység helyett a közelgő vihart. Az nem nehéz.

— Igen.

Leült a zongorához és csak úgy kapásból elkezdett közelgő vihart játszani a zongorán. Saját belsejének alaktalanul gomolygó viharát játszta rá az Erard-zongorára. Apja abbahagyta a borítékok címzését és odaállt melléje. Ő csak játszott. Zongoráján már kitört a vihar. Remegett az egész hangszer, vele remegett ő is. Csak játszott, játszott, játszott sáppadtan, rettegő arccal, mint aki démonok elől menekül.

— Így jó lesz, — mondta az apa nyugodtan.

De ő nem hallgatott rá. Dörgött, rengett, cikázott a zongorán tovább. Saját magát korbácsolta bele még jobban és még jobban az orkánba, míg végül ujjai befejezés nélkül siklottak le a zongoráról.

Támolyogva ment a diványhoz és holtfáradtan végignyúlt rajta.

— Van valami bajod?

— Nincs semmi, papa, ne törődjék velem.

— Hogyne törődném veled. Ha már délelőtt ilyen fáradt vagy, nagyon ideges lehetsz. Jó lesz egy kis séta neked, ne hagyd el magad. Úgyis megyek a főudvarmesteri hivatalba, gyere velem.

A gyerek szótlánul engedelmeskedett. Egy cab elvitte őket az előkelő hivatalba. Ott egyik úr a másikhöz utasította őket. Nehezen ment a dolog, mert beszélni ugyan már elég tisztességesen tudtak angolul, de a londoniak beszédét csak a legnagyobb nehézséggel tudták megérteni. Végül kitűnt, hogy IV. György király öfelsége július hetedikén este hét órakor kegyeskedik meghallgani a gyermeket Windsorban, ahol a nyarat tölti.

Ez nagy nap lett számukra, ez a július hetedike. Már reggel kimentek Windsorba a hajóval. Poggyászban vitték magokkal ünneplő ruháikat. Párás hőség feküdt a Themsére, kétszer is igénybe vették a fagylaltárust, aki a fedélzeten cirkált. Az apa hosszabban szóba is ereszkedett vele, hogy gyakorolja magát egy kicsit. A faluban szobát vettek, aztán elmentek fürödni a nyilvános uszodába, aztán sétáltak és megnézték a híres kastélyt kívülről. Hatalmas várépületnek tetszett hengeres szegletbástyáival, tornyaival, középkori benyomást keltő várfalaival.

— Nagyobb, mint a kismartoni kastély, — vélte tréfásan a gyerek.

— Csak ne ócsárold azt a kismartoni kastélyt. Ha a főméltóságú úr akarta volna, most az is királyi kastély volna.

— Hogyhogy?

— Mikor Napoleon eljutott Magyarorszáig, felkínálta nekünk magyaroknak, hogy felszabadít bennünket a Habsburgoktól, csak válasszuk meg király-

nak Esterházy Miklós őfőméltóságát. De a herceg úr ebbe nem ment bele. A dologból nem lett semmi. Minek neki királynak lenni? Így is elég nagy úr.

Kis windsori fogadóban ettek „lunch“-öt. Ott az apa megint korholta a fiút. Az folyton az élelemre panaszkodott, minden ételen faggyú-ízt érzett. De apja összeszidta. Ha másnak jó, nekik is jó. A párisi selyemcukor persze jobb volna. De attól elvásik a foga annak, aki nem vigyáz.

Jókor átöltözködtek és jóval a kitűzött idő előtt megjelentek a jelzett bejáratnál. Többszörös igazolás után, rengeteg gyaloglással értek egy melléktérembe. Hét óra már rég elmúlt. De „His Royal Majesty“ nyilván jól érezte magát, étkezésnél. Végre beeresztették őket egy zenetérembe. Ott kellett helyet foglalniok a zongoránál, rajtok kívül még nem volt senki. Leültek. Még mindig jócskán vártak. Akkor aztán megnyílt magától egy szárnyasajtó. A hatvanéves király bevonult kíséretével. Kiért testes ember volt, arcán még a régi férfiszépség nyomai. Mellette hölgyek és urak helyezkedtek el, heten-nyolcan. Egy díszes ruhájú udvari ember intett, hogy lehet kezdeni a játékot.

A fiú Czerny-variációkkal kezdte. Mikor befejezte, senki sem tapsolt. A király bólintott a mellette ülő hölgyhöz, aztán odaszólt németül a gyerekekhez:

— Brávó, gyerek, ilyet még életemben nem hallottam.

Majd környezetéhez fordult és angolul folytatta:

— He ist better than Moscheles, Kalkbrenner, Cramer or any other.

Végül egy idős, finom fejű úrhoz fordult:

— Vous n'êtes pas de mon avis?

— Mais certainement, Sire, — mondta az.

Intettek neki, hogy játsszék tovább. Játsszott Hummelt, Riest, Mozartot, Rossinit, Beethovent. A királynak még mindig nem volt elég. Két álló óra hosszat játszatta a fiút. Közben lakájok pezsgőt ki-

náltak a magas társaságnak s a király möhön, hatalmasan ivott minden alkalommal. Aztán végül megkérdezte, tudja-e a Don Juan menüettjét? Igen? Hát akkor fantazialjon a dallama fölött. A gyerek egy negyedóráig variálta, építgette, fugásította a témát, végül befejezte. A király rászólt németül, mialatt mind felálltak:

— Gyere csak ide közelebb, hadd lássalak.

A fiú odament.

— Hallom, Bécsből jöttetek?

— Igenis, Sire, magyarok vagyunk.

— Ah úgy. Gratulálok magának, herceg.

Az úr, akihez fordult, meghajolt és mosolygott. A gyerek rögtön kitalálta, hogy ez nem lehet más, mint Ferenc császár birodalmának londoni követe, Esterházy Pál herceg. Mert különben miért gratulált volna neki a király?

— Jól van, nagyon meg vagyok veled elégedve. And what about your opinion, mylady?

Ezt a mellette ülő hölgyhöz intézte, aki nem lehetett más, mint a híres királyi szerető, lady Conyngham.

— Very nice indeed, Sire.

Liszt Ádám a háttérben maradt. S ekkor meglepő dolog történt. Esterházy Pál herceg nem a gyerekekhez, hanem hozzá intézte németül a kérdést:

— Magyarország mely vidékéről valók?

— Én főméltóságod édesatyjának voltam aláza-tos alkalmazottja Doborjában.

— Micsoda? No ez érdekes. Hallotta ezt, Sire? A mi házunk kedvez a muzsikának. Haydn is tőlünk került ki, Hummel is. Beethoven is járt ott, Cherubini is. Ön melyik faluban szolgált?

— Doborjában, főméltóságú uram.

— Ja igen, persze. Doborján. Hogyne.

Aztán a királyhoz fordult a magyar herceg. Haydnt kezdte mesélni neki. Az apa közben vakmerően fia mellé bátorodott. Végül rendes zenei társal-

gás sült ki az egészből, amelyben Liszt Ádám is részt vett. A királyról kitűnt, hogy nemcsak szereti a muzsikát, hanem ismeri is. Rendkívül vonzó embernek látszott, nyájasnak, jókedvűnek és közvetlennek. De minden szép álom véget ér egyszer. A király elnyomott egy ásítást.

— Önök az éjjel itt alszanak, most már késő visszamenni Londonba.

Aztán biccentett. Az előbbi udvari méltóság kikísérte őket s kint egy lakájnak halkan utasítást adott. Hosszú folyosókon, udvarokon keresztül apát és fiát vendégszobába vezették. Podgyászukért elküldöttek a fogadóba. Liszt Ádám izgatott volt a boldogságtól. A szoba bútorait tapogatta, ujjai közt bírálgatta az ágynemű anyagát. És a királyi koronával ellátott tárgyakat külön megmutogatta fiának. A boldogságtól még soká álmatlanul hánykolódott.

Másnap reggel megkérdezték tőlük, mit parancsolnak breakfaste. Valóságos bankettet toltak be nekik kerek asztalon. A szobában levélpapír is volt „Windsor Castle“ felírással. Liszt Ádám azonnal két hosszú levelet írt, egyet Czernynek, másikat a feleségének. Az anyához intézett levelet a fiú is megpótolta néhány vágyakozó sorral.

Délben érkeztek vissza Londonba. A mindennapos meghívások és a komponáló munka rendes hétköznapijai tovább folytak. Néhány nap múlva érdekes vendég látogatta meg őket: Aspull, a brit Mozart.

Voltak egy hangversenyén, amelyen az Aspull-fiú egy Czerny-zongoraversenyt játszott. Már az első percekben meg lehetett állapítani, hogy ettől az ifjútól nincs mit tartaniok. Kitűnő zongorajátékos, de ritmusai elmosódottak, billentésében pedig kevés a szín. A szünet alatt felkeresték, a két csodagyermek megismerkedett egymással. A magyar fiú igen nyájasan és tüntető elismeréssel gratulált az angolnak, az pedig olyan arccal fogadta a figyelmet, amely-

nek pironkodásán és szerénységén meglátszott, hogy elismeri az idegen elsőbbségét. Akkor megbeszélték, hogy Aspull egyszer majd felkeresi őket. Most valóban el is jött hozzájuk, Frith-streeti szállásukra, a Soho-negyedbe.

Vékonypénzű, félénk, nagyon illedelmes fiú volt ez az Aspull, kartársánál nyilvánvalóan idősebb. De minden szaván és mozdulatán meglátszott a tisztelet, amelyet a jobb zongorás iránt érez. Liszték teával kínálták meg. A társalgás vontatottan húzódott, csak zongoráról és zenéről beszélgettek. Aspull leült játszani is, variációkat adott elő és félénken figyelte vendéglátóit, hogy tetszik-e. Ők igen hangosan és barátságosan magasztalták.

Az apa ekkor átment a másik szobába, hogy írásaival és számláival foglalkozzék, hadd beszélgessen a két gyerek kedve szerint. Ők ott ültek egymás mellett és nem tudtak mit beszélni. Zavart és félszeg volt mindakettő. A nyelv is gátolta őket abban, hogy áttörjék az idegenség köztük meredő falát. Master Aspull csak angolul tudott, Master Liszt pedig csak kezdetlegesen tudott angolul.

— Már játszottál a ti királyotok előtt? — kérdezte végül Master Liszt.

— Igen, játszottam, — felelte Master Aspull.

— Szeretsz nyilvánosan játszani?

— Nem. Én mindig félek, mikor ki kell menni. Csak otthon szeretek játszani.

Hosszú szünet következett. Feszélyezve hallgattak mindketten. Ekkor Master Liszt hirtelen elszánta magát és vakmerően feltette a kérdést, amely már régóta ott bujkált szándékában:

— Voltál te már szerelmes?

Az angol fiú mélyen megdöbbsent erre a kérdésre. Azonnal pipacsvörös lett.

— Nem tudom, — hebegte halkan, — nem . . . nem tudom . . .

Kimondhatatlan zavar kínoztá, s a vendég za-

vara átragadt az ifjú házi gazdára is. Mélyen elpirult maga is, ujjai remegtek. A pillanat rendkívül kínos volt. Master Aspull végre gyötrötten felállott:

— Attól tartok, mennem kell.

Sietve, a pillantásokat kerülő tekintettel búcsúzott és látszott, hogy boldog, mikor beteheti maga után az ajtót. Ő is megkönnyebbült, de mégis jól esett volna visszahívni. Vágyat érzett, hogy magakorú fiúval beszélgesse olyan dolgokról, amelyek a felnőttekre nem tartoznak. De ilyen fiú-ismerőse nem volt senki. Csak felnőtteket ismert.

Az apa átjött a szomszéd szobából. Levelet tartott a kezében.

— Úgy készülj, hogy a napokban elutazunk Manchesterbe. Most kötöttem le a hangversenyt. Augusztusban pedig vissza fogunk menni Párisba.

XI.

Mikor visszaérkeztek Párisba, XVIII. Lajos meghalt. Lázas izgalom fogta el a nagy várost. Artois grófja lett a király, hallatlan pompával koronázták meg Reimsban, a lapokban pazar leírásokat lehetett olvasni, Rossini ünnepi operát komponált. A trónváltás minden más érdekességet elsöpört, Párisban csak X. Károlyról volt szó. „Le petit Litz” megszűnt az idény divatja lenni. Sokkal kevesebb meghívást is kapott, a főúri családok az udvari gyász miatt nem zenéltek.

Annál jobban ráért dolgozni. Ősszel befejezte az opera átkomponálását. Paer pontosan végignézte a művet és alig maradt oldal, amelynél valami igen tanulságos megjegyzést nem tett volna. A fiú úgy érte meg tizenharmadik születésnapját, hogy már a hangszerelésen dolgozott. Közben minden alkalmat felhasznált, mikor zenekart hallhatott. Apja és Paer

rendesen vele voltak. Ő mohón figyelte a hangszerek titokzatos szerepét és elámult a legcsodálatosabb hangszernek, a zenekarnak, bámulatos ékesszólási lehetőségein. Megfigyelte, milyen színekülönbséget tesz az, ha két hegedű közül, amelyek azonos dallamot játszanak, az egyik egy oktávával mélyebb. Megfigyelte a fuvola és hegedű együttes hangjának megkapó színét, a cselló érzéki dekorációját, az üst-dob lüktetésének drámai lehetőségeit, a bőgő alapvető, rendszert adó erejét, kürtök dallama körül halkan kígyózó hegedű-cifrákat. Mindez izgalommal és gyönyörűséggel töltötte el, még nyugtalan álmaiban is hangszerek ellenpontjai bírkóztak egymással.

Olykor pihenésül egyebet is komponált. Rossini és Spontini új operáit gyakran játszotta otthon, néhány tetszetős dallamot közelebbről is kitanulmányozott a zongorán. s addig foglalkozott velök, míg egy kerek Impromptu alakult ki az egészből. Szépen leírta és Paer élénk dicsérére után átadta apjának. Liszt Ádám nagy gondban volt a kiadással. Londonban sem találta jónak és alkalmasnak a piacot, most Párisban sem tudta rászánni magát. Pedig a Czerny számára egész jó üzleteket kötött párisi kiadókkal. Madame Bonnemaissonnal, a zeneműkiadó asszonysággal, ötven aranyat fizettetett a Czerny-féle Rondo di Bravuráért és büszkén küldte el Bécsbe a pénzt. De fia dolgában még mindig habozott. Csínált a fiú még valamit, aminek kiadására gondolni lehetett: írt egy zongoraszonátát, amelyet pihenésül szokott magának eljátszani, ha a hangszerelésben nagyon elfáradt. Végül az jutott eszébe, hogy mint Clementi, Cramer, Czerny és még annyian, ő is etüdöket fog írni: apró előadási darabokat, amelyek bizonyos ujjak edzésére és bizonyos ujjrakások képzésére szolgáljanak. Minduntalan jutott eszébe valami kedves, kisebb gondolat; azt a zongorán szépen ki-formálta és lejegyezte. Egy napon atyja kottát tett eléje az asztalra. Felkacagott az örömtől, mert ezt

olvasta a címoldalon: „Impromptu sur des Thèmes de Rossini et Spontini. Par F. Liszt“.

Ez már más volt, mint a Diabelli-variációk. Ott sok felnőtt zeneszerző között elveszett a neve. Itt ő maga szerepelt, ott állott a neve nyomtatott betűkkel. Nem győzte olvasni. Kinyitotta a kottát, hogy megint visszafordíthasson a címlapra. Aztán maga elé tette és lejátszotta, mintha ismeretlen művel ismerkednék. Jónak találta. Majd még jobban tetszett neki. Végül el volt tőle ragadtatva. Apja aztán elébe tett két szöveget: ezeket másolja rá egy-egy kottára dedikáció gyanánt. Egyiket el kell küldeni az olasz Operához, Rossininak, másikat Berlinbe, Spontininak. Lelkendező büszkeséggel, igen gondos gyerekbetűkkel másolta a két kottára az ajánlást és Napoleon, ha aláírt egy államokmányt, nem írhatta le büszkébben a nevét, mint ő a kottákra: F. Liszt.

Hónapok teltek el kemény munkában. Az öreg Erard minden új számot külön meghallgatott s a hangszerelést is elmagyaráztatta magának. A zenei világ belső emberei gyakran kérdezték, hogyan halad az opera. Itt-ott egy-egy lap is hírt adott róla. A „Le Corsaire“ című ellenzéki ujság, amely állandóan piszkálta az Opera hivatalos vezetőségét, egy napon így írt: „Az ifjú és koraérett muzsikus, Liszt, hír szerint Thèaulon egy operaszövegének megzenésítésén dolgozik. Ha ez a darab is addig fog heverni az igazgatóságnál, mint más darabok, a tizenegy éves gyermek a bemutatóra meg fogja érni nagykorúságát.“ Ezen az ujsághíren nagy zenebona támadt Lisztéknél. A fiú elkezdett sírni. És kitört.

— Én nem vagyok tizenegy éves. Én tizenhárom elmúltam. Én utálok, hogy kisbabának kezeljenek. Mikor azt mondják, hogy „le petit Litz“, szeretnék harapni.

— Te csak fogd be a szádat. Hogy mi az üzleti érdeked, azt én ítélem meg. Tizenegy éves vagy,

punktum. És ha másképpen mersz beszélni idegnek előtt, akkor nagyon goromba leszek.

A gyerek szájába harapott és néma elkeseredésével a munkába menekült. Most még több dolga volt, mint eddig, mert apja hangversenykörutat szervezett számára délfrancia városokban s erre keményen kellett gyakorolnia. Márciusban el is indultak a nagy útra. Bordeauxban kezdték, majd Toulouse, Lyon, Marseille következtek.

Fáradságos hetek voltak s a változó városok ellenére is egyhangúak. Mindenütt ugyanaz a megérkezés a postakocsiban, melynek vastagon feküdt padlóján a szalma s a szalmában hihetetlen sok bolha tenyészett. Az ilyen utazás nem állott másból, mint állandó viszketésből, lélekrázó döcögésből, úti-társak fojtóan köhögtető szivarfüstjéből és álmatlanságból. Egyforma volt mindenütt a kisvárosi fogadó is, ahová beszállottak, a szobába rögtön zongorát vitettek s egy félóra mulva már dörgött a folyosón Liszt Ádám hangja, ahogy a tiltakozó szomszédokkal veszekedett. Egyforma volt a körút a város nevezetességeinél, helyi lap szerkesztőjénél, helyi zongoramesternél, műpártolásáról nevezetes előkelőségnél. Egyforma volt a hangverseny is: ugyanaz a taps, ugyanaz az ámulat a számok után, ugyanaz a terhes tolongás a műsor végén, húsz ember, akik mind egyszerre intéztek hozzá kérdéseket és egyszerre akarták magokhoz ölelni. S egyforma volt mindenütt a hangverseny utáni diner is: helyi zenei nagyságok, szerkesztők, rajongó és erőszakosan kedveskedő hölgyek, vidéken rekedt tehetségek, akik szidták a kis várost és mohón kérdegették a párisi zenei élet kulisszatitkait. Magokból a városokból a csodagyermek édeskeveset látott. Bordeauxból a Garonne hídjára emlékezett és a várra, valamint arra, hogy az idevalósiak „borde-lais”-nek nevezték magokat. Toulouseban apja el-

vitte a Saint-Sernin-templomba, amelynek belseje a könnyekig elragadta a hamar síró gyereket. Nagyon szépen orgonált valaki a kóruson, a tömjén bódító édessége lelkére szállott, szeretett volna örökre ott maradni a templomban. Lyonban egy lovat látott összeesni az utcán. Lábát törte a szerencsétlen állat, járókelők állták körül s ő apjával elkocsizván arra, látta a ló szájából ferdén kilógó nyelvet. Ez a látvány két napig zavarta éjszakai álmát. De kedvére egyik városban sem csatangolhatott. Dolgoznia kellett egész nap, a hangszerelési munkából, amelyet magával hozott, még sok volt hátra.

Csak Bordeauxból hozta magával egy olyan epizód emlékét, amelyet kaján kis örömmel őrzött meg egész életére. Ebben a városban megismerkedtek Pierre Rode-dal, a híres hegedüssel, aki pályáján meggazdagodván, ide vonult vissza szülővárosába. Lisztéket meg is hívta magához. Más zenészeket is hívott a magyar világcsoda tiszteletére, helyi zeneértőket és művészeket. A csodagyerek elmondta, hogy első bécsi hangversenyén már egy Rode-szerzeménnyel ismerkedett meg Saint-Lubin révén és szó esett arról is, hogy Beethoven őt nyilvánosan megcsókolta.

Az öregedő hegedűművészt láthatóan idegessé tette a gyerek nagy dicsősége. Igyekezett mindenben túlszárnyalni. Ha a csodagyerek már három király előtt játszott, ő összeolvasott multjából tizenhármat. Ha a csodagyereket a kis Mozartnak nevezték, őt egy német lap Apollónak nevezte. Végül már odafejlődött a dolog, hogy Rode és fia képviselőként Liszt Ádám mindenáron egymásra akartak licitálni. S mikor most Beethoven csókjáról volt szó, ő legyintett.

— Beethoven? Legjobb barátom. Nekem írta ezelőtt tizenegy évvel a hegedűrománcot. Opusz

ötven. Merem állítani, hogy senki a világon nálam nem ismerheti és értheti jobban Beethoven barátomat, mint én.

A gyerek a zongoránál ült és szórakozottan leütött egy témát. Rode átszellemült arccal bólintott:

— Az Á-dur szimfónia allegrettója. Óriási.

Rögtön más témát játszott a gyerek, Rode azonnal megnevezte. Négy-öt téma után a fiúnak hihetetlen és vakmerő ötlete támadt. Leütötte a saját zongoraszonátája kezdetét. Rode egy szempillanásra megakadt, de aztán bólintott.

— Hogyne, hogyne. Ismerem. Isteni szép ez is.

Liszt Ádám rögtön megismerte fia szerzeményét és megdöbbenve pillantott rá. A gyerek sunyi módon elfojtott vigyorgással játszotta tovább saját szonátáját, Rode pedig méltóságos nagyképűséggel fordult a többiekhez:

— Hát nem hallatlan szép ez? Beethoven csak egy van a világon.

A többiek buzgón helyeseltek, míg a gyerek tovább játszott. A szerzeményt senki sem merte nem ismerni. A végén a gyerek ügyesen átvágott az Appassionátába, Liszt Ádám kínos feszültsége feloldódott. Nemsokára aztán feloszlott a társaság.

Mikor apa és fiú egyedül maradtak, az apa így szólt:

— Hallod-e, többet nekem ilyen példátlan vakmerőséget ne csinálj. Ez nagyon rosszul is végződhetett volna s akkor szereztél volna Bordeauxban egy halálos ellenséget. A legszigorúbban megtiltom, hogy ezt bárkinek is elmeséld.

— Igérem, papa. De lássa be, hogy ő ezt megérdemelte. Miért akar engem, aki még gyerek vagyok, elnyomni egy ilyen öregember?

Ezt a kis élményt vitte magával haza a dél-francia hangversenykörútról. És a hangszerelési

munka jókora elvégzett részét. Liszt Ádám pedig pénzt vitt haza. A hangversenykörút kitűnően jövedelmezett. Pihenést azonban nem kapott a gyerek. Még tavaly megkötött szerződések miatt újra Londonba kellett utazniok.

Június volt, forró nyár. De a londoni hangverseny ezúttal is jól sikerült. György király megint kihívatta őket Windsorba s most már mint régi ismerőst kezelte a gyereket. Sokáig beszélgetett vele, elhalmozta a teljes elragadtatás kegyes szavaival. Éjszakára ezúttal is ott maradtak. Liszt Ádám már otthonosan tett-vett a vendégszobában. A gyerek határtalan gögöt látott apja leszegett sarkú szája körül. Bizonyára ez a gögös kifejezés maradt arcán akkor is, mikor a gyertyát elfújta.

Megint jártak Manchesterben is. De itt már olyan esemény élénkítette a hangversenyek egyhangúan sikeres lefolyását, amely a fiút páratlan izgalommal töltötte el. A második manchesteri hangversenyen, amelyen egy Banks nevű kilenc esztendő, vagy legalább is kilenc esztendőnek mondott hegedűs csodagyerek is fellépett, a zenekar a műsor első száma gyanánt előadja a Don Sanche nyitányát

Hogy ez a párisi bemutatásra pályázó opera nyitánya, azt Liszt Ádám nem óhajtotta elárulni. Mindössze ennyit nyomatott a műsorra: „A new grand overture composed by the celebrated Master Liszt.“ Azt is odanyomatta, hogy a szerzeménynek ez az első nyilvános előadása. Nem tudott már parancsolni atyai türelmetlenségének, mindenáron hallani akarta, hogyan hat fia operazenéje zenekarral. S az angol vidéki várost ítélte erre alkalmas helynek.

De százszor izgatottabb volt maga a szerző. Egy Cudmore nevű helyi karmester vezényelte a zenekart. A zenészek előtt a pulpitusokon ott fehérlettek a „stimmeek“, amelyeket Liszt Ádám drága pénzen még Londonban iratott ki fia vezérkönyvéből. Pró-

bát a fiú nem hallott, mert lázas volt s apja nem engedte felkelni. Most ott ült a hallgatóság első sorában, mint akármilyen más hallgató. A hangszerek alig elviselhető izgalmat keltettek benne zengő és bugyborékoló hangolásukkal. Végre Cudmore odaállott barna frakkjában, messzire elálló fehér gallérvégei között piros arcával és megkopogtatta az állványt. A következő pillanatban karja magasra emelkedett és lecsapott. S a mozdulat nyomán a zenekar zengeni kezdte, amit a fiú sok-sok hónappal ezelőtt szobája csendjében daloló lélekkel kieszelt magának.

Csodálatos érzés volt ez, semmi eddigi érzéshez nem hasonlítható. A varázslóról szóló opera hangjainál önmagát érezte varázslónak. Ime, itt ül a széken szárazon égő torokkal, és mégis ő énekel odafenn a dobogón negyven hangszer hangján keresztül. Az ő sóhaja ez, az ő ellágyulása, az ő vágya, az ő érzelme. Zeng, énekel, harsog, remeg, dudol, ez mind ő maga, ezek az egész teremben mind őt hallgatják, az igazi vezért, akinek mindenható parancsát pontosan hangról-hangra teljesítik a hangszerek. Felnőtt emberek, hellyel-közzel öregek ülnek fent a zenekarban, családosak többnyire, olyan gyermekeik vannak, mint ő. De valamennyien szófogadóan fújják, zengik, húzzák, amit ő írt elő nekik s a rabszolgák odaadásával figyelik a kottafejek rendeleteit. Szent Isten, neki ezen jár az esze és nem figyeli magát a szerzeményt. Halljuk csak, ó be gyönyörű. Vállá együtt mozgott a zene ütemével, teljesen és tökéletesen átadhatta magát a muzsikának, teljesen és tökéletesen boldog volt. Mélyet, nagyon mélyet sóhajtott, mikor a karmesteri pálca a levegőben elvágta az utolsó akkord hangjait. A felviharzó tapsra sem ügyelt, első pillanatban fájt neki a mennyországból egyszerre visszakerülni a való világba.

Ezen a hangversenyen jobban játszott, mint akármikor eddig. És a hangszerelés munkájára megújult szenvedéllyel vetette rá magát. Az utolsó oldalt

még Londonban befejezte. De másnap reggel nem tudott felkelni. Láza volt, feje zúgott, valami tompa és kiszívott ürességet érzett magában. Reggelijétől elfordult, nem akart semmit, csak mozdulatlanul feködni és nem gondolni semmire. Apja orvost hivatott hozzá, aki megvizsgálta, kikérdezte, aztán kimondta a szentenciát, hogy a fiúnak nincs különösebb baja, csak rendkívül kimerült. Általában jó lesz vele vigyázni, mert túlságosan érzékeny szervezet, ha alapjában egészséges is. Most mindenesetre jót fog tenni egy-két heti tengeri levegő és feltétlen pihenés.

Liszt Ádám gondolkozott egy kicsit. Aztán megkérdezte:

— Két hét alatt egyetlen egyszer játszhatik a gyerek?

Az orvos vállat vont.

— Tőlem játszhatik tízszer is. Tény az, hogy okvetlenül pihennie kell.

— Helyes. De ha két hét alatt egyetlen egyszer játszik, meg fog az ártani neki?

— Édes istenem, nem fog belebetegedni. Miért?

— Mert van ajánlatom egy boulognei hangversenyre. Azt elfogadom s akkor a kétheti fürdőzés árát meg is kerestük.

Az orvos még mondani akart valamit, de aztán csak megsímogatta a gyerek haját és nem szólt semmit. Elment. S ők négy nap múlva megint átkeltek a csatornán. Boulogneban a tengerparton vett szállást az apa és mindjárt neki is vágott a városnak a falragaszok, a jegyek, a zenekar, a műsor, a kritika miatt.

Két hetet töltöttek ott s a hangversenyt leszámítva, amely az előkelő fürdőzők előtt ujjongó sikert aratott, a gyerek csakugyan teljes pihenőt kapott. Apja még a metronomos skálázást is elengedte neki, pedig azt soha nem volt szabad elmulasztania. Már az első nap lementek fürödni a tengerre. Viháncoló

gyerekek kergetőztek, sikítoztak, vagy homokvárat építettek.

— Ismerkedjél meg velök — mondta az apa — és játsszál te is, amennyit akarsz. De a kötélén túl nem szabad a vízben messzebbre menni. Most eredj.

A fiú ott állt úszónadrágban. Teste hófehér volt, lába vékony és egyenes. Valami idegen fajta fiának tetszett a tömzsi, lesült gyerekek között. Apja ujságot kezdett olvasni a homokban. Ő félszegen és tanácstalanul nézte a játszókát. Végre egy francia gyerek megszólította, hogy nem akar-e segíteni: ők kimerik a vizet egy csónakból, aztán beleülnek. Csatlakozott hozzájuk. Csinálta, amit azok mondtak. Ha nevettek, nyájasan velök nevetett. Azok versenyezve beugráltak a csónakba és kiugrottak, ezt csinálta ő is. Eljátszott egy félórát. Akkor megkereste apját.

— Mi az, már nem ízlik a játék?

A fiú vállat vont.

— Nem tudok velök mit beszélni.

Leült apja mellé, aki tovább olvasott. Udvariisan megvárta, míg apja fordít. Akkor megkérdezte:

— Mondja, papa, meddig maradunk itt?

XII.

Az apa azt eszelte ki, hogy érkezésüket senkivel sem közlik Párisban. Láttá, hogy a fiú nagyon kimerült és a boulognei fürdőzésen túl is kímélnie kell magát. Nem írt tehát senkinek.

— Inkognitóban töltünk két hetet, — mondta kellő fontossággal — nem megyünk sehová, nem mutatkozunk sehol. Azalatt te csak egyél sokat, aludjál sokat és pihenj.

Megérkeztek egy forró júliusi napon. A narancssárga vászonfüggönyök mögött homályos volt a

egy szál úszónadrágban, mialatt az utcán még az izzó levegő is elájult a párisi hőségtől. Néha gondolattalanul futtatta végig ujjait a zongorán, aztán megint csak végigheveredett a diványon és álmodozva vonultatta el maga előtt londoni emlékeit. Ezek közül kivált egyet idézett fel újra és újra magában; azt a gyermekkari hangversenyt, amelyet a St. Paul-székesegyházban hallgatott végig. Hatezer gyereket vonultatott itt fel az anglikán egyház valamilyen ünnepe. Ezek a gyerekek már az elemi osztályokban gondos oktatást kaptak az egyházi énekből. Amit hat-ezren együtt előadtak, annak valami megrendítő szépsége volt. Ha most visszagondolt arra a megdicsőült pillanatra, mikor Haydn egy harmóniájának hallatára végigborzongott hátgerincén a teljes szépség édes fájdalma, sóvár vágyódás fogta el, hogy ezekbe a kherubi hangokba meneküljön vissza, a hatezer szopránhang bűvös ezüst-óceánjába.

Ötödik nap levelet hozott a posta. Liszt Adám izgatottan olvasta fel fiának: a szépművészeti minisztérium felszólította François Liszt kiskorú zeneszerzőt, hogy dalművét az erre illetékes zsűri előtt nyolc napon belül mutassa be.

— Megáll az eszem, — hüledezett az apa, — a szerepeket még nem irattuk ki, egyetlen énekes nem ismeri az áriáit. Most mi az ördögöt csináljak? Mindenesetre rohanok a minisztériumba.

S mialatt ruháit kapkodta, még a következő élettapasztalatot szűrte le, inkább magának, semmint fiának:

— A túlnagy protekció éppen olyan baj néha, mint a semmi. Az udvarnál kijártam, hogy nyomják egy kicsit a dolgot a minisztériumban. Hát nyomták. Most megőrülök, hogy mit csináljak.

Délben azzal a hírrel jött vissza, hogy ott helyben megírt ugyan egy kérvényt tizennégy napi halasztásért, de megmondták neki, hogy a halasztást ne remélje. Az Opera igazgatóságának sürgős a dolog,

mert a műsortervet össze kell állítani. Most tehát neki a munkának.

Liszt Ádám tíz ember helyett tudott intézkedni, ha nekiment valaminek. Aznap estére már kottamásolókról gondoskodott, akik a főbb áriákat a főszereplők számára kiírják. Végigjárta a kiszemelt szereplőket, fellármázta a szövegírókat. Tárgyalt, szervezett, kapacitált. Korán reggel talpon volt, egy nap tízszer jött haza és tízszer ment el hazulról, az emberek egész seregét mozgósította, érdekeltette. S ha a nyolcadik napon nem is, de két hét múlva az operát a zsüri elé lehetett terjeszteni. Az Académie Royale tanácsstermében együtt ült az egész illetékes társaság. A zöld asztalnál az elnöki székből ott ült az elegáns és merev Cherubini. Mellette két oldalról a bírálóbizottsági tagok: Berton, az összhangzattan tanára és maga is operaszerző, Catel, az akadémikus és szintén operaszerző, Le Sueur, a zeneszerzés tanára, operai karmester, szintén operaszerző és Boieldieu, a zeneszerzés másik tanára, szintén operaszerző. Ott volt öt fiatal énekes, többnyire zeneakadémiai növendékek, akik csekély fellepti díjért vállalkoztak a bemutatón való közreműködésre, két fiatalember és három kisasszony. Ott volt a két szövegíró, Théaulon és De Rance. Ott volt a sápadt és ujjaival idegesen doboló apa. S végül ott ült a zongoránál a tizennegyedik évéhez közelgő gyerek, élesen figyelve a mindenható öt öreg minden elhangozható parancsára.

Cherubini maga elé vette a vezérkönyvet. A szerzőnek nem kellett kotta.

— Kezdhethük. Halljuk talán a nyitányt.

A szerző eljátszotta a nyitányt. Úgy játszotta el, ahogyan a világ első zongorása eljátszhatik egy nyitányt. Mikor elhangzott, Cherubini négy társára nézett, először balfelől kettőre, aztán jobbfelől kettőre. Mind a négyen bólintottak, erre maga Cherubini is bólintott.

— A recitativókat talán hagyjuk. Halljuk a... hogy hívják? Sanche? Igen. Tehát Sanche áriáját.

Az egyik fiatalember elénekelte az áriát, úgy, ahogy. A szerző kísérté zongorán. Most már Boieldieu megszólalt:

— Ez nagyon csinos. Ha a többi is ilyen lesz, akkor nagyon fogok örülni.

Végimentek valamennyi zárt számon. A vége felé már nem is hallgatták végig mindegyiket. Az a fiatal énekesnő, aki az apród szerepét lett volna hivatva elénekelni, hiába jött el, az ő részeit meg sem hallgatták. Sok dicsérő megjegyzés hangzott el. Az utolsó ütem után Cherubini felállott.

— Köszönjük. A döntést a szerző írásban fogja megkapni.

Azzal bólintott és eltávozott, utána a négy hatalmas férfiú. Kimentek, mint a bíróság, mikor ítélelhozatalra vonulnak vissza. Az öreg Boieldieu azonban nyájasan és biztatóan visszaintett az ajtóból a gyerekeknek. Ők szedték kottáikat és hazamentek. De az apa délután addig ólálkodott az Académie Royale tájékán, amíg sikerült megtudnia a döntést: a bírálóbizottság előadásra ajánlja a darabot. De a gyerek ezt csak másnap reggel tudta meg. Liszt Ádám végigfutkosta a kiszemelt szereplőket, egész este velük tárgyalt, aztán még a szövegírókkal tanácskozott hajnalig. Mire hazakerült, fia már aludt.

Tíz napig tartott csupán, ami más daraboknál évekig szokott tartani: augusztus tizenegyedikén megérkezett az írásbeli értesítés az Operaház igazgatóságától. A darabot elfogadták előadásra. Sőt mivel már az ősz folyamán elő akarják adni, kérik a szerzőt, hogy másnap fáradjon be az igazgatósághoz a szereposztás eszközlése végett.

A szerző másnap atyja kíséretében elment a Rue Le Peletierbeli büszke épületbe. Ott be akarta

jelentetni fiát és magát Duplantys igazgató úrnál. De a szolga rögtön ezt felelte:

— Csak tessék befáradni. Az igazgató úrnál a karmester úr van bent, már várják az urakat.

„Az urakat.“ A tizennégyéves szerző szíve megdobbant és arcán pír futott keresztül. Beléptek. Az igazgató és a karmester igen nyájasan fogadták őket. Sőt Duplantys külön tréfát csinált abból, hogy a gyereket „szerző úr”-nak nevezte folyton és mókásan mély tisztelettel kérdezte nézetét egyik-másik szereplő alkalmasságáról. De ezt a hangot kénytelen volt gyorsan abbahagyni, mert a fiú komolyan vette, elfogadta és olyan méltóságot tanusított, hogy ezen csak félig lehetett mosolyogni. A szereposztással percek alatt készen lettek, minden szerep alakítója önként adódott. s mindegyikkel már eleve elintézte a dolgot a szerző apja. Lényeges kérdés alapján véve csak az volt, hogy a tenorszerepet a fiatal Nourrit énekelje, aki nemrég foglalta el a színháznál nagynevű atyja örökét és pusztá neve már sikert jelentett. A varázsló baritonszerepére jó volt Prévost. Elzirét vállalta az olasz koloratúr-énekesnő, Grassari, a mezzo-szerepre Frémont kisasszonyt szemelték ki, az apród szerepére nézve pedig Liszt Ádám ragaszkodott a feltűnően csinos-termetű cseh énekesnő, Jowurek kisasszony felléptetéséhez, amelynek az igazgatóság részéről nem merült fel semmi akadály. A ballet főszerepe Montessu kisasszonynak jutott.

De felmerült valami más, ami halálos sápadtságot vont hirtelen a szerző arcára. A karmester ugyanis így szólt:

— Meg kell aztán még beszélnünk a húzásokat.

— Milyen húzásokat? — rémült meg a gyerek.

— Vannak a darabban túlhosszadalmas részek, azokon rövidíteni kell. Ne rémülj meg, fiacskám, ez a világon minden szerzőnél így van. Rossiniból is húzni kell, és ő mindig belátja. Lásd be te is. Majd

végigmegyünk a darabon, én már kijelöltem az illető részeket. Nem kell ezt éppen ma megcsinálni, ráér egy-két napon belül. De meg kell csinálni, mert azzal sok munkát takarítunk meg a szerepezésnél és a zenekari anyagnál. Talán holnap ilyenkor gyere be megint.

A fiú azon vette észre magát, hogy már el is búcsúzott és apjával megy lefelé a lépcsőn. Csak akkor kezdett el sírni. Hirtelen tört ki. Megállt a lépcsőn és sírva kiáltotta:

— Nem engedem, hogy kihúzzanak belőle! Borzasztó, hogy amivel annyit dolgoztam, azt most kihúzzák! Nem engedem! Théaulon miért nincs itt ilyenkor? És De Rance miért nincs itt ilyenkor? És maga miért engedi, papa?

— Megmondták, hogy ők nem lesznek itt, mert fölösleges. Ne bőgj itt a lépcsőn, nem szégyelled magad? Gondolod, hogy volt már szerző, aki itt bögött a lépcsőn?

— Nem bánom, nem engedek húzni belőle!

Nem lehetett lecsillapítani. Otthon is sírt. Délután átmentek Erardékhoz, a Muette-palotába. Ott mindenki természetesnek találta, hogy egy operából húznak. Odajött a két szövegíró is, azok szintén természetesnek találták. Számtalan operaszöveget írtak már és még egyetlenegy darabja sem került színre húzás nélkül egyiknek sem. A gyerek egyedül maradt fájdalmával, amelyben senkisémet osztozott meg vele. Másnap a két szövegíró is megjelent a karmesternél, mert nagyon megkérte őket. Minden halálra ítélt taktusnál külön alkura volt szükség. A gyerek valósággal rímáncodott a felnőtteknek, hogy ezt is hagyják benn, azt is hagyják benn s ha nem ment a dolog, rímáncodott apjának, hogy rímáncodjék ő is. Valami keveset sikerült visszamentenie, de a csatát végeredményben elvesztette. Fájdalmasan gyűlölni kezdte a karmestert. Otthon nem lehetett szavát venni. Mikor apja összeszidta ezért a túlsá-

gos érzékenyséért, vállat vonva komoran mondta:

— Most már az egésztől elment a kedvem. Legjobb volna, ha oda sem mennék. Engedje meg, papa, hogy a bemutatóra el se menjek.

Apja kurtán-furcsán rászólt, hogy ne okoskodjék. Fájdalmát legfeljebb édesanyjával közölhette volna, akinek rendszeren és szabályos időközökben irogatott. De levélben sem panaszkodhatta ki magát. A levelek, mielőtt elindultak, mindig apja cenzuráján mentek keresztül.

Az Erard-házhoz nagy vendég érkezett: az öregúr veje, Spontini. Berlinből jött, Erardék nagy hűhót csaptak vele. Áthívták a gyereket, hogy bemutassák neki. A fiú az ismeretség első tíz percében már elpanaszolta a híres szerzőnek, hogy zenéjéből húztak. De az is részvétlenül hallgatta. Sőt úgy vélte, hogy húzás nélkül soha még darab nem került színre. A gyereket a zongorához ültették és eljátszatták vele az Impromptut, amelyben Spontinidallamok is szerepeltek. A húzásokról nem esett több szó.

Lassanként behegedtek sebei. Az idő haladt, a szerepeket kiírták. S egy szép napon kitűzték a „Don Sanche” első zongorapróbáját. Reggel kilenc-kor Nourrit próbálta áriáit a zongorateremben. A karmester nem nagy öröme a gyerek is ott lábatlankodott a próbákon. És ott volt ettől fogva minden próbán. Otthon színészkedve élte bele magát a gondokkal terhelt szerző szerepébe. Nem apjának játszott, saját magának. Nagyot sóhajtott a vacsoránál és ráncolt homlokkal így szólt:

— Holnap már korán próbám van. Az a duett még mindig nem jól megy. Már nem tudom, mit csináljak velük.

Szeretett ismerőseinek panaszkodni, hogy mennyi dolga van a próbákkal. Szeretett társalgás közben ilyen kifejezéseket használni: „Egyszer, mikor éppen az operám fináléját komponáltam...” Vagy:

„Grassari kisasszonytól hallottam, a darabom primadonnájától, hogy...” Szeretett Mozartról beszélni és említeni, hogy annak *La finta semplice* című gyermekkori darabjában sok egészen kellemes rész található. Szerette hangoztatni, hogy nagyon fáradt.

Pedig éppen mostanában nem érzett fáradtságot. A lassan formálódó előadás készültét figyelte s a színházi szervezet száz meg száz érdekessége bizsergő feszültségben tartotta idegeit. Láta a próbát „lemenni” a zongorateremből a színpadra. Láta a rendező munkáját. Figyelte a „zenejavító” próbát. Nézte a díszletek érthetetlen színmezőit és ámulva látta, hogyan alakul ki belőlük az elvarázsolt várkastély képe. Álldogált a jelenésre váró kórussal a színfalak mögött, hallgatta pajkos és szabadszájú beszélgetésöket. Az enyv, a friss díszletfesték, a színpadi por, a gázlámpák szagából összeálló külön színházi szag az orrába vette magát. S egy napon már nemcsak darabja miatt ment a színházba, hanem mert a kuliszák erős varázsa rabul ejtette.

A kórusban egy folyton vihogó szőke lány is énekelt, bizonyos Noir kisaszony, színházi becéző-nevén Coco. Mindenki tudta és természetes dolognak találta, hogy a kis szőke Coco a tenoristához, Nourithoz, tartozik. Pajzán célzások a gyerek előtt is világossá tették, hogy Nourrit, a nők kedvence és Coco között valami olyan összefüggés van, amelyen tűnődni neki tilos és bűnös dolog. Tisztességesen elhessegette magától ezeket a gondolatokat, de azok annál makacsabbul jelentkeztek. Ő hősiesen küzdött. Egyetlen napot sem mulasztott el anélkül, hogy be ne tért volna valamelyik templomba. Ott mélységes buzgalommal imádkozott és mindennap újra és újra fogadalmat tett, hogy nem fog bűnös gondolatokkal foglalkozni. De mihelyt belépett a színpadra, a következő pillanatban már meghallotta a kórus tereferelő csoportjában Coco nevetését. Azonnal odament hozzá köszönni. S ettől kezdve

egy szót, egy hangot sem figyelt darabjából. A tenoristát figyelte, hogy az próba közben mikor és hogyan néz a leányra.

Oktober elején jártak már. A színház kitűzte a végleges dátumokat: tizenötödikére a főpróbát, tizenhetedikére a bemutatót. A darab színesedett, alakult, kerekedett. S ahogy a nagy napok egyre közelebb jöttek, az ő személyének színházi rangjában is észrevehető változás történt. Az első próbán ő volt a világhírű csodagyerek, bámulták idegenül, mint valami furcsa állatot. Később mindenki megbarátkozott vele, magok közé ültették, Londonról meséltették, kuliszamenti színész-ugratásokba avatták s mialatt apja lent ült a földszint sorában, közvetlenül a karmester háta mögött, ő nem sok ügyet vett magára a darabra. Afféle színházi gyerek lett belőle, akit a nagyok elfogadnak, mert ott van. De most kezdett mindenkinek eszébe jutni, hogy ő a szerző.

— Nagy siker lesz, — mondta neki a sűgő nyájasan.

— Félsz nagyon? — kérdezte Prévost, a baritonista.

— Majd meglátom, hogyan fogsz meghajolni, — tréfált Nourrit.

Fontossága napról-napra nőtt. Az utolsó főpróbákat már a földszintről nézte és hallgatta, színészek és kóristák körében, akiknek éppen nem volt jelesük. Leggyakrabban Coco ült mellette, a pajtása. Mikor az utolsó főpróba elérkezett s a próbatáblán megjelent a nagy szó: répétition générale, a fiú lent ült az első sorban apja mellett, másik oldalán a szépművészeti minisztérium egy előkelősége, még tovább a zeneakadémia és a sajtó emberei, hátuk mögött emberekkel teli nézőtér. Ez már olyan volt, mint egy bemutató. A gyerek a kinyomtatott szövegkönyvet tartotta kezében. Előszó volt benne a

szerzőktől, amely róla szólt. Az ujsághírek tizenkét évesnek mondták. Az egész teremben mindenki csodát várt.

Ezen a főpróbán botrány történt. A gyerek csak annyit hallott, mikor függöny után felment a színpadra, hogy apja és a karmester beszélgetéséből hirtelen kicsattan a karmester türelmetlenül kitörő hangja:

— Uram, hagyjon nekem békét, ne beszéljen bele folyton abba, ami nem az ön dolga. Az a rite-nuto az én dolgom, nem az öné! Különben is ön írta a darabot?

— Nem én írtam, — kiáltott dühösen az apa hangja, — de én képviselem azt, aki írta!

A gyerek megijedt. Megfogta a Coco kezét és gyorsan húzni kezdte egy kulissza mögé, mialatt a színpadról a Nourrit csendesebb, békítő hangja hal-latszott feléjük.

— Mit akarsz? — kérdezte a leány.

— Bújjunk el. A karmesternek van igaza. Ha meglátnak, nekem kell szólnom. És azt nem tehetem.

Coco meglepetve ránézett a gyerekekre:

— Látod, ez szép. Milyen nobilis kis gaval-lér vagy.

Ránézett és furcsa hangon hozzátette:

— És milyen szép fiúcska vagy.

Hirtelen megkapta a fiú fejét és megcsókolta. Ő pedig nem tudta, hogy mi történik vele, csak már utána vette észre: átfogta a leány derekát és szenvedélyes erővel, ügyetlenül magához szorította. A leány azonnal kiperdült a fogásból. De villogó szemmel visszanezett:

— Nézd csak! Úgy ölelsz, mint egy férfi. Hiszen te titokban már férfi vagy. Téged mond az apád tizenkét évesnek? Ezentúl óvakodni fogok tőled.

A színpadon még javában ordítózott a karmes-

ter Liszt papával. Idekint a fiú halkán, boldogan felszabadultan kacagott. A leány került-fordult és eltűnt. Őt már javában keresték. Gratulálók, rajongók, régi ismerősök, akik most kerültek fel a színpadra a nézőtérrel. A következő pillanatban már száz kérdésre kellett felelnie.

A bemutató estéjén pazar közönséggel telt meg a színház. A főnemesség mind eljött, hogy újra divatba jött kedvencének tapsoljon. Nourrit gyönyörűen énekelt, áriáját és duettjét meg is ismételték. A szerző az előadást a színpadról hallgatta végig, izgatott volt és kimondhatatlanul boldog, de nagyoskodva igyekezett nyugalmat erőltetni arcára. Mikor a függöny lement, a szereplők, kivált Nourrit többször megjelenhettek a nagy tapsra. Egyszer csak apja meglökte:

— Indulj, téged hívnak.

Ugyanekkor egy kéz nyúlt feléje, a Nourrit keze. Együtt ment ki a tenoristával a függöny elé. Ott már előre elkészített nagyos és méltóságteljes mozdulattal meg akart hajolni, de ebben a pillanatban Nourrit megragadta, felemelte és megcsókolta. Mire a megdöbbszent gyerek mérgesen ki tudta magát szabadítani és leugrani, már lement a függöny. Ő szenvedélyes haraggal kiáltott a tenoristára:

— Mit csinált velem? Miért tesz engem nevetéssé? Mit vesz engem az ölébe, mint egy gyereket?

— Ne okoskodjál, hiszen gyerek vagy.

— Gyerek vagyok? — kiáltotta a fiú villogó szemmel, — kérdezze meg csak Noir kisasszonyt, hogy férfi vagyok-e, vagy sem.

A tenorista meghökkenve nézett a gyerekekre. Nem hitt a fülének. De egyszerre felhördült:

— Hol az a bestia?

És elszaladt az öltözők irányába. A színpadon zűrzavar és suttogás keletkezett, de már ment mindenki kifelé. A gyerekért jöttek: hívják a páho-

lyokban. Apja kézenfogva indult vele, de ő kabát-igazítás örve alatt kiszabította a kezét.

— Mit beszéltél te arról a leányról?

— Semmit. Azt mondta nekem, hogy én már férfi vagyok.

— Miért mondta ezt? Történt valami?

— Dehogy. Csak úgy mondta.

Néhány páholyba bementek hajbókolni, de ekkor az igazgatósági szolga jött értök, hogy rögtön menjenek le a színpadra. Ott állt izgatottan az igazgató, hogy Nourrit lemondta a második előadást és meg akarja pofozni a szerzót, de azt nem hajlandó megmondani, hogy miért. Liszt Ádám rögtön intézkedett: a szerző menjen haza, ő majd bemegy a Nourrit öltözőjébe és rendet csinál.

A gyerek már rég aludt, mikor apja hazajött. Vacsora nélkül feküdt le bemutatója napján. Apja felköltötte.

— Elintézttem a dolgot. Félreértés volt az egész. Nourrit és az a lány együtt mentek vacsorázni. Látod, miket csinálsz?

— Én nem csináltam semmit.

— Csak majdnem felborítottad az előadást. Nourrit azt hitte, hogy a leányt elcsábítottad.

A gyerek ujjongva ült fel az ágyban.

— Azt hitte? Elhitte?

— Úgy látszik. Most már aludjál tovább. És ne félj, amíg én melletted vagyok.

A gyerek lelkendező boldogsággal fordult a fal felé. És arra gondolt, hogy négy nap múlva, október huszonkettedikén, óriási változás fog történni a világban. Ezen a napon tölti be tizennegyedik évét. S ha ezen a napon korát kérdezik, joggal felelheti:

— Tizenöt leszek.

Köhögött egyet az ágyban. És köhögésének igyekezett mélyebb, férfiasabb színt adni, ahogy apjától hallotta.

XIII.

A csodagyermek operáját összesen négyszer játszották a párisi Operában. A bemutató utáni tizedik napon már más darab szerepelt a műsoron, hogy a Don Sanche soha többé a színlapra ne kerüljön. A kritikák, amelyeket szívszakadva vártak, vegyesen vélekedtek a darabról, de inkább rosszul, mint jól. A főpróbán még hallatlan sikernek tett szett, hogy a magyar gyerek operáját a világ egyik első színpadán játsszák. A gyerek fent ragyogott a világdicsőség széditően magas trónján. S a bemutató után ki kellett mondani azt a borzasztó szót, amely most először ütötte fel fejét a csodagyermek pályáján: a bukást. Nem volt kétség, a darab megbukott. A Gazette de France még csak dicsérgette a fiút és „a mi jövődöbeli kis Mozart“-unknak nevezte. De ebben a dicséretben is fájdalmas volt a szemmel látható jóakarát, a gyerek iránt való elnézés. Más ujság, amely nyugodtan és józanul bírálta meg az egész ügyet, azt írta, hogy az operaházi előadás alapvető tévedése helyett ezt a darabot a Zeneakadémián kellett volna bemutatni, mint tanulmányi vizsgát, annak nagyszerű. Akadtak azonban lapok, amelyek egyszerűen levágták a szerzőt. A Débats kritikus, a szigorú Castil-Blaze, kijelentette, hogy ez a gyermek lehet a világ legjobb zongorajátékosa, de a zeneszerzéshez semmi tehetsége nincsen. És a kudarc nem maradt csak párisi kudarc. Európa minden nagyobb lapját tudósítók képviselték Párisban. Azok is jelentették haza, hogy a csodagyermek operája balsikert hozott. A Leipziger Allgemeine Musikzeitung, a legfontosabb zenei szaklap, kijelentette, hogy Mozart ide, Mozart oda, de „ez a Mozart bizony képtelen vezérkönyvet írni“.

A gyerek lezuhant a trónról. Pokoli módon szenvedett a szegyéntől. Úgy érezte, hogy egész Európában senki nem beszél másról, mint az ő operájának

csúfos bukásáról. Folyton olyan elképzelésekkel gyötörte magát, hogy a bajor király, az angol király, a francia király, az orléansi herceg, Berry hercegnője, az öreg Esterházy herceg, a fiatal Esterházy herceg, Czerny, Salieri, Ries, Unger Karolin, Rossini, a londoni Erard, mindenki, aki valaha jó volt hozzá, most az ő bukását olvassa. És akik nem mutattak iránta jóindulatot: Cherubini, Kalkbrenner, Saint-Lubin, Cramer s a világ ezer meg ezer általa legyőzött zongoraművésze, ezek mind diadalmas vigyorgással olvassák a bukást s ha egymással találkoznak, kaján jókedvvel kérdik egymást: olvastad a kritikákat? És anyja ott Stájerországban, ha olvassa... Erre volt a legborzasztóbb gondolni.

Szeretett volna meghalni. Nem volt kedve menni sehová. A zongorától elfordult, ha rápillantott. Könyvet vett a kezébe és öt perc múlva haragosan félredobta. Bármit mondtak neki, szenvedett tőle. Ha apja erőszakkal átvitte Erardékhoz, a Muette-palotába, s ott az öregúr, vagy valamelyik Erard-kisasszony vigasztalni próbálta, szeretett volna kiszaladni kínjában. Pedig az öreg Erard igen bölcs és csillapító dolgokat mondott.

— Te egy tévedés áldozata lettél, fiam. Folyton Mozarthoz hasonlítanak, ami rendben van. Mikor zongorázol, mozarti játékot várnak tőled és azt meg is kapják. Most operát írtál és mozarti operát vártak tőled. Ez is rendben volna, ha a Lucio Sillát várták volna. Azt Mozart tizenhatéves korában írta és a te operád van olyan. De tőled legalább is a Don Giovannit várták, amit te egy szóval sem ígértél nekik. Csalódtak és csalódásukra haragszanak. Veled nagy igazságtalanság történt.

Ez simogató balzsam lehetett volna szívére. Ő még ennek hallatán is gyötrődött. Keményen összeharapta a száját, sápadt arcán mély karikák húzódtak szeme alá, nedvestenyérű kezét görcsösen tördelte és órákon át nem szólt semmit. Egyetlen

vígasztalása az imádság volt. Soha annyit nem járt templomba, mint most. Háromszor, négyszer is elszaladt hazulról napközben, ha már a szégyen maradásait nem bírta. és templomba menekült. Ott valamelyik néptelen mellékoltárhoz sietett. letérdelt és bizonyos gyakorlattal, amely önmagukat révületbe ejtő fakirok tulajdona, a következő pillanatban már átszellemülten vetette magát a jó Isten keblére. Lük-tető halántékára valami mennyei kéz simogatását képzelte oda, arcát megának Istennek gondolatához szorította, mint valami szent lepel redői közé. Ilyenkor megkönnyebbült, s az áhítat erős mámore egy időre elaltatta fájdalmát.

Nagy fájdalmában mégis tett valami olyan felfedezést, amely a vallási rajongás mellett segített gyötrelmeit elviselni: rájött, hogy apja szereti őt.

Liszt Ádám mindig keményen bánt vele, mindig korholta, soha bizalmas hangulatokba nem ereszkedett vele. Bizonyos idegenségben éltek már évek óta. Azonkívül a fiú lelke mélyén már nem tisztelte apját eléggé. Azt el kellett ugyan ismernie, hogy apja fáradhatatlanul lótfut az ő dolgaiban és csakugyan rengeteget dolgozik, mégsem tudta elnyomni lelkében azt a folyton felütköző gondolatot, hogy apja belőle él. Ha új rend ruhát látott apján, vagy ha apja egy láda újonnan vásárolt szivarral tért haza, rögtön arra kellett gondolnia, hogy ezt a pénzt ő kereste, a gyerek. Veleszületett gyengédsége és gavalérsága azonnal szégyenkezésre indították, hogy ilyen kicsinyes gondolatai vannak, de ezek a soha senkinek el nem mondott belső tusakodások mégis csak azt hozták magukkal, hogy lelkében bizonyos enyhe lenézés vert fészket apja iránt. A köteles gyermeki tisztelet még megmaradt romjai Londonban kapták meg a kegyelemdöfést, igen érdekes módon. Egy napon azt a szót hallotta ott említeni társaságban, hogy „snobism“. Kíváncsian kérdezte és magyaráztatta meg magának a szó teljes értelmét. És

fájdalmasan nyilallott szívébe az a megismerés, hogy az ő apja rikító példája a sznobizmusnak. Ha volt valaha a világon sznob, Liszt Ádám volt az. Minden arisztokrata közelsége reszkető boldogságot keltett benne és a rangok vad imádata néha egészen nevetségessé tette. A fiú magába nyelte sajgó meghökkenését. Most már letagadhatatlanul lenézte apját, akibe egy cseppnyi büszkeség sem szorult. Önkéntelenül az anyát állította szembe az apával, az egyszerű, szelíd, szerény anyát, akinek néma igénytelenségében sokkal több büszkeség lakott, mint amennyire akár királyi személyek képesek lehetnek. Benne is megvolt ez a büszkeség, a meg nem alázkodás erős önérzete. Ez nem mondott ellene a kellő tisztelet mindenütt való megadásának. Viselkedésében soha nem vétett a gyermeki illendőség ellen és nem lehetett nála engedelmesebb gyermeket elképzelni. De lelke mélyén lenézte és idegennek érezte azt a felnőtt embert, aki az életet adta neki s akivel egy otthonban adatott élnie.

És most a megpróbáltatás súlyos idején meglepetve vette észre, hogy apjában mély és meleg gyöngédség rejlik iránta. Bár a ridegmodorú és hatmaskodó természetű ember most sem hagyta magát érzelmes jelenetekre ragadtatni, mégis akadt néha egy-egy aggódó pillantása, egy-egy mozdulata, amely mögül a forró apai szeretet titka villant elő. Egyszerre megérezte, hogy ez az ember őt a maga módján mindig nagyon és mindenkinél jobban szerette. Sokat megbocsátott neki egyszerre, közelebb érezte magát hozzá. És mikor látta, hogy apja álmatlan éjszakákon át aggódik érte és vele szenved, az a vágya támadt, hogy ő vigasztalja meg apját, ne pedig apja őt.

Az apa viszont észrevette, hogy a gyerekek a nagy lelki vívódásban egyetlen mentsvára a vallás. Sietett tehát, mint minden elébe bukkanó lehetőséget, ezt is megszervezni. Eddig nem gyóntatta a

gyereket, most elhatározta, hogy ideje lesz az első áldozáshoz járultatni. El is vitte a legközelebbi plébániára, ott bemutatta a gyereket père Bardinnak, egy himlőhelyes, recsegőhangú, nagyon kedves papnak, és megbeszélte vele a szükséges teendőket. A fiúnak szentgyakorlatokat kellett tartania, katekizmust tanulnia és a nagy lelki eseményre kellően felkészülnie. Az egészet mindjárt el is kezdték.

Ezzel a templomi áhítat szórványos negyedórái a gyerek egésznap állapotává lettek. Hat órát gyakorolt most is a zongorán naponta, a metronóm szigorú ketyegése mellett. De többi ideje az átszellemlésé, a megszállottságé lett. Odaadóan tanulta a katekizmust, vallási könyveket olvasott és már az első napon boldogan találkozott ezzel a mondattal: „Credo, quia absurdum.“ Ezt ujjongó örömmel szeretete. Úgy érezte, hogy ez a mondat az ő számára született. Hiszen mióta csak gondolkozni tudott, ez volt legnagyobb vágya mindig: a feltétlen, gondolatlan odaadást érezni magában. Katolikus vallásában, melynek most lényege homályosan mutatkozni kezdett előtte, ezt találta meg: önmaga tökéletes odaadását, az áhítatban való teljes feloldódást, amely a megsemmisülés boldogságához hasonló. Szorgalmasan és pontosan megtanulta a leckék szövegét: az alapvető bibliai tudnivalókat, a hármasság csodájának kérdésekbe és feleletekbe foglalt tanát, a parancsolatokat, az ágazatokat, a szentségeket, a bűnök rendszerbe osztott fajait. Ezt mind nagyon érdekesnek találta, de az igazi élmény a közelgő nagy szertartás vágya volt számára.

Mikor először meggyónt, pontos és hű vizsgálatot tartott magában. Rendkívül hosszú listát írt össze bűneiből. Az aprókat is lelkiismeretesen felsorolta, de tudta maga is, hogy igazi bűne kettő: az alázatosság hiánya, a hiúság, a mohó tetszenivágyás először és a parázna gondolatokra való hajlandóság másodszor. Ezeket az áldozást megelőző

estén előírás szerint mélységesen meg kellett bánnia. Gyónás után hazament, bezárkózott és biztos lévén abban, hogy senki sem látja, külön nagy szertartást rendezett magának. Letérdelt és mellét verte. Ököl-lel és erősen, hogy fájjon. Majd arcra borult és homlokával ütötte a padlót. Közben keservesen sírt és hosszú, összefüggéstelenül hebegő szövegben esdekelt bocsánatért. Hason feküdt a szobában, arca előtt nedves volt a padló deszkája sűrű könnyeitől. És ezekben a pillanatokban, bűnbánata omló könnyei között hirtelen az a gondolata támadt, hogy mi volna, ha most látná valaki ebben az aszkétai helyzetben? S a gondolatot nem találta visszatetszőnek. De a következő pillanatban talpra ugrott.

— Milyen komédiás vagyok, — mondta önmagán sajnálkozó mosollyal.

Rögtön beírta bűnei közé ezt a hiúságos gondolatot is. Még soká imádkozott és aznap éhesen feküdt le a belülről kulcsra zárt szobában. A másikon apját hallotta tenni-venni. Másnap reggel elmentek a szentáldozásra. Még valami húsz gyerek vett részt a serdülő kor nagy eseményében rajta kívül. Lázasan jók voltak mind és zavart mosollyal feszengetek ünneplő ruháikban. Könnyűnek, lebegőnek és majdnem eszméletlennek érezte magát. Nem csodálkozott volna, ha lebegő szárnyú angyalok úgy, ahogy van, azonnal az égbe vitték volna. Mikor az ostyát szájába kapta, kevés hiján elájult. És e pillanatban arra gondolt, hogy semmiféle tapsvihar meg nem adhatta neki ezt a boldogságot. Közben csodálatosan búgott az orgona és orra a tömjén imádkott illatát lehelte be.

Ez az élmény hatalmas és eltörölhetetlen nyomot hagyott benne. A vallás egészen hatalmába kerítette. Imádta a templomok homályát, a piros mécsek kedves lángocskáit, a csendben csoszogó öregasszonyokat, a kőkövön elkopogó lépteiket, a Madonna szelíd arcát és karjában az isteni csecsemőt,

az orgonaszó hangját. Vallás és muzsika, — mondta magában, — soha semmi más. A kísértő gondolatokat, amelyek mezítelen női jelenségek alakjában minduntalan üldözték, most már lenézte. Minden reggel elment misére és minden héten legalább egyszer meggyónt. Gyóntatója tanácsára hidegvizes dézsát tartott szobájában s gyakran megtette, hogy nem tudván elaludni, kiugrott a forró ágyból és lehűtötte engedetlen testét. Titokban fogadalmat tett hogy teljes életében tiszta fog maradni.

Áldozása alkalmával megismerkedett az egyik áldozó gyerek nőrokonával. Különös nő volt ez. Nagy púp ült a hátán, de valami szelíd finomság igen vonzóvá tette. Arca olyan volt, mint az elefántcsontból metszett tárgyak és kezének rendkívüli szépsége azonnal feltűnt. Lydia Garella volt a neve. Mivel nagy zenerajongónak mondta magát és kitűnt, hogy a csodagyermek minden nyilvános hangversenyét meghallgatta eddig, Liszt Ádám udvariassen meghívta magukhoz. Már másnap el is jött. Leült a fiúval négykézre játszani és pompás zongorásnak bizonyult. Azonnal melegen összebarátkoztak. S ettől kezdve a púpos Lydia állandó vendége lett a Liszt-lakásnak. Neki is a vallás és a zene volt két vigasztalása, nagyon megértették egymást.

Azok a zongoraetüdök, amelyeket a fiú lassanként komponálgatva, gyűjtött, már kilencre szaporodtak. Egy napon úgy rakta őket össze, hogy rendszert alkossanak. Kitűnt, hogy ha egyet félretesz és még négy újat komponál, tizenkét olyan etűdje lesz együtt, amelyek befejezett egészlet alkotnak egymás mellett. Szerette ezt a feladatot. Megesínálta mind a négyet s éppen akkor készült el velük, mikor apja tudtára adta, hogy most már itt az ideje megélhetésükkel is törődni: hosszabb hangversenykörútra indulnak. A fiú mély sóhajjal vette ezt tudomásul. Soha olyan nehezére nem esett megválni Páristól, kedvenc oltáraitól az egyes templomokban, megszo-

kott gyóntatójától és Lydia barátságától. Hogy megint ki kell állania a dobogóra és hajlongania, az ellenérzéssel töltötte el. Áhitatos nyugalomra vágyott s ehelyett a vakító fényű, tapsoktól dörgő lármába kellett indulnia. Utolsó örömét indulás előtt az öreg Erard okozta, aki végighallgatta az etüdöket, alaposan megnézte őket közeli, végül ezt a kijelentést tette:

— Amit csináltál, elsőrangú dolog. A Cramer-etüdök mellé merem ezeket állítani. Ha ugyan nem jobbak. Ezeknek helye van a zenetörténetben.

Délfrancia városokba utaztak. Marseilleben különösen nagy volt a siker. Ott hosszabb ideig megült Liszt Ádám. És mivel Boisselot, a zeneműkiadó, bármelyik párisi cégnél jobb ajánlatot tett az etüdök kiadására, a füzetet ott nyomban ki is adták. A fiú szeretettel látta rajta a hatos opuszt jelző számot. A *Tantum ergo*, a zongoraszonáta, az *Impromptu*, egy *Allegro di bravura* és egy *A-moll* zongoraverseny után ez már a hatodik műve volt. A szerzeményt Lydiának ajánlotta. Szívből örült, hogy a púpos barátnőnek örömet szerezhet. De több öröme ezen a hangversenykörúton nem igen akadt. A hangversenyek sikere közömbös lett előtte. Mindenütt a templomokat bújta, a dobogón csak kötelességét végezte. És ha mégis elragadta olykor a taps öröme, azt mindjárt sietett meggyónni. Megvetette magát, ha a világi hívság bűnébe esett. A „világ“ valami megvetésre méltóvá és méltatlanná lett előtte. Egyszer apja egy otthoni levelet felbontva, érdeklődéssel ujságolta:

— Emlékszel arra a Hennigné nagynénédre, aki egyszer nálunk volt Doborjánban?

A fiú nem emlékezett. Nem is emlékeztetett nagynénjei és nagybátyjai tetemes seregére. Nagyapjának, az öreg Ádámnak, három házasságából huszonhét gyermeke született.

— Nem emlékszem.

— Dehogy nem, hiszen a térdén lovagoltál. Irja, hogy kisfia született, Alajosnak hívják. Unokatestvéred.

— Nekem nincs rokonom, — felelte a fiú, — nekem csak vallásom van és zeném.

— Mi? Más senki és semmi?

— Természetesen a szüleim, — javította ki a fiú szolgálatkészen, — azt nem is kell mondanom.

— Te, Franci, — szólt apja komolyan, — nekem úgy tetszik, hogy túlzásba viszed ezeket a dolgokat. Jó lesz erre vigyázni. Vannak józan határok s ha azokat túlléped, abba nem mehetek bele.

A fiú nem szólt, fájdalmasan mosolygott, tetszelegve képzelvén bele magát a vértanú szerepébe. Hónapokig tartó hangversenyezés után tértek vissza Párisba sok-sok város, még több hangverseny s a fiú részéről számtalan templom és gyónás emlékeivel. Párisban a púpos, kedves Lydia barátsága várta.

De új munka is. Tovább kellett tanulnia. Az opera kudarca kedvetlenné tette Paert. Már nem a régi érdeklődéssel oktatta a fiút. S amikor elmaradt tőle, ez mintegy hallgatólagos megállapodásnak számított, hogy a leckéket megszüntetik. Liszt Adám az új mestert a Reicha professzor személyében találta meg.

Ez a Reicha nagyon furcsa ember volt. Görbelábú, toprongyos testen, amelyet mindig pecsétes és szivarhamus ruha fedett, szokatlanul nagy fej ült. Ez a gnómszerű jelenség, súlyosan rövidlátó szeme ellenére is, folyton izgett-mozgott, rakosgatott. A kotához olyan közel hajlott mindig, hogy szinte orrával súrolta. Dörmögő, mély hangon beszélt, ha beszélt. Mert általában inkább szeretett hallgatni. Pedig sok mindent megélt majdnem hatvan évnyi életében. Születése szerint cseh volt, de Bécsben lett igazán muzsikus. Abban az időben élt ott, mikor Beethoven és Haydn még javakorbeli emberek voltak. Salierit is jól ismerte.

A Chateau d'Eau-téren lakott, a tizenhetes számú házban. Dolgozószobáját kottapapírral tapéztattatta ki. A falon vállmagasságban párkány futott körül, ezen a párkányon szorosan sorakozott egymás mellé a legtarkább tárgyak gyűjteménye: szobrok, csészek, órák, dobozok, karmesterpálcák, kalapok, de főként híres emberek emléktárgyai. Volt ott Cimarosa, Gluck, Mozart, Haydn, Salieri, Beethoven és más nagyok emlékét jelentő mindenféle apróság. Az ablaknál állott hatalmas Erard-zongorája, amelynek tetején kiismerhetetlen rendetlenségben hevert ezer meg ezer hangjegy.

Idejárt a fiú háromszor hetenként órát venni. Reichát hamar megszerette, jólelkű és kedves embernek ismerte meg, aki senkiről és semmiről nem szeretett rosszat mondani. Mindenki számára talált mentséget és még a tárgyakat is szerette az elítélő vélemények ellen védelmezni. A mesterségét pompásan értette; a második leckeórán már megtalálták egymás hangját és érdeklődését.

A tanulás és napi legalább hatórás zongoragyakorlatok mellett tovább is a vallásnak adta minden idejét a fiú. Rohamosan kamaszodott, egyre gyötrőbben kínozták azok a gondolatok, amelyeket ő úgy nevezett, hogy „a hús kísértései“. Újabban álmait látogatta meg főként a kísértés. Minduntalan a meztelenül hömpölygő, kínálkozó, fehérén őrzítő női testek heverték, omlottak, kigyóztak előtte. Fehér karok nyúltak feléje, sóváran villogó tekintetek kacagtak rá, arcát szemérmetlen keblek érintették. Reggelenként zsibbadó fejjel, kábultan ébredt és komor szemrehányásokkal gyalázta bűnös képzeletét. Ezek a megpróbáltatások hullámozó rendszerrel jelentkeztek. Néha egy-egy hétig is nyugodtnak érezte magát; akkor aztán megint meglepték az ördög által elébe rajzolt bolondítóan kéjes képek. Irgalmatlanul üldözték, akármit csinált. És nemcsak tehetetlen álmaiban, hanem a hétköznapi élet valóságában is.

A párisi utcán jól ismerték a híres csodazongorást. Minduntalan parázsló női mosolyok villantak feléje. Néha durván kihívóak is. Ő teljes lelkéből tiltakozott a kísértések ellen. Mennél hevesebben támadták meg, ő annál makacsabbul veté be magát a vallás tisztaságának sáncaiba.

Mikor tizenöt éves lett, apja otthon négyszemközt elővette. Látszott, hogy igen nehezen fog neki annak a kényes tárgynak, amelyről beszélni akar vele. Az apa hosszú körmondatokban kerülgette fiát, aki lesütött szemmel, riadtan hallgatta. Mind a ketten ropant kínos zavarban voltak.

— A te életedben most az a korszak következett be, mikor az ember még nem férfi, de már nem gyermek többé. Vannak dolgok, amelyeket... amelyekről...

A fiúból kitört a szemérem és a zavar türelmetlensége.

— Papa, ne beszéljünk erről. Én ezeket a dolgokat nem akarom hallani és nem akarom ismerni. Én Istennek és a Boldogságos Szűznek ajánlottam fel az életemet... ne féltsen engem, papa... hagyjuk ezt az egészet, nagyon kérem...

— Ahogy akarod, — felelt apja megkönnyebbült lélegzettel, — de másról is kell beszélnünk. Most már úgyszólván fiatalember vagy. Hozzá akarlak szoktatni, hogy bánni tudj a pénzzel. Ezentúl rendes zsebpénzhez lesz jogod. Minden hétfőn kapsz tőlem valami rendes kis összeget, ebből viszont köteles leszel magad gondoskodni apró kiadásaidról, közlekedésről, ceruzáról, mit tudom én... Te mennyit gondolsz?

— Nekem mindegy, papa, határozza el maga.

Unta beszélni erről is, ez is világi dolog volt és tömjénfellegekben járó rajongásához méltatlan. Mikor az első zsebpénzt megkapta, mégis számot vetett az összeggel. A felét mindjárt félretette. Ezt édesanyjának szánta.

Ősszel megint hangversenykörútra indultak.

Ezúttal Dijonban kezdték s onnan a svájci városokat vették sorra. Jártak Genfben, Bernben, Luzernben, Baselben és még számtalan helyen. Mindenütt hangos siker ünnepelte, de ő most már egészen megváltozott. A tapstól, a rámosolygó arcoktól, amelyek valaha olyan izgatott örömmel töltötték el, megcsömörlött. Unott kötelességnek érezte a nyilvános zongorázást, sajátmagát pedig cirkuszi mutatványosnál nem többnek. Kiábrándult az efféle zongorázásból, amelynek briliáns külsőségei sokkal jobban hatottak, mint belső tartalma és kiábrándult a közönségből, amely a gyereket jött szájtátva bámulni, mint valami bámulatosan idomított kiskutyát, nem pedig a művészt.

Utazásai közben azokat a könyveket falta, amelyekkel Lydia egy egész bőröndöt megtöltött számára. Kegyes vallási olvasmányok voltak ezek. Szentek legendái, vallásos elmélkedések, pompázó nyelvezettel megírt imádságok, az ősi keresztények szenvedéseinek véres történetei, remeték élete. Sorra olvasta őket, mint más fiú a füzetes rémregényeket s ő nem kevesebb örömet és izgalmat talált ezekben. Három könyvhöz állandóan visszatért. Az egyik a biblia volt, a másik védőszentjének, Paulai Szent Ferencnek élettörténete, a harmadik Kempis Tamás könyve Krisztus követéséről. Ezt a harmadikat szerette legjobban. Nagyrészt kívülről tudta már. Sok részletet aláhúzott a könyvben, egyes mondatokat külön füzetbe kijegyzett belőle.

„Erényünk és boldogságunk alapja nem az élvezet.”

„Semmi másnak ne tudj örülni, csak annak, hogy jót cselekedtél.”

„Nem leszel jobb attól, hogy dicsérnek és nem rosszabb attól, hogy gáncsolnak.”

„Ami vagy, az vagy és nem lehetsz több annál, mint ami Isten előtt vagy.”

Mikor a hangversenykörútról hazatértek Párisba, első dolga volt gyóntatóját felkeresni. Hosszasan

tanácskozott vele és este, vacsora után, így szólt apjához:

— Papa, szeretném megkérni, hogy most ne olvasson ujságot, valami fontosat szeretnék mondani.

Liszt Ádám gyanakodva tette le a Débats aznapi számát. Kérdően nézett fiára.

— Én számot vetettem a lelkiismeretemmel. Nem maradhatok világi ember. Engedjen engem papi pályára.

— Micsoda? Elment az eszed?

— Dehogy, — mosolygott bánatosan a vértanu, — most jött meg. Sajnálám, ha papa nem értene meg engem. Nekem nincs más boldogságom, csak a vallás. Akármilyen más életem lesz, boldogtalan leszek. Engedjen engem belépni az egyházba.

— Úgy. És mi lesz a muzsikával?

— Egyházi zenével akarok foglalkozni. Isten csak azért adta nekem a tehetséget, hogy ezzel az ő dicsőségét szolgáljam. Minden tehetség csak arravaló. Mert Kempis Tamás is azt mondja...

— Nézd, fiam, nekem ne prédikálj. Én jó katolikus voltam világéletemben és igyekeztem kedves lenni az Isten előtt. De józan eszem is van. Mert a jó Isten azt azért adta, hogy használjam. Eszem ágában sincs, hogy papnak adjalak. Te nem is vagy papnak való. Egy kicsit a fejedbe szállt az orgonaszó. Ismerem ezeket a kamaszkori rajongásokat, ezen én is keresztülmentem. De még idejekorán beláttam, hogy amit az ember gyerekésszel szépen kicirkalmaz magának, az csak hóbortos ábránd. Nem leszel pap, ezt verd ki a fejedből.

— De nézze, papa...

— Nem nézek semmit. Ezek az olvasmányok csavarták el a fejedet. Rosszul tettem, hogy már előbb nem szóltam bele. Majd összeszedem az egész csomót és kivágom az ablakon.

— Papa, — kiáltott fel a fiú elszörnyedve, könnyes szemmel, — ne vétkezzék! Atyám ott fenn az

égben, bocsáss meg neki, mert nem tudja, hogy mit cselekszik...

— Nézd, fiam, kaphatsz tőlem egy nyaklevest, pedig már nem vagy csecsemő. Engem te ne nevelj. Majd én nevellek téged. Éretlen taknyos vagy és én felelős vagyok érted.

A fiú felállt, odament imazsamolyához, amelyet Lydiától kapott ajándékba és letérdelt imádkozni. Sírva imádkozott, közben ott bujkált fejében a gondolat, hogy apja bizonyára nézi most őt, a karcsú fiút, akinek alakja ájtatosan elomlik az imazsamolyon...

Másnap előhozta a témát megint. Apja vette a fáradságot és igyekezett türelmesen meggyőzni. A vége az lett, hogy összevesztek. A gyerek zokogva ment aludni. Napokon át tartott a párbaj. Végre Liszt Ádám elvesztette a türelmét és elkobozta a könyveket. Nemcsak elkobozta, hanem keményen kiáltozva jelentette ki, hogy ha a fiú még ilyen olvasmányokat mer hozni a házba, csúnyán el fogja náspágolni. A papi pályáról pedig mukkanni ne merjen, mert baj lesz.

A fiú beleringatta magát a keresztény vértanuk glóriájába. Gyönyörködött abban, hogy vallásáért szenved. S ugyanekkor testi kísértései megint teljes erővel elővették. Álmai a tomboló bujaság duslakdó felvonulásaivá lettek. Éjszakánként kétszer-háromszor lemosta magát, hiába. Az utcára már alig mert menni, mert az utcán nők járkáltak, sőt valami ördögi erő kényszerítette, hogy megnézzék mozgásuk vonalát és utánuk forduljon. Volt nap, hogy háromszor meggyónt. Ismerősei már furcsa szemmél nézegették. Olyan lett, mint a futóbolond. Ment az utcán és egyházi dalokat énekelve, hirtelen elsírta magát, nem mintha valami baja lett volna, de idegeinek túlfeszültsége könnyekben keresett könnyebbülést. Beszélgetés közben minden látható ok nélkül földöntúli mosollyal keresztet vetett. Ha

mondtak neki valamit, felnézett a semmibe és álmodozó hangon, elandalodva, valami olyan vallásos idézettel felelt, amely nem is illett a helyzethez. A következő pillanatban szeme meglobbant: utána fordult egy elhaladó nőnek. Aztán elpirult, szájába harapott, kínos zavarban köszönés nélkül elrohant.

Mikor a zsebpénzét megkapta egy hétfőn, elhatározta, hogy ami az anyja számára szétosztott összegben túl megmaradt, azt szétosztja a szegények között, sajátmagát pedig nélkülözéssel fogja büntetni testi vágyaiért. Elment kedvenc templomába, minden mellékoltár perselyébe pénzt tett, a kapuban üldögélő koldusoknak bőven adott. Egy ötfrankos maradt a zsebében. Azt az úton hazafelé akarta szétosztani.

Két házzal odább meglátott egy rongyos, kiéhezett arcú uccaseprőt. Vézna, siheder volt az, az adományra kétségtelenül rászoruló. Megszólította:

— Akar pénzt?

— Mennyit? — kérdezte az mohón és meglepve.

— Adok egy frankot. Adjon vissza ötből négyet.

— Négy frankot? Oh lala. Mikor volt nekem négy frankom. De adja ide, majd felváltom.

Odaadta a pénzt. A siheder futva el akart indulni, de a nagy seprő ott volt a kezében.

— Nem fogná meg addig ezt a seprőt?

— Szívesen.

Megfogta a seprőt. A fickó elszaladt. Ő ott állt az ormótlan nagy seprővel és várt. Ekkor két lány jött arra. Ringó járásuk volt, hajlékony derekuk és ruhájuk vonalában felháborító édességgel lehetett sejteni a kebleket.

— Nini — szólott az egyik, meglökve könyökével a másikat, — nézd, milyen komikus. Mit csinál itt a seprővel a kis Litz?

A másik bódítóan ránézett a híres fiúra. Szeme ördögien megvillant:

— Nem is olyan kicsi.

Elvihogta magát mind a kettő. Egymáshoz bújva, turbékoló nevetéssel visszakacsintva mentek tovább. A fiú utánuk nézett. Egyetlen pillantással végigvette őket tetőtől-talpig. S mikor pillantása a négy vékony bokához ért, görcsösen megrándult egész testében. Úgy megrázkódott, mintha az ördög megrázta volna.

— Lehetetlen, — motyogta a seprővel a kezében, — mit csináljak, mit csináljak, ember ezt nem tudja kibírni...

Elsírta magát megrendült izgalmában és tartotta a seprőt.

XIV.

Tavasszal meghalt Beethoven. A fiú mély meghatottsággal gyászolta és minden lapot megvásárolt, amelyben találhatott róla valamit. Az életrajzokból azt állapította meg, hogy abban az időben, mikor az ő feledhetetlen bécsi hangversenye lezajlott, Beethoven a kilencediket komponálta. A kilencedik hangjai közül jött el az ő hangversenyére, a kilencedik hangulatában csókolta őt meg, s a kilencedikhez ment haza a hangversenyről.

A halál gondolata most sokat foglalkoztatta a fiút. Vallásos olvasmányai minduntalan a halálra figyelmeztették, zaklatott idegei pedig nem idegenkedtek az elmúlás megnyugtató fogalmától. Az öngyilkosság ötlete nem egyszer megfordult a fejében, de mivel ezt bűnnek tudta, az ilyen gondolatokat elhessegette magától. A halálhoz azonban közel maradt. Szerette a gyászt, a gyászmisék muzsikájának beteges gyönyörűséggel adta oda magát s ha temetéssel találkozott, a közelség és otthonosság érzete támadt benne. Az embereket kerülte. Csak a Muette-palotába ment át olykor Erardékhoz, Reichához járt el rendszeren az elméleti órákra, a púpos Lydiával zongorázgatott négykezeset és minden héten hosszú

látogatást tett gyontatójánál. Apjával naphosszat alig váltott egy szót is. Az egyházi pályára való vágyódását nem merte többé előhozni. Apja sem beszélt róla. Úgy éltek egymás mellett, mint a fegyverszünetett kötött ellenségek.

Májusban megint elutaztak Londonba. Ez már harmadik angliai útjuk volt. A régi helyen szálltak meg, a régi ismerősökkel találkoztak, minden a megszokott módon történt: londoni hangverseny, kritikák, manchesteri út, napi hat óra gyakorlat. És a párisi diplomok nagyon hiányoztak. A gyontató is. Lelki atyja tanácsára felkeresett ugyan egy katolikus lelkészt, de ez nem volt az igazi. A párisi abbé már úgy ismerte a lelkét, mint a nyitott könyvet; ennek hosszasan kellett problémáit magyarázni. Gyónt, mert vallása parancsolta és mert vallási rajongásában szomjazott a bűnbánat gyönyörúsége után, de ebben a londoni gyónásban olyan idegenül érezte magát, mintha a más ruháját öltötte volna magára.

Három hónapot töltöttek Londonban. A három hónap alatt minden nap gyengébbnek és kimerültebbnek érezte magát. Mivel apja eltiltotta a túlsok vallási gyakorlattól, az éjszakából lopta el az órákat. Mikor apja elaludt, akkor óvatosan felkelt és a sötétben elkezdett imádkozni. Órákon keresztül suttogetta a feladott imákat, kimerülten omlott az ágyba, de a hús kísértései mostanában dühös erővel támadták meg álmait. Lázasan hánykolódott forró ágyában, kéjesen csikorgatta a fogait az álom tilos és borzasztó gyönyörei között, aztán kétségbeesve ébredt fel és megint csak imádkozni kezdett. Így teltek el éjszakái vad tusában, titkos virrasztásban. Reggel rendesen elszédült, mikor az ágyból kilépve talpra akart állani. Támolygott és meg kellett kapaszkodnia. Napközben is gyakran elszédült. Arca és keze mindig feltűnően forró volt, fejfájások kínozták és feltűnően fogyott. Sovány volt mindig, de most éppenséggel

csak csont és bőr maradt rajta. Szeme alatt vastag, sötét karikák ástak árkot, idegessége most már annyira elhatalmasodott rajta, hogy jelentéktelen apróságokon sírva fakadt. Atyja többször is orvost hivatott hozzá. S az orvos folyton csak azt hajtogatta, hogy a fiú egyék sokat, pihenjen, ne izgassa magát, s lehetőleg töltsön egy-két hetet tengeri fürdőn.

Boulogneba mentek megint. Az apa már Londonban panaszkodott, hogy nem érzi jól magát, de erre nem lehetett sokat adni, mert Liszt Ádám állandóan az egészségével foglalkozott s a legkülönbözőbb tüneteket figyelte meg magán, amelyek rendszeren vaklármának bizonyultak. Most azonban meglátszott rajta, hogy komolyan beteg. A fiú egészsége miatt mentek Boulogneba s az apa esett ágynak. Erős gyomorrontásnak látszott a dolog, de remélni lehetett, hogy néhány nap alatt majd csak helyrejön az apa.

De nem jött helyre. Mindennap láza volt s a láz csökönnyösen emelkedett. A boulognei orvos, akit már első nap elhívtak, fejét kezdte csóválni. A beteg hasa erősen megpuffadt, testén itt-ott kis piros foltok jelentkeztek, sokat köhögött és krákogott. Mindig fájlalta a fejét és szuszogva lihegett az erős láztól. Végre már állandóan negyvenegy fokos láza volt. Eszméletét azonban nem vesztette el és nem beszélt félre, de amit beszélt, az olyan volt, mint a becsípett ember beszéde. Fiát mindig maga mellett akarta látni és bár nehezére esett a szó, folyton beszélni kívánt hozzá. Mindig a gyerek csecsemő-éveire tért rá és azoknak emlékeit mesélgette.

— Mikor születél, az az üstökös esztendeje volt. Ezernyolcszáztizenegyben jött az üstökös. Mi is láttuk anyáddal. Szép csillag volt, hosszú, fényes üstök húzódott utána. Mint valami fátyol. A falubeliek között elkezdtek híresztelni, hogy itt a világ vége. Emlékszel az öreg Hottmeyernéra?

— Nem.

— Persze, nem is emlékezhetel, másfél éves vol-

tál, mikor meghalt. Hottmeyerné biztosra vette, hogy itt a világ vége, lefeküdt az ágyba és megtakarított pénzét belevarrta az ingébe. De hiába jött az üstökös, nem lett vége a világnak. Ő elaludt egész rendesen s mikor másnap felébredt, meg volt győződve, hogy a mennyországban van. Sokat nevettünk rajta. Az üstökösnek nagyon örültünk, mert anyád akkor várta, hogy megszülessél és úgy képzelte, hogy a jó Isten ezzel az üstökössel ad nekünk jelet, hogy valami igen nagyszerű gyerekünk fog születni. Jaj de éhes vagyok, úgy szeretnék egy karéj kenyeret enni, a tejet már nagyon utálok...

— Nem szabad, papa, az orvos megtiltotta. Csak tejet szabad. Adjak tejet?

— Nem kell. Utálok. Emlékszel a doborjáni kútra az udvarunkon?

— Emlékszem.

— Négy hónappal a te születésed előtt anyád beleesett a kútba. Elkorhadt valami deszka és beszakadt alatta. Ő leesett a vízbe. Szerencsére voltak ott emberek éppen és a víz is csak hónaljig ért neki. Létrát hoztak, ledobták a kútba, anyád csúromvízesen kijött. Nem lett a világon semmi baja. Még csak meg sem fázott, hiszen júniusban történt a dolog. Akkor is azt mondtuk, hogy ez a gyerek aztán igazán a szerencse gyereke lesz. Mégis adjál egy pohár tejet.

Megitta a tejet, lihegve pihent egy negyedórát és újra kezdte a régi emlékeket. Pedig most már az orvos is azt ajánlotta, hogy beszéljen mennél kevesebbet, mert kimeríti testi erejét. Állapota pedig nem olyan, hogy könnyen lehetne venni. A láz nem akart alábbhagyni, a beteg szemlátomást fogyott, arca ijesztően elvékonyodott s mivel nem borotválkozott rendesen, összes borosta ütött ki rajta. Hirtelen vén emberré változott a betegágyban.

Augusztus tizedike táján jöttek Boulogneba. És augusztus huszonnegyedikén reggel az apa már csak alig hallható hangon tudott beszélni.

— Érzem, fiacskám, hogy komolyan beteg vagyok. Azt hiszem, jó volna írni anyádnak, esetleg el kell jönnie, hogy ápolhasson. Viszont az sem jó, ha ok nélkül megriasztjuk. Majd meglátjuk, mint mond az orvos.

Az orvos eljött a szokott reggeli órában. Megvizsgálta a beteget és mondott néhány megnyugtató szót. De mikor távozott, titokban intett a fiúnak, hogy jöjjön ki utána.

— Bekövetkezett, amitől tartottam — mondotta a folyosón, — a papa betegsége minden jel szerint hagymáz. Felgyógyulása nincs kizárva, de súlyosbodástól is lehet tartani.

— Mit gondol, doktor úr, írjak anyámnak?

— Mindenesetre. A helyzet elég súlyos. Délután újra eljövök.

A fiú visszament. Azonnal meglátta apja arcán a nagybeteg gyanakvó, kutató kíváncsiságát.

— Beszéltél kint az orvossal?

— Csak egy pár szót. Azt mondta, hogy a betegség igen komoly, de meg fog gyógyulni, ha vigyáz magára.

— Ügy. Hát mégis csak írjál anyádnak.

— Igenis. Úgyis megyek a patikába, a levelet majd megírom a postán.

— Nem. Itt írd meg. Most. Olvasni akarom, amit írsz.

A fiú engedelmesen leült írni. Németül. Apjával már régóta csak franciául beszéltek. Úgy megszokták, hogy otthon is ezt a nyelvet használták. De anyjának a hajdani otthon régi nyelvén szokott írni. Erősen tűnődött, hogyan írja meg ezt a levelet. Anyját nem akarta megrémíteni, apját sem akarta izgatni, viszont a helyzet súlyosságát valahogyan mégis közölnie kellett. „Boulogne, 1827. aug. 24. Legjobb Asszony Anyám! E pillanatban, mikor ezeket a sorokat írom, nagyon aggódok apáért. Mikor meg-

jött, már nem jól érezte magát és ma azt mondta nekem az orvos, hogy...”

Felpillantott apjára. Az közben elaludt.

„... hogy a dolog veszedelmessé válhatik. Apám arra kéri, ne veszítse el bátorságát. Ő maga nagyon betegnek érzi magát és ezért íratja most velem ezt a levelet, hogy Magának esetleg Franciaországba kell jönnie. De azt hiszi, hogy ezzel pár napig még várhatunk és azt mondta nekem: Ha majd bizonyosat tudunk, megírhatod neki. Ezt nem is fogom elmulasztani. Levelét nagy örömmel vette. Szívemből köszönöm Magának, hogy rólam is megemlékezett benne. Három-négy napon belül okvetlenül írok. Éljen boldogul, sokszor öleljük. Most nagyon sietek. F. Liszt.”

Gyorsan megcímezte a levelet. Behívta Lucienet, a szálló kis fekete szobalányát, hogy maradjon a beteg mellett, és elszaladt patikába, postára. Mikor visszajött, apja még mindig aludt. Csak késő délután ébredt fel, mikor az orvos jött. Akkor megint elkezdett beszélni.

— Ha olyan rosszul lennék, hogy anyádnak ki kell jönni, akkor a pénzt megtalálod a kis bőrtáskában. A kulcsa a kabátom hátsó zsebében van. Bőven elég arra az esetre a pénz, ha sokáig volnék beteg. Te is szoktál félrerakni az anyádnak pénzt, mint láttam. Nagyon helyes. Anyád minden jót megérde-mel tőled, mert igazán jó anya. Mikor egészen kicsi voltál, valami különös görcseid voltak. Több ízben azt hittük, hogy meg fogsz halni. Egyszer már megrendeltem a koporsót is. Anyád olyan volt, mint az örült. Hangosan ordítózott és a haját tépte. A szomszédok mind összeszaladtak. Akkor még Pomogyon laktunk.

— Pomogyon? Hát én Pomogyon születtem?

— Nem. Te Doborjában születted, de csecsemő korodban rövid időre Pomogyra helyeztek engem. Aztán visszajöttünk Doborjába. Sőt egy darabig

Boldogasszonyban is laktunk, te arra sem emlékezhetsz.

— Nem, én csak Doborjánra emlékszem.

— Persze. Ebben a sok jövés-menésben kaptad a mocsárlázat is. A Fertő-tó közel van oda. Szent Isten, hogy anyád mennyit kínlódott veled. Sokkal többet voltál beteg, mint egészséges. Akkor is meghűltél csúnyán, mikor elvittelek Kismartonba és a hercegnő neked adta a Haydn-albumot.

— Miféle Haydn-albumot? Nem emlékszem. A hercegnőre sem emlékszem.

— Hogyne. Négyéves korodban zongoráztál a hercegnő előtt és ő neked adta a Haydn emlékkönyvét, amelyikbe Haydn minden ismerősével beíratott valamit. Nagy érték volna, ha megvolna. Valahogyan elhányódott. Sohasem találtuk meg.

Nehezen beszélt már, a szavak közt szüneteket tartott és erősen lihegett. Szemét félig lehúnyta. Elszunnyadt tíz percre, majd megint felrezzent. És rohamosan fogyott. Senki sem ismert volna rá, aki most meglátja. Mikor tiszta ágyneműt tettek alája, a fiú rémülten pillantotta meg combjait: nem voltak vastagabbak már, mint az ő felsőkarja.

Másnap még rosszabbul lett. Az orvos közölte a fiúval, hogy számolnia kell a legsúlyosabb életveszelelemmel. A beteg most már alig beszélt. Szemét is ritkán nyitotta ki. Keze gyöngye volt ahhoz, hogy a tejes poharat tartsa, úgy kellett megitatni. Láza felszökött negyvenegy és fél fokra.

A fiú most már tudta, hogy apja meg fog halni. Érezte, hogy ezt meg kellene írnia anyjának. De olyan borzasztónak találta ezt a feladatot, hogy nem tudta rászánni magát. Csak ült a beteg mellett a széken és nézte. Élet és halál megfejthetetlen titkáról tűnődött magában. Aztán imádkozott. Most már imádkozhatott kedvére akármennyit, az utolsó óráit élő apja nem akadályozta többé. Ha már elfáradt az imában, megint csak nézte a kiserkedt szakállú, el-

torzult, gyereknyi nagyságúra aszott beteget. Tétova gondolatai a jövőt kutatták: hogyan fog élni kettesben anyjával. De azonnal mélyen megbánta ezeket a gondolatokat: bűnös szeretetlenségnek ítélte, hogy képes leszámolni apja halálával.

Az utolsó napon, augusztus huszonnyolcadikán Liszt Ádám már alig mondott egy-két értelmes szót. Azt lehetett volna hinni, hogy eszméletlen. De íme, keze gyenge mozdulatával jelezte, hogy szólni akar. A fiú odahajolt.

— Mondani akar valamit, papa?

A haldokló alig mozgó ajakkal, alig hallhatóan suttogetta:

— Franci, nagyon féltelek a nőktől.

A fiú iszonyodva nézett rá, szíve verése is elállt. Hát ez az ember tudott az ő borzasztó lelki viaskodásairól? Hiszen ő tiszta maradt és apjának ezt tudnia kellett. Honnan vette hát, hogy őt féltetni kell? A haldokló apa aggodalma az ő lelkének legkeservesebb gyötrelmeire világított rá. Csak nézte a haldoklót, akihez sokáig olyan idegennek hitte magát s akiről most kitűnik, hogy mélyen belelátott fia magányos titkaiba.

Ezek voltak az apa utolsó értelmes szavai. Ezután csak mosolygott olykor, de értelem nélkül, kivehetetlenül. Az orvos eljött, megnézte a bizonyára eszméletlen ember érverését és így szólt:

— Egy-két órája van még.

Aztán megköszöri a torkát. És kibökte:

— A számlámat mikor rendezhetjük?

— Amikor parancsolja, — szólt a fiú könnyes szemmel, — holnap talán majd teszem tiszteletemet.

Az orvos elment. Ő visszaült az ágy mellé a székre. Nézte a haldoklót, imádkozott. Kívülről a boulognei hétköznapi élet vidám, eleven zsvaja halatszott be. Erősen süttött a nap. Ő csak sírt és imádkozott. Felkelt a székről és térdre ereszkedett az ágy

mellett. Homlokát az ágy szélére támasztotta, mellét rázta a sírás. Imádkozott sokáig, sokáig.

Ekkor felpillantott. És irtózatos rémülettel ugrott talpra. Az apa tágranyitott szemmel bámult a semmibe, szája pedig el volt tátva, mintha valami ordítás akadt volna a torkán. Olyan szörnyű volt így, hogy a fiú rettegve hátrált az ajtóig és úgy ugrott ki a szobából, mintha menekülne. Becsapta az ajtót és rekedten elkiáltotta magát:

— Lucienne!

A szobalány előjött. Mindent megértett rögtön.

— Meghalt? Ó szegény fiú, mennyire sajnálom...

Részvétellel, szeretettel átölelte a síró fiú vállát. Magához szorította vigasztalóan. Aztán benyitott a szobába, ahol a halott feküdt. A folyosón pedig a fiú ököllel kezdte ütni a saját fejét. Vad haraggal, kímeletlenül.

— Nyomorult, nyomorult, — mondta magának, — hitvány! Ilyen pillanatban képes vagy a nő ölelését megérezni! Nyomorult, hitvány, aljas...

Sírt és öklözte a fejét a folyosón. Majd zokogva nekidőlt a falnak és keservesen nyögte:

— Papa, papa... drága papa...

XV.

Felbontatlan ládák, egymás hegyén-hátán neverő holmik között tanakodtak a jövőről anya és fia. Harmadfél éve nem látták egymást, nem győztek betelni egymás látásával. Mire Liszt Anna megjött Párisba, fia, aki ideiglenesen Erardékhoz ment lakni a Muette palotába, már talált új lakást. A régi otthonban, ahol annyi időt töltöttek el kettesben apjával, képtelen lett volna megmaradni. Az Erard-kisasszonyok kerestek neki lakást, ő meg sem tudott mozdulni letört önállótlanágában. A Monmartreon vettek ki három szobát, a Rue Coquenard egyik házában. Felbontatlan

ládák, egymás hegyén-hátán heverő holmik adták a költözés képét ezekben a szobákban.

— Nem megyek több hangversenykörútra anyám. Úgy határoztam, hogy ezeket a körútakat abbahagyom, mert gyűlölöm. Annyit szenvedtem miattok, hogy a végén már sírni szerettem volna. Többet nem leszek majom a dobon.

— Mi nem leszel?

— Majom a dobon. Cirkuszi mutatvány. Azt hiszi maga, hogy akik eljönnek egy ilyen hangversenyre, azok művészetet akarnak hallani? Dehogy. A csodagyermekre kíváncsiak. Én pedig már nem vagyok csodagyermek. Szegény papa még legutóbb is tizen-négyévesnek hirdetett. Pedig én már tizenhat vagyok. Elég volt.

— De miből fogunk élni, fiam?

— Órákat fogok adni. Czerny milyen jól meg tud élni belőle. Hogyne tudnék én, aki százszor híresebb vagyok. Meglátja, milyen kedves, szép életünk lesz így kettesben. Amíg elterjed a híre, hogy órákat adok, addig még futja a pénzem. A többitől nem félek.

— Sok költség volt a temetéssel?

— Ne is kérdezze, rengeteg. Az orvos, a patika, a szálló... rossz rágondolni.

— És volt elég pénzed?

— Nem volt. Segítettem magamon.

— Erardéktól kértél, nem?

— Kérni? Nem. Én nem tudnám elviselni, hogy pénzt kérjek valakitől. Ott Boulogneban mindenről kötelezvényt adtam, itthon pedig eladtam az Erard-zongorámat. Megmaradt még a másik. Sajnos, áron alól kellett eladni, de nem volt más választásom. Kifizettem Boulogneban mindent és még maradt is valami, amivel nekimegyünk az életnek. Helyesli a terveimet?

— Én, drága fiam, nem szólok bele. Nagy fiú vagy már, jobban tudod, hogy mit kell csinálni. Boldog vagyok, hogy megint együtt lehetünk és más-

sal nem törődöm. Hova állítsuk a zongorádat? Mert aszerint akarom rendezni a többi bútort.

— Mindegy. Ahogy jónak látja.

— De angyalom, azt neked kell megmondani. Te fogsz zongorázni rajta, nem én.

— Igazán mindegy. Én most elmegyek Reichához.

Kezet csókolt anyjának és elment. Boldog volt, mikor kijutott az uccára. Mert nagyon idegenkedett mindenféle praktikus részletektől, intézkedésektől. Mióta élt, ezt mindig apja végezte helyette. Homályosan kezdte máris érezni, hogy Liszt Ádám hosszú ideig még nagyon hiányozni fog neki.

Lassacskán rendbejöttek a lakással és rövidesen kialakult a kis otthon szabályos életformája. Az órákra vonatkozó várakozásában sem csalódott. Napokon belül már annyi tanítvány jelentkezett, hogy abból a háztartás fedezését bőven vállalhatta. Montesquiou Fezensac grófné volt az első, aki kisleányát kívánta taníttatni. Ugyanaznap Earl of Granville, az angol követ, izent neki, hogy keresse fel, mert leányainak oktatása dolgában kíván vele tárgyalni. Jelentkezett egy Pierre Wolf nevű genfi fiatalember, továbbá egy Louis Messmeckers nevű belga. Ezek voltak a legelsőek. De sűrűn jöttek a többiek is. Egy hét múlva már ott tartott, hogy nem igen vállalhatott többet. Három-négy jelentkezőt sajnálattal vissza is utasított. De egyet mégsem utasíthatott vissza. Ez Saint-Criq grófné volt, a kereskedelmi miniszter felesége, aki szintén leányának óhajtott órákat adatni.

Reggel fél kilenckor indult el hazulról. Tempomba ment és végighallgatta a mindennapi csendesmisét. Aztán nyakába vette a várost. Jelentkezett az első háznál, megadta az órát, szépen elbúcsúzott és nekivágott az uccák végtelen sorának. Bérkocsit nem fogadhatott, arra az óradíjak jórésze ráment volna. A második háznál is végzett és tovább kutya-

golt a harmadikba. Akkor már mehetett is haza ebédelni. S alig nyelte le a falatot, már indulnia kellett. Baktatni a város egyik végétől a másikra, jó időben, rossz időben egyformán. Sokszor este tíz óra lett, mire haza ért. Akkor a kimerültségtől alig volt már étvágya. Csak úgy immel-ámmal evett, sietve, hogy mennél hamarabb nekifoghasson könyveinek. A „Les pères du désert“-t olvasta mostanság, azonkívül mindennap lapozgatott a bibliában és az elmaradhatatlan Kempis Tamásban.

A tanítványok eléggé érdekelték. Mulatságosnak találta a tanítást. Öröme telt benne, hogy azonnal észrevette a tanítvány alapvető hibáit, rögtön látta, milyen gyakorlatokat kell előírnia és boldog volt, ha a tanítvány maga csodálkozott legjobban, milyen rohamosan javul a játéka. Ha ugyan javulhatott. Akadt az elsők között is olyan, akinél semmiféle oktatás nem nyújthatta a legkisebb reményt sem. Itt két hét múlva szólt, hogy nem tartja tisztességes dolognak olyan pénzt elvenni, amelyet nem szolgálhat meg. Nem muszáj mindenkinek zongorázni.

Volt a tanítványok között egy, aki mindjárt a legelső órán a szívéhez szólt: Saint-Cricq grófné leánya. Mikor elsőízben jelent meg a háznál, maga a családfő fogadta. Rendkívül udvarias, merev és komoly arisztokrata volt a Martignac-kormány kereskedelmi és ipari minisztere. Megkérdezte, mit óhajt kapni egy óráért az ifjú művész, a harminc francra kurtán bólintott és már át is adta a zongoramestert egy komornyiknak, hogy vezesse a hölgyekhez. A párisi előkelő világ illemszabályai folytán ugyanis természetes volt, hogy egy fiatal leány zongoraóráinál mindig ott ül a mama is.

Ez a mama elragadóan kedves hölgy volt. Franci már ismerte, szalonokban is találkozott vele, ahol zongoráznia kellett, a páholyában is megfordult. De a leányt most látta először.

— Jöjjön, kedves Litz, hadd mutatom be Caroline leányomnak.

Magas növésű, igen karcsú gyermekleány állott előtte. Vele egykorú lehetett. A legfeltűnőbb volt rajta bőrének vakító fehérsége. A porcellánéhoz, de a nem fényezett porcellánéhoz hasonló fehérség volt ez, csak a két orcán látszott rajta igen gyengéd rózsaszín lehellett. Haja aranyszőke volt a leánykának, szeme erősen kék. Halvány ibolyaszín ruhájában az elragadó színek olyan mesebeli látványát mutatta, hogy a fiatal művész ámulatában elfelejtett köszönni. Csak egy-két pillanat után eszmélt magára és a helyzetre. Mélyen meghajolt.

— Boldog vagyok, grófnő, hogy megismerhettem.

Leültek máris a zongorához. A társalgást eleven derűvel az anya vezette, azzal a társadalmi művészettel, amely az ilyen első negyedóránban gyakorlott biztonsággal győzi le a fiatalok elfogódottságát. Beszélt arról, hogy az oktatónak bizonyára kellemes lesz ezzel a tanítvánnyal foglalkoznia, mert a tanítvány szorgalmas, kötelességtudó és komoly, talán túlkomoly is. Aztán elmondta leánya eddigi tanulmányait, végül felszólította, hogy mutassa be eddigi haladását. A grófkisasszony engedelmesen nekifogott: eljátszotta az „Il pleut, il pleut, bergère...” című dalocskát, igen finoman s kedvesen. Aztán elhallgatott és tekintetét illedelmesen a billentyűsorra sütötte.

— Nos? — kérdezte a mama.

— Ki merem jelenteni, hogy a grófnő határozottan tehetséges. Felelősséget vállalok érte, hogy néhány hónapon belül komoly zogorajátékos lesz, ha lelkiismeretesen gyakorol. Mert zongorázni, azt nem adják ingyen. Ha komolyan akarja venni, az legalább négy óra gyakorlást jelent naponta.

— Monsieur mennyit gyakorolt? — kérdezte a leány.

„Monsieur.” A fiatalember édes ütést érzett a

szíve táján. Most mondták neki életében először nem tréfás hangon, hogy „monsieur“. Mialatt lelkendező boldogság s a hófehér leány iránt érzett mély hála futotta el, kiegyenesedett a zongoraszéken.

— Négyéves korom óta legalább hat órát mindennap. De volt olyan nap, hogy tíz órát is.

— Hallatlan, — hüledezett a grófné — és még amellet az iskolai tanulmányokat is végezni! Szegény fiú

Franci elpirult. Tisztességes ösztöne arra bízta, hogy szóljon: ő bizony iskolai tanulmányokkal egyáltalában nem foglalkozott. De restellte is a két előkelő hölgy előtt, meg aztán ideje sem volt rá. A grófné tovább vezette a társalgást.

— Talán hasznos volna, ha megmutatná a leálynomnak, hogyan játssza maga ezt a kis dalt. Jól emlékszem, hogy egy házi hangversenyen hallottam magától. Hol is?

— Több helyen játszottam, — felelte ő.

S a helyetadó grófkisasszony mellett odatolta székét a zongora közepe elé. Elkezdett játszani. Sokkal odaadóbban, mint hangversenyei közül bármelyiken. Ennek a két hölgynek hevesen és okvetlenül tetszeni akart. A grófkisasszony finom és kellemes játék után úgy hatott az övé, mint madárcsicsergés után az oroszlán hangja. Nem nézett oldalt, de válla idegeivel érezte, hogy a leány néma megdöbbenéssel és csodálattal tekint rá.

— Mit szólna ehhez? — kérdezte leányát az anya, mintegy kisajátítva magának a sikert.

— Nincs szavam, — szólt halkán a leány, — én nem tudtam, hogy így egyáltalán lehetséges zongorázni. Monsieur igazán nagy művész.

— Te csacsi, — nevetett az anyja, — persze, hogy nagy művész. Ő tud ma legjobban zongorázni az egész világon. Hiszen mondtam neked.

— Az egész világon... — rebegette a leány, — szép érzés lehet ezt tudni magáról. Ez olyan, mint

királynak lenni. Charles-Dix is csak egy van az egész világon. Vagy Leó pápa is csak egy van.

A fiatalember lelkét valami homályos keserűség mardosta. Leszegte szája sarkát és hányaveti módon vetette oda:

— Hatlábú borjú is csak egy van esetleg. Ha az ember ilyen mutogatni való ritka állat, az inkább kínos érzés.

Anya és leánya meglepetten nézett rá, de nem feleltek semmit. Visszatértek a leány tanulmányaira. És az ifjú mester rögtön rátért a legszembeszökőbb hibákra. Mindenekelőtt megjegyezte, hogy a grófnő kéztartása helytelen. Csuklói merevek. A csuklóknak szabadon kell mozogniuk. A leány próbálgatta.

— A könyökét kérem az oldalához közelebb, grófnő. Még jobban. Most szíveskedjék a derekát egyenesebben tartani. Igen. Magasabbról nézzen le a zongorára. Nem, nem a billentyűsorra. Azt sohasem szabad látnia. A kottára. Most a csuklót kissé feljebb. Az túl magas. Most megint túlmélyen tartja...

Keze ösztönszerűen megmozdult, hogy megfogja és megigazítsa a leány kezét. De ugyanekkor a leánynak is egy ösztönszerű mozdulata felelt az övére: mintha el akart volna menekülni az idegen érintés elől, csuklói megrezzentek. S a fiatalember meg sem várta ezt, mozdulatát máris visszavonta. Neki ezt a leányt nem szabad megérintenie, még akkor sem, ha szükség van rá. Ez a hófehér, búzavirágkék, arany-
szőke és meggypiros színekből összerakott lehellet-szerű jelenség a való világ felett lebegőnek tetszett, ahogy ott ült mellette látomásszerű elérhetetlenségében. A tisztaság és lelkeség vonzó, bűvös ábrája ült mellette, képe mindannak, amit hosszú-hosszú hónapokon át imáinak elmélyedésében és vallási olvasmányáiban keresett.

Este szerette volna anyjának elmondani, hogy milyen mély benyomást tett rá az átszellemült, márványfehérségű leány. De félt, hogy nem tudja kife-

jezni magát és hogy anyja félre fogja érteni szeplőtlen rajongását. Így csak annyit mondott:

— Nagyon jól mennek az órák, mama. Kedves tanítványaim vannak, öröm velök foglalkozni.

— Hálistennek. Én is csak jót mondhatok, fiacskám. Ma találtam egy másik fűszerest, egy kicsit messzebb van ugyan, de sokkal olcsóbb. A mészárosnak megmondtam, hogy ki vagyok, erre mindjárt kijelentette, hogy nekünk mindig kiválasztja a szép húsokat. Hallott egyszer zongorázni. Ez jó dolog. Ezentúl mindig megmondom, ahol vásárlók, hogy ki nek lesz.

A fiú gyorsan tiltakozni akart. Ez nem volt kedvére. De nem szólt mégsem. Könnyűnek és derűsnek érezte magát, édesanyja kedvét sem akarta rontani. Nekiült vallásos könyveinek, de most nem tudott olvasni. A fehér leány finom alakja mindig odalebbent gondolatai s a betűk közé. Leült inkább zongorázni. Mostanában legújabb szerzeményét szerette játszani, a Gé-moll scherzót, amelyet még apja életében írt. Gróf Amadé Tádénak, annak a magyar mágnásnak ajánlotta apja rendelkezésére, aki a legmelegebben vett részt annak idején Pozsonyban a csodagyermek neveltetése iránt való érdeklődésben. S hogy nem elmúló lelkes szeszélyből tette, az látszott azokon a leveleken, amelyekben állandóan érdeklődött a fiú haladása iránt. Ámbár mostanában már rég nem jött tőle levél.

De most hiába is jött volna. Az ifjú zongoramesternek nem volt gondolata, csak új tanítványa számára. Szerette volna az éjszaka óráit átugrani, hogy azonnal reggel legyen és elkezdődjék a nap megint, sőt a napokat szerette volna átugrani, hogy megint elmehessen a Saint-Criq-palotába, ahol a második óra várja.

A második óra még kedvesebb lett, mint az első. A grófné kedvességében volt valami lebilincselően közvetlen, valami meghitt és természetes. Nem lehe-

tett nem szeretni. És a leány tartózkodása is mintha engedett volna valamit, bár viselkedésén ezt alig lehetett volna megállapítani. Hallgatag volt most is, szemébe úgyszólván lehetetlen volt beletekinteni, mert az előkelő illendőség szabályai szerint mindig lesütve tartotta. De a levegőben érezni lehetett érintkezésök melegedő közelségét. S mikor a gyakorlásra vonatkozó beszélgetés közben azt mondta, hogy „Oui, monsieur“, vagy „Non, monsieur“, a fiatal legény, akit pár hónappal azelőtt még csodagyermeknek kezeltetett a megboldogult apa, most dölyfös boldogsággal örült felnőtt voltának.

Búcsúzáskor a grófné, aki hímzéssel foglalkozott a szalon asztala mellett, így szólt hozzá:

— Kell már menni? Örömmel hallottam volna a játékát egy kicsit.

Ő azonnal a zongora felé fordult, hogy maradjon. De a grófné elmosolyodott:

— Nem, nem, ezt nem szabad kérnünk magától. Nem illik, hogy visszaéljünk a jelenlétével. Majd elmegyünk, mikor hangversenyt fog adni.

A fiatalember elpirult. Esze gyorsan váltott.

— Akiket szeretek, azoknak boldogan játszom, grófné. De az órám véget ért, nekem nincs jogom itt maradni.

A grófné rápillantott az ifjúra. Ki nem mondott mondatok lebegtek köztük s ő finom eszű asszony volt. Odalépett a csengő finom szalagjához és meg rántotta. Közben visszaszólt neki:

— A zongoratanárt nem is kérem, hogy maradjon, az indiszkrécio lenne. De a kedves ismerőst szívesen látom a házamnál.

S a belépett lakájhoz fordult:

— Georges, hozzon portóit és édességet. Maga pedig foglaljon helyet, ha ráér. És csak akkor zongorázzék, ha megvan hozzá a hangulata. Különben elbeszélgethetünk, amíg mennie kell.

Egy pillanat alatt megváltozott a szalon légköre.

Eddig az alkalmazott végezte dolgát a két előkelő hölgy körül. Alig nagyobb rangban, mint az estély előtt odahozott fodrász. Most azonban két dáma csevegett egy fiatalemberrel. Egy fiatalemberrel, aki most viharos örömmel gondolt arra, hogy előkelő házaknál még Rossinit sem igen szokták az asztalhoz ültetni.

— Hálásan köszönöm a szíves meghívást, grófné. Boldog leszek, ha beszélgethetünk egy kicsit.

És nem a zongorához lépett, hanem az ablak mellé, ahol aranyozott lábú, hímzett mintájú, galambszürke selyembútorok meghitt szobasarkot alkottak. Megfogta az egyik szék karját és várta a grófné kézmozdulatát. A két hölgy leült. s a kézmozdulat bekövetkezett. Leült ő is. Otthonosan, a maguk testtartását kínosan figyelő emberek feszesége nélkül. Tíz éve számtalanszor ült olyan társaságban, ahol rajta és oldalt ácsorgó apján kívül nem voltak, csak arisztokraták. Mozgása, tartása a szalonemberé volt. s míg más fiúk tizenhatéves korukban rettentő tehernek érzik sehová nem helyezhető kezöket, ő már a fesztelen és síma világfi viselkedését hordta magán.

— Tegnap Montmorency-Matignon hercegnével említettük a grófnét és a grófnőt.

— Ah, igazán. Hol találkozott vele?

— Az angol követnél. Ő éppen eljött, mikor érkeztem, és megálltunk egy kicsit beszélgetni. Említettem, hogy milyen szerencsében részesültem: órát adok Caroline grófnőnek. Mire ő azt mondta, hogy annak örülhetek is, mert ő kevés olyan elragadó fiatal hölgyet ismer, mint a grófnő.

Caroline grófnő szabályszerűen leszegte hófehér homlokát és illedelmesen válaszolta a kötelező mondatot:

— A hercegnő nagyon elnéző.

— És mit beszélt még a jó hercegnő? — kérdezte az anya.

— Duras herceget említette, mert érdeklődtem iránta. A herceg ugyanis nekem szíves jóakaróm. „Ne is kérdezze, — mondta a hercegnő, — szegény Duras a múlt héten nagyon kikapott a királytól, mert két nagy hibát csinált a whistnél s a király vesztett.”

— Oh lala, — nevetett a grófné, — az nagy baj. A király mindent meg tud bocsátani, csak ezt nem.

— Különben roppant kedves ember, — mondta a fiatalember, — majd meglátja, Caroline grófnő, ha bemutatják az udvarnál.

A portói és az édesség megérkezett. A társalgás felületesen folydogált, mind a hárman a zongorázást várták. De a grófné nem találta tapintatosnak, hogy megint szóba hozza, az ifjú művész pedig meg volt fogva saját hálójában: nem talált elég síma ürügyet, hogy odaüljön a zongorához. A mondatok akadozni kezdtek. S ekkor a leány elmosolyodott.

— Nem játszik mégis valamit? — kérdezte halkan.

— De Liline! — szólt rá anyja rögtön olyan hangon, amelyben több volt a szeretet, mint a korholás.

Franci máris felpattant és a zongorához lépett. Már játszott is. Anya és leánya a két oldalról odaállottak mellé.

— Ó, — rebegte a grófkisasszony, — a Holdvilág-szonáta...

Végigjátszotta. S mikor befejezte, a tanítvány elkomolyodva szólott:

— Irigylem azért a boldogságért, hogy ezt így el tudja átszani.

— Ne irigyeld, — szólt az anya, — hanem tanulj szorgalmasan, hogy valahogyan te is tudd.

A művész megcsóválta fejét.

— Ebbe kár belefeküdni a grófnőnek. Tökéletes ez sohasem lehet. Vannak darabok, amelyek nem

valók hölgyeknek. Ez is olyan. Ezt igazán jól csak mi, férfiak játszhatjuk.

Az anya nevetett:

— Maguk férfiak? Jaj, de kedves gyerek maga, Litz. Nagyon, nagyon kedves!

Az ifjú mélyen elpirult. A grófné legérzékenyebb pontján nevette ki. De sokkal kedvesebben és melegebben, semhogy haragudni tudott volna érte. Restelkedett csupán és zavartan mosolygott. Aztán felállott és búcsúzni kezdett.

— Remélem, — szólt kezét nyujtva a grófné, — hogy nem bántottam meg. Ne féljen, nem nézzük mi azért gyereknek. Éppen azt beszéltük Lilinél, hogy maga tulajdonképpen nem mai lény, hanem kész reneszánszkori lovag. Csak akkor születtek olyan emberek, akik már gyerekkorukban tíz nyelvet beszéltek, remekül zenéltek és amellet nagyon dekoratív emberek is voltak. Liline nagyon sokat olvas és most folyton azt a kort bujja. Úgy kellene járnai magának is: bársonyujjasban, spádával az oldalán, vállig érő szőke hajjal. Mit szólsz hozzá, Liline?

A hangban melegséget is, ingerkedést is lehetett érezni. A hófehér leány komolyan bólintott.

— El tudom képzelni.

A fiatalember síma meghajlások közepette távozott. Nem a zongoraóráról ment el, hanem látogatóban volt. Mikor a palota kapuján kilépett, apja fordult meg az eszében. Szerette volna neki azt mondani: látod, nem kell ezek előtt sem hasra esnünk, mert aki valaki, az mindenütt meg tudja becsültetni magát.

Ahova következő útja vitte, onnan alaposan elkésett: a Saint-Denis-apácaklastromban volt dolga. Gyóntatója megígérte neki, hogy beszerzi ebbe a zárdába zongoraoktatónak. Állandó alkalmazást kaphat s a biztos havi összeg mindig jól esik ott, ahol háztartásra kell költeni. A Saint-Denis-apácákhoz jó

családok leánykait adták nevelőbe, az állás mindenképpen kívánatos volt.

A fejedelemnő úgy fogadta, hogy maga egy kocás farácson túl üldögélt, a fiatalember a rácson innen állott meg. Az öreg hölgy mindenekelőtt a késést tette szóvá:

— Ön nem pontos. Ez nálunk igen rossz ajánlólevél. De ahogy önt szemügyre veszem, különben sem beszélhetünk a dologról.

— Miért kérem?

— Nekem azt mondták, hogy ön csodagyermek. Egy gyermeket szívesen is vettem volna. De ön... hány éves?

— Tizenhat.

— És még többnek látszik. Nagyon sajnálom, uram, hogy bár elkésve is, de idefáradt. Ön nem csodagyermek, hanem felnőtt férfi. Önt nem eresztetem be a kisleányok közé, az nem illik. Négy évvel fiatalabbnak, vagy negyven évvel idősebbnek kellene lennie. Így nem megy. Jó napot, uram.

A kihallgatás véget ért. A visszautasított pályázó igyekezett bosszankodni és sajnálkozni magában, de ekkor váratlanul észrevette, hogy zabolátlanul boldog. „Ön nem csodagyermek, hanem felnőtt férfi.” Kaphatott ennél szebb ajándékot az élettől, alig egy félórával azután, hogy a kedves Saint-Cricq grófné megmosolyogta férfiasságát? Büszkén kifeszített mellel ment haza ebédelni.

Otthon ebéd után, míg édesanyja az edényt vitte ki a konyhára, odaállott a nagy tükör elé. Figyelmesen vizsgálta arcát. Erősen önmaga szemébe nézett. Mosolygott. Majd bánatosra változtatta pillantását. Aztán féloldalt fordult s amilyen éles szögéből csak lehetett, arcélét igyekezett megvizsgálni. Fejét kissé lehajtotta, úgy nézett vissza ábrándosan önmagára. De hirtelen összerezzen. Anyja lépett be.

— Nézed magadat, fiacskám? Bizony jó volna már megnyiratkoznod.

— Nem fogok nyíratkozni, mama. Hosszú haját növesztek, válig érőt. Mint a renaissance-lovagok.

— Hosszú haját? Csak nem csinálsz komédiát magadból?

A fiú nem felelt. Leült a zongorához és behúnyta a szemét. Eljátszotta a Beethoven-szonátát.

XVI.

Kint édesen hunyorgott a kora tavaszi napfény. Idebent a Saint-Cricq-palotában még égett a kandalló tüze, de odakint már mosolygott a május. Anya és leánya a hosszúhajú fiatalembert hallgatták, aki levelet olvasott fel nekik.

„...Most nehezebb feladatnak kell megfelelnie. Barátokra van szüksége. El kell tartania anyját és hálát kell adnia Istennek, hogy megtartotta őt, aki boldogult atyjához hasonlóan mindig kész lesz magát becézni és szeretni. Nem így lesz ez új barátaival, akikre új helyzetében szüksége van. Bennök nem fogja megtalálni azt az önmegtagadást, azt az önzetlen ragaszkodást, amely a szülők sajátja. Még szerencse, ha fel tudja kelteni érdeklődéseket. Ezért mindent el is kell követnie s ha nem sikerül azonnal, nem szabad elvesztenie kedvét. Ha következetesen törekszik a kitűzött cél felé, ha pontosan teljesíti az életadta kötelességeket, ha igyekszik egyszerű és szerény lenni, előbb-utóbb része lesz az általános megbecsülésben és minden érdemes férfi vonzalmában. Ezeket a tanácsokat baráti érzésem adja magának, mert sorsa őszintén érdekel s ha akár most, akár majd egyszer segítségére lehetek valamiben, forduljon hozzám azzal a bizalommal, amelyet a maga iránt érzett szeretetemenél fogva elvárhatok. Irjon olykor, mondja el dolgait, terveit, egyszóval tekintsen engem olyanvalakinek, aki szülei után a legmelegebben érdeklődik élete folyása iránt. Anyját

üdvözlöm. Mondja meg neki, hogy nem csalódott, ha maga iránt való érzelmeim állandóságára számított. Isten megáldja, kedves Liszt, írjon mennél hamarább, mert minden, ami összefüggésben van magával, végtelenül érdekel. Bécs, 1828. május 1. Gróf Amadé Tádé.“

Miután felolvasta a levelet, leeresztette. És a tükörbe pillantott. Szeretett úgy ülni, akárhol tartózkodott, hogy tükörrel legyen szemközt. Sohasem szünő érdeklődéssel nézte mindig önmagát. Az a fiatalember, aki a tükörből visszatekintett rá, rendkívül érdekelte. Otthon hosszasan elnézte egyenes, hosszú orrát, nagyra formált és mély tekintetű két szemét, keskeny állát, finoman rajzolt és nagyon piros ajkait, magas homlokát és omló szőke haját, amely a feltűnően sápadt, légies arcot keretezte. Ugy vizsgálta önmaga tükörképét hosszasan, mintha valami titokba akart volna behatolni. Idegen helyen megelégedett azzal, ha arcát futólag megpillantotta.

A grófné szólni akart valamit a levélre, de heves köhögési roham fogta el. Arcán is látszott, hogy lázas. Végre szóhoz jutott.

— Ez az a bizonyos zenegróf, akiről már többször beszélt nekünk?

— Igen, ez az. Kitűnő zongorajátékos. Ő is csodagyermek volt valaha, a bécsi udvarnál is játszott, de születésénél fogva nem ment zenei pályára. Engem Pozsonyban ismert meg, mikor első hangversenyeimet adtam. Azóta mindig így érdeklődik irántam. A levelét azért hoztam el, hogy meghallják, amit barátaimról mond. Hogy nem fogom bennök megtalálni az önzetlen ragaszkodást.

Boldog, odaadó mosollyal pillantott rá a két nőre, anyára és leányra. S azok ugyanolyan nyílt bizalommal mosolyogtak rá vissza.

— Szeretem ezt a magyar grófot, — mondta a grófkisasszony, — mert magát szereti. Mit fog neki válaszolni?

— Már gondolkoztam a mondatokon. Mennél szebben akarom megírni. Hogy találtam két lelket, akik sokkal többet jelentenek nekem családnál és mindenél a világon. Igazi anyámon kívül találtam még egy anyát, aki búbajos és imádandó. És nővért is találtam, aki a lelkem fele, akiről azt hiszem, hogy az én mellemben az ő szíve dobog s az ő mellében az enyém. Aki nekem életem, halálom, jövőm, lélegzeitem. Nincs művészetem, csak rajta keresztül, nincs örömöm, csak ő általa, nem érhet bánat, csak őmiatta.

A grófkisasszony lehúnyta a szemét és a szék karfáján kissé tovább csúsztatta a kezét, hogy a fiatalember ujjaihoz érjen. Az anya odapillantott és csendes mosollyal örült a látványnak. Erősen köhögött megint. Aztán így szólt:

— De nevet azért nem kell írnia a grófnak. Ő bocsásson meg, minek is mondtam ezt. Hiszen, ha valakit nem kell izlésre, tapintatra és előkelőségre figyelmeztetni, maga az, kedves Franci.

A fiatalember odahajolt a grófné keze fölé és lehelletszerűen, gyöngéden megcsókolta. De aztán nem eresztette el a kezét.

— Ó milyen forró a keze, — mondta aggódva, — megint láza van.

— Nem érzem rosszul magam. De eressze el a kezemet, fiacskám. Ha belép az inas, meglátja, milyen bizalmas viszonyban vagyunk. Nem lehetünk eléggé óvatosak. Aki titokban összeesküvést csinál, annak első dolga, hogy elővigyázatos és okos legyen.

— Istenem, — sóhajtott az ifjú, — csak a jövőbe láthatnék. Úgye, Liline?

— Az jó lenne, — sóhajtott rá a grófkisasszony is.

— Türelem, gyerekek, türelem. Megmondtam, hogy ha volt valaha nehéz dolog a világon, akkor ez az. Hajszálnyi lépésekkel kell előre haladni. Ha nem vigyázunk, egyszerre mindent elveszíthetünk.

Pedig az nekem éppen úgy fájna, mint magoknak. Az én életemből kimaradt a boldogság. Csak azt az egyetlen örömet adhatja nekem az élet, hogy a leányom boldog legyen. És ha Isten éltet, ezt hárman ki is fogjuk harcolni.

— Ki, — szólt Franci, — de hogyan?

— Lassan, ahogy az esőcsepp kívázza a követ. Idő van rá. Tizenhét évesek mindketten, három évnél hamarább nem gondolhatunk rá, hogy megesküdjenek. Három év alatt pedig sok minden történhetik. Ezt mondtam akkor is, mikor Liline először tárta ki nekem a szívét.

— Előbb, mint nekem, — mondta mosolyogva a fiatalember.

— Természetesen. Maga is előbb szólt nekem, mint neki, kedves Franci.

Boldogan néztek egymásra mindahárman. A fiú aztán felnézett az aranyozott vonalú fehér gipszmennyezetre:

— Milyen rettenetes bátorság kellett ahhoz. Még ma is emlékszem arra az éjszakára, mielőtt aznap idejöttem. Szinte semmit nem aludtam, csak imádkoztam folyton. Reggel meggyóntam és elmentem misére, ahhoz a kis oltárhoz, amit annyira szeretek. Gyönyörű volt az orgona, Urhan játszott, még most is hallok azt a Desz-durt, amint elkeveredett a tömjénfüsttel. És mise után még ott maradtam térdén állva sokáig, hogy teljes számadást csináljak magammal. Megkérdeztem magamat, hogy teljesen és tökéletesen szeretem-e Lilinet. És azt válaszoltam, hogy igen: ennél jobban földi ember nem szerethet senkit. Aztán megkérdeztem magamat, hogy szabad-e erről szólnom? Nekem, aki nem vagyok arisztokrata, csak művész? És akkor rendreutasítottam magamat azért a szóért, hogy „csak“. A művészet Isten után a legtöbb a világon. Magamat, mint fiatalembert, lebecsülhetem, ahogy tetszik, de a művészt önmagamban még nekem is tisztelnem

kell. Mert ami művész bennem, az nem az enyém, hanem Istené. Tehát igenis szabad szólanom. Csak az a kérdés, meg fogja-e érteni a grófné, hogy honnan veszem ezt a képtelen merészséget. Akkor még imádkoztam egy félórát, külön megkértem a Boldogságos Szűzet, hogy segítsen és külön megkértem Paulai Szent Ferencet, a védőszentemet. És akkor eljöttem ide. Ó, micsoda leckeóra volt az. Hogy dobogott a szívem és nemcsak az ujjaim reszkettek, hanem még a vállam is reszketett. És akkor szóltam a grófnénak, hogy adjon nekem tíz percet négy-szemközt . . .

A grófné bólintott.

— Meghatóan kedves volt. Talán több is ennél. Ahogy az érzéseiről beszélt, az a követ is magával ragadta volna. Mikor a fejére tettem a kezemet, úgy éreztem, mintha maga is fiam volna, testvére a fiaimnak. No, no, nem kell elkomorodni, lesz még idő, mikor a fiúk szeretni fogják magát. Jó fiúk ők a lelkök mélyén, de őket az apjuk nevelte. Lilinet én neveltem. És más anya helytelennek találná, de én előtte mondom, hogy nagyon hálás vagyok neki, amiért olyan, amilyen.

Most anya és leánya érintették meg egymás kezét. S az anya folytatta:

— Én sem felejttem el soha, milyen volt ez a gyerek aznap. Mikor óvatosan, puhatalódzva akartam kifürkészni, mi van a lelkében és megkérdeztem, hogy rokonszenvesnek találja-e magát. És ő igen nyugodtan és egyszerűen azt felelte: „Halálosan szeretem és ha nem lehetek az övé, kolostorba megyek.“

— Ezt mondtam, — bólintott a grófkisasszony, — pedig sejtelmem sem volt a Franci érzéseiről. Most szégyenkezve és szemérmesen azt kellene mondanom, hogy „jaj, mama, ne beszéljen.“ De én most is azt mondom, hogy halálosan szeretem és ha nem lehetek az övé, kolostorba megyek. Nem furcsa ez? Nem vagyunk furcsák mindahárman, hogy annyira

mások vagyunk, mint a többi ember? Néha azt gondolom, hogy ha én nem volnék a maga leánya, mi hárman akkor is ugyanitt összetalálkoztunk volna és ugyanígy szeretnők egymást.

— Biztosan, — szól a fiatalember a rajongó meggyőződés hangján, — egész biztosan. Tudják, mikor éreztem ezt egész világosan? Az áprilisi hangversenyen, a Chantereine-teremben. A Beethoven-szimfóniánál, amelyet nyolc kézre játszottunk, emlékszenek rá?

— Hogyne, — szól a grófkisasszony, — Bertini-átírásban.

— Akkor ott ültem a négy zongora közül az egyiknél. Azok hárman is az A-durt játszották, mint én. És mégis. Odalent a hallgatóság között sokan akadhattak, akik szeretik Beethovent. És mégis. Csak mi hárman voltunk a teremben. Mi hárman és Beethoven. Mi négyen Beethovennel és az Isten.

A fiatalember lihegett, szeme lángolt, arca pedig ahelyett, hogy kipirult volna önfűtötte izgalmától, még a rendesnél is sápadtabb lett. A leány megérintette karját, mint ilyenkor szokta.

— Csendesen, Franci, csendesen.

— Igen, — felelte ő engedelmesen és megsímitotta önmaga arcát két tenyerével, majd pedig megázta dűshajú fejét, — már rendben vagyok.

— Beszéljen arról, hogy mi van otthon? Rendbejöttek már a költözéssel?

— Körülbelül. Az a Rue Montholon egész kellemes utca, a lakás sokkal jobb, mint a másik volt. Anyám egy kicsit belefáradt a sok jövés-menésbe, rakosgatásba, de nem bírok vele. Képtelen munka nélkül élni. Még hozzá most tovább fentmarad esténként, mert úgy gyönyörködik az új lakásban, hogy sajnál aludni menni, tesz-vesz és boldog. Most már a könyveim is rendben vannak.

— Mennyire van a Renével?

— A vége felé tartok. Holnapra elolvasom és

akkor majd sokat akarok beszélni Chateaubriandról. Egészen új dolgokat nyitott meg előttem. Kimondhatatlanul hálás vagyok magának Chateaubriandért, Liline. És nemcsak ő érte, a többiért is. Maga ébresztett arra a tudatra, hogy milyen borzasztó tudatlan vagyok. Mióta ismerem, maga miatt folyton tanulok és olvasok és tanulok és olvasok. Több lettem, mint azelőtt tíz év alatt. Általában minden percben le kellene borulnom és imádkoznom hálából, hogy milyen gyönyörű életem van. Még az a templom is. Hát nem nagyszerű, hogy éppen annak a templomnak a tőszomszédságába kerültem, ahová legjobban szeretek járni? Néha azt kérdezem magamtól, hogy mit csináljak örömben? Gyerekkoromban Doborjában láttam pár hetes kis csikókat. Száguldoztak az örömtől, mint a bolondok. Ugy szeretnék én is tenni. Rohanni és kiabálni és valahova leugrani vagy valahova berontani, vagy... vagy...

A leány megint megérintette karját. S a fiatal ember, akinek már megint kezdett elfúlni a hangja és remegni a válla, engedelmesen erőt véve magán lecsillapodott.

— Igen, igen, — mondta csendesesen, — és most már mennem is kell. Most egy napig nem fogok élni. Csak éppen leszek a világon. Legfeljebb annyiban létezem, hogy idegondolok. Zongorázás közben, imádság közben. És gondolatban megcsókolok itt mindent: a székeket, a zongorát, azt a kis szobrot, azt a két vázát, a kilincset, mindent, mindent, most rohanok és bocsánatot kérek, hogy nem búcsúzok, de ha elkezdek búcsúzni, akkor nem bírok elmenni egy napra sem, viszontlátásra!

Szelesen kirohant az ajtón. Lent elhaladt a portáspáholy előtt, ahol az öreg Baptiste megszokott savanyú arca látszott az ablakon át. Aztán kilépett az előkelő kapun. A sarokról visszanézett. Arra az emeleti ablakra, amely mögött egy perce még együtt

volt a leánnyal. Mint mindennap. Most már hat órát adott neki egy héten. Vasárnap kivételével naponta beállított a grófi miniszter palotájába. S ha nem volt ott, odagondolt. Egész áldott nap egyéb leckeórái után járván, számkivetettnek érezte magát, akinek újra és újra el kell végeznie egy nap taposómalmának keserves munkáját, hogy másnap megkapja az együttlét kétórai boldogságát jutalmul. Tanítványai egyre szaporodtak. Bár kis háztartása az anya rendkívül leleményes és takarékos gazdálkodása folytán nem került sokba, ezt a nem sokat leckeórákkal, gyér hangversenyekkel mégsem volt könnyű megkeresni. Most látszott meg, ki volt valaha Liszt Ádám. Az ő bámulatos erélye, üzleti fürgesége, szervező tehetsége elröppent fia életéből s helyén az avatatlan, minden gyakorlati értéket nélkülöző fiú tehetetlensége maradt.

De a fiú ezt az életet jobban szerette. Mikor az apa elvesztének gyásza megcsendesedett benne, felütötte fejét a gyász helyén a felszabadulás. Hogy felnőtt férfinak érezze magát, abban fegyelmező felsőbb hatalom nem akadályozta. Anyja nem uralomvágyó anya volt, hanem odaadó, önfeláldozó, háttérbe vonuló, szerény anya, aki hetekig érlelgetett magában egy óvatos, bártortalan megjegyzést, míg szavakba foglalta. A fiatalember papíron tizenhat éves volt apja halálakor s utána tizenhét lett, a valóságban tizennégy éves gyermek gyanánt élt a gyász eset előtt, s utána azonnal húszévesnek viselte magát, mert senki semmiben nem gátolta, és ő mohón vágyott felnőtt lenni. Arra hivatkozva, hogy nehéz munkája közepette élnékítenie kell kimerült idegeit, bort kért az étkezésekhez és hozzászokott, hogy napközben is le-lehajtson egy pohárral, mert nagyos dolognak tartotta szakértő hangon dicsérgetni ezt, vagy azt a bort. S még le sem vetette a gyászt, már javában pipázott. Erőszakkal szoktatta magát hozzá; eleinte kegyetlenül köhögött tőle, még gyomra is fel-

fordult, de ő keményen ragaszkodott hozzá, hogy szereti. S csakhamar valóban szerette is.

Leckeóráit is megszokta lassanként. Életrendjében ezek az órák úgy alakultak ki, hogy kevés rendszert tartott bennök és szenvedélyes kedvét sohasem korlátozta. Pontos nem volt soha. Hol korábban érkezett a kitűzött időnél, hol késett másfél órát. Ha ingerlékeny hangulatban volt, negyedórai oktatás után váratlanul feladta az elvégzendő gyakorlatokat és elrohant, máskor viszont három óra hosszat ernyedetlen türelemmel ült a tanítvány mellett, aprólékos részletességgel oktatta s ilyen órákon behozta két hét mulasztásait is egyszerre. Ebédelni nagyon rendetlenül járt haza. Olykor órákat késett, és anyja szinte sírva sopánkodott, hogy legjobb főztje is tönkremegy. Néha haza sem ment, beült valami útjába eső kávéházba, lóhalálában harapott valamit, konyakot ivott rá és rohant tovább, hogy az óriás város utcáit végigkutyagolja. Este olyan fáradtan került haza, hogy nagy megerőltetésébe került egy-két órát gyakorolnia a metronom mellett, amelynek ketyegését most már nélkülözhetetlennek szokta meg. Akkor aztán leült könyveihez végre. Bor mellett, sűrű pipafüstben falta az oldalakat.

Mértéktelenül és válogatás nélkül olvasott. Földrajzi kézikönyv után Boileaut vett a kezébe, utána amerikai útleírást, majd Voltairét, Goethét, Byront, jogi kézikönyvet, Plátó francia fordítását s a felszabadított Jeruzsálemet. Iskolákat nem végzett, a doborjáni káplán óta nem tanult semmit s ezt a sokesztendei mulasztást most egyszerre akarta pótolni. Boldogan látta, hogy esze úgy fog, mint a tűz. Televényföld gyanánt, amelybe éveken át nem vetettek semmit, emlékező készségében gazdagon sarjadtak a rendszertelen ismeretek. Amit egyszer elolvasott, arra élesen és részletesen emlékezett. S ha Saint-Cricq grófnéval és leányával olvasmánnyairól beszélt, amelyeket azok tervszerűen számon

tartottak, ujjongó örömmel látta rajtok a hatást: ahogy a tükörből naponta tízszer állapította meg, hogy feltűnően szép fiú, a két nő arcáról ugyanígy azt látta, hogy esze és intelligenciája sem mindennapi.

Jóval éjjél utánig olvasott, míg végre meg tudott válni a könyvtől. Aztán még soká imádkozott: imái nem voltak most már egyebek, mint meghitt beszélgetések Istennel Saint-Cricq Karolin gróf-kisasszonyról. „Te tudod, édes jó Istenem, hogy az ő lelke is tiszta, mint a hó. s az enyém is. Soha testi gondolat nem ejtett szeplőt az ő érzésén sem, az enyémen sem. Mi mind a ketten tiszták akarunk maradni, míg Te egymásba nem teszed a kezünket. Csak Te tudod, hogy az én szerelmem milyen mély és véghetetlen, csak Te láthatsz az ő csodálatos lelkébe is. Tégy minket boldogokká egymás által s tedd boldoggá általunk az ő anyját és az enyémet. Kimondhatatlan hálával köszönöm Neked, hogy amíg őt megismertem, tiszta maradtam, mert borzasztó volna elképzelni, hogy testi-lelki hófehérségemet nem adhatom többé neki. Ő most alszik. Édes jó Istenem, pillants rá, hogy most gyönyörűt álmodják, holnap pedig add, hogy megint olyan bűbajos és tündéri szépségű legyen, mint amilyen ma volt, mert ma olyan volt, mint egy angyalka mosolygása, csak Rád és őrá gondolok, mielőtt elalszom, ámen.“

És el is tudott aludni. És a hajdani gyötrelmes álmok mostanában nem kínozták. Lelke legmélyéig szívódott rajongása a leány iránt olyan erős volt, hogy ez parancsolni tudott még az álmoknak is. Másnap reggel kábult fejjel, de boldogan ébredt anyja költésére. Első gondolata a leány volt s ez a gondolat ilyenkor, az ébredés első perceiben olyan kimondhatatlan rajongással töltötte el, hogy legtöbb napját a boldogság forró könnyeivel kezdte el. A földöntúli odaadás túlfeszített idegállapotában

ment egyenesen a templomba: a Saint Vincent de Paule nevű kis templomba, amely éppen szemközt állott lakásával. Az ő háza a „7 bis“ számot viselte a Montholon-utcában, a templom a hatos számot.

Ebben a templomban orgonált legjobb barátja, a különös Chrétien Urhan. Meglett ember volt már ez az Urhan, közel a negyvenhez, de az sem tartott senkit jobb barátjának a fiatal magyar zongoraművésznél. Aacheni születésű francia volt és Joséphine császárné véletlen szeszélye sodorta Párisba még mint gyermeket. Hegedűművésszé képezte magát és jó darabig az Opera zenekarában játszott, aztán emellé még elvállalta ennek a kis templomnak orgonista-állását. Valami nagy lelki válságon mehetett keresztül, amely misztikus vallási rajongásba kergette, de erről nem beszélt. Aszkéta külseje szinte megijesztette azt, aki először látta. Sárga arcában vad rajongású fekete szem villogott, keze olyan színű volt, mint a viasz, beszédmodora olyan, mint valami ótestamentomi prófétáé. A fiatalemberre ebben a templomban lett figyelmes. Megszólította, összebarátkoztak.

Minden reggel találkoztak mise után. A templom kapujában némán szorítottak kezét s az utcán le-fel járkálva beszélgettek. Zenéről, vagy vallásról. Ha zenéről volt szó, akkor is meglepő dolgokat magyarázott: öt húrt szerelt például négy helyett a hegedűre, ezt „violonalto“-nak nevezte és hevesen magyarázta, hogy az egész világ helytelenül hegedül. Ha pedig áttértek vallási kérdésekre, a különös ember ránézett ifjú barátjára és így szólt:

— Az éjjel beszéltem vele.

— Kivel?

— Vele, a fiúval. Arra ébredtem fel, hogy ott áll az ágyam előtt. Csupa fény lett a szoba. Rám nézett és ezt mondta: „Chrétien, te vagy az én fiam, kiben nekem kedvem telik.“ Tudom, hogy miért mondta. Tegnap felajánlottam neki egy emlékemet.

Egy tárgyat, amely nekem nagyon kedves volt. Azt felajánlottam neki és elégettem. Ezért jelent meg nekem. Ne mondja ezt el, fiam, senkinek.

— Nem mondom.

— Most menjen, de előbb megáldom magát.

Az utcai járókelők furcsálva nézték a két hóbor-tos embert. A fekete ruhás, gyertyavilágképű aszkéta és a különös, szép ifjú, aki vállig érő haját hordott, előbb hevesen hadonászva, fütyölve, dudolva vitatkoztak, majd az idősebbik a fiatalabbnak a fejére tette mindakét kezét s ez mélyen meghajolt. Tisztára futóbolondoknak látszottak mindaketten. De ők ezzel nem törődtek. Egyik valami ismeretlen, sötét fájdalmat hordott Isten mellett a szívében, a másik egy fehérén tündöklő, csodálatos leányarcot.

És elindultak, egyik erre, másik arra.

XVII.

Liline grófkisasszony a Louvreban járt. S másnap nem győzött rajongani szerelmese előtt: egy vázát látott, amely Orfeuszt ábrázolta.

— Okvetlen látnia kell azt az Orfeuszt. Királyi korona van a halántéka körül, a lepel, amelyet hord, csillagokkal van teleszórva, a szája nyitva. Pengeti a lantot és énekel hozzá. Az egész Orfeusz, úgy ahogy van, maga. De annyira maga, hogy megborzogtam tőle. Mikor ér rá, hogy együtt elmenjünk megnézni? Feltettem magamban, hogy együtt fogjuk látni.

Megbeszélték a napot és az órát. De késő este levél jött a Saint-Cricq-palotából. „Anyám nagyon beteg, most nem tarthatunk órákat, ne jöjjön. Imádkozzék anyámért, aki melegen üdvözli. Örökké változatlanul C. S.“

Mindössze három napig tartott az aggódo várakozás. Naponta kétszer elment a palotába, hogy érdeklődjék a mogorva portásnál a grófné hogyléte

íránt. Baptiste folyton csak ezt felelte: „A grófné állapota változatlanul súlyos.“ Negyedik nap reggel azonban ezt mondta: „A grófné meghalt.“ Ő csak állt a portásfülke mellett a komor és előkelő kapualjban, úgy érezte magát, mintha villám sújtotta volna. Első ösztöne az volt, hogy felrohanjon a lépcsőn és megfogja a zokogó leány kezét. Ha valaha, most mellette kell lennie. De ismeretlen emberek jöttek, bizonyára részvétlátogatók, a kapu elé hintó fordult, a portás arcán látni lehetett, hogy a fiatal zongoratanár most nagyon láb alatt van. Megfordult és lehajtott fejjel kisompolygott az utcára. Mi lesz most? Szerelmének támasza, szilárd reménye, boldog jövőjének jóságos ígérője eltávozott a világból. A leány itt maradt az apával és fiútestvérekkel, akik hozzá teljesen idegenek, alig látta őket egyszer-kétszer, akkor is a fagyos udvariasság legmerevebb formái közt.

Ezekben a napokban minden leckeóráját elmulasztotta. Egész délelőttöket és egész délutánokat egy-egy templomban töltött. S ha jött, vagy ment, mindig a Saint-Cricq-palota felé került. Bár ott nem volt semmi keresnivalója. Tétlenül ödöngött a ház környékén, felpillantott a néma ablakokra. Aztán tovább ment imádkozni.

A temetésre nem ment el. Soká vívódott magában, de aztán nem ment el. Elviselhetetlennek érezte, hogy ott lássa a koporsó mögött a leányt s ne állhasson melléje. Maga elé rajzolta, hogyan jelenik meg a ravatalnál Martignac, a miniszterelnök, hogyan fejezi ki részvétét a család egyes tagjainak, majd jön a király képviselőjében Duras herceg, vagy De Vibraye, vagy De Damas, a csoportos arisztokraták utat nyitnak, Liline grófkisasszony udvari bókkaal köszönti. Csak grófok, márkik és hercegek, húsz, harminc, ötven, csak ő nem állhat oda, ő, aki a halott asszonyhoz mindegyiknél közelebb állott s akinek lelke, élete, világa egy és azonos a ravatal mellett gyászoló leány lelkével, életével, világával.

Tíz napig csak egy-két sornyi híradást kapott. Sebtiben odavetett szavak: „A szívem ott van magánál és vérzik. C.“ Vagy összesen egyetlen szó a finom papíron: „Imádom. C.“ De a tizedik napon a gróf titkárjától kapott levelet: a gróf súlyt helyez arra, hogy a grófnő zenei tanulmányai tovább folytatódjanak, ezért Monsieur szíveskedjék az órákat a holnapi napon a régi rend szerint megkezdeni.

Felment. A megszokott szalonban gyászruhásan lépett elébe a leány. Még kezét sem nyújtott s ő hálás volt érte: inkább fájdalom lett volna az illendőség-előírta futólagos kézfogás, ha már nem tartották egymás kezét erős és bátorító szorítással hosszasan, hosszasan. Mert az anya elárvult helyén egy erősen rizsporozott öreg dáma ült.

— Engedje meg, nagynéném, hogy bemutassam mesteremet, Liszt urat.

Az öreg dáma a gyászos házhoz illő komolysággal bólintott. Nyilván az ő hivatása volt az órákon a kötelező gardedám jelenlétét szolgáltatni. Könyv volt az ölében. Miután lornyettjén megtekintette a zongoramestert, mindjárt visszafordult az olvasmányhoz, jelezvén, hogy neki a fiatalemberhez semmi köze, ő hivatalosan ül itt.

Ők leültek a zongorához. A leány játszani kezdett.

— Ez borzasztó, — súgta a fiatalember, — nem beszélhetünk?

— De igen, nyugodtan. Nagyot hall.

— Szeret?

— Imádom.

— Sokat szenvedett?

— Még most is. Ha maga nem lenne, talán meghaltam volna.

— Mi lesz velünk?

— Bizzunk és imádkozzunk. Szegény mama utolsó órájában is a mi boldogságunkra gondolt. Igen nagy dolog történt.

— Micsoda?

A leány zongorázott tovább. Nem néztek egymásra, halk hangjukat az öreg dáma nem hallhatta.

— Az történt, hogy a mama mindent elmondott a papának.

— Mit mindent?

— Elmondom, szóról-szóra. Ott voltam. Tudtuk, hogy a mamának vége, ő is tudta. A kezét is alig volt már képes mozgatni, de ahhoz még volt ereje, hogy beszéljen. Intett a fiúknak, hogy menjenek ki. A szemejárásából megértettük, hogy csak engem akar maga mellett, meg a papát. Mikor a fiúk kimentek, én megfogtam a kezét. És ő ezt mondta a papának: „Drágám, van hozzád egy utolsó kérésem. Liline és Liszt szeretik egymást. Engedd, hogy boldogok legyenek.” De alig lehetett érteni. A papa azt mondta rá: „Igen, drágám, hogyne, csak most nem szabad beszélned.” A mama lehúnyta a szemét és többet ki sem nyitotta. A fiúk aztán bejöttek és ott álltak. Én végig fogtam a kezét. Körülbelül egy óra múlva meghalt. Alig lehetett észrevenni, mikor halt meg.

A fiatalember suttogó hangja rekedt lett az izgalomtól.

— Szóval a gróf beleegyezett?

— Nem tudom magam tájékozni. Velem erről nem beszélt, az egész dolgot egy szóval sem említette, nem kérdezett semmit. Tegnap elhatároztam, hogy szóvá teszem én. Bementem hozzá és megkértem, hogy a zongoraórákat folytathassam. Csak bólintott rá és mindjárt behivatta a titkárt, és iratott magának. Más nem történt.

— Vagyis most hányadán állunk?

— Nem tudom. Lehet, hogy a papa beleegyezett, csak most még nem akar szólni. De lehet, hogy a mama utolsó kérését nem értette, vagy nem hallotta, csak éppen válaszolt rá valamit. Majd meglátjuk. Az egyetlen, amit tehetünk: várni.

Vártak. A leckeórák rendje az új formában is

kialakult, sőt igen nagy változás történt. A grófkisasszony rávette a nénit, akire az elfoglalt apa a leány dolgainak teljes beosztását rábízta, hogy az órákat tegyék át diner utánra. A palotában hatkor szolgálták fel a dinert, néni és leány külön ettek, félhétkor már kezdődhetett az óra. A néni ebbe azonnal belement, mindegy volt neki. De nekik nem volt mindegy. Francinak este nem voltak órái, szabadon maradhatott akármeddig. Így aztán zenéltek félhétől félnyolcig, de utána beszélgettek kilencig is. A fiatalember minden áldott nap félhétkor megjelent a palotában. S már az új rend harmadik napján az történt, hogy a néni nyolc óra felé elszundított a karosszékekben. Falun élt eddig s megszokta, hogy reggel négykor ébred. Ilyenkor már legyőzhetetlenül álmos volt.

— Miért nem fekszik le, — kiáltotta fülébe a grófkisasszony, — miért gyötri magát itt a karosszékekben? Liszt még egy negyedórát marad s akkor megyek én is lefeküdni.

A néni habozott. De a fiatalembert nagyon megszerette és a korai lefekvést meg éppen imádta.

— Nem tudom, mit szólna atyád . . .

— A papát bízza rám. Csak feküdjék le nyugodtan.

Végre is az álom vágya győzött az öreg dáma habozásán. Elment. Ketten maradtak. Beszélgettek kilenc óráig. S ez így ment ezentúl minden este. Almodni sem tudtak volna szebb és boldogabb estét. A néni a zongoraórák elején ott ült egy kissé tessék-lássék, aztán szedte könyvét, lornyettjét, tubákos szelencéjét, rózsafüzérét és nesztelenül eltűnt.

Hosszú, hosszú hetek kimondhatatlan boldogsága következett. A meghitt esti órákban úgy tárták ki egymásnak lelkök legtitkosabb bensejét, mintha a tökéletes lelki meztelenség valami sóvár vágya hajtáná őket. Elmondták egymásnak tizenhétéves életük eddigi folyásának az emlékezetben felkutatható

minden egyes részletét. Lassanként annyira ismerték egymást, hogy olykor mindketten meglepődtek: ha az egyik elmondott valamit, a másik azonnal helyeket, adatokat, neveket tett hozzá, amelyeket már kívülről tudott. S mindakettő szerelme nőttön-nőtt. Mindennap azt hitték, hogy elérkeztek odaadó rajongásuk tökéletes csúcsára, másnap mégis érezték, hogy még jobban szeretik egymást.

A fiatalember szenvedélyes szorgalommal művelte magát. Zenében ő vezette a leányt, de olvasmányok dolgában az vezette őt. Tervszerű sorrendben olvashatott vele történelmet, művészettörténetet és szépirodalmat. Mindennap hosszan megvitatták az olvasottakat.

— El vagyok bűvölve magától, Franci, — mondta néha a leány, — olyan eszes és fogékony, hogy nem győzöm bámulni. Elég egy könyvet átfutnia, már rögtön látja a lényegét és többet tud belőle, mint amennyire engem őt nevelő és nevelőnő tanított. Maga nem értheti meg, hogy micsoda boldogság egy leány számára, ha felnézhet arra, akit szeret.

A fiatalember gondolatain homályos kép cikázott végig: arisztokraták előtt alázatosan hajlongó apja. Felsajgott benne, amit olyankor megszégyenített büszkeségében szenvedett és most diadalmasan ujjongott benne az elégtétel: a francia grófi miniszter egyetlen leánya, szemefénye, a hófehér tündérkisasszony hódolattal néz fel rá, a doborjáni számtartó fiára. És forró hálát érzett a leány iránt, akitől ezt a balzsamot kapta érzékeny büszkeségű lelkének legtitkosabb és legsajgóbb fájdalmára.

És a szerelemről beszéltek, a világról, Istenről, a lélekről. Mint két komolykodó angyal a legszebbet, a legnagyobbat, a legtisztábbat keresték mindenben. Csak ujjaik érintették meg olykor egymást. A fiatalemberben néha édes és forró sóvárgás támadt, hogy arca odaérjen, ha csak annyira is, mint a lehelet, a leány arcához, de ha ránézett a légies

leányra, aki rajongó beszélgetéseikben még jobban átszellemült és szinte testetlenné vált, azonnal mélyen megbánta vágyát és elhatározta, hogy még a gondolatot is meg fogja gyónni.

Már annyira ismerték egymást és annyira egyek voltak, hogy néha csak egymásra kellett pillantaniok.

— Én is azt gondoltam most, — mondta mosolyogva a leány, — amit maga gondolt.

És meg sem mondták, mire gondoltak, annyira bizonyos volt, hogy egymás eszével eszmélnek és egymás szívével éreznek. Mégsem tudtak eleget beszélni soha. Együtt töltött óráik kezdtek kitolódni. Már tízig maradt a leánynál, már féltizenegyig. Megtörtént, hogy anyját, aki rendesen meg szokta várni, már nem találta ébren: Liszt-nét elnyomta a sokat futkosó és folyton matató háziasszonyok esti fáradtsága: lefeküdt. A fiú látta, hogy az ajtó felső vonala nem világos. Már pedig saját szobájába csak anyjáén keresztül juthatott. Nagyon elszégyelte magát, hogy most megzavarja álmában azt, aki érte dolgozik egész nap. Gyengédségében fogta magát, leakasztott minden felsőruhát, amit a fogason talált, letette az előszobában anyja küszöbére és boldogan imádkozva ott aludt el. Másnap reggel nagyokat nevetett, mikor anyja nem győzte korholni, hogy túlzásba viszi a gyermeki figyelmet és összetöri magát a kemény padlón.

Egyszer tizenegy óráig maradt szerelménél. Chateaubriand katolicizmusáról vitatkoztak és úgy belemerültek, hogy nem figyelték az órát. Lent a kapualjban már sötét volt a portás páholya. Kénytelen volt Baptisteot felzörgetni. A portás nagysokára kászolódott elő lompos alsóruhában, szuszogva hozta a gyertyát félkezeiben, másikban a kapukulcsot. Látszott rajta, hogy nagyon mérges, amiért álmából felzavarták. A fiatalember jóéjszákát kívánt neki. De Baptiste nem válaszolt rá. Egy

pillanatig még nyitva tartotta a kaput, mintha várt volna valamit, aztán úgy becsapta, hogy csak úgy döngött. Franci vállat vonva indult neki a nyári éjszakának. Boldogságában súlytalannak érezte magát, lebegve haladt a sötét utcákon.

Másnap gondosabban vigyázták az órát. Tizkor búcsúztak. S pár napig nem is maradtak fent tovább tiznél. De egy este arról kezdtek beszélgetni, hogy melyiköknek mi a legrégebbi emléke. A gróf-kisasszony arra emlékezett, hogy mikor még nem volt egészen négyéves, egy napon izgatott lótás-futás támadt a palotában, mert a száműzött Napoleon váratlanul visszatért Párisba, őt őrizetlenül hagyták és magára rántott egy nagy virágos vázát. Franci is elmélyedve kutatott emlékei közt és elkezdte mesélni a cigányokat. A zongorához is leült és hosszú zenei magyarázattal igyekezett fogalmat adni a leánynak arról, hogy az ő hazájában, Magyarországon, mit jelentenek a cigányok. Volt egy szerzeménye is, amelyet a gyermekkorában hallott magyar nótafoszlányokra épített, azt eljátszotta háromszor is, magyarázta a sajtóságos hanglétrát, a harmonizálás különös színeit és főként a rapszódikus, zabolátlan ritmust. A lány imádatos nézéssel hallgatta. Ő pedig csak játszott és beszélt. Annyit beszélt, hogy a végén alaposan belefáradt. Ekkor az órára pillantott és rémülten ugrott fel: — Szent Isten, féltizenkettő elmúlt!

Sebbel-lobbal búcsúzott. A kapualjban megint hosszasan kellett zörgetnie. Baptiste ezúttal igen sokáig váratott magára. Látszott, hogy szándékosan. Mikor végre előjött, leplezetlen méreggel morgott valamit, amit nem lehetett megérteni. Franci kínoisan érezte magát. Érzékeny volt arra, hogy éppen ennek a háznak szolgája nem tiszteli eléggé. A portás még kapunyitás közben is folyton dohogott. És kinyitván a kaput, megint várt. A fiatalembernek elfogyott a türelme.

— Akar valamit mondani? — szólt rá éles hangon.

A portás nem válaszolt. Sötét gyűlölet ült az arcán, amelyet megvilágított a lobogó gyertya. Bevágta a kaput hatalmasan, s még kihallatszott, amint odabent szitkozódik, de most már hangosan.

A székenben maradt távozó ott állt a kapun kívül tehetetlenül. Forrt benne az indulat. Szeretett volna dörömbölni a kapun, hogy a szemtelen ember visszajöjjön. De észbe kapott, hogy nem tanácsos éjszakai botrányt csinálni. Sarkon fordult és elindult a Faubourg Saint-Germain szigorúan sötétlő palotái között. Holnap majd megmondja a magáét annak a fickónak.

De másnapra hirtelen felindulása elpárolgott. Elhatározta, hogy mikor elhalad a portásfülke mellett, oda sem fog nézni. Csakhogy oda kellett néznie. Baptiste kilépett a fülkéből és elébe állott:

— A gróf úr kéreti, szíveskedjék egyenesen az ő dolgozószobájába menni. Itthon van.

Meglepetve vágott a lépcsőnek. Hirtelen rajzó gondolatai közt felötlött a lehetőség: talán itt az alkalom, hogy megkérhesse szerelmese kezét. Nem lehetetlen, hogy Liline és apja közt valami döntő beszélgetés zajlott le. És minden jel arra mutat, hogy kedvező választ remélhet.

A gróf a dolgozószoba közepén állva fogadta. Kurtán biccentett köszöntésére, nem adott kezet és nem ültette le.

— Tudomásomra jutott, hogy maga a késő éjszakai órákig szokott a leányom társaságában tartózkodni. Igaz ez?

— Igaz.

— És maga ezt megengedhetőnek tartotta?

— Ha a formák ellen vétettem, tisztelettel bocsánatot kérek. De előbb-utóbb úgyis meg kell mondanom, hogy a grófnő és én szeretjük egymást. És ha...

— A leánnyommal már beszéltem. Vele már közöltem, hogy erről a képtelenségről le kell tennie. Közlöm magával is.

— De bocsánat, miért képtelenség?

— Nem értem, hogy ezt kérdezheti. Maga igen kitűnő zongoraművész, de már engedjen meg, az én leánnyom igazán nem arravaló, hogy egy művész-félére, vagy ilyesmire gondolhasson. Az én leánnyom rangjához és vagyonához illően fog férjhez menni. Maga is majd talál magának egy... különben ehhez semmi közöm. Az órákat ezennel beszüntetem.

A fiatalember elsápadt. Nehezen hebegve ke-reste a szavakat.

— De... bocsánat... a boldogult grófné... ő a halálos ágyán... az ő utolsó kívánsága...

— Igen, ezt a leánnyomtól is hallottam. Lehet, hogy boldogult feleségem mondott ilyesmit, de nem tulajdonítottam neki semmi fontosságot. Ő erősen lázas volt, nem igen tudhatta szegény, miket beszél. De különben is a házban...

Félbeszakította önmagát, mert a fiatalember halásápadt arcán két könnyesepp gördült lefelé.

— Sajnálom, hogy egy képtelen gondolatba eny-nyre beleringatta magát. Talán én is hibás vagyok, gondolhattam volna arra, hogy ebben a korban egy leánny mellé vigyázatlanság magát odatenni. De én nagyon el vagyok foglalva. Egyszerűen ha jár magá-nak valami, azt majd elküldetem, a leánnyomat többé nem láthatja.

— Soha többé? — tört ki fuldokolva az ifjú kérdése.

— Természetesen soha többé, hogyan képzelte ezt? Sajnálom, ha keményen kell beszélnem, de ebbe a házba maga többé nem jöhet. Kár is próbálkoznia, a portás tudja a kötelességét.

A keserű és kétségbeesett bánat azonnal szikrázó dühvé változott.

— Ön szölt a portásnak?

— Természetesen.

— Ez fölösleges volt, uram. Elég lett volna nekem szólnia, nem kellett engem egy szolga előtt így megalázni. A leányához semmiféle módon nem fogok közeledni, még ha belehalok, sem. Efelől nyugodt lehet. Én előkelő ember vagyok és állom a szavamat. Ön azonban most arra kényszerít engem, hogy odalént elmenjek annak a szolgának a vigyorgása előtt. Ön, uram, nem előkelő ember!

Azzal hevesen megfordult és könnyben úszó arcával kirobogott. Térdei idegesen remegtek. De a kielégülés helyett, hogy gögösen odavágta a magáét ennek az embernek, tehetetlen, mardosó düh vonaglott benne. Mert magával vitte Saint-Cricq gróf utolsó pillantását. Az egy sziklaszilárd nyugalma és megtámadhatatlan ember gúnyos és közömbös pillantása volt. A grófé, a miniszteré, a francia pairé, akit egy izgága muzsikus nem sérthet meg. Az eső sem sértheti meg, amely rácseppen a kabátjára. Minden hiába, ezeké a túlerő.

És még el kellett mennie a portás előtt. Csikorgó fogát összeharapta, rohanva ugrott le a lépcsőfokokon és magában mondogatta: csak ezen az egy-két pillanaton essék túl. A páholy mellett elfordította a fejét. Rohant, arcán ömlöttek a könnyek. De ha nem látta is, tudta, hogy az az ember győztes kárörömmel vigyorog utána.

Még az utcán is rohant. Kemény haraggal határozta el, hogy nem néz vissza az ablakokra. Csak akkor lassította rohanását, mikor befordult a mellékutcába. De akkor megint elkezdett sietni, hogy minél hamarabb templomot találjon. Gyorsan átgondolta, hol a legközelebbi templom. Csak nem gondolkozni, míg odaér, csak visszafojtani erőszakkal a bánat, a megaláztatás gondolatait. Mihelyt templomba ér, ott már könnyebb lesz.

A járókelők utána fordultak, nem gondolt vele. Sietett könnyezve és zihálva, hosszú haja lobogott

utána. Végre berohanhatott egy templomba. És mint az üldözők elől menekülő vad, amelynek sikerült barlangját elérni, megkönnyebbülten vetette magát térdre az első mellékoltár rácsánál. A rácsra tette két karját, arra a fejét és hangtalanul, de görcsösen rángatódzó vállal elkezdett zokogni:

— Uram, — mondta fájdalmas szemrehányással, — minden elveszett. Hát te nem szeretsz engem? Én azt hittem, hogy szeretsz...

XVIII.

„*Liszt halála.* Az ifjú Liszt Párisban meghalt. Olyan korban, melyben más gyermekek még alig gondolnak az iskolára, ő már meghódította sikereivel a közönséget. Kilenc éves korában, mikor más gyermekek még csak dadognak, ő a mesterek meghökkenésére tudott már a zongorán improvizálni, de csak „le petit Litz“ volt a neve; így akarta a közönség összekötni azzal a bájos gyerekességgel, amelyből immár nem tudott kilépni. Mikor először improvizált az Operában, körül kellett a páholyokban látogatnia, hogy a hölgyek dédelgethessék. Naiv s a művész korához mért csodálatukban úgy gondolták, hogy akkor ajándékozzák meg kedvére, ha csókokkal és égetett mandulával halmozzák el. S mialatt félkézzel cukorkát kínáltak neki, félkézzel szőke selyemhajában turkáltak. Ez a rendkívüli fiúcska azoknak a csodagyerekeknek sorába csatlakozik, akik csak azért jelennek meg a földön, hogy mindjárt eltűnjenek, mint azok az üvegházi növények, amelyek belepusztúlnak egy-két pompás gyümölcsük megteremtésébe. Mozart is, aki Liszthez hasonlóan kora érettségével döbrentett meg, harmincegy éves korában meghalt, de rövid életét annyi szenvedéssel és bánattal fizette

meg, hogy jótétemény volt neki a korai halál. Ha a tehetséget fenyegető veszedelmekre, a lángelmét környező, folyton üldöző és utolsó léptéig kísérő borzalmakra gondolunk, ha nem feledjük, hogy minden sikernek irigye van és minden siker megszégyenítvén a középszert, kihívja az intrikákat, talán úgy véljük, hogy jobb volt ennek a virágnak elhervadni, mint megvárnia azokat a viharokat, amelyek később rárohantak és szét tépték volna. Kora védőpajzs volt, mely elhárította a támadásokat. Eddig csak csodálói voltak. „Gyerek még“, mondták sikereinél s az irigység megadta magát a türelemnek. De ha öregebb lett volna s az őt éltető isteni szikra jobban kifejlődött volna, akkor a bírálókat megkereste volna hibáit, ócsárolta volna érdemeit és talán elkeserítette volna egész életét. Meg kellett volna ismernie a hatalom szeszélyeit, az erőszak igazságtalanságait, haszontalan és gyűlölködő szenvedélyek nyers támadása nyomta volna el, ahelyett, hogy a szemfedő alatt újra kezdje a gyermek álmait, talán vágyódva is rá, hogy a tegnapi álmat folytatva szunnyadjon el. A gyászszet fájdalmas. Nem az apára, aki egy évvel megelőzte fiát, hanem családjára, melynek nevét elkezdte nagy hírre vinni. Fájdalmas ránk is, akik számára kétségkívül megnyitotta volna a zenei gyönyörűségek új forrását. Mi is gyászoljuk s családjához csatlakozva megsíratjuk korai halálát.“

Ez a közlemény az Étoileban jelent meg. Egész Páris olvasta, az egész világ olvasta, hogy az ifjú Liszt Ferenc meghalt. Olvasta ő maga is. Betegágyban. Mióta a Saint-Cricq-házban megtörtént vele a botrány, idegeinek egyensúlya megbomlott. Abba hagyta minden óráját és nem törődött vele, hogy anyja kénytelen a megtakarított pénzecskéhez nyúlni. Nem törődött semmivel, napokon át szótlanul feküdt

az ágyban, nem olvasta könyveit, nem csinált egyebet, csak imádkozott. Olykor felkelt és átvánszorgott kedvenc templomába, hogy Urhan orgonáját hallhassa. Egy régebbi megállapodás folytán szerepelnie kellett egy hangversenyen: Beethoven Esz-dur koncertjét játszotta. Le sem pillantott a hallgatóságra; tudta, hogy az egyetlen, akire pillantana, nem lehet ott. Végigjátszotta a számot, mintha csupa ellenség közepette ülne, a tapsokra mindössze megbiccentette fejét, aztán otthagya a dobogót. Ment egyenesen haza.

Egy másik hangversenyen is kellett volna játszania, ahová a királyi család tagjai is készültek. A rikító sárga falragaszok ott voltak minden utcáson. De két nappal a hangverseny előtt erős lázat érzett. Orvost kellett hivatnia. Az orvos megvizsgálta és azonnal kész volt a diagnózissal:

— Hiszen önnek vörhenye van.

— Holnapután játszanom kell.

— Az lehet, de az életével. A szervezete annyira leromlott, hogy ha nem vigyáz magára, nem állok jól semmiről.

— Semmiesetre sem szabad felkelnem?

— Én csak annyit mondok, hogy belehalhat.

— Hálistennek. Gyűlöltem ezt a hangversenyt, most megszabadulok tőle.

Mosolyogva fogadta a betegséget. Torz módon örömét találta a szenvedésben, szerette a láz felelőtlen kábulatát, kárörvendő önkínzással próbálgatta, mennyire fáj a torka nyelés közben. És imádkozott. Kezében ott volt a rózsafüzér a takaró felett; anyja, ha benézett hozzá, többnyire úgy találta, hogy behunyott szemmel fekszik, hosszú haja ziláltan övezi elvékonyodott arcát, ajkai hangtalanul motyogják az imádságot. Látogatót nem fogadhatott, csak az orvos jött el hozzá. Egy napon, ismeretlen forrásból az az ujság terjedt el Párisban, hogy meghalt. Az Étoile meg is írta, a többi laphoz még nem jutott el

a vakhír. De ebben az egyben elolvashatta saját búcsúztatását.

— Sokáig fogsz élni, — mondta anyja örvendezve, — akinek holt hírét költik, az mindig hosszú életet él.

A beteg vállat vont.

— Azt hiszi, anyám, hogy ez nekem vigasztalás? Ebben a cikkben elolvashatja, hogy mi vár rám. Ócsárolni fognak, gyűlölni fognak, elnyomnak, támadnak. Ezért marad meg az életem, amely úgyminden értelmét elvesztette?

— Fiam, ne vétkezzél a jó Isten ellen...

— Igaza van, ez bűnös gondolat volt. Csak már legalább templomba mehetnék...

Az anya nem szólt semmit. De ahogy kiment az ajtón, arcán látszott, hogy nehéz aggodalom gyötri fiáért. Nagyon vallásos asszony volt maga is, nem mult el nap, hogy ne lapozott volna kedvenc könyvében, amelynek címlapja a „Stunden der Andacht“ címet mutatta volna, ha már rég le nem szakadt volna, mert ez a Zschokke-könyv már Doborján óta szolgálta. De ha szeretett is imádkozni, fia mértéktelen jámborsága és templomjárása megijesztette. Általában egész viselkedése. Erről a fiúról olykor azt lehetett hinni, hogy nem tökéletes.

Mikor felépült a vörhenyből, első dolga volt átmenni a kis templomba. Ott imádkozott három és félóra hosszat. Annyira beleélte magát vallásának gondolatkörébe és kifejezéseibe, hogy elvesztett szerelmét is vallásos áldozattá dolgozta fel lelkében. Átszellemült látomásként látta önmagát, amint a hófehér leányt két karján magasra emelve ajánlja fel az Úrnak. Homályosan keveredett össze benne Ábrahám áldozata az örökre elveszett szerelemmel és a lépcsőre boruló hosszú imái alatt fájdalma lassanként a bánat gyönyörű színjátékává változott: mindennap újra meg újra átélte a tömjén imádott illatában, a színes ablakok tarka hangulatában, az

orgona bűvös bűgása közben a szenvedés véres gyönyörének misztériumát.

A zongora csak ahhoz a külső világhoz tartozott, amelyet rajongó lelkesége csak kénytelen köntös gyanánt hordott magán. Alig telt érdeklődéséből új zenei benyomásokra. Auber egy új darabjában dallamos kis tyrolienne fordult elő, az megtetszett neki, szórakozott játékból inkább, mintsem komoly muzsikálásból elvariálgatta, de csak anyja hosszas kérlelésére írta le a kialakult fantáziát. Egyszer pedig egy Lenz nevű orosz látogatta meg. Ez nem volt hivatásos muzsikus, jogásznak jött Párisba az egyetemre, de szenvedélyesen szerette a zongorát. Mindenáron személyesen akarta ismerni a világ legjobb zongorajátékosát. Szerencsés órában jött: a világ legjobb zongorajátékosa éppen nem volt templomban, hanem diványán heverészett és pipázott, körötte három zongorája. Mert az apja halálakor eladott Erad-zongora helyett vett egy kurta zongorát, az öreg Erard meglepte egy ujjal, azonkívül egy másik zongoragyár, a Pleyel-féle, szintén megajándékozta egy gondosan gyártott zongorával. A három zongora közt alig lehetett mozogni az egyéb bútorokkal is zsúfolt szobában, s alig lehetett látni a sűrű pipafüsttől. Az orosz bemutatkozott, udvarias bókokkal halmozta el a művészt, majd megkérte, hogy tudománya bemutatásául hadd játsszék el valamit, például Kalkbrenner balkézszonátáját.

— Nem, — szólt váratlan hevességgel az eddig szótlán fiatalember, — az nem művészet. Azt a szonátát sohasem hallgattam meg és nem is akarom ismerni. Hozzám nem juthat el semmi, csak ami szent és tiszta.

Az orosz joghallgató meghökkenve bámult rá. Aztán bátortalanná lett hangon megkérdezte a vendéglátót, szabad-e Webert játszania. Ő némán bólintott rá. Webert alig ismerte, néhány számát a jó

Frau Kozeluch játszott valaha Bécsben, azokra alig emlékezett.

— Akkor eljátszom a Felhívást keringőre.

Elkezdett játszani. Az első hangoknál meghök-kent: a billentyűk roppant keményen jártak, még a pianót is kemény erővel kellett leütni. Az ifjú mes-ter az ilyen zongorát szerette otthon, hogy szakadat-lanul erőssé edzhesse ujjait. Lenz tehát meghök-kent, de nem szólt semmit, játszott tovább. Franci béke-tűró hangulatban hevert a diványon, amelyről fel-sem kelt mindeddig. De már az első ütemek után felült.

— Várjon csak, kérem. Hogy van ez, mi ez?

— Ez egy párbeszéd, — magyarázta készséggel az orosz, — a táncos felkéri a hölgyet, a hölgy vá-laszol, beszélgetnek. Aztán elmennek táncolni. A vé-gén megint párbeszéd lesz, szíveskedjék csak végig-hallgatni.

Az orosz játszott. Jó zongorajátékos volt, erős, lendületes, bár dinamikában és a tempók erőszakos-ságában kissé barbár. De a szerzemény ötletessége és kecses bája megragadta a hallgatót.

— Kérem, játssza el még kétszer egymásután.

A vendég szót fogadott. Akkor ő felállott a di-ványról és leült a Pleyelhez. Elkezdte játszani, amit háromszor hallott. A jogász megdöbbsent. Babonás ámulattal nézte az emlékezőtehetségnek és a boszor-kányos játéknak ezt a kettős csodáját. A művész néha megakadt. Ilyenkor ő kisegítette az Erard-zongorán. Amaz bólíntott és folyékonyan folytatta tovább. A harmóniára mindenütt pontosan emléke-zett, memóriája főként a zárótételben mutatkozott ijesztő varázslatnak.

— Nagyon elmés, — mondta könnyedén, mikor felkelt, — ezt nagyon szeretem. A párbeszédes forma elragadó. Ezentúl jobban fogok figyelni erre a We-berre. Mit tud még tőle?

Az tudott még egyebet is. Jósoká muzsikáltak

együtt. Mikor a vendég elment, ő felírta cédulára, hogy „Karl Maria Weber“ és megkérte anyját, hogy másnap, ha vásárolni megy, ettől a zeneszerzőtől minden megkapható szerzeményt vásároljon össze a zeneműkereskedésben. Aztán visszafeküdt a díványra. Arról a Weberről kezdett tűnődni, akit most ismert meg és holnap még közelebbről meg fog nézni. Igen finom, elmés, dallamos szerző. Az a keringő kitűnő. Látni a táncosa karján ringó leányt, akinek nyúlánk alakja van, édeskék szeme és hófehér homloka. A zenei tűnődés keretéből tündökölve lépett elő a fájdalmas emlék. Weber nem volt többé sehol. Csak az örökre elvesztett szerelem töltötte meg újra az egész létező világot.

A misztikus tépelődések tétlenségébe azonban lassanként kezdett beleszólni a hétköznapi gondja. A félrerakott pénzecske rohamosan fogyott. Megint neki kellett látni a zongoraóráknak. Az abbahagyott leckék újra kezdődtek. A legtöbb régi tanítvány örömmel fogadta a hírt, hogy újra tőle kaphat órákat. Újak is akadtak az elmaradt régiak helyébe és pedig az eddiginél magasabb áron. Húsz frank óradíjért annyi növendéket kapott, ahányat akart. De a növendékek egészen más mestert kaptak, mint akivel azelőtt dolguk volt. Ez az új Liszt hallgató, sohasem mosolygó fiatalember lett, aki semmi másról nem beszélt, csak a zenéről. Pillantása révedező volt, beszéde halk. S ha olykor mégis tett valami megjegyzést a muzsikán kívül eső dolgokról is, megütődve kapta fel a fejét, aki hallotta: a hajdani szeráfi derű helyett vitriolos keserűség fanyarlott a fiatalember odavetett szavaiban, a világ minden dolgainak gögös és haragos megvetése.

Társaságba nem járt. Néha elnézett Erardékhoz, ez volt minden. Urhan volt egyetlen barátja. Azzal gyakran volt együtt. Ez volt az egyetlen ember, akinek rejtelmes és csodakereső miszticizmusa nem zavarta az ő tömjénillattá és orgonabúgássá vált fen-

költ fájdalmát. Urhan minden éjszaka látomásokat látott, égi alakok ki-be jártak szobája magányában és csodálatos zenéket zengtek. Ő ezeket másnap lejegyezte, megformálta és „Auditions“ címmel sorozatba gyűjtögette. Valamennyit eljátszotta fiatal barátjának, aki nemcsak a rajongót szerette, hanem a tehetséges muzsikust is megbecsülte benne. Sokat beszélgettek is, főként a bűn és tisztaság metafizikai magasságokba lendült kérdéseiről. Urhan bámulatos erővel tudott ragaszkodni szinte eszelős elveihez: az opera zenekarában ülvén estéről-estére sohasem emelte fel szemét a színpadra, nehogy gondolatain szeplő essék, sőt ha balettet játszottak, úgy fordult, hogy csak a karmestert láthatta.

Ez volt a paradicsomából kiűzött szerelmes egyetlen társasága. A Saint-Cricq-palotában töltött esték idején minden más házzal való érintkezése abbamaradt s most a régi barátságokat nem újította fel. Csupa arisztokrata házhoz járt azelőtt s ezekről most valami zagyva vonakodás tartotta vissza. Hogy mit érez az arisztokrata nevek hallatára, arról nem tudott pontosan számot adni magának. Ellentétes ösztönök morzsolták egymást lelke mélyén. Volt olyan ösztöne, hogy ő veleszületett előkelőségöncé fogva csak a legelőkelőbbek közé való, azoknak szellemi színvonalá, modora, pompája, büszkesége számít az ő igazi otthonának. Viszont volt ösztöne, hogy ami herceg, gróf, márkí és báró van Párisban, azokat mind összegyűjtse egy csomóba és valami példátlanul nyers kegyetlenséggel megalázza őket. Az ösztönök e zűrzavarában nem tudott rendet csinálni, eltévedt a saját lelkében. Kikerülte a vívódásokat inkább és a templomba menekült.

Mikor a meghívások idénye megint elérkezett, nem is nagyon hívták. Szórványosan jelentkeztek a régi paloták címeres papirosai, amelyeket még gyerekkorából olyan jól ismert: a griffek, pajzsok, sasok és sisakok címerfiguráiról pontosan tudta, melyik

család kék vérét hirdetik. Nem ment el sehova, csak az osztrák követség két estélyén vett részt. A monarchia nagykövete, Apponyi Antal gróf, aki nemrég jött Párisba Ferenc császár képviselőjében, jóságos és figyelmes volt hozzá, a grófné nagyon szerette a muzsikát és a világhírű magyar fiatalembert kitüntető figyelemben részesítette. Apponyi gróf a legszigorúbb legitimizmus álláspontját hozta Párisba császársja nevében. Egész Páris izgatott lett, mikor a nagykövetség első estélyén a gróf nem újdonsült rangjukkal szólította meg a Napoleon-kreálta hercegeket, hanem régi nevükön. Annak az öreg katonának például, aki néhai Napoleon jóvoltából a Dalmácia hercege pompás címét viselte, ezt mondotta:

— Hogy van, Soult tábornok?

Igy tett a többiekkel is. Az ifjú magyarnak ez tetszett. Senkinek nem is tetszhetett annyira, mint neki, ha szülőföldje ilyen gögösen előkelőnek mutatkozott s ugyanakkor egy herceget megaláztak. Mikor az első meghívót megkapta, kihallgatásra jelentkezett a grófnál. A gróf bevitte feleségéhez, aki elragadó kedvességgel fogadta és a zongorához ültette. Sok közös ismerőst találtak, Franci úgy jött el a palotából, mintha láthatatlan kéz enyhítő érintést húzott volna el még mindig állatian fájó sebei felett.

Az első estélyen társtalanul ödöngött a pazar termekben. A tábornokok és főpapok egyenruhái, az előkelőségek frakkjai, elvétele egy-egy térdharisnya, a hölgyek villogó ékszerei olyan pompás képet adtak, amelyben egy ideig szórakozottan botorkált, mintha egy megelevenedett képeskönyv lapjai közt járkált volna. De mindúntalan akadt egy-egy arisztokrata hölgy, aki megismerte és megszólította. Megriadva felelt nekik és ahogy szerét tehetette, befejezte a beszélgetést, mert rettegett attól a gondolattól, hogy akivel beszél, az pontosan tudja a grófi palotából való kidobatasának történetét. Úgy szenvedett, hogy elhatározta: ide többet nem jön.

De el kellett jönnie. A grófné a második, jóval kisebb estély előtt magához kérte. Azt a tervet főzte ki magában, hogy a párisiaknak ízelítőt ad a magyar nótából. Fiának, a kis Rudi grófnak, egy Fekete nevű, jóképű magyar jurátus volt a nevelője, s ez a jurátus nagy ismerője és művelője volt a magyar nótának. Őt is bevonták a megbeszélésbe. Franci a rendezésben nem vállalt szerepet, ez időtájt megint betegeskedett és többet feküdt, mint nem. Azt azonban elvállalta, hogy azt a szerzeményét, amely magyar nóták ötleteire épült, el fogja játszani.

Gyönyörűen sikerült az estély. Fekete jurátus énekelt néhány nótát magyar szöveggel. A műsor tanúsága szerint ezek a Magyarországon fekvő Veszprém vidékéről gyűjtött paraszti dalok voltak. Viharos tapsot kaptak s a tapsot a meglepettek ámuló moraja követte. Aztán az ifjú Liszt zongorázott, nagy sikere volt neki is. Végül hat előkelő pár, javarészt Párisban tartózkodó magyar mágnás, magyar táncokat mutatott be eredeti zenére. Az elragadtatás nem ismert mértéket.

Franci úgy érezte, hogy ezen az estén élet költözött beléje. A magyar muzsika megint pezsgő izgalommal töltötte el, mint mindig, valahányszor hallotta. A furcsa hanglétra, a forma szertelen különösége, a tánc dörgő ritmusának hallatlan ereje Doborjánt s a cigányokat idézte lelkébe, megint felbuggyant benne az a forró érzés, hogy szülőföldje van, amelyhez ősi kötelékekkel hozzátartozik.

A grófné a műsor utáni illatos, duruzsoló forgatagban időt talált rá, hogy megszólítsa és köszönetet mondjon a szereplésért. Mindjárt meg is kérdezte, hogy mivel tartozik.

— Én vagyok adós a műélvezetért, — felelte ő gálánsan, — amit az én szerény szereplésemre szánt grófné, azt tisztelettel felajánlom a grófné által választandó jótékony célra. A hazámon nem illenék hasznot húznom.

A grófné meglepetten nézett rá. Szótlanul kezét nyújtott. Elismerésül is, búcsúzásul is. De aztán visszafordult, hogy még egy-két német szót vessen oda az általános francia moraj közepette:

— Mit is akarok mondani: említettem, hogy jövő kedden egy kis zenedélután akartok rendezni. Ez, sajnos, elmarad. A meghívandók többnyire az esküvőn lesznek elfoglalva.

— Milyen esküvőn?

— Nem hallotta? A kis Saint-Cricq-leány megy feleségül D'Artigaux grófhoz. Majd az újabb határról értesítem.

Azzal elment. És otthagyta a vendégek tündöklő forgatagában a taglóval fejbeütött fiatalembert. Ez egy darabig mozdulatlanul állt a helyén és zavarában hülyén mosolygott. Szája rángatódzott, ujjai reszkettek. Aztán érezte, hogy ha el nem indul, térdei összerogynak alatta. A ruhatárban megkereste felsőruháját. Kint vigasztalanul esett az eső. De ő nem vette észre. A sűrűn szitáló esőben ment haza gyalog s az úton azt érezte, hogy nem tud gondolni semmit, mert megállt az esze. Akkor volt a csapás, hogy mindjárt nem tudott ráeszmélni.

De otthon az ágyban lassan sírni, majd dühöngve zokogni kezdett. Anyja ijedten kelt ki az ágyból. Faggatta fiát, de az csak fuldoklott az ágyban, nem tudott válaszolni. Így ment ez másfél óráig. Akkor Lisztné asszony felöltözött, hogy orvost hozzon. De fia töredezett szavakkal, egész testében meg-megrázkódva megkérte, hogy ne, majd le fog csillapodni: Hajnal felé annyira jutott, hogy beszélhetett.

— Liline grófnő kedden férjhezmegy. D'Artigaux gróf veszi el. Tudom, ki az. Egy falusi birtokos, gazdag ember. Öreg.

Megint zokogni kezdett. Anyja ott ült az ágy szélén és fogta a kezét.

— Mama, én nem tehetek mást, én pap leszek.

— Nem! — kiáltott fel az anya ijedten.

— Muszáj, lássa be, hogy muszáj. Ebben a világban én nem tudok élni. Én ebbe belehalok. Azt akarja, hogy inkább meghaljak? Magát eltartom leckékkel. És egyházi zenét fogok írni. Nem bírom, nem bírom.

— Drága kisfiam, ki fogod bírni. Az ilyet kibírja az ember. Majd találsz mást és...

— Soha, soha! Ezt ne is mondja! Soha senki, csak ő! Mondja, hogy beleegyezik, mama. Majd meglátja, milyen jó lesz, maga azért mellettem marad... Így nem bírom... És én már régen szerzetes akarok lenni...

— Nem, drágám, nagyon kérlek, tégy le erről a gondolatról. Tudod te így is szeretni a jó Istent. Úgy-e nem teszed? Mondd, hogy nem teszed.

Így vitáztak sokáig. Az anya az ölébe húzta a hosszúhajú, könnyektől nedves, dagadt szemhéjú szőke fejet. Cirógatta, dédelgette, mint valaha régen. Már kezdett szürkülni a téli reggel, ők még mindig beszélgettek. Holtfáradtan mindketten, csak hosszú szünetekkel mondtak egy-egy mondatot.

— Hát megígéred, hogy nem teszed, úgy-e? Franci, mondd, hogy nem. Az én kedvemért. Nem ígéred meg?

A fiú nem felelhetett. Anyja ölében elnyomta az álmot.

XIX.

Un instinct secret me tourmente...

„Valami titkos ösztön nyugtalanít.” Ez a mondat soha nem ment ki a fejéből. A Chateaubriand könyvében olvasta, René mondta ott, hogy nyugtalanító vágyat érez, de hogy mire vágyik, azt nem tudja megmondani. Ő magára ismert Renében, ez a könyv lett most kedvenc könyve. René is úgy járt a világban, mint ő: páncéltalan lélekkel, amelyen minden külső érintés az eleven húst sérti. Ő is néma büszkeségbe és szenvedésbe menekült az élet elől, amelynek

minden felbukkanó gondját ellenséges támadásnak érezte. Ő is gyötrődve és vívódva kínlódott olyan sóvárgástól, amelyet sem szavakba foglalni, sem kielégíteni nem tudott. Újra és újra ehhez a könyvhöz járult kínjaival, mint a szomjazó a kúthoz, hogy enyhülést kapjon. Gyakran odaforogatott, ahol Louise felveszi az apácafátyolt. S azzal az elképzelt ábránddal ámitotta magát, hogy részletesen elképzelte és kifestette Liline grófkisasszony kolostorbalépésének szeráfi ünnepélyét. Ezt az elképzelt jelenetet borította rá hús apácafátyolként a valóságra, mert ha azt fedetlenül elképzelte, fel kellett ordítania az iszonyat fájdalmától. Hófehér szerelmét látta holtra váltan, lehúnyott szemmel egy öreg kéjenc mohó karjai között.

Anyja félszemmel figyelte, aggodalmasan tett-vett körülötte. Egyenes kérdést nem intézett hozzá. De látszott, miben mesterkedik. Gyakran beszélt Luigináról, az olasz leánykáról. Ez új tanítványa volt Francinak. Derék olasz nyelvtanár volt a kislány papája, bizonyos Biagioli, szapora beszédű, lelkes, hadonászó talián. Mint özvegyember a lányban találta élete minden örömét. Igen tehetségesen is zongorázott a tűzről pattant barna lányka. Biagioli gyakran eljött haladásáról kérdezősködni és igen melegen összebarátkozott Lisztnével. Hogy a két szülő mit főzött ki, azt nem lehetett tudni, de kitalálni nem volt nehéz: Biagioli papa fiának nevezte a fiatalembert, művészetét az egekig magasztalta, félistenként kezelte és rajongó apai vonzalmáról biztosította. Liszt mama pedig olykor óvatos célzásokat engedett meg magának: roppant helyes, kedves, jó kis fruska ez a Luigina, jól fog jární, aki elveszi. Maga a leányka sem volt mentes az összeesküvés gyanújától, irult-pirult lecke közben és olyanokat nézett mestérére, hogy annak külön óvatosságába került ezeket a pillantásokat meg nem látni.

De nem látta meg. Néha egy-egy pillanatig felü-

letes sajnálkozást érzett a leányka iránt, de ahogy elvált tőle, mindjárt el is felejtette. Nem érdekelte. Semmi sem érdekelte. Ami néha fel tudta figyelmeztetni, azt is hamar elúnta. Weber muzsikája, amelyre az orosz jogász figyelmeztette, két hétig ébren tartotta érdeklődését, aztán elfordult tőle. Egy novemberi napon bevetődött valami hangversenyre a Conservatoireba. Itt meg sem nézve a műsort, unottan hallgatta, amikor játszottak, de egyszer csak érdeklődve előrehajolt és szomszédjától a műsort kérte. Kitűnt, hogy annak a vakmerő és furcsán hangszerelt számnak, amelyre felfigyelt, „Concert des Sylphes“ a címe. s egy eddig csak félfüllel hallott név szerepel szerzőjeként: Hector Berlioz. Figyelmesen hallgatta tovább. Egyre érdekesebbnek és bátrabbnak találta. Befejezésekor hangosan tapsolt. Aztán szomszédjához fordult, egy zeneakadémiai növendékhez:

— Ez nagyon jó zene. Ki ez a Berlioz?

— Nem ismerem személyesen. Az a furcsa, vöröshajú ember az, aki most áll fel a harmadik sorban. Azt hallom, hogy ez a szám csak részlete valami nagyobb műnek. Kísérőzene valamihez, de hogy mihez, azt elfelejtettem.

Játszottak ezután mást is, de őt a többi muzsika most idegessé tette. Elment. Az egyéni, erőteljes harmóniák sokáig zúgtak a fülében. Vágyat érzett, hogy ezzel az emberrel megismerkedjék. Erardéktól pár nap múlva azt hallotta, hogy ez a Berlioz valami falusi orvos fia, a D'Aubrée-panzióban gitárt oktat. Nyolc tételes kísérőzenét komponált a Goethe Faust-jához, ez a szám abból való volt. Franci elhatározta, hogy valamelyik nap elnéz Pleyelékhez, akiket úgysis régóta meg kellene látogatnia. Ott majd megismeri ezt az izgató zenéjű embert. Halasztotta egyik napról a másikra. Egyszer már nekiindult az útnak, de közben nem tudott ellentállni egy nyitott templomajtónak, betért és ottfeledkezett. Aztán mindinkább

halványult benne a zene emléke. A Faustot ugyan lapozgatni kezdte kíváncsiságból, de közben a Werther-kötet akadt a kezébe. Az aztán foglyul ejtette. Megint saját fájdalmaival, tépelődéseivel, kínjait vélte viszontlátni. A könyv annyira hatott rá, hogy a végén sóváran megkívánta az öngyilkosságot. Másnap sietett a bűnös vágyat meggyónni. De René és Werther élő alakokként kísértették, idegeinek túlságózott állapotában nem is csodálkozott volna, ha éjszaka megnyílik az ajtó, valamelyik a két fájdalmas regényhős közül belép hozzá és jóbarátként leül ágya szélére. Ott tartott már, hogy víziókra készül fel: talán neki is olyan jelenései lesznek, mint Urhannak.

Olyan volt maga is, mint valami vízió. Természet-től is szikár teste teljesen elvékonyodott, csonttá és bőrré aszott. A vékony, csontos testen különös fej ült: krétafehér arc, amelyen feltűnt az erős orr s a szem lázas, meggyötört, csodaváró pillantása és ezt a középkori szerzetesarcot a dús szőke haj válligérő üstöke keretezte. A párisi uccán jól ismerte már mindenki, mégis meghökkent, aki elment mellette. Kapkodó, tanácstalan, de izzó nézésében, tétova járásában, szertelen mozdulataiban volt valami, amitől alig lehetett volna megmondani, hogy szent-e, vagy örült.

Ő szent szeretett volna lenni, anyja az örülettől féltette. A fiatalember úgy lépte át tizennyolcadik évét, hogy szívósan ragaszkodott egyházi tervéhez. Hogy anyját kétségbe ne ejtse, hetekig nem beszélt róla, de aztán váratlanul elejtett egy megjegyzést, amelytől anyja két napig megint sírt egyfolytában. És kitört.

— Fiacskám, — mondta neki kétségbeesve, — én nem tudom nézni, hogyan mégy tönkre. Hiszen alig élsz már. Ha nem a magad kedvéért, akkor az én kedvemért térj vissza a rendes életbe. Olyan vagy, mint a tövig égett gyertya, de csak tovább égsz és lehetetlen megérteni, hogy mi bajod. Az a leány?

— Abba már belenyugodtam. Tudom, hogy nagyon szenved. Szenvedéseit felajánlottam Istennek.

— Akkor nem értem, mi lelt.

— Ez az, hogy én sem értem. Nem vagyok való erre az életre. De erről nem tudlak meggyőzni.

És mialatt anyja csendesen sirdogált mellette, ő fújta pipája füstjét tovább és merev arccal, az egész világ fölé röppent közömbösséggel nézett a semmibe.

Mikor legközelebb gyónni ment, Bardin atya feloldozás után nem engedte elmenni.

— Várjon még, kedves fiam. Beszélnem kell magával. Édesanyja járt nálam.

Ő hirtelen a gyóntatóra nézett. Arcát gyenge pír futotta el.

— Hogy beszéljen le engem az egyházi pályáról? Összeesküsznek?

— Hallgasson végig, kedves fiam. Isten azt is megparancsolta magának, hogy tisztelje édesanyját...

— De Krisztus maga mondta, hogy aki őt követni akarja, hagyja ott még a szüleit is. Ő maga is elhagyta az anyját.

Elkezdtek vitatkozni. A vita meddő maradt. Franci mindössze azt ígérte meg, hogy egyelőre várni fog. És türelemmel várt. Szent Teréz életrajzát olvasgatta. Arca átszellemült, ha anyja szólt hozzá, nem hallotta. Ha leckeóráit elvégezte, templomban töltötte szabad idejét. Legfeljebb Apponyi grófnéhoz ment el néha. Előre megkérdezte, kiket talál majd a grófnénál. Még mindig bujkált az olyan eshetőség elől, hogy Saint-Cricq grófba, vagy a grófi ház valamelyik közeli ismerősébe ütközzék. A követség palotájában rendszeren ismerősöket talált, a Faubourg Saint-Germain arisztokratáit, akikkel avatottan tudott beszélgetni, évek hosszú sora óta ismerte házait, egymás között való rokonságuk részleteit, a Bourbon-restauráció lilomos és gögös világának mende-

mondáit. A politikához nem értett semmit, a közélet fordulatait nem tartotta számon, ujságot nem olvasott. Ha Polignac herceg lett a miniszterelnök, ő ebből csak azt tudta, hogy Károly király a saját természetes fiát tette meg miniszterelnöknek. És, hogy a Martignac-kormány távozásával Saint-Cricq gróf megszűnt miniszter lenni. Hogy a változás mit jelent, az nem érdekelte és nem is értett belőle semmit.

Pedig egy idő óta mindenki lázasan politizált, akivel csak találkozott. Valami feszült idegesség úszott a levegőben. Ahogy kitavaszkodott, a feszültség együtt nőtt a napsütéssel. A kocsmák elé kitett asztaloknál hevesen lármázó csoportokat lehetett látni. Anyja a vásárcsarnokból mindennap vadul hangzó és ellentétes híreket hozott haza. Hol azt, hogy lázadás készül és köztársaság lesz, hol azt, hogy a király rábízta az országot az orléansi hercegre és külföldre utazik, hol azt, hogy Napoleon fia megszökött Bécsből, titokban már Párisban is van és a jövő héten császárrá fogják koronázni. Ő udvariasan meghallgatta anyja híreit, de nem figyelt rájuk. Testi ereje is a végét járta, lelki ereje is fogytán volt. Éjszakákon át nem tudott aludni, kétszer is elájult a kis templom oltárrácsa mellett, mindig láza volt. A orvos, akit anyja elhívatott, nem tudott mit mondani, csak a fejét csóválta. Ő maga úgy volt az imádkozással, mint az iszákos ember a borral. Csak a mámor tudta kínjait enyhíteni, de egyre több kellett belőle. Most már óráit is kezdte elhanyagolni. Megesett, hogy felkeléskor visszaszédült az ágyba. Közömbösen ott maradt és elkezdett imádkozni, ételhez és italhoz egész nap nem nyult. Odakint dühös kánikula fojtogatta a várost.

Egy júliusi délután ilyen érzéktelen önmegadásban feküdt otthon. Két napja feküdt már így. Maga sem tudta volna megmondani, hogy alszik-e, vagy ébren van. Ekkor távoli morajt hallott, valami különös földalatti dübörgést. Felült az ágyban. Az utcá-

ról zűrzavaros zshivaj hallatszott, az udvar felől futkosás és ajtócsapkodás. Kiáltásokat is hallott, amelyeket nem értett.

— Franci, Franci, — szaladt be anyja sírva és rémülten, — lönek az utcán, itt a forradalom!

— Miféle forradalom?

— A király lövet a népre. Az emberek felszaggatják a kövezetet. Mi lesz velünk, mi lesz velünk?

Kiugrott az ágyból, magára kapott valamit. Anyja sikoltozni kezdett:

— Nem engedlek ki! Az utcára nem engedlek ki!

Ő megsimogatta anyja arcát, megcsókolta és kifutott a kapuhoz. Az utcán sűrű nép rajzott. Mindenki a kapukba gyülekezett. Izgatottan beszéltek. Egyik irányból négy emberből álló csoport futott. Mint a verebek, amelyek egyszerre kaptak fel egy kövér morzsát és röptükben rángatják, ez a négy szaladó ember egymás kezéből tépett ki egy lilimos Bourbon-zászlót. De sokan eléjük szaladtak s a zászló, mintha megrohant élőlény lett volna, lehullott a csoportosulás közé. Ordítva, diadalmas kiáltásokkal szaggatták darabokra. A Rue Montholon szemközti házának padlásablakán ugyanekkor dugtak ki egy nagy háromszínű zászlót, piros-fehérekéket. Közben folyton hallatszott a távoli dőrej, most már tisztábban: sortűz fegyverropogása volt az. Egy másik házon már két trikolór lógott.

— A barrikádokra! — kiáltotta egy kövér, izzadó ember.

Elkezdett futni, mindjárt tizenöten is futottak utána. Ugyanekkor az utca másik vége felől erős csörtetés indult meg s a következő pillanatban egy szakasz sorkatona rohant el a házak között futólépésben. Egyenruhájukról meg lehetett őket ismerni: a „ligne“ katonái voltak. Az utcára kicsődültek egy része sikoltozva menekült be a kapukon, de voltak, akik kint maradtak és lázas dühvel ordítottak:

- Le a királlyal!
- Éljen a szabadság!
- Éljen a Charte!

De a katonák nem hederítettek a sértő kiáltásokra. Csörömpölve ügettek tovább valamilyen ismeretlen cél felé. A kapuk egy pillanat alatt ismét benépesültek. Távolról a fegyverropogás folyton hallatszott. A ház belsejéből az anya ijedt sikoltozása érkezett a kapuhoz, majd ő maga is. Sírva rimáncodott fiának, hogy jöjjön be. Az megfogta anyja karját, hogy megnyugtassa, de feszülten figyelt a távolba. Megint emberek szaladtak a keresztutca felől:

- A boulevardok meg vannak szállva!
- A Tuileriáknál lőttek, sok ember meghalt.

Nem lehetett tudni, mi történt valójában. Talán vér öntötte el egész Párist, talán csak valami tünető csetepaté volt az egész. Az utcai csődület folyton nőtt. S megdöbbentő gyorsasággal hirtelen ordítani, sikoltozni, menekülni kezdett mindenki: ahonnan előbb a ligne katonái futottak, ugyanonnan vágatató lovascsapat rohant elő. Franci nem vette észre, hogyan, de egyszer csak belül volt a kapun, amelyet becsaptak. Künt siketítő lármával vágattak a lovasok. Két pisztolylövés hallatszott. Mellette idegen emberek álltak, akiket sohasem látott azelőtt. Egy hang közvetlen mellette kiáltotta:

— Elmentek! Akinek veteránjelvénye van, tüzze ki!

A kapu kinyílt. Néhány ember elkezdett rohanni a lovasok után. Közvetlen előttük egy ingujjas, véres ember most kelt fel a földről. Liszt mama sikoltózott és erőszakkal húzta fiát a lakás felé. A véres ember feltápászkodott és bejött hozzájuk. Megismerték: Verrier volt, a nyergesmester, akinek tőlük az ötödik házban volt az üzlete.

— Meglőttek a gazemberek, a karomat érte a golyó! Nem tudnák bekötözni?

A kaput megint becsapták, ismét vágatató lova-

sok közeledtek. Anya és fia bevezették a nyergest a lakásba. Ahogy levetette ingét s ott állt övig meztelenül, kitűnt, hogy nincs nagyobb baja, a golyó csak horzsolta. Liszt mama vizet hozott és vásznat.

— Mi van itt, — kérdezte tőle Franci szenvedélyesen, — mi van itt?

— Egy lovas gárdista rámlőtt, mert nem tudtam idejében beugrani a kapu alá! Pedig nem is csináltam semmit.

— Igen, de kint mi van? A városban? Az országban?

— Az van, moszjő, hogy a maga arisztokrata barátainak most melegök lesz. Éppen eleget disznólkodtak. Ennek most vége. Most egy kicsit megtanítjuk a grófokat. Amit az utóbbi időben ezek csináltak, azt már nem lehetett tűrni.

— Mit csináltak?

— Mit csináltak? Hát ön nem olvas ujságot? Nem tudja az ordonnanceokat? Uram, hát hol él ön? Micsoda francia ön?

— Én nem vagyok francia, magyar vagyok.

— De szeme csak van és füle! A király felrúgta a Charte-ot, uram, amelyre megesküdött. Megtiltotta a lapokat, már két napja nem kapom az ujságot. Feloszlatta a kamarát és eltörölte a választójogot. Hát ezért hoztuk vissza a Bourbonokat? Nem adok egy lyukas sout a Károly trónjáért, uram! Úgy kell neki, miért hagyta garázdálkodni a grófokat. Most itt a szabadság. A gróf urak pusztulnak a pokolba. Tudja, uram, mi az a szabadság? Én tudom! Én még láttam a guillotinét dolgozni a Grève-téren, mikor kisgyerek voltam! Hát most szorulnak a gróf urak! Köszönöm madame!

Ez Lisztnének szólt, aki közben átkötötte a nyerges karját. Verrier mester már rohant is kifelé. Franci utána akart rohanni, de anyja belekapaszkodott.

— Nem engedlek! Inkább meghalok, de az utcára nem engedlek.

Azonban mégis elengedte fiát a meglepetéstől. Az utcáról harsogó ének hallatszott be és a boldogság zúduló zivaja. A következő pillanatban Franci már hanyatthomlok rohant a kapuhoz. Anyja utána. A kapu megint nyitva állott. Az utca tele volt sor-katonákkal. Sűrű tömeg vette őket körül. Sokan a Marseillaiset énekelték. Rengeteg embernek három-színű kokárda volt a kalapjánál. Megmagyarázhatatlannak tetszett, honnan vettek elő ilyen hirtelen ennyi zászlót és kokárdát. A nép ölelgette és élje-nezte a katonákat.

— Vive la ligne!

Messze a katonák mögött ordítózás kezdődött és szekérszörgés. A szekerek számára utat nyitottak. Kokárdás diákok ugrottak le a szekerekről.

— Fegyverek! — kiáltott valaki.

— Éljen! Kifosztottak egy fegyverraktárt.

— A barrikádokra! Ti is, testvérek, katonák! Le a grófokkal! Éljen a szabadság!

Az emberek kapkodták a fegyvereket. A katonaság sötét, fenyegető tömegben megindult, elvegyülve a fegyvert kapott polgársággal. Asszonyokat is lehetett látni, fegyverrel a kezükben. Valami leírhatatlan lelkesedés rázta, vitte, ordíttatta az embereket, a Marseillaise teljes erővel hangzott s nem lehetett hallani, szólnak-e még a távolban a fegyverek. De ekkor valami olyan dörgés ütődött a falakba, amely az éneken is túltett.

— Agyú! — kiáltották többen.

Lisztné rábámult fiára a kapuban.

— Franci, az Isten szerelmére, mi van veled? Gyere be azonnal!

Belekapaszkodott a karjába, húzta, vonszolta befelé. A fiatalembert mintha kieserélték volna. Arca lángolt, szemébe tündöklő földi kifejezés költözött,

karja, válla reszketett. Az anya rettegő aggodalommal nézte.

— Franci, ha most itthon nem maradsz, ha egy lépést teszel ki a házból, esküszöm az Istenre, hogy öngyilkos leszek. Most menj, ha tudsz.

A fiú mosolygott. Gyerekesen, jókedvűen, humorosan mosolygott, mint hosszú hónapok óta nem. Hanyatt dőlt a diványon és pipára gyujtott. Oda-kintről tompán, alig sejthetően, ágyúszó hallatszott. Ő a mennyezetet nézte és képzelete, mint egy túlfokozott színházi előadás, vadul dolgozott. Folyton Saint-Cricq grófot látta maga előtt, amint szekéren viszik és köröskörül hangos tömeg gúnyolja. Mögötte másik kocsin viszik D'Artigaux grófot, aki kezét törődi és zokog gyávaságában. Ő pedig valami emelvényen áll s mikor ezek ketten odaérve, térdre borulnak előtte, ő nagylelkűen, megvetően int: eresszék el ezeket a nyomorult férgeket. Nemes arcéle elfordul, szőke haja lobog a szellőben.

— Anyám, hiába van forradalom, én enni akarok. Van itthon bor?

Az anya csodálkozva, aggódva hozta a bort. Ő töltött magának s a poharat azonnal leöntötte. Fel-tűnően vidám volt és izgatott. Tett-vett, körülnézett, aztán váratlanul leült a zongorához. Gondolat nélkül szalasztotta rajta ujjait, majd hatalmas, dörgő akkordokat vert rajta. Erős ütemben. A zongorán zenei gondolat formálódott ki: a Marseillaise. Eljátszotta háromszor egymásután. Aztán megint tűnődve improvizált s egyszerre elkezdte játszani azt a huszita dalt, amelyet Urhantól hallott két héttel azelőtt a forradalom négyszáz év előtti dalát. Protestáns dal? Nem baj. Legfeljebb Saint-Cricq grófnak nem tetszik. Zenének nagyon szép, tehát a jó Isten szereti. Csak azért is még hozzá a német korált: „Erős várunk nekünk az Isten!” Ezt is eljátszotta háromszor. Akkor megint a Marseillaisere tért vissza.

Anyja látta, hogy jókedvűen zongorázik, kinézett gyorsan hírekért.

— Képzeld, — rontott be fiához izgatottan, — a katonák a lázadókkal tartanak. A forradalom mindenütt győz.

Fia mosolyogva bólintott és tovább zongorázott. Összevissza rögtönzött a három dallam figuráiból mindenféle meneteket. Egyre jobban belemerült. A három motívumot keverte, rakosgatta, szélesítette. A zongora dörgött keze alatt, a falak, a házak, az utcák, az országok vele harsogtak. A zongoraszéken megdicsőülten ült egy fiatalember és úgy verte a hangokat, hogy a zongorát féltetni lehetett tőle. Így játszott éjjéligen. Anyja szótlanul ételt tett oda neki a zongorára, ő a fejét rázta és nem nyúlt hozzá. Éjjélkor hirtelen ceruzát és kottapapírt vett elő. Félkézzel játszott szakadozottan, félkézzel írt.

— Mit csinálsz, fiam? — kérdezte anyja boldog, de bátortalan csodálkozással.

— Forradalmi szimfóniát! — kiáltotta szenvedélyesen.

Dolgozott hajnali négy óráig. Akkor elnyomta az álom. Ruhástul aludt el. Másnap reggel kilenckor felébredt. Boldogtalanul, kínzottan nyitotta ki szemét, mint szokta. De pár pillanat múlva élénkség és öröm ült ki az arcára. Anyja már ujságokat tudott neki mondani: a forradalom győzött. Csak a Louvre és a Champs Élysées közötti térség van még a királyhoz hű maradt csapatok birtokában. Ott barrikádok vannak, a harc folyik. A katonáknak azonban sem élelmők, sem lőporuk. Különben egész Páris a forradalomé.

Franci gyorsan végzett a reggeli imával és azonnal leült a zongorához dolgozni. Órákról ezen a napon beszélni sem lehetett. Dolgozott késő estig, enni is alig adott elég időt magának. Harmadnap is dolgozott. Délutánra befejezte a szerzeményt. Akkor azonnal elkezdte tisztázni.

Negyednap reggel jött a hír, hogy az utolsó csapatok is elestek, a barrikádok népe tökéletes győzelmet aratott. A város a forradalomé, az arisztokraták uralmának vége. Az öreg Lafayette átvette a szervezést.

Délután készen volt a forradalmi szimfónia. Egyelőre csak a zongorakivonat. Az utolsó ütemeket másolta, mikor meghallotta, hogy Biagioli köszönt be a lakásba. Az utcai életveszedelem elmúltával eljött érdeklődni, nem esett-e Lisztéknek valami bajuk.

— Mi van Francival? — kérdezte.

Franci a zongoránál elmosolyodott és kíváncsian hallgatódzott, hogy meghallja anyja válaszát.

— Nem lehet ráismerni. Három nap óta friss és jókedvű. Éjjel-nappal komponál.

— Ne mondja. Mi történt vele?

— Én magam sem értem. Az ágyú gyógyította meg.

XX.

Úgy gyógyította meg az ágyú, mint valami csodátétel. Mintha azt dörögte volna a fülébe: Kelj fel és járj. Ő felkelt és járt. Grófot ugyan egyet se fejeztek le a Grève-téren, még csak köztársaság sem lett a véres barrikádokból, a trón is a helyén maradt, csak más ült rá: a dinasztia ifjabb ágának feje, Lajos Fülöp orléansi herceg. De Franci meggyógyult. A forradalmi szimfóniát félretette, a júliusi napok lázára úgy gondolt vissza, mint valami bámulatos gyógyító álomra, amelyből nem maradt meg, csak maga a gyógyulás.

Amilyen érzéketlenül szemlélte két hosszú eszten-deig mindazt, ami vallási rajongásán kívül esett, ugyanolyan csillapíthatatlan éhségű érdeklődéssel vetette most rá magát az élet minden jelenségre. Mintha csak most vette volna észre, hogy feje felett

égbolt van s a fák ágai zöld leveleket hajtanak. Minden tárgyat külön meg kellett újra néznie. Két évig tartó látomásból tért vissza. Körülnézett és ujjongó csodálkozással állapította meg, hogy él, tizenkilencéves, a világ pedig millió érdekes dologgal van tele. Egyszerre meg akart enni mindent. Úgy nyúlt minden után, mint a játékosboltba szabadult gyermek, aki két keze helyett százat szeretne.

Zongoraleckéit átszervezte. Már nem félt arisztokrata házaknál megjelenni. Liline grófnő vidékre költözött, mikor férjhezment, Saint-Cricq gróf nem járt társaságba. De most már viszontlátását is el tudta volna viselni. A Faubourg Saint-Germainben azonnal szétszaladt a híre, hogy Liszt máról holnapra csodálatosan kieserélődött. Már nem olyan ijesztően hóbortos, mint volt, rendes emberi nyelven lehet vele beszélni. Egymásután kapta a leveleket, amelyek órákat kértek tőle. Huszonöt frankot kért óránként s ezt minden főúri háznál szívesen megadták. Más dolog is volt most órákat adni, mint a Bourbon-időkben. Az ugró ütemben felszabadult közélet megpendítette a vállalkozó kedvet. A párisi utcákon már két esztendeje megjelent egy sok ember befogadására alkalmas társaskocsi, amelyet omnibusznak neveztek el. Nem lett népszerű. Most azonban a kispolgári világ megdicsőültével egymásután alakultak az új társaságok járatai, az omnibusz elfoglalta Párist. Napi hat-nyolc utat is győzhetett pénzzel az a zongoramester, akinek azelőtt ugyanennyi bérkocsira nem tellett.

Ez is érdekes volt. Minden érdekes volt. Az emberek is mind-mind érdekesek voltak. Egyszerre megint száz meg száz ismerőse lett. Elkezdett társaságba járni. Nem mult el este, hogy meghívást ne kapott volna. Társaságban könyvekről volt szó, a könyvek érdekelték, elkezdett olvasni. Az olvasás érdeklődést keltett benne a szerzők iránt, elkezdett írókkal ismerkedni. Azok képekről és szobrokról beszélgettek. Kez-

dett képeket és szobrokat nézni, festőkre és szobrászokra lett kíváncsi. Mindenütt politikáról hallott beszélni, új mozgalmak keletkeztek, új társadalmi áramlatok kezdtek vitákat ébreszteni. Ezekre is kíváncsi lett. Azt se tudta, mihez kapjon, hova nyúljon. Nézett, kérdezett, olvasott, érdeklődött, tágra nyílt szemmel bámulta a világ ezer csodáját.

Belgiojoso hercegnő szalonjának falai fekete bársonnyal voltak bevonva, a fekete alapon ezüstcsillagok díszlettek. A háziasszony különös szépség volt, bizánci sápadtságú, sasorrú arcát olyan haj szégyelyezte, amelynek délvidéki feketesége már a kék képzetét keltette. Az ezüstitű székeken hetenként egyszer az irodalom és művészet új irányainak ifjú hősei ülték körül. Rauzan hercegnő szalonjában óriás gobelinek lógtak, ő maga szerfelett nyájas, kövérek hölgy volt, nem is nagyon okos, de imádta az írók és művészek mendemondáit. Ez a két hölgy merészelte legelőször szalonjába vendégekként beereszteni a kultúra fiatal nevezetességeit. A Faubourg Saint Germain szigorú házai elhültek ezen a vakmerőségen. A legrégibb arisztokrácia most is Bourbon-párti maradt jórészt, de az életforma szertartásos ridegségén rést ütött az új világ. Eddig „az ifjú Litz” volt az egyetlen művész, akit ősi családok is asztalukhoz ültettek. Most már akadtak olyan előkelő házak, amelyek tucattal engedték be a művészeket. Persze azért módjával. Victor Hugo tábornoknak volt a fia s ha napoleoni alapon is, de grófi címet hordhatott. Alfred de Musset nemes ember volt, apja főtisztviselőként szolgált a hadügyminisztériumban. Lamartine is jó családból származott és mint diplomata, a Bourbonokat képviselte azelőtt Firenzében. Azonban Delacroix nem volt sem nemes, sem diplomata, csak nagy vitákat keltő fiatal festő. És François Mignet, aki Belgiojoso hercegnő látogatói közé tartozott, National című lapjában éveken át hevesen támadta a Bourbonokat, ennek köszönhette,

hogy július után ő lett a külügyminisztérium főlevéltárosa.

Mindezekkel egymásután ismerkedett meg az újjászületett fiatalember. Minden társaságban ő volt a legfiatalabb, de a legérdekesebb is. Minden új ismerőse élénken kérdezte: hol volt eddig? Ő csak vállát vonogatta és mohón figyelt minden szóra, hogy egyetlen adatot, nézetet, pletykát el ne mulasszon. Rabelaisi étvággyal akart tudni mindent. Ha megismerkedett a serkedő bajszú, húszéves Mussetvel, hosszasan faggatta irodalmi kérdésekről. Másnap már hajszolja a Victor Hugo ismeretségét, mert tudni akarta, hogy ki ez a szenvedélyes harcos, aki huszonnyolc éves korára a leghíresebb irodalmi név lett Párisban és hogy mi az a romantikus iskola, amelynek élén ez a költő az egész országot felizgatta és olyan gyűlöletre gerjesztette a klasszikus öregeket, hogy azok kémeket ültetnek be főpróbáira. Mikor a magas homlokú, tüzes beszédű, ünnepélyes költővel megismerkedett, rögtön összevásárolt mindent, ami neve alatt megjelent és egyhúszomban elovasta összes műveit. Akkor azt hallotta, hogy a feketeszemű szép Adélba, a költő feleségébe, vadul és fájdalmasan szerelmes egy Sainte-Beuve nevű másik író. Sietett vele és műveivel megismerkedni. Sainte-Beuve hoszszan magyarázta neki az irodalom friss kérdéseit és többek közt Lamartinet említette. Ő megvette Lamartine minden kapható művét, aztán Mignet révén, aki rokona volt a híres diplomata-költőnek, megismerkedett vele. Hugo házánál Achille Dévéria, a pompás rajzoló és Delacroix, „a színek drámájának feltalálója“, lettek jóismerősei. Velők festészetről beszélgetett, vagy inkább az új irányok értelméről faggatta őket s másnap már nyakába vette a Louvret, hogy amit nagy festőkről hallott tőlük, azt a képekről véshesse elméjébe. Folyton könyveket vett, mindegy, hogy mit, csak nyomtatott betű legyen. Éjszaka az ágyban lexikont olvasott, olyan falánk

érdeklődéssel, mintha izgalmas regényt olvasott volna. Az omnibuszon középiskolai természetrajz-tankönyvet lapozgatott. Rendszer nélkül habzsolt minden tudhatót. És sajátmagát is meglepte emlékezőtehetségének élessége. Amit egyszer elolvasott, annak lényegét és adatait nem felejtette el többé.

— Miért rontod a szemedet? — kérdezte anyja, ha éjjel felserkenve fiát még mindig olvasva találta.

— Iskolába járok, anyám. Sohasem jártam iskolába, hosszú éveket muszáj pótolnom.

Rákapott a színházra is. Társaságban megismerkedett egy Goussardné nevű hölgygel, aki saját kedvtelésére szeretett otthon énekelgetni és rajongott az olasz operáért. A Goussardné páholya mindig rendelkezésére állt és ő kedvvel is vette igénybe. Az írókkal való ismeretsége a prózai színházak iránt is felkeltette érdeklődését. A Comédie Française és a Porte Saint-Martin előadásai megismertették vele a színjátszás igazi varázsát. Most már vitatkozni tudott Mlle Mars, vagy Mme Dorval legújabb alakításáról.

De igazi érdeklődése megmaradt a két régi területen. A muzsika és a vallás foglalkoztatta legjobban most is. Eddigi emberkerülő remetesége alig engedte közel Habeneckhez, most annál jobban összebarátkozott vele. Ez a Habeneck német neve ellenére Mezièresben született, igaz, hogy mannheimi származású apától, aki mint katonakarmester francia szolgálatba lépett. Habeneck a Conservatoire hangversenyzenekarának volt az igazgatója és ebbe az állásba gyermekkorá Beethoven-benyomásait hozta magával. Azt ismerte élete főcéljának, hogy Beethoven számára meghódítsa Párist. Nem ment könnyen. Maga Kreutzer, az első hegedűs, ugyanaz, akinek Beethoven a híres szonátát ajánlotta, egy szimfónia-próbán haragosan kiáltott fel:

— Hagyjon nekünk békét ezzel a barbár zenével! És a Conservatoire magasan trónoló uralkodója,

Cherubini, így vélekedett ugyanerről a szimfóniáról, mikor végighallgatta:

— Ettől a zenétől nekem folyton tüsszentési ingerem van. Az oromba megy a fülem helyett.

Habeneck azonban nem engedett. Konokul tűzte ki hangversenyei műsorára egyik Beethoven-művet a másik után. A magyar zongoraművész eddig is segítségére volt, ha hívta. De most buzgó és agitáló munkatársává szegődött. Órákat ültek együtt, egy-egy szimfóniát tanulmányozva, álmélkodva a vezérkönyv kimeríthetetlen szépségű meglepetései felett. A kilencediket napokon át tanulták, bányászták és a hallatlan mű olyan lelkességre ragadta őket, hogy a zongora mellett könyezve borultak egymás nyakába.

Egy ilyen Beethoven-tanulmányozás alkalmával így szólt Habeneck az ifjú baráthoz:

— Ötödikén egy Berlioz nevű fiatal zeneszerző szimfóniáját fogom bemutatni. Azt ne mulassza el. Rendkívül érdekes munka.

— Berlioz? Nem volt annak tavaly valamije műsoron? Homályosan emlékszem, hogy nagyon tetszett nekem.

— De igen. Egy Goethe-suitejéből való részlet volt az. Ez még sokkal jobb. Ha akarja, átnézheti a partitúrát.

Franci hazavitte a partitúrát. Két napig tanulmányozta. Mikor végzett vele, elment a Conservatoireba, megkérdezte a zeneszerző címét és nyomban felkereste.

Szegényes hónapos szobát talált a jelzett címen. Kopogtatására az a vöröshajú ember nyitott ajtót, akit már látott egyszer a hangversenyteremben. A szobából fojtóan erős szag tódult ki, piritott hagyma szaga. A látogató megmondta nevét.

— Ó, — felelte élénken a másik, — meg kellett volna ismernem. Jöjjön beljebb. Mivel szolgálhatok?

— Gratulálni jöttem. Habeneck ideadta az ön

holnapi szimfóniáját olvasni. El vagyok tőle ragadtatva. Okvetlen meg kellett önt ismernem. Van a műben valami, ami nagyon felizgatott.

— Mi az? — kérdezte Berlioz fürkésző tekintettel, kissé még bizalmatlanul.

Franci gyors pillantással megkereste a zongorát. Odalépett leütött rajta egy zenei gondolatot.

— Ez. Nem tudok tőle szabadulni. Habeneck az ön szövegmagyarázatát is ideadta. Elolvastam. Zseniális.

— Mi zseniális? Ó bocsánat, üljön le. Magyarázza meg, miért tetszik ez önnek? Ez nekem rendkívül fontos. Nem zavarja a hagymaszag? Én nagyon szeretem a pirított hagymát. De ismerőseim rendszerint nem állhatják.

— Engem nem zavar, csak pirítsa tovább. Tehát arról van szó, ha jól értettem, hogy egy fiatal művész lelkében az imádott nő képe sohasem jelenik meg másként, mint egy zenei gondolattal egybekötve. Azzal, amelyet az imént leütöttem. Ez a gondolat úgyszólván annak a nőnek zenei arcképe. Mint ön mondja: „szenvedélyes, de előkelő és bátortalan“.

— Úgy van.

— Hát először már ez a zenei arckép is zseniális. Csakugyan ezt idézte fel bennem, egy szenvedélyes, de előkelő és bátortalan nő képét. Ez óriási látóhatárt nyitott ki előttem. s ezt hálásan meg kell köszönnöm. Ön az első a világ zeneirodalmában, akinek ez eszébe jutott. Ezzel ön olyan lehetőséget ad a muzsikának, amellyel eddig csak az irodalom rendelkezett. A második, és szerintem szintén óriási dolog az, hogy ön ezt a kis zenei frázist végigviszi az egész szimfónián. Mindig más megvilágításban. Az első tétel az álmodozás. A másik a bál. A harmadik, ahol a művész félig reménykedve, félig rettegve gondolkozik szerelme sorsáról. Aztán a gyászinduló, a nő halálával. És végül az az ördögi „danse macabre“, mikor a nő megjelenik a

boszorkányok táncában, ez egyenesen hallatlan, uram. A „Dies irae“ paródiája ebben a boszorkánytáncban úgy felizgatott, hogy még most sem tudtam tőle lecsillapodni.

A vöröshajú, hatalmasvállú, feltűnően nagyorrú legény némán hallgatta. Látszott rajta, hogy ő is izgatott, orrlyukai erősen tágultak, amint keményen összeszorított szájjal szedte a levegőt. Végre megszólalt:

— Ön érti az egészet? Azt hittem, senkisé fogja érteni.

— De mennyire értem. Sőt sajnálom, hogy a melléje adott magyarázatot olvastam, mert most nagy örömet tudnék önnek szerezni: láthatná, hogy anélkül is pontosan megértettem. Hogyan is nevezi ön ezt az állandóan felbukkanó, végigfutó motívumot?

— Idée fixe.

— Igen, persze. Kedves Berlioz úr, mondok önnek valamit: ez az „idée fixe“ akkora lépés a muzsika történetében, amekkorát régen nem lépett senki.

Berlioz figyelmesen, erősen nézte Lisztet:

— Hány éves ön, kedves barátom?

— Tizenkilenc, — felelt az kissé elpirulva.

— Bámulatos. Az az érzésem, hogy később és idősebb nálam, pedig én huszonhét vagyok. Honnan vette ezt a hihetetlen érettséget?

— Istenem, nem nehéz megmagyarázni. Én tízéves koromban kezdtem el kenyeret keresni úgy, ahogy mások húszéves korukban kezdik. Most tehát idestova harmincnak számítok.

— Különös. Milyen nemzetiségű is ön? Orosz, vagy lengyel, ugye, valami ilyet hallottam...

— Nem, magyar vagyok. Ausztriából származom. De ne rólam beszéljünk, hanem önről. Hogyan kezdett zenélni, kitől tanult?

Elkezdtek faggatni egymást. Egyre mélyebb,

egyre bizalmasabb kérdésekkel. Az órák multak, s ők nem törődtek vele, roppantul érdekelték egymást. Franci minden lényegeset elmondott magáról. S ő is megtudta a másikról, hogy apja orvosnak szánta, ő fel is jött Párisba, be is iratkozott, de gyűlölte a boncolást és hullaszagot. Hosszú küzdelem után sikerült elérnie, hogy beiratkozassék a Conservatoireba. Nyolc esztendeig a nyomor súlyos megpróbáltatásain ment keresztül, most azonban legalább ennie van mit, ösztöndíjat kapott. Az ösztöndíjjal elutazik Olaszországba, onnan visszajövet meg fog házasodni, elvesz egy Camilla Mock nevű fiatal zongoratanárnőt, mert első nagy szerelme, amelyet Harriet Smithson a Párisban vendégszereplő angol színésznő iránt érzett, meghasonlással végződött.

Végre muszáj volt elválniok, miután a teljes délutánt együtt töltötték. Francinak az volt a benyomása, mikor hazafelé haladt, hogy ez a rendkívüli tehetségű, szertelen és zilált ember még mindig azt a színésznőt szereti lelke mélyén. Azt írta bele ebbe a szerzeménybe, amelyet fantasztikus szimfóniának nevez. Az a régi szerelem mardossa és káromolja önmagát a boszorkánytáncban. Milyen különös. Mikor ő vívódott elvesztett szerelme fájdalomával, ő az angyalokhoz menekült. Ez a dúlt ember a sátánhoz. És torz vigyorgású kínjában kitalált egy ilyen hallatlan dolgot, mint ez a végigvitt „idée fixe“, amely a szimfóniák eddigi törvényes formáját tökéletesen felborítja. De nagyszerű.

Másnap ott volt a hangversenyen. A szimfónia Habeneck pálcájának lendületén keresztül még jobban elragadta. Mint régi ismerősök ölelték meg egymást a szerzővel. A nagy siker felől nem lehetett kétség.

— Ha visszajövök Olaszországból, — mondta Berlioz boldogan, — felkeresem és nagyon jó barátok leszünk, úgy-e?

— Már vagyunk, — felelte ő mosolyogva.

Mikor elváltak, ő még társaságba sietett, aztán haza. Otthon Goethe-könyvek várták. Előző nap Berlioz sokat beszélt neki Faust muzsikájáról. s ő kénytelen-kelletlen megvallotta, hogy alig ismeri Goethét. Most első dolga volt nekifeküdni a Faustnak.

Ettől kezdve úton-útfélen lelkes hírharangja lett Berlioznak. Áradozva beszélt az érdekes, meghök-kentő tehetségről. s ahol tehetett, zongorán magyarázta a mű szépségeit. Ezt annál szívesebben tette, mert nagy örömét lelte abban, hogy amit a vezér-könyv nyelvén gondol, azt a zongora nyelvén mondja ki. Bár mostanában kevesebbet gyakorolt, zongorajátéka alig ismert lehetetlenséget. Ujjai úgyszólván eltűntek; azt a benyomást keltette, hogy gondolatai zongoráznak. Ugy zongorázott, mint aki anyanyelvét beszéli. Ahol megfordult, ott Berlioz neve nem maradt ismeretlen. A világ első zongorásának lelkesedése nem lehetett súlytalan, ha zenéről volt szó. S mialatt az ösztöndíjas zeneszerző olasz földön töltötte hónapjait, itthon Párisban erősen terjedt a híre. A lelkes hirdetést mások is felkapták. Victor Hugo már régebbről ismerte Berliozt. A szilaj zeneszerző résztvett a romantikus írócsapat forradalmi tüntetéseiben. Liszt kellett hozzá, hogy megmagyarázza Hugoéknak: Berlioz ugyanazt csinálja muzsikában, amit ők irodalomban.

Amilyen új, nagy benyomások pezsgették, erjesztették, izgatták zenei képzeletét, ugyanolyan új ajtók nyílottak ki előtte vallási áhítata számára. Hite eddig misztikus kőkolostor volt, amelynek átláthatatlan homályába menekült kínjai elől. Most szenvedése, amely az emlék enyhe bánatává változott, nem kínoztta többé s ő kijött a kolostorból, hogy tovább szeresse, de világos napfénynél kívülről gyönyörködjek benne. Mindennapi miséjét most sem mulasztotta el, de ösztöneivel élő és érthető tartalmat igyekezett adni vallásosságának. Váratlanul megszerette az életet. s most azt az utat kereste, amelyen a kettő har-

móniáját megtalálhatja: hinni és jó lenni is akart, érdekesen és izgalmasan élni is.

Már régóta hallotta emlegetni az úgynevezett saint-simonistákat. Egy újonnan alakult vallás-erkölcsi szektát neveztek így, amelynek tanairól sok mindenféle zavarosat lehetett hallani, de senkisem tudta megmondani pontosan, hogy voltaképpen mit hisznek és mit akarnak ezek az emberek. Ismerősei nem igen vetettek ügyet a komolytalannak tetsző dologra, jámbor rajongók ártalmatlan bolondságának tartották és jóindulatú kézlegyintéssel intézték el. Ő azonban gyanút fogott: ez olyasmi lesz, ami őt jobban érdekli, mint író, festő és muzsikus ismerőseit. Akit csak előtalált, azt a saint-simonisták felől kezdte faggatni. Annyit megtudott, hogy öt esztendővel azelőtt halt meg egy bizonyos Saint-Simon gróf, nem azonos a nagy forradalom nevezetes Saint-Simonjával, hanem egy másik. Ez számos könyvet írt, többek között egy „Új kereszténység“ címűt s most néhány híve szektát alapított, amely az ő elvei szerint szeretné újjáalakítani a társadalom, a szellemi élet, az ipar és kereskedelem egész szervezetét. De hogy mik ezek az elvek, azt nem tudta neki megmondani senki, pedig a lapok már évek óta irkálták a különös mozgalomról.

Végre megismerkedett egy Barrault nevű emberrel. Ez a júliusi forradalom előtt jött fel vidékről és egy színdarabjával vonta magára a figyelmet. Őt is kérdezgetni kezdte Franci, tud-e valamit a saint-simonistákról, mire kitűnt, hogy ezúttal a legjobb helyen kérdezősködött, mert Barrault éppen egyik vezetője a szektának.

— Nem lenne szíves leülni velem egy kávéházban és pontosan elmagyarázni az egésznek a lényegét?

— Sőt nincs nagyobb vágyam.

Leültek egy kávéházban a nagy boulevardon és egy üveg bort hozattak.

— Tehát? — fordult Franci kíváncsian az apostol felé.

— Tehát igen boldog vagyok, hogy éppen önnek mondhatom el a mi felfogásunkat, mert tanaink egyik sarkalatos pontja, hogy a művészet a legelső azon eszközök között, amelyekkel a béke és szeretet új társadalmát fel tudjuk építeni és meg tudjuk tartani. A művészetek miszerintünk a vallásos érzés emberi kifejezései.

— Vagyis művészet és vallás ugyanaz?

— Okvetlenül. Az igazi művészet és igazi vallás tudniillik.

— Ez már nagyon tetszik nekem. Kérem ezt részletesebben.

— Helyes. Kezdjük elülről. Mi egyet akarunk: a világot a kereszténység alapján felépíteni. Isten világát akarjuk elérni a földön. Az pedig nem lehet más, mint a szeretet világa. Az egész alapjában véve nagyon egyszerű: szeretnünk kell egymást úgy, ahogy Isten szeret bennünket. Ezen az egyetlen alapon szabad csak felépülnie az új világnak, nem pedig a hatalom alapját, vagy történelmi jogok és előítéletek alapján.

— És ez elérhető?

— Ha keresztények vagyunk, természetesen. Minden embert egyesíteni tud egyetlen Isten, egyetlen hit, ha szeretjük egymást. Mindnyájunk ereje az egyesé, az egyes ereje mindnyájunké.

— Jó, ezt értem és ez nagyon szép. De ez kissé földöntúlinak tetszik. Hogyan lehet ezt gyakorlatilag megvalósítani?

— Meg fogjuk valósítani. A rendszerünk úgy szólván már ki is van dolgozva. Hogy csak a főelvet mondjam el: a való világ minden jelenségét három szempont szerint szabályozhatjuk: szép-e, igaz-e, hasznos-e. Hiszen a keresztény vallás isteni bölcsessége nem hiába tanítja nekünk a Szentháromságot. Abban csodálatosan mély és mégis oly könnyen fel-

fogható filozófiai gondolat rejtőzik: az Atya, Fiú és Szentlélek háromsága az erő, az igazság és szépség háromsága. Tudja figyelemmel kísérni, amit mondok?

— Hogyne. Nagyon érdekes.

— Tehát: az életet is ennek a háromságnak alapján kell felépítenünk. Mi a szép? Vallás és művészet. Mi az igaz? Dogma és tudomány. Mi a hasznos? Közművelődés és közgazdaság. Sőt a hármas gondolat mindegyik csoportban magában is fellelhető. Önt legjobban érdeklik a művészetek. Ezek önmaguktól háromfelé oszlanak: dogma, vallás és közművelődés.

— Hogyan? Ez nem tiszta előttem.

— Pedig nagyon egyszerű. A képzőművészetek a közművelődést szolgálják, ők hasznosak. A muzsika például a szépet képviseli, mert az igazi muzsika jut az örökkévalóság és végtelenség fogalmához, tehát az ősi világharmónia egy sugarát lopja be az emberi lélekbe. Érti ezt?

— Körülbelül.

— Mi a művészt papnak tekintjük. Ha nincs is rajta reverenda, a mi számunkra ő pap ...

— Hogyan, — szakította félbe Franci igen élénken, — szabad ezt részletesebben?

— Szívesen. Mi a jövő tökéletes államában osztályokba sorozzuk az embereket. Az első osztályba tartoznak a papok. Minden művész ennek az első osztálynak lesz tagja. Az ő kötelessége lesz az emberekben a szép és magasztos iránti érzéket felkelteni, azt táplálni és fejleszteni. Érdekli ez?

— Nagyon. Ismerte ön magát Saint-Simont?

— Nem ismertem, de sokat tudok róla.

— Milyen ember volt?

— Isteni. Csak egyet mondok. Minden reggel bejött hozzá az inasa felköltöni ezzel a mondattal: „Ne feledje, gróf úr, hogy nagy dolgokat kell végrehajtania.” Nem óriási? Különben egyenes leszármazottja volt Nagy Károlynak és annak lelki erejét is örökölte. Inkább börtönbe csukatta magát, semhogy

bérmálkozzék, mert ez nem egyezett meggyőződésével.

Franci meghökkent.

— Hogyan? Hát önök megtagadják a katolikus vallást?

— Mi nem tagadunk meg semmit. Aki jó és tiszta, annak a helye megvan közöttünk. Nagyon megörvendeztetne, ha megismerkednék összejövetelinkkel. Jöjjön el, győződjék meg tanainkról. s ha tetszik, lépjen be közénk.

Franci kissé habozott. A katolicizmus dolgában nem kapott egyenes választ s ez nem tetszett neki. De kíváncsisága erősebb volt, mint idegenkedése.

— Jól van, elmegyek. Mikor menjek és hová?

Barrault megmagyarázott neki mindent. S ő a legközelebbi összejövetel napján, csütörtökön, elment a Rue Monsigny és Passage Choiseul sarkán álló házba. Itt volt egy Enfantin nevű úr lakása, ahol a hívők összegyűltek. Kissé idegenül nézett szét a kapu alatt, de nem tévedhetett el, mert sűrűn érkeztek emberek, valamennyien kék csokornyakkendővel. Ez volt a saint-simonisták jelvénye. Csak neki nem volt kék nyakkendője.

Másokkal együtt belépett ő is. Barrault már ott volt és azonnal meglátta.

— Jöjjön, jöjjön, bemutatom az atyáknak.

Egyik „atya“ Enfantin úr volt, selymes szakállú, magas, szép ember. A másik atya egy erősen rövidlátó tanárféle, Bazard nevű. „Anyá“ is volt: a Bazard felesége. Egyetlen nő, aki résztvett a gyülekezetben. Az összes többiek „fiúk“ voltak. Mert hozzátartozott az új szekta elveihez, hogy az egész emberiség egyetlen család. Tavaly karácsonykor választották meg a két atyát. Enfantin volt az érzelem-atya, Bazard volt az ész-atya. A helyiség sokkal inkább szalonhoz, semmint gyülekezeti teremhez hasonlított. A tagok mind kitörő örömmel üdvözölték egymást, az arcon átszellemült melegség tündökölt, valami külö-

nös örömnépnek tetszett az egész. Őt is szeretettel vették körül, többen megölelték, kezét szorongatták, hellyel kínálták. Mindenki tegezte egymást. Ismerőst nem látott a körülbelül negyven főnyi társaságban, de egyszer csak csodálkozva kiáltott fel:

— Adolphe, maga az? Pardon, te vagy az?

Nourrit állott előtte, a híres tenorista, aki valaha az ő darabjában is énekelt s őt ölbekapta a függöny előtt.

— Én vagyok. És szívből örülök, hogy itt láthatlak. Meglátod, milyen boldog leszel közöttünk. Én itt testvéreim között újjászülettem. Ül le mellém, kezdődik.

Három díszesebb szék állott a szalon egyik sarkában. Ott foglaltak helyet az atyák és az anya. A zsvaj elcsendesedett, Enfantin atya szólásra emelkedett. Közvetlenül beszélt, valóban a gyermekeivel társalgó apa módján.

— Drága gyermekeim, akiket szívem egész melegével szeretek, meg sem tudom mondani, milyen boldogsággal tölt el, hogy együtt lehetek veletek. Különös örömöm pedig az, hogy ma a művészet egy tündöklő fényű csillaga jelent meg családunk körében. Szeretitek őt?

— Szeretjük, — felelte mindenki kórusban.

— Én is szeretem, mert művész, tehát Istenből hord magában egy darabot. Ha pedig Isten van benne, szeretet is van benne. Az a szeretet, amelyről a multkori összejövétel folytatásaképpen akarok ma szólni előttetek...

És beszélt tovább. Ellenállhatatlanul kellemes hangja igen vonzóvá tette, amit mondott, holott egyéb nem is foglaltatott mondókájában, mint az, hogy milyen szép, ha az emberek szeretik egymást. De ezt százféleképpen tudta váltogatni, fogalmazni, magyarázni és olyan hévvel lovagolta bele saját-magát is a szónoklatba, hogy végül könnyekre fa-

kadt. Köröskörül sokan sírtak mások is. Mikor leült, odamentek hozzá, ölelgették és cirógatták.

Ekkor Bazard atya állott fel, hogy az érzés után az észnek is megadassék a maga szava. Ez az atya egészen másként beszélt. Egyhangú folyamatossággal, tanári hangon. De roppant világos és szabatos okfejtéssel. Pár perc multán meg lehetett róla állapítani, hogy éles és erős elme. Azt magyarázta el hallgatóságának, hogy milyen lesz az eszményi új világ törvényhozása. A parlament három kamarából fog állani. Első lesz a tervező kamara. Ebben művészek és erős képzelőtehetségüknél fogva ideválasztott más testvérek terveket fognak kieszelni a jövő számára. Második lesz a mérlegelő kamara. Ebben a bölcs és higgadt elmék, akik gyakorlati tehetségükkel tűnnek ki, meg fogják vizsgálni, hogy a kiesztelt tervek közül melyek a megvalósíthatók. És harmadik lesz a kiviteli kamara, ahol iparosok, kereskedők, pénzügyi emberek és jogászok ki fogják dolgozni a megvalósítás részleteit.

— Szeretett gyermekeim, — mondta végül Bazard atya, — mára befejeztem oktatástokat. Záradékkul a nagy Saint-Simon szavait idézem okulástokra: „A körte megérett, immár leszedhetitek. De ne feledjétek, hogy nagy dolgokat csak szenvedélyes ember vihet véghez.“

Ezt az utolsó mondatot is nyugodtan, szenvedélytelenül mondta és leült. Most hozzá tódultak mindnyájan. Őt is ölelgették, ünnepezték, dédelgették, mintha nem felnőtt emberek lettek volna, hanem óvodás gyerekek. Volt benne valami kedvesen torz, hogy az „atyák“ még fiatal emberek voltak, a „gyermekek“ között pedig fehérszakállú is akadt.

— Ki akar szólani? — kérdezte Infantin atya.

Egy himlőhelyes, vöröshajú ember állt fel. Nagyon náthás volt, de beszélni akart.

— Testvéreim, — mondta a náthától hebegve, —

én... én azt akartam mondani, hogy... hogy én benneteket kimondhatatlanul szeretlek...

Azzal boldogan mosolyogva könnyekre fakadt. Mindjárt le is ült. Szomszédai kezét simogatták, kedvesen beszéltek hozzá. De Enfantin atya zengő hangja megint megszólalt:

— Most pedig kérjük meg a köztünk időző fiatal papot, hogy emeljen fel bennünket Istenhez. Kedves gyermekem Litz, áldj meg minket szeretetben a zene gyönyörűségeivel.

Franci készségesen felállott és a zongorához lépett.

— Mit játszam? Valami egyházi dolgot?

— Ó dehogy. A mi egyházunk a művészet és szeretet maga. Játsszál bármit, az művészet, tehát Istentől való.

Leült, kissé tűnődött. Aztán eljátszotta Berlioz fantasztikus szimfóniájának idee fixe-ére épített szabad fantáziáját. Ott rögtönözte a zongoránál. Lelkesen játszott és azzal a tűzzel, amely most állandóan lelkében lobogott. Érezte, hogy mindazokat, akik hallgatták, teljesen foglyul ejtette. Rögtönzése végén a szimfónia boszorkánytáncára tért rá és annak fogvicserítő, elvetemedett keserűségű, vad ritmusában verte a zongorát. De meggondolta magát: ezek a kedves, jólelkű emberek a saját szeretetük hangját érdemlik. Visszaugrott a szerzemény egy szerelmes hangulatú részéhez, azzal fejezte be. Mikor kezét leejtette a zongoráról és hátranézett, mintha megháborodott emberek csoportjára pillantott volna: a saint-simonista hallgatók felugráltak, sírva és kacagva borultak egymás nyakába, elragadtatott kiáltásokat hallattak, hozzá is odarohantak és nyolcan támadták meg ölelésökkel egyszerre. Egy nyurga fiatalember, mintha részegségében tette volna, mohón csókolgatta a zongorát.

Mikor kissé lecsillapodott a rajongó lelkesedés, Nourrit férközött közel hozzá.

— Micsoda zene volt ez?

— Egy Berlioz nevű barátom szimfóniájából improvizáltam. Tetszett?

— Nem tudom.

— Nem tudod, hogy tetszett-e?

— Nem értettem. De úgy felizgatott, hogy egész testemben reszketek még most is.

A saint-simonisták még együtt maradtak. Ilyenkor szokták egymásnak elmondani ügyes-bajos dolgukat. Akinek valami bonyolódott baja volt, annak tanácsokat adtak. Aki bánatát panaszolta, azt vigasztalták. Kis csoportok képződtek, a saint-simonisták csoportonként szerették egymást. Az ünnepélyesen tündöklő arcok, az odaadó érzésben félrehajtott nyakok, az egymást szorongató kezek furcsa és megható társasága volt ez, mialatt odalent a Rue Monsignyn lármásan zajlott Páris hétköznapi élete.

Mikor elbúcsúzott, Barrault megkérdezte tőle:

— Nos, milyen benyomásokkal távozik?

— Hamarosán el fogok jönni megint. Ugy képzelem, hogy az első keresztények lehettek olyanok, mint önök. Szeretem önöket...

Elmésen mosolygott hozzá, meghajtotta magát. Aztán nagyon sietett lefelé a lépcsőn, mert máris elégett Belgiojoso hercegnő estélyéről.

XXI.

Liszt mamának az volt a sorsa, hogy folyton sírjon. A júliusi forradalom ágyúszaváig azon sírt, hogy fia vallási rajongásban és valami ismeretlenül emésztő belső lázban fog elpusztulni. A gyógyító forradalom után pedig azon sírt, hogy fiát az élet mértéktelenül mohó élvezete fogja tönkretenni.

Franci most olyan életet élt, amely a másik végletbe csapott. Lótott-futott egész nap, rendetlenül evett, leckeóráit elhanyagolta, éjszakázott, alig aludt

valamit. És gyakran becsípett. Az előkelő estélyekről eljövet rendszeresen betért még egy-két íróval, vagy festővel valami vendéglőbe. Mulató pajtás mindig akadt. Victor Hugo szorgalmas ember volt és szigorú kötelességtudással sietett haza, mert másnap korán kellett kelnie. Balzacot sem igen lehetett lumpolásra csábítani, mert ő éjszaka dolgozott és az ilyen estélyek után már várta otthon a kéziratpapiros. De Musset rendszerint kapható volt egy pohár konyakra. Egy konyakból kettő lett, kettőből tíz. Franci hajnalban tért haza, mámorosan botladozott a bútorok közt, rendetlenül dobálta széjjel ruháit és másnap nem igen tudott számot adni róla, hogyan került haza. Anyja jódarabig megjegyzés nélkül hagyta az ilyesmit, de aztán mégis csak előhozakodott vele.

— Fiam, az éjszaka eltörted az új kancsót. Nemcsak azért szólok, mert most újat kell venni. Hanem azt nem lehet nézni, hogyan teszed tönkre magad. Megint ittál.

— Ugyan, szót sem érdemel. Három konyakot ittam.

— Alighanem több volt az, mint három. A félábadon rajta maradt a cipő, mikor lefeküdtél.

A bűnös hallgatott. Alig aludt három órát, kízó fájás hasogatta halántékát, nyelve kesernyés érzékeltenséggel zsibbadt a szájában, szeme égett. És úgy érezte, mintha még a haja is fájna. De fel kellett kelnie, mert Erard apó várta, hogy valami hangverseny dolgát megbeszéljék. Szenvedve mártotta arcát a hideg vízbe, hogy magához térjen kissé. Anyja azonban nem hagyta abba a szemrehányást.

— A ruhád is csupa pecsét, az a gyönyörű barna frakkod, amit a mult héten hoztak haza, tönkrement. És az új galambszín nadrágodat kiégetted.

— Hol égettem ki?

— A térdén.

Az anya eléje tartotta a nadrágot. Az bizony kiégett alaposan. Franci elhűlve nézte. A szép ruha

gyengéje volt neki, roppant nagy kedvét lelte az öltözködésben. Ezt a nadrágot meg különösképpen szerette.

— Goddam! — mondta mérgesen.

Ha mérges volt, angolul káromkodott, mert anyja nem tudott angolul. Mosdott tovább, homlokát és tarkóját tusolta az áldott hideggel. De anyja csökönyösen ott keringett körülötte.

— Hány órákor jössz haza ebédelni?

— Nem ebédelek itthon. Edgar Quinetvel és Sainte-Beuvevel beszéltem meg, hogy velök eszem a városban. Ebéd után már dolgom van Habenecknél, aztán két órát kell adnom és a saint-simonistákhoz is elnézek. Rá sem érek hazajönni.

— De Franci! Hiszen az a kislány itt fog ebédelni! Te jelölted ki a mai napot!

— Ja? Egészen elfelejtettem. Nagyon sajnálom. Találj ki valamit és mondj le neki.

Az anya egy darabig hallgatott. Nem szólt, de némasága rosszabb volt száz házijelenetnél. Végre is kiment és haragosan becsapta az ajtót. Franci háborgó lelkiismerettel és kacagó haraggal öltözködött. „Az a kislány“ nem volt más, mint Delarue kisasszony. Delarue tábornokné is a házban lakott és vastagon összebarátkozott Lisztnével. Miután a Biagioli-leány elmaradt a háztól, Liszt mama most a Delarue-lányt szerette volna fiával elvételni. Ezt ugyan nem mondta ki hangosan, de amit a két anya csinált, azt elég átlátszóan csinálták. A leány minduntalan bekopogtatott hozzájuk s Lisztné pár perc múlva rendszerint ürügyet talált a távozásra. Csak jó negyedóra múlva tért vissza. A leány, aki éretlen, kedves, kezdetleges kis jószág volt, maga is minden módon kimutatta, hogy halálosan szerelmes. Neki ez eleinte tetszett. De hamarosan ráunt. S ha anyja a tábornok leányát említette neki, foga csikorgott az ideges türelmetlenségtől.

Gyorsan felöltözött, nem köszönt anyjának és

haragja jeléül maga is bevágta az ajtót. Ezt azonnal meg is bánta. Habozott, hogy visszamenjen-e egy pár jó szóval megbékíteni anyját, aki most kétségtelenül sírva fakadt. De nagyon kellett sietnie. És örült, hogy gyengédten mulasztását ráfoghatja az időre.

Szédelegve gyalogolt a februárvégi utcán. A friss levegő hamar segített fejfájásán. Óráján megállapította, hogy a misét ma el kell mulasztania. Ezért magára rótt néhány imádságnyi penitenciát. Azt el is végezte, mire az öreg Erardhoz érkezett a Muette-palotába. Ott hamar elintézték, hogy Plater grófné jótékony házi hangversenyén a grófné Pleyel-zongoráját kicseréltetik Erard-zongorára s az Erard-gyártmányt a műsorra is ráfogják nyomatni.

— Mondja, Erard bácsi, — kérdezte aztán, — mit tud maga erről a Paganiniről?

Az öreg elmosolyodott.

— Paganini, persze. Mit tudhat róla az ember? Képzelem, mennyire izgat téged is. Azt tudom róla, amit mindenki: az ördöggel cimborál.

— Jó, ezt hallottam. De én komolyan kérdezem, hogy mit tud róla?

— Komolyan mondom, hogy semmit. Csak azt, hogy ördögi módon tud hegedülni. Olvastam a bécsi és berlini kritikákat. Az embernek az esze megáll.

— Azokat én is olvastam. De miféle ember? Fiatal, vagy öreg? Mi volt az apja? Családos? Milyen a külseje?

— Ismétlem, fiacskám, hogy nem tudok pontosan felelni. Ez az ember kétségkívül zseniális. Nemcsak abban, ahogy hegedül, hanem abban is, ahogy komédiázik, ahogy ravasz fogásokkal felcsigázza és meghökkenti a hiszékenyeket, ahogy rendkívüli ügyességgel titokzatos homályt varázsol a személve és játéktudása köré. Tudod mit: ha annyira érdekel, menj el Rossinihoz. Neki jó barátja, vagy Paerhez. Tudtommal Paer és Paganini egy mestertől tanultak

összhangzattant Pármában. De kár izgatnod magad, úgyis meg fogod látni és hallani. Most szedd a kalapod, mert rengeteg a dolgom. Anyád jól van?

— Köszönöm, jól.

Volt egy zongoraórája, azt gyorsan elvégezte, aztán habozott, hogy kihez menjen. Először Paer mellett döntött, de az öreget nem találta otthon. Bérkocsit vett és elsietett Rossinihez. Azt otthon találta. Reggelije mellett ült a nagy inyenc, hideg szárnyast fogyasztott gyümölcsízzel és spanyol bort kortyogattott hozzá.

— Üljön le, kedves Litz. Mi szél fújta ide?

— Részint meg akartam kérdezni hogylétét, kedves maestro, részint szeretném, ha Paganiniról beszélne nekem.

— Ad primum: remekül érzem magam. Ad secundum: miért izgatja magát annyira Paganini? Külömben kár kérdezni... Egyik világhírűt természetesen érdekli a másik. Mit kíván róla tudni?

— Hogy kicsoda, miféle ember, mit tud, mi az igaz abból a sok fantasztikus badarságból, amit hallani róla?

— Igen. Hát lássa, én jóbarátja vagyok neki és nem tudok magának felelni. Róla nem lehet tudni semmit. Amit tudok, röviden összefoglalhatom. Lehet úgy ötven éves. Genovából való, az apja boltos volt. A gyerek Pármában nőtt fel és jó ideig szeretője volt Luccában Napoleon nővérének. Rengeteg nővel volt dolga, de igazán tudtommal csak egyet szeretett, egy Antonia Bianchi nevű énekesnőt, aki nagyon kedves, szelíd, egyszerű kis nő volt én is ismertem. Azt el is vette. Van egy fia. Achille. Ez az, ami kézzelfoghatót tudok róla. És még azt, hogy jettatore.

— Jettatore? Mi az?

— Nem tudja, mi az, hogy jettatore? Az olyan embert hívjuk így mi olaszok, aki szemmel verni tud... Ajánlatos óvakodni tőle. Magának is ajánlom,

hogy ha majd elmegy a hangversenyére, tegye a kezével ezt a mozdulatot. Ez a legjobb ellenszer.

Jobbkeze öklét előre bökte, úgy, hogy abból csak a mutatóujj és a kisujj állott ki.

— Maga komolyan hiszi ezt a babonát, maestro?

— Babonát? Ez nem babona, kedves barátom, ez köztudomású dolog. Én csak nem vagyok babonás ember, úgy-e? Na hát. Ha én mondom, hogy jettatorék igenis vannak és mióta a világ áll, az én Nicolo barátom a legnagyobb jettatore, nekem elhiheti.

— Szóval csakugyan az ördöggel cimborál?

— Ezt ne kérdezze ilyen könnyed mosollyal. Mi olaszok az ilyesmin nem szoktunk mosolyogni. A legintelligensebb ember is tudja, hogy vannak olyan természeti erők, amelyeket nem ismerünk. Hogy ezeket ördögnek nevezzük, vagy másnak, az közömbös. Paganini igen titokzatos ember. Otthon Olaszországban azt hallottam, hogy féltékenységből megölt egy embert s ezért húsz évet töltött gályarabságban. Mások szerint börtönben ült és ott tanult meg ennyire muzsikálni egy rozzant hegedűn, amelynek csak egyetlen húrja volt. Ez lehet igaz is, nem is. Tőle magától nem lehet megtudni semmit. Kérdésekre csak ördögien vigyorog és nem válaszol. A művészete titkára sem lehet rájönni, mert csak saját szerzeményeit játssza, azokat pedig nem adja ki. Sőt annyira vigyáz, hogy ugyanazt a számot nem játssza el kétszer egy városban. Kétségtelen, hogy mióta a világ áll, így még nem tudott hegedülni senki. Aligha is fog.

Franci habozott egy kicsit, aztán kivágta a kérdést:

— Jobban tud hegedülni, mint én zongorázni?

— Jobban, kedves barátom, jobban. Ámbár a kérdés nem olyan egyszerű. Hogyan is fejezzem ki magamat: maga a zongorán úgy zongorázik, mint ezidőszerint senki más. De ő a hegedűn nemcsak hegedül. Neki a hegedűn öt perc alatt ötven találmá-

nyát lehet hallani. Az ő hegedője nemcsak hegedőhangot ad, hanem kongani tud, csicseregni, fuvola-hangot adni, csengeni, vagy ha tetszik, akár ugatni is. Hiába magyarázom, azt hallani kell. Majd meg fogja hallani. Na, most játsszék nekem egy kicsit, rég nem hallottam.

Franci engedelmesen ült le a zongorához. Volt egy kész ábrándja az új Rossini-opera, a Tell Vilmos, dallamai felett. Eljátszotta. Rossini odalépett hozzá és megölelte, mikor vége lett.

— Óriási. Ez csakugyan a határa annak, ahogy zongorázni lehet. Bámulatos, ahogy a fuvolákat vissza tudta adni. Nincs tovább. Hány éves maga?

— Húsz leszek.

— Nagy dolog. A legnagyobb zongoristák fénykorukban sem érkeztek el eddig.

— Éppen ez a borzasztó.

— Tessék? Borzasztó? Mi ebben a borzasztó?

— Hogy nincs tovább. Húsz éves vagyok. Mit kezdjek az életemmel? Mi az értelme az életemnek, ha nem lehet tovább menni? Ismételjem magam még negyven évig? Az nem élet.

— Az nem. De komponálhat. Abban van haladás, határok nélkül.

— Ott is baj van. Kezdttem már szépen komponálgatni, akkor jött ez a Berlioz és teljesen felkavart. Nem hallotta, maestro?

— Nem. De nem is hiszek az ilyen újfajta hívjásokban. Ezek múltó dolgok. Akinek van elég dallama és becsületesen tudja az ellenpontot, az jó muzsikát fog írni. Akinek nincs dallama és nem tanulta meg a mesterségét, az mindenféle különlegeségeket eszel ki, de attól még nem jó zeneszerző. Tudja, kedves barátom, az ilyen muzsikus ahhoz a férfihez hasonlít, aki a nászéjszakán vidám anekdotákkal mulattatja a feleségét reggelig.

Rossini hangosan nevetett saját tréfáján. Franci azonban pipacspirossá változott. Tisztasága az ilyen

merész tréfánál azonnal elárulta magát. Ezen még jobban mulatott Rossini. Elbúcsúztak. S a távozó fiatalembernek nem ment ki fejéből a boszorkányos hegedús, aki jobban muzsikál, mint ő, az egész világ csodazongorása.

Aznap este Rauzan hercegnőnél volt fogadás. Ismerős társaság volt együtt, különös és tarka emberek állatkertje, akiket a vakmerő hercegnő, dacolva az egész Faubourg Saint-Germainnel, tüntetően házába eresztett. Más arisztokrata hölgyek meghívták Hardenberg herceget, ő meghívta a herceg háziorvosát, a zsidó Koreff doktort. Sainte-Beuve széles, borotvált arca is ott volt, festők, színészek, ügyvéd-politikusok s ezek között egy-két társaságbeli hölgy, akik bátrak voltak követni Clara hercegnő bátorságát.

— Jöjjön, Litz, magát még be kell mutatnom egy hölgynek, aki régóta vágyik ismerni.

Telt termetű, szőke asszony ült a karosszékekben. Franci meghajtotta magát, kezét csókolt és gyakorlott szalonmozdulattal mindjárt széket húzott az új ismerős mellé. Tudta, hogy ki ez, már eleve előkészítették erre a bemutatásra. Vidéken élő arisztokrata dáma volt ez, aki ritkán jött Párisba és szenvedélyesen szeretvén a zenét, mindenáron meg akarta őt ismerni. Laprunarède grófné volt a neve, fiatal asszony volt, férje évtizedekkel öregebb.

— Végre megismerem magát, világ csodája.

— A csodák előbb-utóbb találkoznak, grófné.

— Engem ért a másik csoda alatt?

— Természetesen. A szépség ugyanolyan csoda, mint a művészet. A saint-simonisták, akiknél éppen ma délután fordultam meg, azt tanítják, hogy a szépség is, a művészet is azonos a vallással. Ha ez igaz, kartársak vagyunk. A grófné papnő, én pap.

— Papnő? Nem, az nem óhajtok lenni. Még a saint-simonistáknál sem. Kedves emberek legalább?

A szép grófné villogó szemmel nevetett.

— Nagyon kedvesek. Kék csokrot hordanak rendes nyakkendő helyett és szívből szeretik egymást.

— Az helyes. Az igen okos szekta. Beszéljen róluk még.

Megindult a beszélgetés. Egyenlőtlen beszélgetés, amelyben nem a férfi volt a nyers hevesiséggel támadó fél, hanem az asszony és nem a nő volt a tisztasága várában elmésen védekező fél, hanem a férfi. Beszéltek saint-simonizmusról, romantikus iskoláról, olasz operáról, zongorázásról, de minderről felületesen. Két társalgást folytattak voltaképpen, egyet a kimondott mondatokkal, s egyet a sorok közé rejtett villámló gondolatok játékával. Később a zongorához vonultak, a grófné leült játszani. Azonnal látni lehetett zenéje színvonalát: igen ügyes, mutatós készség, a billentésben és a pedál kezelésében kezdetleges hatásvadászat. Ő hallgatta és azon tűnődött, hogy mik a határai a tudásnak és miket tudhat az az ördögös olasz, ha többet tud, mint ő.

— Mire gondol? — kérdezte a szőke grófné, mikor befejezte a Boccherini-menüettet.

— Paganinire gondoltam, — felelte ő felrezzelve.

— Menjen, hízelgő, — szólt boldogan pirulva a hölgy, — tudom, hogy jól játszom, de annyira talán mégsem. Most üljön maga az én helyemre.

Nem kérte magát, odaült. Mint ahogy a fiatal oroszlán pofozgatja a guruló labdát a ketrechen, úgy játszotta ugyanazt a menüettet. Futamai sziporkáztak, mint a hangokká vált csillaghullás. Az egész társaság köréje gyűlt. A háziasszony büszkén szemlélte szalonja sikerét és szemével kormányozta a térdharisnyás lakájokat. De hirtelen meglepetve fordult vissza. A ragyogó zongorajáték hirtelen abbamaradt. Liszt szelesen ugrott fel a zongorától.

-- Hiába, — mondta szenvedélyesen. — hiába, ez nem megy tovább. Mi jöhet még ezután?

Mindenki bámulva nézett rá. Egyesek közel léptek, hogy talán valami baja van.

— Ne figyeljenek rám, — mondta vállat vonva, úgynevezett fáradt mosollyal, — néha önmagammal küzködöm. Ha művész az ember, vannak ilyen meghasonlott pillanatai. Sainte-Beuve, terelje el rólam a közfigyelmet, beszéljen el valami érdekeset a hölgyeknek.

Új csoportok alakultak. s ő tíz perc alatt megint Laprunaréde grófnéval találta magát együtt. Most már mellette is maradt egész este. Nagyon kedvesnek találta ezt az asszonyt, közvetlennek, jókedvűnek, nevetni szeretőnek, olykor szellemesen felcsilánónak. Mikor a társaság feloszlott, igen nyájasan kezdtek búcsúzni egymástól.

— Mikor látom megint? — kérdezte Franci.

— Találkát nem adok, — vágott vissza a gyors válasz.

A fiatalember egész tartása megmerevedett.

— Bocsánat, nem is így értettem. Én sohasem szoktam társadalmi különbségekről megfélekezni, efelől nyugodt lehet, grófné.

— Nem, nem, — szólt hirtelen majdnem alázatosan a szép asszony, — maga félreért. Én most ugyanezt feleltem volna az én kasztomból való valakinek is. A viszontlátásra.

De ő már elfordult és mástól búcsúzott. Sietett egyedül lenni, hogy Paganiniről gondolkozhassék. Másnap megint elment Erardhoz. Elkérte tőle a zenei szaklapokat, mert azok egész Európából mind jártak az öregúrnak s ő gondosan félretette őket. A Paganiniról szóló bírálatokat akarta látni. A Berliner Konversationsblattban ezt olvasta: „Ha valami új bölcsészeti iskola a költészet legfőbb tételül a tragikus iróniát jelölné meg, az iskola igazi képviselőjét Paganiniban lelhetné fel, aki csak tréfálkozni látszik a legnagyobbval, mikor megalkotta, sajátmaga rombolja le, de a rombolásból új műalkotást tud teremteni.“ Rellstab, a híres zenekritikus ezt írta: „Paganini elérte a legmagasabb hegyesúcsot.

Ez azonban csak másoknak csúcs, neki fennsík. Ott lakik, ott él és onnan indul el igazában még magasabb régiókba.“ Egy másik kritika: „Amit csinál, megtanulhatják mások is és ő mégis hasonlíthatatlan marad.“ Ilyen kritikákat böngészett egy óra hosszat. De hiába tűnődött felettök, még kevesebbet értett ebből az emberből, mint azelőtt.

Este Plater grófnéhez volt hivatalos. S a társaságban meglepetve pillantotta meg Laprunaréde grófnét.

— Ezt nem reméltem, — mondta kissé hidegen, de udvariasan.

— De én igen. Nem került különösebb fáradsághoz meg tudni a barátnőimtől, hogy maga ma este hol lesz. Most kérjen bocsánatot a tegnapi esti megjegyzésért.

— Bocsánatot kérek, még pedig őszintén.

— Megbocsátok. Jöjjön, ismerkedjék meg a férjemmel.

Egyik sarokban elhízott, alacsony, fehérhajú úr üldögélt. Első pillanatra nem lehetett elhinni, hogy ennek a viruló, délceg asszonynak ilyen esett kis öreg a férje. Kezet szorítottak. Laprunaréde gróf rögtön helyet mutatott maga mellett a fiatalembernek. Nyájasan fordult hozzá és mindjárt bocsánatot kért, hogy semmit, de semmit nem ért muzsikához és moszjő Litz művészetét csak hozzáértők véleménye alapján tudja nagyon tisztelni. Beszélgetni kezdtek és Franci tíz perc múlva el volt bűvölve az öreg arisztokratától. Ennél kedvesebb, szeretetreméltóbb, bölcsőbb emberrel hosszú idő óta nem találkozott. Mikor a csoportok változtak, sehogysem akart elmozdulni tőle. Később az asszonnyal került össze egy ablakmélyedésben. Nem lehetett észre nem vennie, hogy Laprunaréde grófné erősen kacérkodik vele. Semmiségekről beszélgettek mondataik, de az asszony szeme vakmerően beszélt másról. Most már találka lett a dologból: megállapodtak, hogy másnap együtt

nézik meg a Louvret. Akkor egy gárdatiszt lépett hozzájuk. S az est későbbi folyamán, ha odapillantott, látnia kellett, hogy a grófné és a katonatiszt között kétségtelenül igen bizalmas beszélgetés folyik. Sokkal bizalmasabb, mint amilyen a vele folytatott kacérság mellett megférhetett volna. Ez gyors haragra indította. Úgy érezte, hogy nem a maga nevében haragszik, hanem az aranyos, elragadó öreg férj nevében.

De azért a Louvreban pontosan megjelent. Az asszony meglepte. Délelőtt egészen más volt, mint este. Fiatalabbnak látszott, frissebbnek, és egyszerűbbnek, természetesebbnek. A képeket, amelyekről előző este szó volt, csak felületesen nézték. Beszélgettek. Az asszony a gyermekkoráról és vad hazájáról faggatta, a pusztáról, ahol indiánokhoz hasonló lovasok lődözik le a gyűlölt idegeneket. Ő mosolygott, leírta Doborjánt, Pozsonyt és Pestet.

— Beszéljen valamit magyarul, hallani szeretném, hogyan hangzik ez a nyelv.

— Sajnálom, nem tudok magyarul. Ezt a nyelvet nálunk inkább csak a köznép használja.

— Persze, valami dialektus, mint nálunk a provençal.

Ő ráhagyta. Fogalma sem volt, hogy a magyar nyelv milyen eredetű. Az asszony annál jobban érdekelte. Oldalról szemügyre vette és becsülgette, hány éves. Huszonöt-huszonhatnak nézte. S egyszerre vakmerően ezt kérdezte:

— Szereti maga az urát, grófné?

— Nagyon szeretem, — felelt az asszony meglepetés nélkül, — ő a legjobb és legkedvesebb ember a világon. De... ő annyira távol van mindentől, a mi zene. És én csak a zenében élek.

— Értem, — felelte másfelé tekintve a fiatal ember, — nekünk többet nem szabad találkozniunk, grófné.

— Miért?

— Csak. Nem szabad. Én a grófot úgy megszerettem, hogy a szívembe zártam.

— Én is szeretem őt. Nos?

— A baj az, hogy nem csak őt szerettem meg, hanem magát is. A gróf olyan jó, olyan kedves hozzám, hogy már azt a... azt a forróságot is jellemtelenségnek érzem, amellyel magára gondolok.

Az asszony soká hallgatott a képekkel telt fal tövében. Aztán egyszerre kezét nyújtott.

— Köszönöm. Felejtsem el engem. Én magát soha, soha nem fogom elfelejteni. Most menjen el, én még itt maradok.

Franci elment. Könnyűnek, büszkének, hősnek érezte magát. S ezen a hősiességen keresztül az a melegség, amellyel az asszony gödröcskés, édes arcát őrizte magában, még sokkal melegebbé változott. Úgy adódott, hogy a következő napokon nem találkoztak társaságban. És március kilencedikén úgyis eljött a nagy nap, a Paganini napja.

Az utcákon olyan falragaszok hirdették a nagy olaszt, amelyek elütöttek a megszokott színtől és formától. Jóval nagyobbak voltak ezek a plakátok, s a helyen és időn kívül csak ez állott rajtok: „Nicolo Paganini fara suonare il suo violono.”

Kimondhatatlan izgalommal ment el a hangversenyre. A kezdet előtt elbújt, mert ha ismerősök megszólították, heves idegesség kinozta. Csak akkor foglalta el helyét, mikor a művészt már jelezték, az előző zenekari számot nem is hallgatta meg. Ajtónyílásból a nézőteret figyelte. Ott volt egész Páris, számtalan ismerős arcot fedezett fel a széksorokban, többek között megdobbanó szívvel a Laprunaréde grófné arcát. Idős hölgy ült egyik oldalán, egy sorral előbb, de közvetlenül előtte a gárdatiszt. De erre most nem ért rá figyelni. A zenekar eljátszott egy Beethoven-sort. Mintegy bejelentésül.

A zenészek közül gyors és nesztelen léptekkel egy bámulatos fekete alak vált ki. Felsuhant a do-

bogóra. Hihetetlenül sovány alakja volt az első benyomás róla. Keshedt, bokában toprongyosan ráncos fekete nadrágot hordott, amely úgy festett, mint a hajléktalanoké, akik felöltözve alszanak valahol. Ebben a nadrágban, amely szorosan símult testéhez, olyan vékony combok rejlettek, mint más ember alsó karja. Egész teste ilyen hústalannak látszott. Fejét leszegve tartotta, mint aki gyerekkora óta megszokta az áll hegedűszorító mozdulatát. Ettől a tartástól különlegesen magas homloka még domborúbbnak tetszett és fénylett a ráeső lámpavilágban. Rendetlen hollófekete üstök tenyészett ezen a fejen, és a leszeggett arcból torzképhez méltó horgas keselyűorr éle világított. Rossz fekete frakkjából ing és nyakkendő nem látszott, kabátja két fecskefarkát szalagszerűen vékonyra és nagyon hosszúra szabták. Cinője vándorlegényé lehetett volna. De legfeltűnőbb volt rajta, mikor hegedűjét álla alá emelte, két keze. Ezek félelmes kezek voltak, elképzelhetetlenül hosszú ujjakkal. A háttérben csak a boltozatos homlok és a két kéz krétafehérsége rajzolódott le az egész alak hegedűjével együtt beleolvadt a sötét háttérbe. A homlok s a két kéz olyan borzalmas volt, — okát nem lehetett adni, miért. — hogy Franci megremegett és önkéntelenül megismételte a Rossinitől látott kézmozdulatot.

Az ijesztő, démoni alak úgy viselkedett a doboгон, mint egy félkegyelmű. Csetlett-botlott, rálépett saját lábára. Félszegen hajlongott. Vonót tartó kezével keresztet vetett és szemmelláthatóan úgy félt, mint akit ki akarnak végezni. De aztán felemelte a vonót. A műsor hegedűversenyt jelzett Dé-durban. Megszólalt az első hang. Franci megrezzent a széken. Dé-dur? Ez lehetetlen. A hegedűn táncoló balkez ugyan Dét fogott, amennyire láthatta, de az ő füle nem csalhatott. Az nem Dé, hanem Esz. Kétségtelen, hogy a hegedűt egy félhanggal feljebb hangolta a művész. Végigpillantott a hangszereken.

Azok az ujjak állásáról megállapíthatóan mind Esz-durt játszottak. Mi ez? Minek ez a csalás? Miért nem nevezi a szerzeményt Esz-durnak?

De nem ért rá gondolkodni. A hegedű beszédét figyelte. Már az első húsz ütem sátáni tudást mutatott, de mégis csak hegedű-tudást. Azonban a második percben a szerzemény félreérthetetlenül vihart ábrázolt. A hegedűn megszólalt a szél süvítő zúgása, de nem csak egyszerű portamentóval. A hang színében rejlett a csoda. Teljességgel megfoghatatlan volt, hogy ezt a hangot a vonóval érintett húr adja. Ezt csak íúvóhangszer adhatta, az is olyan, amelyet a zenekari tudomány eddig nem ismert. S ugyanekkor esni kezdett az eső: a hegedűn tisztán hallatszottak az esőcseppek pizzicatói. Egyszere a vonónyele nagyott csapott a hegedű oldalára s a hallgató felujjongott: hallotta a kezdődő viharban becsapódó ablak csattanását. Most a szél és eső egyszerre jelent meg a hegedűn. Franci elhűlve, száradó torokkal látta, mit csinál ez az ördögi ember: egy ujjá elképzelhetetlen messzire simult végig a Gé-húron, azaz most az Asz-húron, hogy a vonó kihozhassa a szél nyávogó üvöltését, de ugyanakkor két ujjá szabatos merrev ütemben csipkedi a pizzicatokat. Aztán villámlás következett: pokoli villanású futamok kísérteties pontossággal rajzolták le a mennybolt fényes vonalának rajzát. Utána a mennydörgés. Hogyan csinálja ezt, miféle húrral, illetve egyszerre két húr micsoda hihetetlen együtt kínzásával? Így folyt ez egyik megdöbbenéssel a másik után percekben keresztül. A vihar elhaladt, az esőcseppek a kisütött napfényben pittyentek le szórványosan, egyre ritkábban az ereszaljáról. Lehelletszerű, egyetlen pizzicato esőcseppje után vége volt az egésznek.

Félelmes erejű taps következett. Franci elfelejtett, vagy nem tudott tapsolni, kezét megbénította a megdöbbenés. Azt kellett éreznie, hogy fél attól, aki odafent játszik.

És már következett a másik szám: Fandango Spagnuolo. Zenekar nélkül. Ez egy spanyol szerelmespárt mondott el, akik a baromfiudvaron táncrekerekednek. A hegedű pontosan elmesélte az egyes állatokat. Mekegni tudott a hangszer, nyeríteni, ugatni, kukorékolni, kotkodácsolni, rőfögni és bégetni. Az állati lárma alatt néha meg-megszólalt a spanyoltánc kecses és lüktető dallama. Olykor két állat szólt egyszerre. Aztán mind elhallgatott, csak a tánc muzsikált leírhatatlan édességgel sokáig, de akkor éles nyávogás szólt bele és két verekedő kandúr tüszkölő fújása. A humor színes volt, ijesztő és ámulatra indító egyszerre.

Egész este így ment. Capricciók szerepeltek a műsoron, sok egymásután. Rövid darabok, valamennyi kiáltó fényképével vagy egy emberi érzésnek, vagy valami ismert zajnak. A hegedű gúnyosan tudott hahotázni egy egész számon keresztül, majd a bérest mondta el, aki fütyörészve tolja fülsértően nyikorgó taligáját. Egy szám kellős közepén az előadó hirtelen csavart egyet, alig látható villámgyorsasággal és Franci felsziszent a megdöbbenéstől, mikor látta, hogy mi történt: Paganini a Gé-húrt egész szűkített terccel feljebb csavarta, de ugyanazon a hangon játszott tovább, csak hogy a húr új feszüléséből ez a hang teljesen más színt kapott, olyat, amelynek külön mondani valója volt a szerzeményben. Aztán jöttek az üveghangok. Ezeknek rejtélyes bravurjától meg lehetett borzadni. A különböző színek egész létráját hozta ki belőlük, a hegedű üveghangon tudott hegedülni, de sipolni és fütyörészni is. Végül hegedűn eljátszott egy katonazene-kart. A hallgató hajlandó volt azt mondani, hogy ez már nem igaz: rézhangszerek harsogtak benne és a hárfa is megszólalt.

Franci szorongó idegességgel, az ájuláshoz közel kelt fel a székről, mikor a Rossini-féle „Mose in Egitto” dallamainak variációi elhangzottak. Le volt

sujtva, meg volt alázva, fellelkessedett és felháborodott egyszerre. Teljességgel meg lehetett érteni a közhitet, hogy ez az ember, akiről azt beszélték, hogy elhalt kedvese beléből csinálta a Gé-húrt, magától az ördögtől kapta tudományát, mert nemcsak ördögi tudás foglaltatott benne, hanem valami ádáz és fogvicsorgató pokoliság, az önmaga felett való káröröm vad kéje, az állathangok és katonabanda aljasan nagyszerű utánzásának vigyorgó szentségtörése. Ez előtt az ember előtt éppen úgy le lehetett borulni, mint ahogy pusztá kézzel megfojtani szerette volna, aki hallgatta.

A hallgató összetörve, teljes lelkében felkavarva haladt lefelé az Opera lépcsőjén, vagy inkább osont, mert nem akart most beszélni senkivel. De nem kerülhetett el, hogy Laprunaréde grófnéval beszéljen. A kapu tolongásában találkoztak.

Mit szól ehhez? — kérdezte az asszony.

— Megdöbrentő.

— Az, megdöbrentő. De vajjon zongorán nem lehetne ennyit tudni?

— Nem tudom. Ha lehet, én fogok ennyit tudni. Az asszony erősen a fiatalember szemébe nézett.

— Fog. Én hiszek magában. Viszontlátásra.

A tolongás elsodorta őket egymástól. Ő hazasietett, mintha kergették volna. Azonnal leült a zongorához és leütött egy hangot. Figyelte. Leütötte másképpen. Figyelte. Kéztartását, pedáljátékát, billentése erejét százféleképpen kipróbálta, oldalt fordított fejjel, feszülten hallgatta ugyanannak az Asznak különböző zengéseit. Fogát összeszorítva konykul ütögette a hangot. Akkor terceket ütött. Trillázott. Ütött magasról, majd ráfektette ujját a billentyűre, úgy ütött. Ezt csinálta órák hosszat. Tudta, hogy anyját nem zavarja, az hozzászokott az éjszakai zongoraszóhoz.

Egyszer arra rezzent fel, hogy anyja felkelt,

Odakint világosodott már. Ő csak vizsgálta a hangokat tovább.

— Még fenn vagy, fiam? — szólt az anya belépve, fején fehér főkötővel.

— Most hagyjon, mama, ez borzasztó fontos.

XXII.

Embertelenül nehéz munkával kellett a rejtélyes zongorát meghódítani. Ott állott kárörvendően vigyorgó fogsorával mozdulatlanul terjeszkedve három lábán, mintha csak azt mondta volna: lássuk, hogyan tudod titkaimat kiszedni belőlem. És ő olyan dühös elszántsággal esett neki ezeknek a titkoknak, amely már közel járt az idegbeteg rögeszméjéhez. Megtörtént egyszer, hogy egyhuzamban huszonnyolc órát gyakorolt, egy teljes napot és még négy órát.

Csak éppen leckeóráit látta el, hogy megélhessen, s néha, mikor ujjai nem bírták a kegyetlen erőltetést, pihenésül olvasott. Mindent össze-vissza válogatás nélkül. A társadalmi életet megint abbahagyta, barátaival alig találkozott. Balzac maga is nagyon el volt foglalva, Victor Hugo nagy regényen dolgozott, amely a Notre-Dame temploma körül forgott, Berlioz nem volt Párisban, Musset folyton szoknyák után szaladgált. Ő ott ült hosszú órákon át zongorája mellett és úgy birkózott vele, mint valami démonnal. Rettenetes küzdelem volt.

— Vagy meg fogok most örülni, — mondta maga is Erardéknál, — vagy meg tudom csinálni zongorán azt, amit Paganini a hegedűn.

Máskor ezt mondta:

— Megállapítom, hogy eddig senki sem zongorázott. Én sem. Amit eddig csináltunk, az zenélő-óra volt. A zongora maga játszott eddig, a művész nem. Én leszek az első, aki zongorázni fogok.

Felfedező-úton járt, ismeretlen őserdőben. Mindezt saját magának kellett megtalálnia. A billentés, a pedálmunka, a dinamika, együtt leütött hangok különböző színe és ereje megszázsorozták azokat a lehetőségeket, amelyek mind átpróbálásra vártak. S ha felbukkant valami, amit napok és hetek küzködésével végre megcsípett, annak neki kellett esnie és ki kellett dolgoznia. Most kezdte csak igazán áldani Czernyt, aki a gyűlöletes egyhangú gyakorlatokkal s a metronom irgalmatlan rendtartásával megépítette benne a tanulás rendszerének alapját. Azonos sorokat el tudott játszani ezerszer egymásután. Czerny nélkül erre most nem lett volna képes. Sőt most még többre volt képes: ha új kutató-rendszerével három új hangszínt fedezett fel, háromféleképpen is végiggyakorolta azt órákon át, amit eddig csak egyféleképpen gyakorolt.

A haladás izzó és eszelős vágya vitte át az első nehéz heteken. Azután már új mozgató-erő járult ehhez a vágyhoz: a szemmel látható siker. Csodálkozva látta, hogy mennyire tanul. Minden áldott nap meg tudta állapítani, hogy technikája szemlátomást halad. Megdőbbent önmagától. Most már ő is kezdett ördögös lenni, mint Paganini. Olykor szeretett volna felhördülni a vad boldogságtól: a zongora, amely eddig csak ujjainak engedelmeskedett, most kezdett meghódolni szelleme előtt is. A zongora eddig cél volt és most csak eszköz kezdett lenni. Pompásan világosodott előtte a sajátmaga törekvésének eddig csak sejtett útja: azt kell elérni, hogy a hallgató ne a zongorát hallja, hanem a művészt.

Nyáron ágynak esett. Az orvos megint csak azt mondta, mint valaha a londoni időkben, hogy a fiatal ember szervezetének a világon semmi baja nincs, sőt az feltűnően egészséges. De annyira visszaélt szellemi erőivel, hogy ha nem szerez magának valami üdülést, idegei összeroppanhatnak. Csakugyan ott tartott, hogy belebolondul képtelen erőfeszítésébe. A zongorá-

tól, mint a vad szerelmes, aki most kezdi apró részenként megismerni kedvese titokzatos lelkét, nem volt hajlandó megválni így sem, csak abba egyezett bele, hogy falura megy, ahol napfényt kap, jó levegőt és talán étvágyat. Egy tanítványa közvetítésével lement Carentonneba, mint a d'Hainville-család vendége. Eleinte ott is feküdt pár napig, de aztán erőre kapott és megint csak ott ült éjjel-nappal a zongoránál. Helyrejött, a naptól lesült, valami keveset még hízott is és megerősödve tért vissza Párisba. Hogy megint ott folytassa, ahol elhagyta, megszokott napi életét.

Ebbe a megszokott napi életbe beletartozott az anyja házassító aknamunkájával való állandó küzdelem. Lisztné szívósan, sőt egyre erőteljesebben szorította a házasság felé. Most már nem suba alatti eszközökkel dolgozott, hanem nyíltan szóvá tette a témát és a türelmetlenül ellenkező fiú minden tiltakozás ellenére ismét és ismét előhozta.

— Az orvos is azt mondja, fiam, hogy erre a szerelenségre, amelyben élsz, csak egy igazi orvosság van, ha megházasodol. Hiába vagy ideges, ha szólok erről, én nem nézhetem, hogy fiatalon tönkremégy és a bolondok házában végzed.

— De ha nem szeretek senkit! Azt az egyet vettem volna csak el, annak pedig vége. Én évekig nem fogok más házasságra gondolni, ebbe nyugodjék bele, anyám.

— Dehogyan nyugszom, éppenséggel nem nyugszom. Ha holnap nem ebédelsz itthon, nem beszélek veled, ezt előre megmondom. Delaruené itt lesz a lányával.

— Jól van, ha kényszerít, itthon eszem, de nem lesz benne köszönet.

Otthon maradt ebédre. A három nő majd hogy szét nem szedte, úgy járkáltak körülötte, úgy keresték kedvét. És a kislány nagyon csinos volt, nagyon kedves volt, nagyon jó volt, azt nem lehetett leta-

gadni. Volt is valami vagyontájak, bárki más számára ez igen okos és célszerű házasság lett volna.

Lassan-lassan, mint a téglák közé szivárgó víz, az anya csökönyös és céltudatos munkája mégis kezdett réseket repeszteni a fiatalember ellenállásán. Az ő ereje és kitartása másra kellett, azt lekötötte a zongora. Ahogy a hetek múltak, már nem találta képtelennek a gondolatot, hogy megházasodjék. Nagyon szerette anyját és megütődve látta, hogy a miatta való aggodalom rohamosan öregíti a sokat dolgozó, sokat töprengő és sokat bánkodó asszonyt. Lisztné epebajt kapott. Ha nagyon felizgatta magát, rájött az eperoham. Ilyenkor szivettépően szenvedett, zokogott és kezét tördelte a fájdalomtól. Fia ott állt az ágy mellett és tehetetlenül nézte vergődését. Ilyenkor elfogta a lelkiismeret furdalása. És hogy szenvedő anyjának kedvére legyen, igyekezett kedves lenni a Delarue-leányhoz. Elment vele sétálni, könyvet adott neki olvasni. Ősz felé már ott tartott, hogy beadja derekát. Majd csendes, visszavonult élete lesz, ha megházasodik, teljesen a zongorának szenteli magát s az arisztokrata szalonok ragyogása majd távoli színes emlékekké válik, hogy Saint-Cricq grófkisasszony emlékének soha el nem múló fájdalmát kereztesse be józanul megnyugodott lelkében. Magában már leszámolt vele, hogy ha muszáj, el fogja venni a Delarue-leányt. Legalább anyját boldoggá teszi, ha ő maga a boldogságot örökre elvesztette. De még nem ragadtatta magát visszavonhatatlan nyilatkozatra. Még várt, maga sem tudta, mire.

Októberben történt, hogy váratlanul levelet kapott Laprunaréde grófnétól. Közömbös udvariasságú sorokban értesítette a levél, hogy a grófné egy-két hétre Párisba jött, örvendene a kiváló művész viszontlátásának és tolmácsolja Dauzat hercegnő meghívását péntek estére.

Elment. Rég nem járt a hercegnő szalonjában. Nagy hűhó üdvözölte, a régi ismerősök mind együtt

voltak. A grófné még szebb volt, mint tavasszal. Mintha alpesi kastélyának üde frissességét hozta volna magával a városba, a viaszgyertyák lobogó világába. A fiatalembernek torkába szaladt a szíve. Brutális vágyat érzett, hogy ezt a tündöklő asszonyt magához ölelhesse. De a kedves öreg gróf jutott eszébe és szigorúan letiltotta magában a vágyat.

— A gróf nincs Párisban? — kérdezte, mikor üdvözölték egymást.

— Nincs. De magát igen melegen üdvözli. Hogyan haladt a zongorával? Emlékszik még, mit beszéltünk a Paganini-hangverseny után?

— Hogyne emlékezném. Egy félévig semmi más nem járt a fejemben, csak az.

— Fog nekem játszani ma este?

— Boldogan.

Le is ült a zongorához. Kissé feszült idegekkel és elfogódottan. Ez volt az első alkalom, hogy nagyobb társaságon próbálja ki, amit hónapokig tartó keserves és dühös harcaiban el tudott érni. És vakmerően belekapott Paganini egyik hegedűcapricciójába.

— Mi ez? — kérdezte a hercegnő, aki a grófné mellett támaszkodott a zongorához.

— Ez Paganini egy hegedű-száma, de én zongorán akarom eljátszani. Lefordítottam. Mintha németről franciára fordítottam volna.

Elkezdte újra. A katonabandát ábrázoló capriccio volt ez. A rezeshangszerek harsogása harsant fel a zongorán, a flóták sikítása és a cintányér nyers csörrenése. Valami kaján gyönyörrel játszotta és fején az a kósza gondolat futott keresztül, hogy arc kifejezése alighanem hasonlít most a Paganini arc kifejezéséhez. S ugyanakkor a Berlioz boszorkánytáncához. S ugyanakkor ahhoz a szóhoz, amelyet Rossini szeretett újabban Paganini jellemzésére használni: „la terribiltá“.

— Hallatlan, — szólt a hercegnő először, mikor befejezte. Hangja szinte suttogott a megdöbbenéstől.

— Ez nem az a Litz, akit eddig hallottunk, — mondta egy előkelő dáma, — ez egy merőben új Litz. Nekem a hideg szaladt végig a hátamon.

Mások is lelkesedtek, nagy zsivaj támadt, többen a kezöket csapták össze az álmélkodástól. Ő boldogan tündöklő szemmel nézett körül. Ő is új arco-
kat látott, az ámulat ilyen arcait eddigi pályáján még nem látott soha. Hirtelen roppant fáradtságot érzett, mint aki hosszú vándorút után végre leül a célnál. De ugyanakkor egy lázas hang rögtön tiltakozni kezdett benne a pihenés ellen. Még sok van hátra, még hetek és hónapok és évek vannak hátra. Tovább folyton, fel a csillagokon túl.

— Van valami baja? — kérdezte nagyon távolról a grófné ijedt hangja.

— Semmi, köszönöm, mostanában néha elszédülök egy pillanatra és „dizzy“ leszek, mint Londonban mondják. Most nem játszom többet.

Belenyugodtak, a társalgás irodalomra terelődött. Egy Heine nevű német költőt emlegettek, aki Párisba költözött. Volt, aki Boulogne sur Merben találkozott vele a nyáron. Kesernyés, gonosz nyelvű, példátlanul elmés fiatal zsidónak írta le. Majd a lengyel forradalomra terelődött a szó. s lengyel előkelőségekről, akik szintén kezdenek felbukkanni Párisban, mióta az oroszok a múlt hónapban bevették Varsót. Franci és a grófné egymás tekintetét keresték s csakhamar együtt ültek egy sarokban.

— Kimondhatatlan büszke vagyok magára, mert én ezt előre megmondtam.

— Még ne szóljon semmit grófné, itt még nem álltam meg. Olyan úton vagyok, amely soha nem halott dolgokhoz vezet.

Zenéről beszélgettek, majd tavaszi emlékeikre tértek át. A grófné a földre nézett, úgy kérdezte, félig suttogva:

— Gondolt rám azóta?

— Nem gondoltam, mert nem szabad.

— Ki tiltja meg? Kedvese van? Képzelem, hány nőt bolondított el azóta. Én nagyon sokat gondoltam magára, de nem örültem neki. Mindig úgy jutott eszembe és úgy állt előttem, hogy valakit tart a karjai között. És lehet, hogy mindannyiszor úgy is volt. Nem úgy volt, kékszakáll úr?

Franci csak vállat tudott vonni zavarában. Hiúsága és tartózkodása nem engedte, hogy tisztaságáról vallomást tegyen ennek az asszonymnak. Hallgatott. s érezte, hogy pirul hazugsága miatt.

— Ó de kedves, még el is pirul. Pedig képzelem, mennyire elkényeztetik az asszonyok. Hagyjuk ezt, nem akarom még elbizakodottabbá tenni. Akar holnap délelőtt megint eljönni velem a Louvreba?

— Örömmel.

Kimondta, rögtön meg is bánta, de már későn. Másnap együtt voltak a Louvreban. Délután a Boisban sétáltak egy órát. Ezentúl mindennap találkoztak. Franci részeg lett a kíváncsias asszony állandó közellététől. Érezte, hogy zuhan valamibe. De ez a zuhanás édes volt és ő behúnyta a szemét. Órákon át beszélgettek. Elmondta gyerekkorát, küzdelmeit, emlékeit s most bámulatos harcát a zongorával. Elmondta Saint-Cricq Carolinet is. S mikor a grófné meleg és mély részvétet mutatott iránta, hirtelen balzsamos, hálás melegség öntötte el a szívét.

Félálomban élt, sohasem akart gondolkozni. Ott-hon behúnyta a szemét és arcát előre tartotta, hogy egy láthatatlan nap reá süssön. Éjszakái egyszerre vadul tomboló álmok viharává változtak. Ezeknek is odaadta magát, nem védekezett többé. Nem is volt hogyan. Egy esztendeje nem gyónt már, a júliusi forradalom óta nem látta Bardin atyát. Úgy érezte, hogy behunyott szemmel megy sorsa felé, amely homályos volt előtte, de édes és démoni módon kíváncsias, mégis félelmes.

A tizedik napon a grófné ezt mondta:

— Elkértem kölesön a Montesquiou grófék fogatát egész délutánra. Akar nagyot kocsizni velem? Helyes. Jöjjön el értem a lakásomra.

Franci már tudta, hol lakik a grófné, eleget kísérté oda. Egy unokanővére üresen maradt lakásában lakott, az unokanővér valami örökség ügyében elutazott Bordeaux mellé.

— Igen, majd lent megvárom.

— Fel is jöhet. Úgyis meg akarom mutatni a képemet, amit tavaly festettek rólam, de csak most vettem át. Jól figyeljen ide. Feljön az első emeletre és ott balra fordul. Rögtön balkéz felől, az a lakás bejárata. Az ablakok az utcára néznek.

— Felmegyek, — felelte ő vadul dobogó szívvel.

Másnap anyja ebéd közben szóvátette, hogy pár nap múlva húszéves lesz. Ezen a napon határoznia kell sorsa felől. Ő rábólintott, hogy majd határoz. Aztán igen gondosan átöltözött és frissen borotválva elindult hazulról. Az utat szinte eszméletlenül tette meg, a kocsik kétszer is majd elgázolták. Az ismert ház első emeletén csodálkozva látta, hogy a lakás ajtaja nyitva van. Habozva belépett. Homályos előszobában ment előre. Egy ajtón benyitott. Sehol sem lakáj, sem komorna. Egy ebédlőn át jobbra indult, ahol nyitott ajtót látott. Belépett. Budoárt talált maga előtt s a mennyezetes ágy kék selymes, sárga csipkés pompájában ott feküdt a grófné. Elfogódva állt meg a küszöbön és köszönt.

— Képzelve, a kocsikázásból nem lett semmi. Meg vagyok hülve. Nos, nem akar legalább köszönni?

Odament, kezét csókolt. Az ágyból kinyúló fehér kar pongyolájának csipkés ujjá vállig visszaesett. Kezet csókolt.

— A komornámat el is küldtem Montesquiouékhoz, hogy a kocsit, sajnos, nem tudom használni. Az ajtót nyitva találta?

— Igen.

— Be is csukta maga után?

— Igen.

— Akkor jó. Sajnálom, hogy elrontottam a délutánját, de nem rajtam múlt. Mindenesetre meg kell ígérnie, hogy senkinek sem szól erről a ... erről a szokatlan fogadásról. Rossz rágondolni, miket pletykáznak a Faubourgban. Tegnap is azt hallottam...

Félbehagyta a mondatot. A fiatalember tehetetlenül térdreesett az ágy mellett és homlokát az ágy szélére szorította. Keze még mindig fogta a grófné kezét.

— Mi az, kedvesem? — szólt egy leírhatatlanul gyengéd hang.

A grófné másik keze álla alá nyúlt és az izgalomtól sápadt, nagyhajú fejet maga elé fordította. De ő erősen behunyta a szemét. Viharos zavarában képtelen lett volna az asszony szemébe nézni. Így voltak egy darabig. Akkor, — ő maga sem értette hogyan, — arca előre lendült és szeme kinyílt. Közvetlen közelben ott volt előtte a grófné szája. Arra a szájra ráborult és ügyetlenül megcsókolta, gyorsan, szelesen. Aztán mélyen elpirult és várta, hogy a világ összedőljön..

— Maga nem tud csókolni, kedvesem, — turbékkolt a grófné édes hangja, — ezt maga csóknak nevezi?

— Én még... én még, — dadogta ő rettenetes szégyenében, — soha nőt nem csókoltam meg életemben.

A grófné csodálkozva, boldogan felsikoltott. Imádat, meglepetés, ujjongás, anyai becézés és humor volt a sikolyban.

— Ó, te édes!

És két karja vadul fonódott a fiatalember nyaka köré. Ő pedig félig ájultan engedelmeskedett az ölelés erejének.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár